

Förord

Säkerhetstjänstkommissionen tillkom vid en tidpunkt då olika forskare, framför allt historiker och statsvetare, inlett arbeten med projekt som låg nära kommissionens uppdrag. Flera av dessa projekt hade påbörjats inom ramen för det forskningsprogram om svensk militär underrättelse- och säkerhetstjänst som Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet på regeringens uppdrag utlyst i februari 1998. Genom att anställa några av forskarna som experter kunde kommissionen tillgodogöra sig deras kunskaper och kompetens och ge dem möjlighet att arbeta med fri tillgång till det relevanta källmaterialet. Resultatet av deras arbete publiceras som bilagor till kommissionens betänkande. Rapporterna har föredragits för och diskuterats i kommissionen. Författarna svarar dock själva för sakinnehållet. Det är med andra ord respektive författares analyser, tolkningar och slutsatser som presenteras i rapporterna. Vidare publiceras som bilagor till kommissionens betänkande ett antal rapporter som författats inom kommissionens sekretariat och av enskilda kommissionsledamöter.

Gunnar Brodin
Ordförande i Säkerhetstjänstkommissionen

Innehåll

1	Inledning.....	9
	Disposition	10
2	Organisatoriska förutsättningar.....	12
	Bakgrund.....	12
	Allmänna säkerhetstjänsten 1938-1946.....	12
	Statspolisens tredje rotel 1946-1957.....	13
	Förhållandet mellan statspolisen och den kommunala polisen	16
	Samrådsnämnden	18
	Tredje rotelns byråindelning.....	20
	Statspolisens särskilda polisverksamhet 1957-1964.....	23
	Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och SÄPO 1964- 2002	25
	Byråer och rotlar.....	32
	Säkerhetspolisens prioritering av ”den inre fronten”	41
	Bristen på bearbetning och analys.....	45
	Krigsfallförteckningen.....	48
	Inledning	48
	Hasselrots möte med landsfogdarna 1950	49
	Planläggningen under 1960-talet	53
	De politiska och rättsliga förutsättningarna	58
	Sammanfattning.....	63
3	Registrering i centralregistret	66

	Inledning	66
	Centralregistrets uppbyggnad.....	68
	HT 15 och personalkontrollkungörelsen 1969-1970	72
	HT 16 och personalkontrollkungörelsen 1970-1972	79
	De "samhällsfientliga" organisationerna.....	80
	Registreringarna enligt HT 16.....	86
	Den revolutionära hotbilden ifrågasätts.....	89
	Konsekvenserna av 1972 års värnpliktsriksdag.....	95
	Regeringens hemliga registreringsföreskrifter 1973-1998 ..	104
	Personalkontrollen och registreringen.....	108
	Reaktionerna på Leanderfallet.....	121
	Sammanfattning.....	125
4	Registrering i arbetsanteckningar.....	127
	Inledning	127
	Bakgrund	128
	Arbetsregistren får en ny funktion.....	133
	Arbetsregistrens form och innehåll.....	145
	Innehållet.....	145
	Tillgängligheten.....	152
	Gallring av arbetsanteckningar.....	158
	Rättsliga och politiska förutsättningar	159
	Förändringarna under 1990-talet.....	167
	UBAS och analysdatabaserna.....	173
	Sammanfattning.....	182
5	Utlämnandet av uppgifter i personalkontrollen	183
	Inledning	183
	Skyddsklassindelningen.....	185
	Vilka uppgifter fick lämnas ut?	189
	Utlämnande av s.k. spontanuppgifter.....	192

Den parlamentariska kontrollen i rikspolisstyrelsen.....	194
Antal utlämnade uppgifter	199
Resultat av sammanträden 1977 och 1987	200
Resultat av sammanträde i november 1977.....	201
Resultat av sammanträde i oktober 1987	203
En jämförelse med Registernämndens resultat	204
Uppgiftsutlämning utanför regelverket.....	209
Kommuniceringen.....	213
Inledning.....	213
Regelverket	215
Hanteringen av kommuniceringsfrågan.....	217
Sammanfattning.....	222
Bilagor	224
Källor och litteratur	232
Förkortningar	240

1 Inledning

Sedan andra världskriget har säkerhetspolisen haft till uppgift att medverka i totalförsvarets personalkontroll. Fram till 1990-talet har säkerhetspolisen årligen i runda tal fått mellan 100 000 och 200 000 förfrågningar om personer som varit föremål för personalkontroll kunnat återfinnas i säkerhetspolisens register. För att kunna fullgöra denna uppgift har säkerhetspolisen ägnat sig åt en bred registrering och kartläggning av politiska organisationer vars medlemmar och sympatisörer ansetts utgöra säkerhetsrisker.

Särskilt stor omfattning hade denna verksamhet - som jag i undersökningen benämner som den politiska delen av personalkontrollen - under andra världskriget och under perioden 1948-1969 då tiotusentals registeruppgifter rörande personers politiska åsikter och aktiviteter inom kommunistiska organisationer lämnades ut för personalkontroll. Under 1970-,1980- och 1990-talen minskade antalet utlämnade uppgifter som rörde politiska aktiviteter inom vänstern, vilket emellertid inte förhindrade att verksamheten även under dessa decennier ansågs utgöra ett viktigt inslag i infiltrations-skyddet. I viss mån har även uppgifter rörande högerextremister utlämnats för att förhindra "infiltration" inom totalförsvaret men räknat i antal utlämnade uppgifter har denna del av personalkontrollen varit liten. Sedan 1998 har endast ett fåtal personalkontroll-ärenden handlat om "politisk belastning" och de aktuella personerna har då ofta haft anknytning till konkreta misstankar om grova brott i högerextremistiska kretsar.

I expertrapporten *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969* har jag redogjort för personalkontrollens regelverk och säkerhetstjänsternas praxis under den period som SKP/VPK ansågs utgöra det största hotet mot den inre säkerheten. Denna undersökning behandlar personalkontroll under perioden 1969-2002 och är en fortsättning på expertrapporten. Undersökningen inskränker sig

till att behandla den del av personalkontrollen som handlar om personer som övervakats enbart på grund av anknytning till svenska politiska organisationer.¹ Andra delar av personalkontrollen som handlar om personer som är dömda för brott, varit misstänkta för samröre med utländska terroristorganisationer eller av andra skäl ansetts utgöra säkerhetsrisker faller utanför ramen för Säkerhetstjänstkommissionens uppdrag och därmed också för denna undersökning.

Disposition

I det andra kapitlet skall jag redogöra för säkerhetspolisens organisatoriska förutsättningar för övervakningen, registreringen och personalkontrollen. Kapitlet behandlar de ansvariga rotlarnas arbetsrutiner vid inhämtning, registrering och utlämning av politiska personuppgifter samt frågan om hur detta arbete har prioriterats inom säkerhetspolisen. Många av de metoder och arbetsrutiner som tillämpas än idag fann sin form redan under det kalla krigets inledningsskede och i ett bakgrundsavsnitt beskrivs den organisatoriska utvecklingen från 1940-talet och framåt. Jag redogör också för de specialregister som fördes vid de rotlar som var särskilt inriktade på övervakningen av de politiska ytterlighetsorganisationerna. I ett särskilt avsnitt behandlas de inom säkerhetspolisen upprättade krigsfallförteckningarna, dvs. de register som upptog namn på personer som på politiska grunder skulle omhändertagas vid ett beredskapsläge.

I kapitel tre och fyra skall jag redogöra för förutsättningarna för säkerhetspolisens politiskt grundade personregistreringar som hade särskild relevans för personalkontrollen. Även om regelverket och säkerhetspolisens tillämpning av föreskrifterna till stora delar är kända sedan tidigare har jag ansett det som angeläget att fördjupa kunskapen på vissa områden som inte behandlats i tidigare utredningar. Särskilt gäller detta säkerhetspolisens system för sparande av s.k. arbetsanteckningar.

I kapitel fem redogör jag slutligen för säkerhetspolisens regler och rutiner för utlämnande av politiska uppgifter i personalkontrollen. Även denna del av personalkontrollen har behandlats av tidigare utredningar. Kapitlet presenterar dock tidigare okända om-

---

¹ Ang. källmaterialet se Eliasson, Ulf: *Excerpter ang. politisk övervakning och personalkontroll*. Säkerhetstjänstkommissionen.

ständigheter rörande omfattningen av personalkontrollen samt hur man inom säkerhetspolisen hanterade de från medborgerlig rättssäkerhetssynpunkt problematiska delarna av verksamheten.

Av hänsyn till den personliga integriteten har namn på övervakade personer fingerats både i den löpande texten och i notapparaten. Det gäller namn på personer som inte är allmänt kända och som det förefaller onödigt att nämna vid namn.² I några fall har namn på anställda inom säkerhetstjänsterna ansetts vara underkastade sekretess. Detta har medfört att det i ett par fall inte kan anges namn på personer som Säkerhetstjänstkommissionen samtalat med. Samtliga samtalsuppteckningar har dock numrerats och nothänvisning har då gjorts till det nummer som korresponderar med respektive uppteckning. En lista över samtliga förhör och samtal som hållits av Säkerhetstjänstkommissionen med tillhörande nummer finns i kommissionens arkiv.

---

² I de fall namnen på personakterna är fingerade är de skrivna inom citationstecken. En förseglad kodnyckel som översätter dessa förvaras i Säkerhetstjänstkommissionens arkiv.

2 Organisatoriska förutsättningar

Bakgrund

Allmänna säkerhetstjänsten 1938-1946

Allmänna säkerhetstjänstens organisation utformades enligt instruktionerna i den hemliga säkerhetskungörelsen som utfärdades av regeringen den 10 juni 1938. Säkerhetskungörelsen föreskrev att säkerhetstjänstens uppgift var att "vid krig eller krigsfara förhindra överbringande av krigsunderrättelser till obehöriga". Verksamheten var uppdelad i två olika grenar. Den ena bestod i övervakning av post-, telegraf-, telefon- och radiotrafik och trafiken på järnvägar och väg-, sjö- och luftförbindelser och den andra bestod i "spaning efter misstänkta personer". Säkerhetstjänsten kom därmed att verka dels som ett centralorgan för allmän censur, dels som en polisorganisation för spaning.³

Den centrala ledningen utövades av säkerhetschefen, underståthållare Eric Hallgren. Till sitt förfogande hade denne ett kansli uppdelat på tre byråer, centralbyrån (första byrån), spaningsbyrån (andra byrån) samt expeditionsbyrån (tredje byrån). Centralbyrån ansvarade för censurverksamheten och övervakningen av trafikmedlen. Spaningsbyrån ägnade sig åt spaning efter misstänkta personer och expeditionsbyrån skötte säkerhetstjänstens ekonomi och administration. Under säkerhetschefen lydde sju övervakningschefer. Varje övervakningschef ansvarade för ett eget övervakningsområde. Efter en omorganisation 1944 sammanföll dessa med krigsmaktens militärområden.⁴

---

³ *Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst III: Betänkande angående säkerhetstjänsten*. SOU 1948:7, s. 13.

⁴ Flyghed, Janne: *Rättsstat i kris. Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*. (Stockholm 1992), s. 281-282.

Vid krigsslutet avvecklades säkerhetstjänstens censurverksamhet och efter halvårsskiftet 1945 var den kvarvarande personalen koncentrerad till spaning och radiokontroll. Sedan Eric Hallgren begärt att bli entledigad från posten som säkerhetschef övertogs hans arbetsuppgifter den 1 november 1945 av chefen för spaningsbyrån, statspolisintendent Georg Thulin.

Allmänna säkerhetstjänstens personalbestånd som under kriget uppgått till drygt 1 000 anställda hade i januari 1946 minskats till 237 personer. Av dessa var 84 anställda inom radiokontrollen och 153 anställda inom spaningsverksamheten.⁵ Enligt ett inspektionsprotokoll upprättat av JO innehöll centralregistret hösten 1944 ungefär 800 000 registerkort.⁶ Drygt 80 000 personer var registrerade på grund av anknytning till organisationer som karaktäriserades som tillhörande någon politisk ytterlighetsinriktning. Säkerhetstjänstens register innehöll då uppgifter bl.a. om drygt 58 000 kommunister, 12 990 nazister, 4 142 syndikalister och 3 183 personer som var sympatisörer till någon antinazistisk gruppering (Förbundet Kämpande Demokrati och Tisdagsklubben).⁷

Statspolisens tredje rotel 1946-1957

Den 1 juli 1946 övertogs den allmänna säkerhetstjänstens uppgifter av statspolisen samt de lokala polis- och åklagarmyndigheterna.⁸ Enligt regeringens anvisningar för verksamheten i proposition 1946:284 skulle det principiella ansvaret för att motverka brott mot rikets säkerhet åligga de lokala åklagar- och polismyndigheterna. Vid bedrivandet av det egentliga spaningsarbetet skulle dessa emellertid anlita hjälp av personalen vid statspolisens tredje rotel. Ansvaret för att samordna verksamheten fick statspolisintendent Ge-

⁵ Proposition 1946:284, s. 20 samt *Översikt över personalbeståndet inom allmänna säkerhetstjänsten den 1/1 1945 och den 1/1 1946*. Socialdepartementets arkiv (H), konseljakt nr 88-89, den 3/5 1946 ang proposition 1946:284. RA.

⁶ Centralregistrets närmast ofattbara storlek förklarades av den ansvarige överkonstapeln J W Karlsson med att det upptog alla personer som "i ett eller annat avseende kunde vara av intresse för säkerhetstjänsten". Ett stort antal av de registrerade utgjordes av utlänningar vilka aldrig ens varit i Sverige på besök. Som exempel på detta nämndes att bland annat tjänstemän i den tyska civilförvaltningen i Norge fanns registrerade. *Protokoll fört vid JO:s inspektion av säkerhetstjänsten i Stockholm 14-30 juli 1944*, s. 72-74. JO:s hemliga arkiv A I vol. 1 RA. Se även ett utkast till protokollet (varifrån citatet är hämtat) i JO:s hemliga arkiv A I vol. 2 (RA). Korten i centralregistret var sorterade efter vederbörandes namn vilket torde ha minskat risken för "dubbelregistrering" (SOU 1948:7 s. 280).

⁷ SOU 1948:7, s. 285, 301, 307 och 309.

⁸ Statspolisens första och andra rotel ägnade sig åt ordnings- och kriminalpolisiära uppgifter. *Arbetsordning för statspolisintendenten, fastställd den 24 februari 1958*. HK nr 129/60. SÄPO.

org Thulin. Statspolisintendenten skulle också ansvara för det centralregister som tidigare förts av allmänna säkerhetstjänsten samt leda radiokontrollverksamheten i hela landet.

Som biträde till statspolisintendenten anställdes en polisintendent i Stockholm. Denne skulle dels hjälpa statspolisintendenten att leda den landsomfattande samordningen av verksamheten, dels ansvara för statspolisens tredje rotels verksamhet i Stockholm. Tjänsten innehades under åren 1946-1947 av Gustaf Österdahl. Den 1 januari 1948 ersattes han av Åke Hasselrot.⁹ I juli 1948 förstärktes tredje rotelns centrala ledning ytterligare då Bengt Resare anställdes som polisjurist. Vid slutet av år 1949 övertogs Resares arbetsuppgifter av Nils Andermark.¹⁰ År 1954 delades verksamheten upp geografiskt mellan de båda polisintendenterna då det riksomfattande samordningsansvaret (med undantag för Stockholmsområdet) lades på Andermark medan Hasselrot tilldelades motsvarande samordningsansvar för Stockholmsområdet.¹¹

Som en direkt följd av den offentliga kritik som riktats mot den allmänna säkerhetstjänstens verksamhet under andra världskriget skulle ett råd med två medborgarrepresentanter inrättas vid statspolisintendentens sida. Särskilt poängterades att dessa skulle vara ”två för medborgarsinne kända personer”.

Den här berörda polisverksamheten bör nämligen bedrivas i enlighet med den rättsuppfattning, som hyses av den övervägande delen av vårt folk.¹²

Med rådet skulle statspolisintendenten kunna samråda ”i frågor av större vikt eller principiella frågor med betydelse utöver det enskilda fallet”. Statspolisintendenten skulle inte vara bunden av rådets rekommendationer och anordningen skulle heller inte rubba dennes tjänstemannaansvar.¹³

Den 29 juni 1946, några månader efter det att propositionen presenterats för riksdagen, antogs *lagen om användande av statspolispersonal för vissa särskilda uppgifter*. I sin helhet löd lagen på följande sätt:

---

⁹ PM den 31/12 1947 av Thulin. S nr 752/47. SÄPO.

¹⁰ Statspolisintendenten till regeringen den 29/10 1949. S nr 462/49. SÄPO.

¹¹ S nr 154/54 samt 422/54. SÄPO. Andermark hade utsetts till bitr. polisintendent 1953.

¹² Proposition 1946:284, s. 22.

¹³ Ibid.

Enligt de närmare föreskrifter Konungen meddelar må vid spanings- eller annan polisverksamhet för att hindra eller uppdaga brott mot 8 kap strafflagen och andra brott, vilka kunna skada rikets försvar eller folkförsörjning, utan hinder av vad i lagen om polisväsendet i riket är stadgat om statspolisen statspolispersonal användas jämväl för tjänstgöring huvudsakligen inom den stad till vars polisstyrka personalen hör.¹⁴

Med denna lag upphävdes i vissa avseenden de begränsningar som tidigare lagstiftning föreskrivit vad beträffar statspolisens verksamhetsområden. I den mån statspolisen skulle användas för preventiva och repressiva uppgifter vid den polisiära bekämpningen av de s.k. landsskadliga brotten¹⁵ kunde den nu också verka inom städerna och inte endast på landsbygden.

I samband med den nya lagens ikraftträdande förstärktes statspolisens organisation. Polismän som tidigare tjänstgjort inom den allmänna säkerhetstjänstens spaningsavdelningar överfördes den 1 juli 1946 till statspolisens tredje rotel.

---

¹⁴ Därmed modifierades tidigare föreskrifter om att statspolisen primärt inte skulle användas för uppgifter inom städerna utan endast på landsbygden (SFS 1946:408 den 29/6 1946). Lagen skulle gälla i tre år. På våren 1949 beslutades att lagen skulle förlängas i ytterligare tre år och från och med 1952 gällde den tills vidare (SFS 1949:47 samt 1952:189).

¹⁵ Begreppet landsskadlig verksamhet användes som en samlingsbeteckning på spioneri, olovlig underrättelseverksamhet, sabotage och "därmed jämförliga brott" (Spi:s cirkulär nr 1, S nr 398/48. SÄPO). Brotten spioneri och olovlig underrättelseverksamhet beskrevs i strafflagens 8 kapitel och sabotage beskrevs i kapitel 19. Inom den interna utbildningen vid säkerhetspolisen angavs dessutom högmålsbrott (SL 9 kap.: uppror (§ 1), väpnat hot mot allmän ordning (§ 6), olovlig kärverksamhet (§ 7) samt svikande av försvarspålit (§ 8)) samt samhällsfarlig propaganda (SL 11:5 och 11:6) som aktuella för verksamheten (se *Manuskript till föredrag* den 11/8 1959. N Andermark. HSC nr 1096/58. SÄPO). Att misstankar om samhällsfarlig propaganda (uppvigling) var ett viktigt motiv för säkerhetspolisens övervakningsåtgärder mot bl.a. Världsmedborgarrörelsen och värnpliktsvägrarrörelsen under 1950- och 1960-talen visas av Magnus Hjort i *Den farliga fredsrörelsen*. (SOU 2002:90). I sammanhanget kan noteras att uppvigling (som i 1962 års brottsbalk återfinns i 16 kap 5 §) inte räknades till de brottskategorier som enligt 1966 års arbetsordning skulle ingå i säkerhetspolisens utredningsverksamhet. De brottmålsärenden som enligt denna skulle "handläggas vid eller under medverkan av" säkerhetspolisen återfanns i BrB kap.13, 18, 19 och 20 (Arbetsordning den 27/10 1966. HSC nr 267/66. SÄPO).

Förhållandet mellan statspolisen och den kommunala polisen

Regeringens anvisningar i 1946 års proposition och ovan nämnda lag var den formella grunden för säkerhetspolisens organisation fram till inrättandet av rikspolisstyrelsen den 1 juli 1964. På några viktiga punkter framstår dock dessa grundläggande instruktioner som diffusa. Ett exempel på detta är formuleringarna om medborgarrepresentanternas förhållande till statspolisintendenten; till detta återkommer jag nedan. Ett annat exempel är propositionens oklarhet vad beträffar gränsdragningen mellan statspolisintendentens samordningsansvar och de lokala polismyndigheternas principiella ansvar för verksamhetens bedrivande.

Ledningen för den regionala verksamheten utövades av landsfogdarna i respektive län. I vissa av de städer som var undantagna från länsstyrelsernas polisverksamhet ansvarade polismästarna för verksamheten.¹⁶ Formellt hade således landsfogdarna (i egenskap av länspolischefer) och i vissa fall polismästarna ansvaret för verksamhetens bedrivande och till dessa hade statspolisintendenten ej rätt att ge order. I Stockholm innebar detta att polisintendenten Österdahl och efterträdaren Hasselrot formellt sorterade under olika chefer beroende på vilken arbetsuppgift de fullgjorde. När polisintendenten ledde spaningsarbetet i Stockholm lydde han under polismästaren i Stockholm. Polismästarens formella inflytande över polisintendenten upphörde emellertid då denne hjälpte statspolisintendenten i arbetet med att samordna den riksomfattande verksamheten.¹⁷

I praktiken ställde dessa något snåriga styrningsformer inte till några avgörande problem för statspolisintendentens möjligheter att samordna och leda verksamheten. I en lägesrapport från 1951 beskrev Thulin situationen på följande sätt:

Ledningen av den polisverksamhet, varom nu är fråga handhaves av statspolisintendenten - jämsides med chefskapet för den egentliga statspolisen - såsom en samordningsuppgift. Givetvis kan med skäl hävdas att de befogenheter, som må kunna inrymmas i samordnings-

---

¹⁶ 1951 gällde detta polismästarna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping och Helsingborg. *Redovisning av Kungl. Maj:ts uppdrag den 7/7 1950 ang "säkerhetstjänstens" organisation under skärpt läge*. PM från statspolisintendenten till regeringen den 1/2 1951. HD nr 33/1950. SÄPO.

¹⁷ Ibid.

begreppet, äro vaga och oklara. I begreppet ingår icke någon orderrätt i förhållande till länsstyrelserna. Ej heller direktiv rätt i egentlig mening. Verksamheten förutsätter stor lojalitet mellan berörda parter. Några olägenheter i detta hänseende har hittills icke förekommit.¹⁸

Enligt Thulin hade statspolisintendentens möjligheter att samordna verksamheten fungerat väl, trots dennes formellt svaga position gentemot landsfogdar och polismästare. Han framhöll också att den rådande organisationsformen under normala samhällsförhållanden hade klara "psykologiska fördelar". Dock kunde den visa sig vara alltför bräcklig i ett hotande läge.

I mera allvarliga lägen, då det kan gälla att snabbt och effektivt vidtaga ingripande åtgärder, kan det emellertid bliva nödvändigt att ledningens möjligheter och befogenheter vidgas.¹⁹

För Thulin stod det klart att säkerhetspolisen skulle stå bättre rustad för att klara sin uppgift i ett beredskapsläge om polisväsendet förstatligades och den centrala ledningen utövades av en rikspolisstyrelse.²⁰

Det samarbete mellan de lokala polismyndigheterna och statspolisen som skisserats i 1946 års proposition kom inte att utövas i någon större omfattning. Detta framgår av flera PM av statspolisintendenten från år 1950. Vad beträffar förhållandena i Stockholm slog Thulin fast att "så gott som allt arbete utföres från början till slut av statspolisen".²¹ I huvudsak fanns det två skäl till detta. För

---

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid. Förslag om polisväsendets förstatligande hade tidigare presenterats av 1935 års utredning om åtgärder mot statsfientlig verksamhet (SOU 1935:8) och 1939 års polisutredning (SOU 1944:53). När Thulin framförde dessa åsikter till regeringen höll 1948 års polisutredning på att färdigställa två alternativa förslag om hur polisväsendet skulle organiseras. Det ena alternativet baserades på att det kommunala huvudmannaskapet skulle kvarstå och det andra gick ut på ett förstatligande av polisen. Utredningen valde att förespråka det förstnämnda alternativet. Se SOU 1951:8, s. 244. Även Nils Swedlund (ÖB 1951-1961) noterade statspolisintendentens formellt svaga position. I en PM den 21/10 1951 skrev han följande "Th bra men svag, dels på grund av Sandlerkom. dels på grund av mico betr sin ställning (ej någon rang i förhållande till sin roll)". Nils Swedlunds dagboksanteckningar. Nils Swedlunds arkiv. KrA.

²¹ PM till överståthållare Hagander den 12/4 1950. S nr 162/50. SÄPO.

det första fanns det ett intresse av att förhindra att den kommunala polisnämnden fick insyn i säkerhetspolisens arbete. I Stockholm var detta särskilt viktigt då kommunisten Set Persson satt som ordförande i stadens polisenämnd.²² För det andra var det en fråga om hushållning med de kommunala resurserna. Eftersom 1946 års proposition angav att "kostnaderna för verksamheten komma att praktiskt sett helt bäras av statsverket" så tvekade många kommuner om i vilken mån de var skyldiga att ställa sina polisiära resurserna till förfogande för säkerhetspolisens verksamhet.²³ Att det funnits lokala variationer i samarbetet kan konstateras. Thulin nämner t.ex. 1949 att den kommunala polisen "i vissa städer" bidrog till tredje rotelns verksamhet.²⁴ Några år senare framhöll han att situationen i Stockholm påverkade andra kommuner att "förhålla sig avvaktande i denna fråga".²⁵ Från 1948 bestod lokalavdelningarnas arbete till största delen av att - för personalkontrollens räkning - inhämta uppgifter om och registrera personer som var eller misstänktes för att vara kommunister.²⁶

Samrådsnämnden

Som nämnts utfärdade regeringen på våren 1946 instruktioner om att det vid statspolisintendentens sida skulle tillsättas ett råd med två medborgarrepresentanter. Med rådet, som kom att kallas samrådsnämnden, skulle statspolisintendenten kunna rådgöra då frågor av känslig politisk natur skulle avgöras. Under åren 1946-1948 tycks rådets medlemmar, den socialdemokratiska riksdagsmannen och redaktören Emil Olovson samt högermannen och dåvarande rektorn för Stockholms högskola docenten Gunnar Heckscher, ha

²² PM av statspolisintendent Thulin till statssekreterare Thunborg den 2/5 1949. S nr 170/49. SÄPO.

²³ PM till inrikesministern den 5/11 1951. S nr 496/51. SÄPO.

²⁴ PM av statspolisintendent Thulin till statssekreterare Thunborg den 2/5 1949. S nr 170/49. SÄPO.

²⁵ PM till inrikesministern den 5/11 1951. S nr 496/51. SÄPO. I oktober 1952 delades riket in i sju övervakningsområden. För varje område utsågs en övervakningschef som skulle hjälpa statspolisintendenten att samordna säkerhetspolisens verksamhet. Övervakningscheferna kom emellertid inte att delta i den operativa verksamheten och i juni 1962 beslöt regeringen att dessa endast skulle medverka i säkerhetspolisens arbete "därest beredskapsläget så påkallar" (ämbetskrivelse från inrikesdepartementet till Spi den 25/9 1952 samt ämbetskrivelse från inrikesdepartementet till Spi den 6 april 1962. Spi:s arkiv E I vol. 2. SÄPO. Övervakningschefsinstitutionen återupplivades enligt ett förslag från statspolisintendenten 1950. *Redovisning av Kungl Maj:ts uppdrag den 7/7 1950 ang "säkerhetstjänstens" organisation under skärpt läge*. PM från statspolisintendenten till regeringen den 1/2 1951, s. 30. HD nr 33/1950. SÄPO).

²⁶ PM (odaterad) i HSC nr 1096/58. SÄPO.

hållit en synnerligen låg aktivitetsnivå.²⁷ Att döma av det material som återfunnits i SÄPO:s arkiv inskränktes denna till att framföra åsikter om de militära skyddsområdenas storlek samt i vad mån statspolisintendenten skulle medverka i den militära personalkontrollen.²⁸

När regeringen den 29 juni 1948 i hemliga ämbetskrivelser föreskrev att säkerhetspolisens medverkan i den militära personalkontrollen skulle utökas fick samrådsnämnden en mer framträdande roll inom verksamheten. Samtidigt förstärktes nämnden då riksdagsmännen Bengt Elmgren (s) och Åke Holmbäck (fp) utsågs till ledamöter. Då Larsson i Luttra från bondeförbundet tog plats i nämnden i september 1950 blev alla riksdagspartier utom Sveriges kommunistiska Parti (SKP) representerade i samrådsnämnden. Enligt regeringens föreskrifter skulle utlämnande av uppgifter från säkerhetspolisens register endast kunna ske om nämnden enhälligt tillstyrkte beslutet. Nämnden skulle därmed fungera som ett politiskt kontrollorgan för verksamheten. Sammanträdena där minst två ledamöter skulle vara närvarande då personalkontrollärenden föredrogs skulle protokollföras. I protokollen antecknades namnen på de personer som efter registerslagning ansågs vara så pass politiskt belastade att deras ärenden skulle föredragas inför nämnden för eventuellt utlämnande i personalkontrollen. Protokollen anger också vilket beslut som fattades i respektive ärende.²⁹ När personalkontrollen i början av 1950-talet expanderade till att även omfatta försvarsviktiga delar av den civila samhällssektorn ökade arbetsbelastningen på samrådsnämnden. Antalet sammanträden uppgick till elva stycken år 1949 för att i mitten av 1950-talet ha stigit till över 20 per år.³⁰

²⁷ Ämbetskrivelse från socialdepartementet till överståthållarämbetet den 27/9 1946. Spi:s arkiv E I vol. 1. SÄPO.

²⁸ Liksom statspolisintendenten var Olovson ytterst skeptisk till att polisen skulle medverka i att kontrollera svenska medborgares politiska pålitlighet vid tjänstetillsättningar. I ett internt remissyttrande formulerade han sin inställning på följande vis: "En sådan verksamhet kommer ovillkorligen att omfatta även partiets fullt lagliga verksamhet samt personer, vilka icke äro misstänkta för brott eller skäligen kunna misstänkas för att planera sådana. Det blir politisk övervakning. Sådan bör enligt min mening icke ingå i polisens uppgifter." S nr 17 ½ den 31/10 1946. SÄPO. Ang statspolisintendentens inställning till frågan se Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88). Heckscher anförde i en skrivelse till statspolisintendenten att de militära skyddsområdena omfattade alltför stora områden, särskilt i Stockholms skärgård. Heckscher till Thulin den 16/8 1947. Sp 3:s arkiv F II, vol. 6. SÄPO.

²⁹ Nämnden hördes även angående statspolisintendentens framställan till regeringen i april 1950 om att statens utlänningskommission skulle få befogenhet att utföra personalkontroll. Spi till regeringen den 19/4 1950. S nr 169/50. SÄPO. Se även ärende S nr 538/50. SÄPO.

³⁰ Sammanträdesstatistik finns i Spi:s arkiv, samrådsnämnden serie FI vol. 1 och F II, vol. 1. SÄPO.

I enlighet med ett förslag från 1957 års industriskyddskommitté beslutade regeringen i juni 1961 att arbetsmarknadsorganisationerna TCO, LO och SAF skulle få ha varsin representant i samrådsnämnden. Dessa skulle kunna kallas till samrådsnämndens sammanträden för att diskutera personalkontrollärenden som kunde resultera i avskedande eller annan förändring i anställningsförhållande.³¹ Under perioden 1961-1969 hölls endast ett sammanträde mellan statspolisintendenten och samtliga arbetsmarknadsrepresentanter. Detta ägde rum den 9 oktober 1962.³² Vid ett par tillfällen året därefter träffade statspolisintendenten LO:s representant Herman Blomgren för enskilda överläggningar.³³ Några protokoll som belyser vad som diskuterades vid dessa möten har inte återfunnits.

Tredje rotelns byråindelning

När statspolisens tredje rotel övertog ansvaret för bekämpandet av spioneri- och sabotagebrott den 1 juli 1946 inrättades 59 polistjänster (radioavdelningen (avd R) ej inräknad) inom den nya organisationen. Av dessa placerades 51 poliser i Stockholm och de övriga i Malmö, Göteborg och Luleå. År 1948 utökades antalet poliser vid tredje roteln till 109 och 1950 var siffran uppe i 144. Under dessa år ökade också antalet lokala avdelningar markant. I början av 1950-talet fanns det polisiära representanter för statspolisens tredje rotel i 18 städer.³⁴

Tredje rotelns avdelning i Stockholm delades upp i fem byråer: radiokontrollavdelningen, kanslibyrån samt första, andra, tredje byrån. För övervakningen av de svenska kommunisterna hade första och tredje byrån särskilt viktiga uppgifter. Andra byrån ansvarade för övervakningen av nazister.

Vid kanslibyrån fördes säkerhetspolisens centralregister och där sköttes också handläggningen av personalkontrollen. Centralregistret - som i viss mån gallrats under åren efter kriget samtidigt som det gjordes om från ett kort- till ett flexoregister - upptog vid slu-

³¹ Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88). Se även SOU 1968:4, s. 47-48.

³² Förutom Georg Thulin deltog Curt-Steffan Giesecke (SAF), Herman Blomgren (LO) samt Lennart Geijer (TCO) i mötet. Spi:s arkiv F II, vol. 1. SÄPO.

³³ Spi:s arkiv F II, vol. 1. SÄPO.

³⁴ Vid avd R arbetade 17 poliser 1947 och 31 poliser 1949 medan antalet skrivbiträden uppgick till 26 respektive 40. Se bilagor till anslagsaskanden i SP 3:s arkiv F II (S-skrivelser). SÄPO.

tet av 1940-talet 350 000 personer.³⁵ I juni 1953 hade antalet registrerade personer ökat till mellan 430 000 och 450 000.³⁶

Under ledning av kommissarie Erik Lönn ansvarade första byrån för bekämpningen av landsskadliga brott till förmån för Sovjetunionen samt länderna inom dess närmaste intressesfär. Byrån ägnade sig också åt övervakningen av de svenska kommunisterna. Det sistnämnda arbetet ökade avsevärt i omfattning från år 1948 då registreringen och personalkontrollen som sedan 1945 endast omfattat de svenska nazisterna riktades om mot de svenska kommunisterna. Enligt en beskrivning av första byråns verksamhet från våren 1952 var kommunistövervakningen uppdelad på tre grupper inom roteln: en expeditiionsgrupp, en grupp för övervakning av den kommunistiska partiledningen samt en grupp som arbetade med registringen.

Expeditiionsgruppen bestod av fem kriminalkonstaplar. Av dessa var en kriminalkonstapel närmast ansvarig för det rent expeditiionella arbetet, förhör, utredningar etc., medan en annan var särskilt avdelad för övervakning av och spaning mot kommunistiska organisationer och dessas verksamhet. Den sistnämnde ledde och utvecklade tillämpningen av "speciella spaningsmetoder" mot de kommunistiska organisationerna. Han fick ofta samarbeta med och leda personal vid rotelns landsortsavdelningar. I hans arbetsuppgifter ingick också att följa den kommunistiska pressen och litteraturen om kommunismen och med ledning av detta material sammanställa och utarbeta redogörelser såväl för orientering av vissa myndigheter som för rotelns eget behov.

Gruppen för övervakning av den kommunistiska partiledningen bestod av två överkonstaplar och åtta kriminalkonstaplar. En av överkonstaplarna var "så gott som ständigt sysselsatt med inomhusarbete och sålunda undandragen övervakningstjänsten". Krimi-

---

³⁵ *PM till Herr statssekreteraren Thunborg*. Sp 3:s arkiv B IV, diverse PM 1947-1949 (nr 31), vol. 1. SÄPO. 1951 uppgick antalet registrerade personer till 390 000. PM till Thunborg (nr 149) den 25/10 1951 av Dahlgren-Tiberg. Sp 3:s arkiv Ö I, Thunborgs arbetspapper. SÄPO. I samband med omläggningen från kort- till flexosystem gallrades åtskilligt arkivmaterial från allmänna säkerhetstjänstens tid (bl.a. handlingar rörande Förbundet Kämpande Demokrati och Antifascistisk Samling). Vid slutet av 1950-talet genomfördes ytterligare en gallring av arkivmaterialet. *Förteckning över akter/ärenden, från vilka registreringarna skulle utgå enligt anvisningarna för gallringen 1948 i samband med övergång från kortregister till flexosystem*. samt *PM ang utgallring av material ur centralregistret vid den särskilda polisverksamheten*. av J W Karlsson den 10/4 1959. Underbilagor i HSC nr 175/66 samt JWK 5:770, löpnr 5, s. 174/5. SÄPO. Systemet med flexoremsorna (4 cm höga och 20 cm långa papperslappar) underlättade registerslagningen.

³⁶ *Sammanfattande redogörelse och historik över personalkontrollen*. Spi:s arkiv, samrådsnämnden serie F 1 vol. 1. SÄPO.

nalkonstapel Nils Hammerby arbetade - enligt en intern beskrivning - med "det ansvarsfulla och synnerligen grannliga uppdraget att hålla kontakt med meddelare och informatörer, tillgodogöra roteln dessa uppgifter och odla nya kontakter".³⁷

Gruppen för kommunistregistreringen bestod av två överkonstaplar och åtta kriminalkonstaplar. En kriminalkonstapel var utsedd för särskilda uppgifter vilket - enligt 1952 års beskrivning - bl.a. bestod "i förandet och handhavandet av ett speciellt register av ytterligt konfidentiell natur samt för vidmakthållandet och odlandet av nya kontakter, särskilt inom industrikretsar".³⁸

Tredje byrån leddes av kommissarie Thorsten W Söderström och skötte handläggningen av misstänkta fall av sabotage.³⁹ I februari 1949 övertog tredje byrån de kontakter med de krigsviktiga industrierna som tidigare upprätthållits av försvarsstabens inrikesavdelning.⁴⁰ Under våren 1951 besökte byråchefen Söderström ett stort antal industrier i landet med syftet att få dessa att medverka i säkerhetspolisens kartläggning av svenska kommunister.⁴¹

Den 1 oktober 1952 omfördelades arbetsuppgifterna mellan byråerna. Spaningen mot den sovjetiska ambassaden och dess personal flyttades då över till andra byrån. Uppgiften att övervaka den svenska nationalsocialistiska rörelsen flyttades samtidigt över till första byrån. Den första byråns spaningsverksamhet kom således därefter att omfatta övervakningen av svenska kommunister och nazister.⁴² Övervakningen av nazisterna torde emellertid inte ha varit alltför arbetskrävande då det enligt byråchefen Lönn huvudsakligen var begränsat till "teoriarbete" och främst bestod i s.k. inre spaning med hjälp av öppna källor och tillgängligt registermaterial.

³⁷ *PM angående uppvärdering av vissa kriminalkonstapelstjänster vid statspolisens 3:e rotel till överkonstapelsbefattningar.* från Folke Nilsson, ordf i Sthlm krim. pol. förening till statspolisintendenten den 13 mars 1952. S nr 159. SÄPO.

³⁸ *Ibid.* Det ytterst hemliga registret var möjligen säkerhetspolisens beredskapsregister. Detta register återkommer jag till nedan. Se även *Tablå över fördelning av tjänster på 1:a byrån.* av Erik Lönn den 10/6 1954. S nr 167/54. SÄPO.

³⁹ Fr.o.m. hösten 1947 bearbetade byrån - som ibland omnämns som "sabotagekommissionen" - inkommande rapporter om industribränder. SP 3:s arkiv B V vol. 1. SÄPO. Se även Eliasson, Ulf & Hjort, Magnus: "Det kalla kriget i personarkivens spegel." i *Arkiv, samhälle och forskning*. 1999:1, s. 9-11.

⁴⁰ Statspolisintendentens cirkulär nr 2 den 11/2 1949. S nr 51/49. SÄPO.

⁴¹ Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969.* (SOU 2002:88).

⁴² *Meddelande* den 1/10 1952. S nr 471/52. SÄPO. Se även *PM till Herr Statspolisintendenten* av Otto Danielsson den 26/4 1954. S nr 167/54. SÄPO. I ärende S nr 167/54 återfinns även översikter över de olika arbetsuppgifterna inom första byrån. Nazistövervakningen ombesörjdes i början av 1950-talet av en polisman. År 1954 avdelades ytterligare en polisman för uppgiften. *PM med anledning av statförslaget för AS 1 1957/58* av Erik Lönn den 25/1 1956. S nr 840/55. SÄPO.

Yttre spaning ("fältövervakning") utövades i synnerligen liten utsträckning.⁴³

Den under 1950-talet genomförda arbetsfördelningen mellan första och andra byrån avspeglade säkerhetspolisens uppdelning av verksamheten mot dels en "yttre front", dels en "inre front". Den yttre fronten representerades av de utländska legationernas personal som kunde misstänkas vara uppdragsgivare till personer som ägnade sig åt illegal verksamhet och till den inre fronten räknades de organisationer och personer som kunde misstänkas vara föremål för rekrytering.⁴⁴

Statspolisens särskilda polisverksamhet 1957-1964

Som nämnts ansåg statspolisintendenten Georg Thulin att säkerhetspolisens formella organisation led av vissa brister vad gäller möjligheter att effektivt leda verksamheten. En annan svaghet, som uppmärksammades vid mitten 1950-talet, var personalbristen. I statspolisintendentens förslag till anslagsäskande till regeringen 1956 framhölls särskilt tre områden som "sedan lång tid" blivit ersatta på grund av personalbrist.

För det första var den metodiska bearbetningen av inkommande material till centralregistret inte tillräcklig. Därmed blev en mängd uppgifter rörande personer och sakförhållanden, som i kombination med gamla registeruppgifter kunde vara betydelsefulla, inte effektivt utnyttjade för det inre spaningsarbetet.

För det andra behövdes mer personal för att utföra personundersökningar för personalkontrollen, utlänningskontrollen och andra säkerhetsärenden.

Det tredje området som krävde ytterligare resurser var övervakningen av nazisterna. De nazistiska aktiviteterna hade, enligt Thulin, sedan krigsslutet "icke ansetts motivera någon mera betydande insats i övervakningshänseende". Men eftersom det nu noterats en ökad nazistisk verksamhet krävdes "viss uppmärksamhet" från säkerhetspolisens sida. Thulin föreslog därför att det skulle avdelas "åtminstone en befattningshavare med huvuduppgift att samla material rörande nazismens utbredning och verksamhet i landet".⁴⁵

⁴³ Lönn till Thulin 25/1 1956. S nr 840/55. SÄPO.

⁴⁴ För en beskrivning av denna uppdelning se Hasselrot till Thulin den 7/5 1957. S nr 6/57. SÄPO.

⁴⁵ Förslag till anslagsäskande för budgetåret 1957/58, s. 20-23. Statspolisintendenten till regeringen den 14/7 1956. S nr 300/56. SÄPO.

Medan de två sistnämnda problemen kunde lösas med en omfördelning eller utökning av personalresurserna betraktades svårigheterna med bearbetningen som en organisatorisk fråga.

I juni 1957 fastställde statspolisintendenten en ny arbetsordning för säkerhetspolisen.⁴⁶ Begreppet "tredje roteln" avskaffades och verksamheten skulle fortsättningsvis betecknas "den särskilda polisverksamheten för uppdagande av spioneri m.m." eller förkortat "den särskilda polisverksamheten". Den särskilda polisverksamheten i Stockholm delades upp i två avdelningar. Avdelning II (riksavdelningen) stod under Andermarks chefskap och för avdelning III (Stockholmsavdelningen) ansvarade åren 1957-1962 Åke Haselrot och åren 1962-1964 Per Gunnar Vinge. Formellt var chefen för avdelning III underställd polismästaren i Stockholm medan chefen för avdelning II lyste direkt under statspolisintendenten. Avdelningarna delades in i rotlar, sektioner och grupper/detaljer.⁴⁷ Samtidigt inordnades de lokala avdelningarna i sex olika regioner.⁴⁸

Organisationsförändringen resulterade inte i att säkerhetspolisen tillfördes nya arbetsuppgifter eller några förändringar i verksamhetens inriktning. Istället var den främst avsedd att skapa klarare ordervägar och bättre fördelning och utnyttjande av de tillgängliga resurserna. Särskilt skulle den nya organisationen - genom inrättandet av en riksavdelning - befrämja den inre spaningen och bearbetningen av registeruppgifterna. Statspolisintendenten beskrev förändringen på följande sätt:

Riksavdelningen skall utgöra en gemensam tillgång för rikets polismyndigheter och statspolisavdelningar, jämväl för Stockholm, i form av viss specialkompetens och sakkunskap, varjämte vid riksavdelningen på olika sätt, i högre grad än tidigare kunnat ske, genom bearbetningar, analyser och sammanställningar samt

---

⁴⁶ En beskrivning av denna organisation återfinns i statspolisintendentens cirkulär HA nr 6 den 12/5 1958 (HA-pärmen. SÄPO). Se även *Meddelande nr 26*. (HS nr 33/1957. SÄPO) samt *Förslag till anslagsäskande för budgetåret 1958/59* från statspolisintendenten till regeringen den 15/7 1957 (HK nr 10/57. SÄPO).

⁴⁷ Statspolisens avdelning I ägnade sig åt den "allmänna" polisverksamheten. *Arbetsordning för statspolisintendenten, fastställd den 24 februari 1958*. HK nr 129/60. SÄPO. För sektionernas arbetsuppgifter se förslag till anslagsäskande (med bilagor) för budgetåren 1958/1959, 1959/60. HK nr 10/57 och 83/58. SÄPO.

⁴⁸ Regionerna hade följande huvudorter: Örebro, Göteborg, Malmö, Norrköping, Gävle och Luleå. Uppsala och Visby tillhörde inte någon region utan betecknades som fristående (se cirkulär nr HS 126/58). HSC nr 190/62. SÄPO.

s.k. inre spaning skall kunna tillvaratagas det genom den särskilda polisverksamheten insamlade materialet.⁴⁹

Till riksavdelningen överfördes de uppgifter rörande centralregistret och personalkontrollen som tidigare handlagts av tredje rotelns kansli. Där placerades också arbetet med bearbetning och analyser av registermaterialet, tekniska frågor samt industriskyddsarbetet.⁵⁰ År 1959 överfördes det sistnämnda arbetet och delar av polispersonalen till en nyinrättad industriskyddsdetalj vid försvarsstabens inrikesavdelning. Till chef för industriskyddsdetaljen utsågs kommissarie Thorsten Söderström.⁵¹

Det övervakningsarbete som riktats mot de svenska kommunisterna vid kommissarie Lönnns första byrå inordnades i Stockholmsavdelningen. Därefter kom byrån att benämnas som rotel III D.⁵²

Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och SÄPO 1964-2002⁵³

I början av 1960-talet stod det klart att polisväsendet skulle förstatligas. Därmed kom ett förslag som flera statliga polisutredningar förespråkade sedan 1930-talet att realiseras. Beslutet välkomnades av säkerhetspolisen och på våren 1963 gjorde två kommissarier en inventering av de organisatoriska problem som eventuellt

⁴⁹ Förslag till anslagsäskande för budgetåret 1958/59 från statspolisintendenten till regeringen den 15/7 1957. s. 12. HK nr 10/57. SÄPO.

⁵⁰ Förslag till anslagsäskande för budgetåret 1961/62 från statspolisintendenten till regeringen den 1/7 1960, s. 24. HK nr 129/60. SÄPO. Se även *PM ang anslagsäskanden för budgetåret 1964/65. Rotel II A.* av J W Karlsson den 25/3 1963 (HSC nr 60/63. SÄPO) samt statspolisintendenten till regeringen den 11/6 1960. HSC nr 720/60. SÄPO.

⁵¹ Vid industriskyddsdetaljen som inrättades enligt ett förslag från 1957 års industriskyddskommitté stationerades 5 poliser (*Särskilda polisverksamheten i Stockholm*. Polissekreterare Erik Rudhe den 12/11 1960. HSC nr 1172/60. SÄPO.). Den 1/12 1962 efterträdde Söderström av Erik Lönn på posten som chef för industriskyddsdetaljen (Tjänsteföreskrift HA 19 den 10/12 1962. SÄPO. HA-pärmen. SÄPO). Mellan industriskyddsdetaljen och säkerhetspolisen upprätthölls täta kontakter. För andra förändringar i arbetsfördelningen inom rotel II B se *Motivering till anslagsäskande för budgetåret 1963/64 beträffande rotel II B* (HSC nr 12/62. SÄPO), *Motivering till anslagsäskande för budgetåret 1964/1965 beträffande rotel II B.* av N E Nilsson den 10/4 1963 (HSC nr 60/63. SÄPO) samt av *PM angående form för central bearbetning vid den särskilda polisverksamheten.* av Lars P Lindroth den 28/5 1963 (Sp 3:s arkiv F VI vol. 1. SÄPO).

⁵² En beskrivning av avdelningens uppgifter återfinns i *Organisationsplan* av G Thulin den 29/6 1957. S nr 343/57. SÄPO.

⁵³ Beskrivningen är baserad på *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten* den 15/12 1964. HK nr 150/64, *Organisationsplan RPS/Säk* den 9/6 1965. HK nr 80/65. Ang namn på byrå- och rotelchefer se bl.a. *PM* den 27/10 1964. Pärm med telefonlistor. SÄPO.

kunde lösas vid ett förstatligande. Personalens kritiska synpunkter handlade framförallt om samordningsfrågor, bristande samarbete samt om oklara befäls- och ansvarsförhållanden. Uppdelningen i en riks- och en lokalavdelning hade resulterat i ett konkurrensförhållande mellan avdelningarna vilket bedömdes ha inverkat negativt på personalandan. Organisationsformen hade också medfört dubbelarbete och svårigheter att samordna arbetsuppgifterna. Inför förstatligandet den 1 januari 1965 fanns därför förhoppningar om att den nya organisationen skulle få "en enhetlig och effektiv ledning som kan skapa gemensamhetskänsla och ansvar för hela verksamhetens arbetsresultat".⁵⁴

Den 1 juli 1964 - ett halvår före förstatligandet - inrättades rikspolisstyrelsen (RPS) och rikspolischefen efterträdde då statspolisintendenten som högste chef för säkerhetspolisen. Enligt regeringens direktiv skulle styrelsen utöva ledningen av "den särskilda polisverksamheten för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet m.m."⁵⁵ Säkerhetspolisen överfördes till rikspolisstyrelsen och organiserades som en avdelning inom den nya myndigheten med namnet avdelning D eller säkerhetsavdelningen (RPS/Säk). I rikspolisstyrelsens styrelse ingick förutom rikspolischefen Carl Persson och chefen för säkerhetsavdelningen Per Gunnar Vinge bl.a. de fem parlamentariker (samrådsnämnden) som skulle utöva viss kontroll över säkerhetspolisens verksamhet. Samrådsnämndens särskilda funktion vid handläggningen av personalkontrollärenden överfördes till dessa s.k. lekmannarepresentanter.

Den 1 oktober 1964 trädde den av rikspolischefen fastställda provisoriska arbetsordningen för säkerhetsavdelningen i kraft. Arbetsordningen reglerade avdelningschefens förhållande till rikspolischefen, befälsförhållandena inom säkerhetsavdelningen samt dess organisatoriska uppbyggnad med byråer och rotlar. Avdelningschefen skulle under rikspolischefen "leda och samordna den särskilda polisverksamheten för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet" och han ålades att underrätta rikspolischefen om det löpande arbetet samt om frågor "av principiell betydelse". Avdelningschefens kansli ansvarade för vissa centrala uppgifter beträffande budgetärenden, personalärenden, utlandskorrespondens, vissa specialutredningar, totalförsvarsfrågor, tjänsteföreskrifter samt samordning av skyddsåtgärder vid statsbesök. Kansliet skulle

---

⁵⁴ Odaterad PM samt *Ang förslag till organisation avseende Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning*. Sp 3:s arkiv F VI vol. 1. SÄPO.

⁵⁵ Detta föreskrevs i § 4 i SFS 1964:403 samt 1965:674.

också föra säkerhetsavdelningens centralregister vilket vid denna tid bl.a. bestod av ungefär 475 000⁵⁶ personregistreringar. Under avdelningschefen tjänstgjorde två byråchefer och vid avdelningen fanns det en militärassistent. Såväl avdelningschefen som byråcheferna skulle biträdas av en polisintendent. Byråcheferna ansvarade för verksamheten inom respektive byrå och var skyldiga att hålla avdelningschefen underrättad ”i ärenden av vikt eller eljest av principiell betydelse”.⁵⁷

Drygt två år senare, den 27 oktober 1966, utfärdades en ny arbetsordning av rikspolisstyrelsen. I denna återfinns - i jämförelse med den tidigare provisoriska arbetsordningen - mer detaljerade föreskrifter om befälsordningen. Kontakterna mellan de ledande befattningshavarna inom säkerhetspolisen reglerades med föreskrifter om regelbundna sammanträden. Avdelningschefen skulle sammanträda med byråcheferna och polisintendenterna en gång i veckan och en gång i månaden skulle även rotelcheferna delta i dessa sammanträden. Sammanträden mellan avdelningschefen och föreståndarna för de lokala säkerhetssektionerna skulle äga rum två gånger om året.⁵⁸

Till arbetsordningen bifogades också en beskrivning av säkerhetspolisens organisation. RPS/Säk i Stockholm bestod av avdelningschefens kansli samt två byråer (A och B). De lokala avdelningarna, vars antal successivt utökats till 24, benämndes säkerhetssektioner. Säkerhetsavdelningen i Stockholm samt sektionerna i Malmö, Göteborg, Örebro, Sundsvall och Luleå hade en samordnande funktion inom sina respektive regioner.⁵⁹

Ett försök av Hans Holmér att bryta upp byråindelningen och istället ställa flera enheter direkt under avdelningschefen presenterades i början av 1971. Detta försök att avskaffa byråcheferna avbröts emellertid efter en chefskonferens i Grisslehamn i mars 1971. Vid konferensen medverkade bl.a. byråchefen Olof Frånstedt och

---

⁵⁶ I maj 1969 planerades att 75 000 personer skulle gallras ur registret. Se PM till P G Vinge från registerroteln, bilaga 5 den 27/10 1965 (HSC 340/65. SÄPO) samt PM den 2/5 1969 (HK nr 43/69. SÄPO).

⁵⁷ *Provisorisk arbetsordning för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning. Fastställd av rikspolischefen den 23 september 1964.* HSC nr 311/64. SÄPO. Se även *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten på central och högre regional nivå m.m.* HK nr 150/64. SÄPO.

⁵⁸ Alla sammanträden skulle protokollföras. Protokollen från byråchefssammanträdena, som är ytterst kortfattade återfinns i RPS/Säk:s arkiv A I vol. 1 och A III vol. 1. SÄPO.

⁵⁹ *Arbetsordning för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning den 27/10 1966.* HK nr 145/66. SÄPO.

rikspolischefen Carl Persson.⁶⁰ Carl Persson beskriver sin egen reaktion på Holmérs organisationsförslag på följande sätt:

Jag blev förvånad över förslaget och undrade vart han ville komma. Jag sade nej direkt, utan tvekan. Jag såg en viss risk i att låta alla trådar löpa genom en mans händer. Inte på någon avdelning, och minst av allt säkerhetsavdelningen - med all den känsliga information som samlas där - kunde jag tänka mig att koncentrera så mycket makt hos en enda person.

Persson menar vidare att Holmér därefter inte längre "accepterade" Persson som chef.⁶¹ I december 1971 stärkte rikspolischefen sin makt över säkerhetsavdelningen bl.a. genom att utfärda föreskrifter för de fall då det uppstod meningsskiljaktighet mellan byråchefer (Bc) och avdelningschefen (Ac) eller mellan byråcheferna och rotelcheferna.

Föreligger i ärende delade meningar mellan Ac och Bc eller mellan Bc och närmast underordnade chef skall ärendet underställas Rbc för avgörande.⁶²

Det finns anledning att anta att denna desavouering av Hans Holmér som avdelningschef hade ett samband med det på våren förkastade omorganisationsförslaget. Först arton år senare då Mats Börjesson tillträdde som chef för säkerhetspolisen kom Holmérs tanke om att stärka avdelningschefens kontroll över säkerhetspolisen att realiseras.

Säkerhetspolisens organisatoriska uppdelning i en byrå för säkerhetsskydd och en byrå med operativa uppgifter kom att stå i stort sett oförändrad fram till 1989.

Sedan mitten av 1960-talet har medierna visat ett stort intresse för säkerhetspolisen. I huvudsak har detta intresse tagit sig uttryck i att olika "skandalaffärer" uppmärksammas. Detta resulterade bl.a. i att regeringen utfärdade personalkontrollkungörelsens

⁶⁰ SH 75/71. JWK 5:720/6, löpnr 2. SÄPO.

⁶¹ Persson, Carl (i samarbete med Anders Sundelin): *Utan omsvep. Ett liv i maktens centrum.* (Stockholm 1990), s. 202.

⁶² PM den 28/12 1971 av Carl G Persson. SAK 001312-1603, pärm 3. SÄPO.

”åsiktsregistreringsförbud” 1969 för att därefter reglera den politiska registreringen i ett öppet brev på hösten 1972 och i ett kvalificerat hemligt brev på våren 1973. I det hemliga brevet angavs ett antal politiska organisationer som säkerhetspolisen skulle ägna särskild uppmärksamhet och vars medlemmar och sympatisörer under vissa omständigheter fick registreras. Till detta återkommer undersökningen nedan.

De kritiska debatterna har också fått andra konsekvenser. Vid interna konferenser under 1970-talet menade många poliser att de fått svårigheter att rekrytera uppgiftslämnare, särskilt inom fackföreningar och vid industrierna. De granskningar som utfördes av JK och JO - ofta som resultat av kritiska pressavslöjanden - fram till mitten av 1980-talet fann emellertid sällan något anmärkningsvärt i säkerhetspolisens verksamhet, vilket också noterades med tillfredsställelse av polisedningen. Under senare delen av 1980-talet inträffade emellertid flera händelser som försatte organisationen i en krissituation. Efter mordet på Olof Palme i februari 1986 riktades skarp kritik mot säkerhetspolisens bristande uppmärksamhet mot de hot som riktats mot statsministern. Året därefter rymde den spiondömde Stig Bergling vid en permission. 1988 briserade den s.k. Ebbe Carlsson-affären vilket resulterade i att tjänstemän inom säkerhetspolisen blev föremål för åtal. Efter den sistnämnda affären tillsattes nya personer på de polisiära ledningsposterna. Nils-Erik Åhmansson som i januari 1988 efterträtt Holger Romander på posten som rikspolischef efterträddes av Björn Eriksson. När Sune Sandström slutade som chef för säkerhetspolisen 1989 ersattes han av Mats Börjesson som fick titeln generaldirektör.⁶³

Först en bit in på 1990-talet kunde generaldirektören Mats Börjesson se att läget ljusnat för säkerhetspolisen. Vid en chefskonferens 1991 gjorde han följande bedömning av situationen.

Den förtroendekris som förelåg då regeringen tidigare uttalade sig offentligt om misstro mot SÄPO är nu undanröjd. Även utländska tjänster har förnyat förtroende för SÄPO. Vi kan

---

⁶³ Vid säkerhetspolisens konferenser 1987-1988 gjordes försök att hjälpa personalen att hantera den allmänna misstro som riktades mot organisationen. En person som titulerades ”optimistkonsult” talade under temat ”Våga visa arbetsglädje” och sedermera domprosten Lenart Koskinen höll ett föredrag med titeln ”Poliser är också människor”. Se programmen till rikskonferenserna i Sunne 1987 och 1988 (SH 1072/87 och SH 2501/87). SAK 701391-0182, löpnr 5 och 6. SÄPO.

med andra ord se framtiden an med stor tillförsikt.⁶⁴

1987 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté med uppdrag att utreda säkerhetspolisen. Enligt direktiven skulle kommittén som antog namnet SÄPO-kommittén göra bedömningar om säkerhetspolisens organisation och inriktning var rätt avvägda eller om förändringar borde ske. SÄPO-kommittén skulle också undersöka möjligheterna att stärka säkerhetspolisens demokratiska förankring samt utvärdera personalkontrollsystemet. I enlighet med SÄPO-kommitténs förslag genomfördes vissa organisationsförändringar.⁶⁵

En av de mer genomgripande förändringarna rörde säkerhetspolisens ledningsorganisation. År 1989 inrättades en tjänst som säkerhetspolischef som inom RPS skulle vara verkschef (GD) för SÄPO.⁶⁶ Säkerhetspolisen bytte samtidigt namn från Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning till Säkerhetspolisen (med den officiella förkortningen SÄPO).⁶⁷

Den 1 oktober 1989 delades Säkerhetspolisen in i fyra huvudenheter av vilka två beskrevs som operativa och två beskrevs som stödjande.

Den lokala organisationen skulle fortfarande var indelad i sex regioner. Inom varje region fanns det en regionsektion samt en eller flera länssektioner.⁶⁸

Andra förändringar genomfördes i enlighet med förslag som utarbetats av regeringens särskilde utredare Carl Lidbom i rapporten *Säkerhetspolisens arbetsmetoder* (SOU 1989:18). Enligt regeringsuppdraget skulle Lidbom genomföra en genomlysning av säkerhetspolisens verksamhet med avseende på säkerhetspolisens register, arbetsmetoder och rutiner, dess internationella samarbete och kontakter samt hur personalkontrollsystemet fungerade i praktiken.⁶⁹ Lidboms arbete utmynnade i ett i flera avseenden kritiskt be-

⁶⁴ Konferensanteckningar från chefskonferens 4-5/11 1991. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

⁶⁵ Se sammanfattning av SÄPO-kommitténs delbetänkande (SOU 1988:16) i SOU 1990:51, s. 41-42 och 50-51.

⁶⁶ PM (sannolikt av Mats Börjesson) den 23/9 1993. SH 2803-92. SAK 701391-0141. löpnr 8, s. 831. SÄPO.

⁶⁷ SH 1376/89. SAK 701391-0182, löpnr 6. SÄPO.

⁶⁸ Regionsektioner: Malmö (Region Syd), Göteborg (Region Väst), Norrköping (Region Öst), Örebro (Region Bergslagen), Sundsvall (Region Nedre Norrland) och Luleå (Region Övre Norrland). Bilaga 7 till beslut av GD M Börjesson den 29/9 1989. SAK 701391-0141. löpnr 6. SÄPO.

⁶⁹ SOU 1989:18, s. 17.

tänkande med många skarpa omdömen om säkerhetspolisens verksamhet och personal. En slutsats som presenterades var att det i allmänhet var svårt att reda ut ansvarsförhållanden inom säkerhetspolisen.

Beslut i känsliga, tveksamma eller kontroversiella frågor fattas ofta utan någon som helst dokumentation. I efterhand finns ingen annan möjlighet att rekonstruera beslutet än genom vad de inblandade befattningshavarna minns eller vill minnas.⁷⁰

Dessa iakttagelser resulterade i följande rekommendation från Lidboms sida:

För framtiden är det enligt min mening nödvändigt med en helt annan stringens när det gäller beslutsfattandet vid SÄPO. Beslut som är av större vikt från rättslig eller annan synpunkt bör ovillkorligen dokumenteras...Jag föreslår att regeringen uppdrar åt verksledningen vid RPS att utarbeta former för beslutsdokumentation som uppfyller rimliga krav på att verksamheten skall kunna följas i efterhand.⁷¹

I enlighet med detta förslag genomfördes förändringar i säkerhetspolisens interna regelverk under 1990-talet. Under Mats Börjessons ledning påbörjades ett reformarbete för att inrätta en sammanhängande och tydlig arbetsordning. Enligt ett internt ledningsdokument skulle arbetsordningen ersätta "det komplex av interna bestämmelser" för verksamheten som funnits tidigare.⁷² Hur detta bl.a. kom att påverka beslutsdokumentationen inom kontrasubversionen - särskilt rörande s.k. arbetsanteckningar och överskottsinformation från telefonavlyssningen - återkommer jag till nedan.

En ökad öppenhet kunde också märkas då verksamhetsberättelserna publicerades i en offentlig del med början budgetåret

---

⁷⁰ Ibid, s. 8.

⁷¹ Ibid, s. 9.

⁷² PM den 23/9 1993. SH 2803-92. SAK 701391-0141. löpnr 8, s. 836ff. SÄPO.

1989/90.⁷³ Samtidigt skulle annonsering i dags- och fackpress fortsättningsvis kunna ske i SÄPO:s namn vilket inte skett tidigare.⁷⁴

Byråer och rotlar

Säkerhetspolisens organisatoriska uppdelning i två byråer som genomfördes 1964 avsåg att avspegla säkerhetspolisens indelning av verksamheten i en "preventiv del" och en "repressiv del". Byrå A skulle uppdaga och utreda brott mot rikets säkerhet medan byrå B skulle förebygga och hindra brott mot rikets säkerhet.⁷⁵

Byrå A kom bl.a. att sköta industriskyddsfrågor (inkl. industriskyddsdetaljen som under 1960-talet flyttades över från försvarsstaben till RPS/Säk), bearbetning av registermaterialet och personalkontrollen.⁷⁶ Av särskilt intresse för denna undersökning är arbetet vid byrå A:s bearbetningsbyrå och vid personalkontrollroteln.

Bearbetningsbyrån hade bl.a. till uppgift att analysera "säkerhetsunderrättelser" och sammanställa översikter över svenska politiska ytterlighetsorganisationer.⁷⁷ I en intern redovisning av arbetet be-

⁷³ Ibid.

⁷⁴ PM den 19/6 1990. SAK 701391-0117, löpnr 1. SÄPO

⁷⁵ Begreppen preventiv respektive repressiv verksamhet återfinns i en organisationsplan från 1965 (HK nr 80/65. SÄPO).

⁷⁶ Till byråchef utsågs Ralph Sterner. *Tjänstemeddelande den 5/10 1966*. Telefonförteckningspärmen. SÄPO. Arbetsordning för industriskyddsgruppens expedition. Säkerhetspolisens arkiv. Industriskyddsgruppen, F 2 vol. 1. SÄPO. Vid roteln för industriskyddsfrågor fanns ett specialregister över polismän i Stockholm som var medlemmar i SKP eller kommunistympatisörer (100 st) samt ett riksomfattande register över de kommunister som skulle omhändertagas vid krig eller krigsfara (300 st). Där fanns också ett register över 300 polismän i Stockholm som var medlemmar i nazistiska organisationer eller nazistsympatisörer (*Bilaga till Anteckningar i anslutning till föredragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister* s. 1. HSC nr 340/65. SÄPO). Några spår av dessa register har inte återfunnits i SÄPO:s arkiv. Åtminstone registret över nazistiska poliser hörde förmodligen från andra världskriget då det genomfördes en utredning om polismäns anslutning till politiska ytterlighetsinriktningar (SOU 1943:5).

⁷⁷ Begreppet säkerhetsunderrättelser och säkerhetsunderrättelsetjänst hade sitt ursprung i militära idéer om hur säkerhetstjänstens övervakningsarbete kunde användas i underrättelse-syfte. I ett "hemarbete" av chefen för försvarsstabens inrikesavdelning Filip Grudemark som tillställdes Thulin, Andermark och Hasselrot vid statspolisen 1958 konstaterades att "i den mån säkerhetstjänsten har möjlighet att följa den inre för att icke säga den innersta verksamheten i de kretsar, som kan beräknas understödja en aggression så finns där en källa till komplettering av andra underrättelser. Kan säkerhetstjänsten bli en larmklocka, som ger stats- och militärledning en klar uppfattning om ändringar i den politiska temperaturen så är mycket vunnet". I interna dokument inom säkerhetspolisen började begreppet användas i mitten av 1960-talet. (Se "Grudemarks hemarbete" den 5/5 1958 (HK nr 18/60. SÄPO), *Förslag till organisation av den särskilda polisverksamheten*. den 15/12 1964 (s.73) (HK nr 150/64. SÄPO) samt Ekman, Stig: *Den militära underrättelsetjänsten*. (Stockholm 2000) s. 190-201). Vid roteln arbetade 8 poliser år 1964 (1964 års telefonlista. Telefonförteckningspärmen. SÄPO). År 1969 överfördes roteln till B-byrån *PM ang viss omorganisation vid*

skrevs arbetsuppgiften att studera och följa utvecklingen inom SKP, de "kommunistiska täckorganisationerna" samt den internationella kommunistiska rörelsen på följande sätt:

De sidor av kommunismen som i första hand studeras är den organisatoriska uppbyggnaden, personkadern, press, propaganda, utbildning, politiskt och fackligt framträdande, mötesverksamhet, konferenser, kontakter med internationella broderorganisationer, infiltration på olika områden, uppträdande i täckorganisationer och misstänkt illegal verksamhet.⁷⁸

Dessutom intresserade sig detaljen för pacifistiska och antimilitaristiska organisationer. Vid bearbetningen användes såväl externt som internt material. Den förstnämnda källkategorin bestod av kommunistisk litteratur, svenskt och utländskt press- och tidskriftsmaterial, skrifter från Utrikespolitiska institutet, sammanställningar och rapporter från andra myndigheter (Fst/Säk, UD, utländska underrättelse- och säkerhetstjänster etc.). Den andra typen av källmaterial bestod av rapporter från förtroliga meddelare, skrivelser från säkerhetsavdelningens lokala sektioner, spaningsresultat etc. Man inhämtade också kunskaper om kommunister genom besök vid offentliga möten och övervakning av interna sammankomster. Resultaten sammanfattades och presenterades i kvartals- och årsöversikter, som distribuerades till säkerhetspolisens egna avdelningar, rikspolischefen, länspolischeferna, försvarsstaben och andra myndigheter. I arbetet användes åtskilliga specialregister över aktiva kommunister och pacifister i Sverige (1 300 namn), ledande kommunister i Norden och övriga Europa (200 namn), aktiva kommunister i Sverige (2 600 namn), besökare vid Världsfredsradets kongresser i Sverige (3 200 namn) samt de svenska kommunistiska och pacifistiska organisationerna.⁷⁹ En polisman var avdelad för att sammanställa uppgifter om den nazistiska och antisemitiska rörelsen i Sverige. Detta arbete bedrevs till största delen med hjälp av pressmaterial samt specialregister över svenska, utländska

---

RPS/Säk den 22/5 1969. (HK nr 50/69. SÄPO.) samt *Föreståndarmöte i Stockholm 4-7 november 1969*. s. 12 och 15. HSC nr 660/69. SÄPO).

⁷⁸ *PM angående förekommande arbetsuppgifter vid bearbetning av kommunismen, rotel A II/2*. den 5/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁷⁹ *Ibid* samt *Bilaga till Anteckningar i anslutning till föredragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister s. 2*. HSC nr 340/65. SÄPO.

och internationella nazistiska organisationer (70 st.) samt aktiva nazister i Sverige (300 namn).⁸⁰

Vid *personalkontrollroteln* genomfördes utredningar som föranletts av förfrågningar från de företag och myndigheter som av regeringen givits särskild rätt att med säkerhetspolisens hjälp kontrollera personalens pålitlighet. Med stöd av vad som fanns antecknat om den kontrollerade i säkerhetspolisens register upprättade roteln sammanfattande PM som efter föredragning inför RPS:s styrelse kunde lämnas ut för personalkontroll. I enstaka fall hölls säkerhetssamtal med den kontrollerade personen. Vid roteln fanns ett specialregister som började föras 1948 och omfattade samtliga personer som varit föremål för personalkontrollförfrågan från annan myndighet och som förekom i registret. Där fanns således även de personer om vilka registeruppgifter inte lämnats ut p.g.a. "ej utlämningsbar 'belastning'" antecknade. Detta specialregister - som i mitten av 1960-talet innehöll ca 75 000 namn⁸¹ - fördes bland annat i beredskapssyfte som förberedelse för att dessa vagare uppgifter skulle kunna lämnas ut vid eventuell förändring av reglerna rörande uppgiftsutlämnandet. Dessutom hade säkerhetspolisen ambitionen att genom bearbetning av registeruppgifterna kunna utläsa vilka myndigheter som var föremål för kommunistisk infiltration.⁸² Några spår efter dylik bearbetning har emellertid inte påträffats i säkerhetspolisens arkiv.

Personalkontrollrotelns arbete var i hög grad beroende av att säkerhetspolisen kontinuerligt tillförde centralregistret nya uppgifter om medlemmar och sympatisörer till de svenska ytterlighetsorganisationerna. Detta inhämtnings- och registreringsarbete ombesörjdes till stor del av säkerhetspolisens lokala sektioner och av de poliser som arbetade inom den för kommunistövervakningen ansvariga roteln i Stockholm som då den placerats vid byrå B 1964 bytte beteckning från III D till B I.

Den mest detaljerade genomlysningen i samlad form av denna del av säkerhetspolisens verksamhet återfinns i ett s.k. chefsärende från hösten 1965. Ärendet behandlar vissa administrativa frågor som säkerhetspolisen brottades med vid denna tid och innehåller

⁸⁰ Redogörelse över arbetsuppgifter och material som förekommer vid rotel A II:s detalj II (nazism, antisemitism m.m). den 7/10 1965 samt Bilaga till Anteckningar i anslutning till fördragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister s. 1. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁸¹ I denna siffra ingår också personer som återfunnits i Polisunderrättelser (kriminalpolisens belastningsregister). Bilaga till Anteckningar i anslutning till fördragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister s. 1. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁸² PM den 28/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

material som efterlämnats av tre arbetsgrupper som tillsattes för att utreda frågorna. En arbetsgrupp skulle utarbeta ett förslag till en ny arbetsordning, en annan arbetsgrupp skulle undersöka möjligheterna att införa automatisk databehandling av registret och en tredje arbetsgrupp skulle göra en översyn av alla specialregister som fördes av rotlarna. För att arbetsgrupperna skulle få en tillfredsställande överblick över verksamheten uppmanades alla rotel- och detaljchefer att redogöra för sina arbetsuppgifter. I en skrivelse från avdelningschefen P G Vinge till de underlydande cheferna den 20 september 1965 listades ett antal frågor rörande beslutsfattande, arbetsmetoder, delgivning av information etc. som skulle besvaras. Redogörelserna skulle utgöra en "fullständig inventering av all pågående och anbefalld verksamhet".⁸³

Med hjälp av de redogörelser som sammanställdes på Vingens uppmaning är det möjligt att ge en lägesbeskrivning av organisationen och verksamheten vid den rotel som ansvarade för övervakningen av kommunisterna (B I) på hösten 1965. De beskrivna arbetsmetoderna har - på ett principiellt plan - behållits sedan dess och kan trots att övervakningsobjekten skiftat därför anses var betydande även för senare decennier. Omfattningen av arbetet minskade avsevärt vid slutet av 1960-talet då rotelns personal minskade från ungefär fyrtio till ett tjugotal tjänstgörande polismän.⁸⁴ Flera polismän hade då omplacerats bl.a. till bearbetningsbyrån. En annan viktig förändring som inträdde vid slutet av 1960-talet var att övervakningsverksamheten omdirigerats från SKP/VPK till den framväxande FNL-rörelsen och KFML.⁸⁵ Arbetet vid roteln var uppdelat i en spaningsdel och en utredningsdel.

En av spaningsdetaljerna vid roteln hade till uppgift att övervaka de svenska kommunisternas verksamhet med hjälp av spaning från fasta observationsposter⁸⁶, personlig övervakning (skuggning) och telefonkontroll. Skuggningen bedrevs ofta i kombination med telefonkontroll. Från det dagligen inkommande materialet från pågående telefonkontroller gjordes noteringar om det som ansågs vara

⁸³ Ang grundmaterial till vissa arbetsgrupper i enlighet med de riktlinjer som framkom vid informationssammankomst ordnad av AgDataSäk den 20/9 1965. från P G Vinge till rotel- och detaljcheferna den 23/9 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁸⁴ Beräkningarna baseras på uppgifter i RPS/Säk:s telefonförteckningar. SÄPO.

⁸⁵ 1967 års organisationsutredning 5/2 1968. HK nr 125/67. SÄPO. Se även *PM ang anslagsäskande för budgetåret 1970/71*, den 17/4 1969. HSC nr 115/69. SÄPO.

⁸⁶ För övervakningen av SKP:s högkvarter på Kungsgatan 84 hade säkerhetspolisen placerat spanare i en lägenhet på Kungsgatan 75. Internt kallades observationsposten för 75:an. *PM angående övervakningen av "Fritte" Lager den 6 maj 1954*. P 888. Ö löpnr 3. SÄPO. Se även S nr 123/56. SÄPO.

av vikt för den pågående spaningsverksamheten. Detaljen hade därför en central funktion då säkerhetspolisen begärde förlängning av löpande eller insättande av ny telefonkontroll mot misstänkta personer. Varje månad hölls ett ”TK-sammanträde” då det aktuella läget presenterades för åklagare, avdelnings-, byrå- och rotelchefer och i samband med att framställningen skulle lämnas till domstolen föredrogs ärendet för åklagaren. Den viktigaste uppgiften som ålåg detaljen var att nå ”största möjliga personkännedom beträffande yrkeskommunister och andra aktivt verksamma inom partiet” samt att övervaka det kommunistiska partiarbetet. För detta arbete och i förlängningen personalkontrollen var de överskottsuppgifter som inhämtades från telefonkontrollen av stor betydelse. När detaljchefen, med anledning av Vinges skrivelse i september 1965, beskrev kartläggningsarbetet presenterades avvägningen mellan personella och tekniska spaningsinsatser på följande sätt:

Från att ursprungligen [fram till början av 1950-talet. UE:s anm.] ha varit hänvisad till enbart personella insatser har sektionen numera under en följd av år kunnat fullgöra huvudparten av dessa uppgifter genom insatta telefonkontroller i samband med utredning av illegal verksamhet beträffande enskilda medlemmar inom partikretsen. Genom internt tillvaratagande av ”biprodukter” i arbetet har en avsevärd förstärkning av resurserna automatiskt uppkommit.⁸⁷

I detaljens arbete med att övervaka den svenska kommunistiska rörelsen var således den överskottsinformation som erhöles från telefonkontrollen av avgörande vikt. För de vid detaljen drygt tio anställda polismännen ansågs detta vara ett synnerligen effektivt och arbetsbesparande system. Detaljens utnyttjande av överskottsmaterialet beskrevs som ”intimt sammankopplat” med bearbetningen som utfördes av rotelns utredningsdetaljer (se nedan).⁸⁸

⁸⁷ *PM angående verksamheten vid BI/S1* den 14/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁸⁸ Denna arbetspraxis påbörjades 1951 och samma principer tillämpas än idag i datorsystemet PLUTO. Först under 1990-talet har handläggningen reglerats i arbetsordningen. Se PM den 9/9 1994 som uppvisades av Peter Waldenström vid besök hos Säkerhetstjänstkommissionen den 7/1 2002. Arbetsordningen för senare delen av 1990-talet föreskriver följande beträffande handläggningen av överskottsinformation:

Vid spaningsdetaljen fördes flera olika kortregister. För utbildning av ny personal och som hjälp vid spaningsarbetet fungerade ett register över ungefär 500 personer som var eller hade varit anställda av SKP samt "en avsevärd mängd mera känt partifolk som tillhör 'inre cirkeln' utan att direkt vara knutna till partiet som yrkeskommunister". Ett mindre register med uppgifter om personalen på partihögkvarteret och besökande bilar förvarades i den fasta observationslokalen på Kungsgatan 75.⁸⁹ Roteln förfogade också över en "civilgrupp" som ursprungligen bestod av 16 landsfiskalsaspiranter som på sin fritid utförde spaningsuppdrag som riktades mot kommunister.⁹⁰ På våren 1967 bestod denna spaningsgrupp av en kammaråklagare, en polissekreterare samt sju manliga Stockholmstudenter som utförde spaningsuppdrag på sin fritid.⁹¹

"Vid hemlig teleavlyssning kan det komma fram uppgifter som inte har samband med den aktuella förundersökningen men som kan vara av intresse i annat sammanhang, s k överskottsinformation. Sådan information kan röra:

1. avslutade, pågående eller förestående brottsliga gärningar som utreds av SÄPO.
2. avslutade, pågående eller förestående brottsliga gärningar som utreds inom den öppna polisverksamheten
3. andra förhållanden som har med säkerhetsunderrättelser att göra och som bedöms vara av intresse för SÄPO:s verksamhet.

Uppgifter under p. 1 och 3 får sparas och registreras i enlighet med de regler som gäller för registrering i SÄPO-registret. De skall härvid omarbetas till källuppgifter. Uppgifter under p. 2 får lämnas till den öppna polisverksamheten. Senast i samband med att upptagningarna och uppteckningarna förstörs enligt 27 kap 24 § rättegångsbalken, skall avgöras om några uppgifter skall sparas eller överlämnas enligt förestående stycke. Samtidigt skall dokumentation av övriga uppgifter förstöras. Beslut i dessa frågor fattas av hec, bc eller pint." Se ärende SH 1/98 den 23/12 1998 i SAK 701391-0117, pärm 2. SÄPO. För en grundlig belysning av frågan se Lampers, Lars Olof: *Överskottsinformation från telefonkontroll*. (Säkerhetstjänstkommissionen 2002).

⁸⁹ Ibid. Ang registrets omfattning se *Bilaga till Anteckningar i anslutning till föredragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister* s. 6. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁹⁰ *PM angående verksamheten vid BI/S3* den 15/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

⁹¹ HSC nr 157/67 samt nr 147/67. SÄPO. Spaningsgruppen var en av två "civilgrupper" som arbetade åt säkerhetspolisen vid denna tid. Den andra civilgruppen var verksam inom övervakningen av ryssar. Se *Uppteckning från organisationsutredningens arbetsgrupps sammanträffande den 7/2 1968 med rotel och gruppchefer från rotel B II*. HK nr 125/67. SÄPO. Den förstnämnda civilgruppen kom att - från mitten av 1960-talet - bestå av 10-14 spanande Stockholmsstudenter. Den breddade sin verksamhet under 1980-talet och kom då att anlitas även av andra rotlar än kontrasubversionen. Flertalet av gruppens uppdrag handlade dock även under denna tid om att "känna av" stämningarna inom universitetet och högskolorna" och inhämta uppgifter om de ytterlighetspartier som verkade där. I arbetet förfogade gruppen över tre stycken spaningsbilar. Efter avslutade studier upphörde deras uppdrag men kontakten med säkerhetspolisen bibehölls genom telefonsamtal, lunchmöten och samlingar minst en gång årligen. På detta sätt kunde säkerhetspolisen upprätthålla inofficiella kontakter med tidigare gruppmedlemmar som fanns representerade vid mellan 20 och 30 företag och myndigheter. På våren 1991 beslutade Mats Börjesson att civilgruppens verksamhet skulle avvecklas. *PM belysande bakgrund, rekrytering, utbildning, resurser, målsättning, uppdrag samt ekonomi m.m. - Civ. grp 30/1* 1991 (SAK 701391-0141. löpnr 6, s. 596. SÄPO) samt PM den 10/4 1991 *Förslag till avvecklingsperiod, ev. ekonomisk kompensation m.m. i samband med SÄPO-chefens beslut att avveckla Civilgruppen*. (SAK 701391-0141. löpnr 6, s.

Inom rotelns utredningsdel var det särskilt tre detaljer som var viktiga för övervakningen av de svenska kommunisterna. Bland befattningshavarna var dessa detaljer kända under namnen *industrigruppen*, *Hammerby & Co* och *Barregård & Co*.

Industrigruppens huvudsakliga arbete bestod i att upprätthålla kontakt med personer vid industrier, verk, inrättningar, fackföreningar och förtroliga meddelare inom Stockholmsområdet. Dessa kontakter - som sammanlagt skall ha uppgått till ungefär 600 st. - användes för att kartlägga personer som på politiska grunder kunde utgöra säkerhetsrisker vid ett hotande läge. Kontakterna användes för att göra personundersökningar vid industrierna för personalkontrollrotelns räkning. För personalkontrollen utfördes också undersökningar om "medborgarsinnet" hos polisaspiranter och vid polismyndigheterna anställda personer. Vid övervakning av misstänkta personer utgjorde detaljen en förbindelselänk mellan spaningsdetaljerna och kontaktmännen. För det löpande arbetet fördes ett register som upptog ungefär 700 firmor i Stockholmsområdet där de anställdas "politiska belastning" antecknats.⁹²

Hammerby & Co följde - under ledning av detaljchefen Nils Hammerby - den politiska verksamheten inom SKP, de kommunistiska täck- och frontorganisationerna (bl.a. vänskapsföreningarna), svenska kommunisters deltagande i internationell verksamhet och utbildning samt utvecklingen inom den maoistiska rörelsen. Övervakningsarbetet bedrevs med hjälp av studier av press, litteratur, kommunistiska skrifter, förtroliga meddelare, övervakning (bl.a. fotografering) av möten och demonstrationer samt material från telefon- och telegramkontrollen. Av särskilt intresse är detaljens handläggning av de överskottsuppgifter som inhämtats om kommunisterna genom telefonavlyssningen. Telefonkontrolluppgifter inkom dagligen till detaljen för bearbetning, efter det att kollegerna vid den ovannämnda spaningsdetaljen tillgodogjort sig de uppgifter som den ansåg sig behöva. I Hammerbys redogörelse för detaljens verksamhet beskrevs rutinerna för bearbetningen av telefonkontrollmaterialet på följande sätt:

---

601. SÄPO). Även länssektionen i Uppsala förfogade över en civilgrupp med dessa uppgifter (PM den 20/11 1990. SAK 701391-0141. löpnr 6, s. 590. SÄPO).

⁹² Redogörelse för arbetsuppgifterna vid sektion U 3 vid rotel B I den 8/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO. Detaljen hade i april 1969 beteckningen B I/ U 2. HSC nr 115/69. SÄPO. I vilken mån som industrigruppen hade kontakt med fackliga och politiska organisationer efter år 1964 är oklart då det finns noteringar om att dessa kontakter fr.o.m. detta år skulle skötas av försvarsstaben. Se 1967 års organisationsutredning den 5/2 1968, s. 6. HK nr 125/67. SÄPO. Se även Lampers, Lars Olof: *Det grå brödrskapet. En berättelse om IB.* (SOU 2002:92).

Ett ex. förvaras tillsvidare, medan ex. n:r 2 klippes och uppgifterna sorteras efter innehåll. Uppgifter rörande sakförhållanden samt personuppgifter från stockholmsområdet utskrivs under meddelarbeteckningar (5:73) på ormigblad och kopiorna går till [Barregård & Co. UE] för slutlig identifiering, insortering och ev. nyregistrering. I de fall då inkomna uppgifter berör aktuella ärenden eller är av synnerlig vikt, lämnas de direkt till Ch B I. Personuppgifter, som ej berör stockholmsområdet, distribueras i form av skrivelser till lokalavdelningarna (f.n. omkring 150 per år).⁹³

Genom detaljens försorg spreds således överskottsuppgifter ut i person- och sakakter såväl i centrala som lokala register. Enligt samma rutin bearbetades uppgifter som inkommit från övervakningen av telegramtrafiken samt från det tiotal förtroliga meddelare som detaljen upprätthöll kontakt med.⁹⁴ Detaljen hade således en nyckelfunktion i arbetet med att omarbeta, fördela och - genom att förse rapporterna med meddelarbeteckning ("E Hilding", "Åsa", "E Jung" etc.) - anonymisera inkommande rapporter om de svenska kommunisternas verksamhet. Vid detaljen fördes flera specialregister. I *B-förteckningen* registrerades personer i Stockholmsområdet som var aktuella för omhändertagande vid skärpt läge. En närmare redogörelse för detta register återfinns nedan. Andra register som fördes vid detaljen upptog aktiva kommunister i hela landet (500 namn), prenumeranter på kommunistisk press (2000 namn), svenska kommunister i utlandet (50 namn), firmor ägda av SKP, kommunist sympatisörer och kommunister (200 namn) samt ägarna till dess firmor (400 namn). Detaljens *illegalregister* omfattade 344 personer som kunde misstänkas för spioneri, olovlig underrättelseverksamhet etc. och därför skulle ägnas fortlöpande uppmärksamhet. Vid detaljen fanns också ett register över nazister som kunde bli aktuella för omhändertagande (200 namn).⁹⁵

⁹³ *Sekt U 4*, av N H den 11/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO. Med "ormigblad" avses det spritdupliceringspapper som användes vid framställning av s.k. blåkopior. Ormig var namnet på den dupliceringsapparat som användes vid denna tid.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Enligt H:s redogörelse fördes illegalförteckningen enligt ett beslut som meddelats den 8 april 1958. *Sekt U 4*, av N H den 11/10 1965 samt *Bilaga till Anteckningar i anslutning till fö-*

Barregård & Co hade till huvuduppgift att se till att personer "med extrem politisk inställning" i Stockholms stad och län blev registrerade enligt de föreskrifter som utfärdats av statspolisintendenten.⁹⁶ Under ledning av detaljchefen, Ivar Barregård, registrerades uppgifter om tusentals personer varje år främst med hjälp av uppgifter i kommunistisk och nazistisk press samt "mer eller mindre ofullständiga personuppgifter, vilka inkommit genom tk". Det sistnämnda materialet var mest omfattande och erhöles i bearbetad form - dvs. under meddelarbeteckning - från Hammerby & Co. Vid en kvantitativ beräkning framkom att det under ett år (1962) inkommit 4882 uppgifter om personer från telefonkontrollöver-skottet. Samma år inkom uppgifter om 1000 personer från kommunistiska tidningar, 650 namnuppgifter från Kampanjen Mot Atomvapen samt förteckningar över Svensk-Ryska sällskapets medlemmar (1000 namn) och Svensk-Östtyska föreningen (700 namn).

Vid detaljen fanns ett register som upptog ungefär 50 000 kommunister och nazister samt "praktiskt taget alla som identifierats på sektionen eller varit föremål för åtgärd eller bearbetning utan att kunna bedömas vara kommunister eller nazister" i Stockholms stad och län.⁹⁷ Registret kompletterades löpande med inkommande uppgifter. Uppgifter om redan kända personer antecknades i detaljens register och överlämnades därefter till centralregistret vid kansliet.

I identifieringsarbetet beträffande tidigare okända personer tog detaljen kontakt med folkbokföringen, den ovannämnda industrigruppen eller någon lokal sektion. Personerna klassificerades med bokstaven A (aktiv), B (medlem) eller C (sympatisör) och uppgifter om yrke och arbetsplats noterades. Även makar till de aktuella personerna registrerades. Namn på personer som inte kunnat identifieras eller vars "politiska belastning" inte motiverade registrering

---

redragningen den 12/4 1966 rörande översyn av avdelningens specialregister s. 6. HSC nr 340/65. SÄPO. För exempel på personer som var registrerade i illegalförteckningen under 1970-talet se *Ang uppföljningen avseende illegalpärmarna* den 15/3 1972 i ärende HSC nr 507/68. SÄPO.

⁹⁶ HA 30 ersatte i februari 1963 statspolisintendentens cirkulär nr 1 från september 1948 som föreskrev att personer med anknytning till ytterlighetsparti skulle registreras i centralregistret i Stockholm.

⁹⁷ Detta register hade ursprungligen upprättats vid tredje rotelns första byrå i enlighet med statspolisintendentens cirkulär nr 1 (se not ovan). PM av Joel Öhrn den 24/4 1950. JWK 5:770, löpnr 5, s. 193. SÄPO.

placerades i särskilda pärmar för "vila" tills kompletterande uppgifter kommit in.⁹⁸

Säkerhetspolisens prioritering av "den inre fronten"

Särskilt under 1950- och 1960-talen utgjorde kartläggningen och registreringen av kommunisterna en stor del av säkerhetspolisens totala arbete. År 1958 arbetade närmare fyrtio poliser vid den för verksamheten i Stockholm ansvariga roteln vilket var nästan lika många som var avdelade för att tjänstgöra vid "ryssroteln".⁹⁹ Vid lokalavdelningarna ute i landet tycks kommunistövervakningen och registrering av personuppgifter för personalkontrollen ha dominerat verksamheten. I en PM från 1958 konstateras följande:

Minst 80 % av arbetstiden vid våra lokalavdelningar - utom möjligen i Göteborg och kanske även i Malmö - torde sålunda åtgå för att fullgöra det slag av arbetsuppgifter, som här åvilar III D, såsom insamling och bearbetning av uppgifter av olika yttringar av kommunistisk verksamhet, ytterlighetspartiernas kader och sympatisörer m.m. Dylika uppgifter ligga till grund för personalkontrollen, som synes vara vårt viktigaste instrument för att förebygga spioneri och sabotage.¹⁰⁰

Vid slutet av 1960-talet omfördelades säkerhetspolisens personal från den rotel som ansvarade för övervakningen av de svenska yt-

⁹⁸ Redogörelse för verksamheten vid sektion 5, rotel B I. av Ivar Barregård den 15/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO. I november 1970 hade roteln 27 pärmar med "vilande" registreringar, enligt rotelns uppskattning omfattade dessa pärmar information om knappt 3000 personer (*Synpunkter angående extremistregistrering*. RPS/Säk B I, PM den 5/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/10. SÄPO).

⁹⁹ 39 poliser var då stationerade vid III D medan 44 poliser tjänstgjorde vid den s.k. ryssroteln. *Förteckning över personalen vid den särskilda polisverksamheten i Stockholm den 21/10 1958*. HSC nr 1116/58. SÄPO.

¹⁰⁰ PM (odaterad) i HSC nr 1096/58. SÄPO. Detta förhållande verifieras i en PM av kriminalkommissarie Burström i Umeå från 1971. I en tillbakablick på arbetet inom säkerhetspolisen i norra Sverige - som för Burströms del började i Luleå 1954 - noterade han följande: "Huvuduppgiften var att spåra upp och redovisa kommunister och kommunistisk verksamhet samt personalkontroll. Det står utom allt tvivel, att BDLs [Luleås] personalstyrka grundades på den starka kommunistiska aktiviteten i Norrbotten". Se skrivelse från Umeåsektionen till Hans Holmér den 19/5 1971. JWK 5:702/6, löpnr 2, s. 22/84. SÄPO.

terlighetsorganisationerna.¹⁰¹ De följande decennierna uppgick den personalstyrka (kanslipersonal och "civilgrupp" oräknade) som arbetade vid kontrasubversionsroteln vid säkerhetspolisen i Stockholm till mellan 10 och 20 stycken.¹⁰² Under 1970- och 1980-talen var det främst andra verksamhetsgrenar inom säkerhetspolisen som kontraterrorism och säkerhetsskydd som expanderade.¹⁰³ Övervakningen av personer med anknytning till det gamla SKP och som misstänktes för sovjetisk femtekolonnverksamhet hade nedprioriterats under 1960-talet. Istället satsade säkerhetspolisen sina resurser alltmer på den s.k. subversiva samhällsomstörtande verksamheten som bedrevs inom uttalat revolutionära vänsterorganisationer. Denna omorientering åskådliggörs bl.a. av att de rättsliga motiven för att - i syfte att kartlägga de övervakade organisationerna och deras sympatisörer - inleda förundersökningar och telefonavlyssningar från slutet av 1960-talet ändrades från misstanke om spioneri till misstanke om förberedelse till uppror.¹⁰⁴ Den visar sig också i en revidering av säkerhetspolisens beredskapsförteckning som jag behandlar nedan.

I Carl Lidboms utredning från 1989 framfördes skarp kritik mot säkerhetspolisens kontrasubversiva verksamhet. Lidbom var särskilt kritisk mot den del av arbetet som inriktade sig på att registrera personer som enbart ägnade sig åt politisk verksamhet och som varken var misstänkta för brott eller umgicks i kriminella kretsar. Enligt Lidbom kunde denna del av verksamheten i princip slopas samtidigt som regeringens hemliga föreskrifter för denna registrering borde upphävas.

¹⁰¹ Den 1/1 1970 tjänstgjorde 23 poliser vid kontrasubversionsroteln. *Protokoll fört vid sammanträde inför avdelningschefen onsdagen den 8 oktober 1969*. RPS/Säk A III vol. 1. SÄPO.

¹⁰² Se säkerhetspolisens telefonlistor 1974, Bilaga 8 till beslut av GD M Börjesson den 29/9 1989. (SAK 701391-0141, löpnr 6. SÄPO).

¹⁰³ Ang den relativa omprioriteringen från säkerhetsunderrättelsetjänst till terrorismbekämpning se *Förslag till anslagsäskande för budgetåret 1978/79*. SK nr 9/77. SÄPO samt *Den särskilda polisverksamheten*. PM den 15/1 1979 (SK nr 4/79. SÄPO).

¹⁰⁴ Se Hjort, Magnus: *Hotet från vänster*. (SOU 2002:91). Enligt avdelningschefens verksamhetsplanering för 1988 kunde subversion användas av främmande makt som ett alternativ till militärt angrepp; "Eftersom kärnvapen har gjort ett storkrig i Europa nära nog otänkbart har de subversiva metoderna i stället fått en alltmer systematisk tillämpning". Subversionen tog sig, enligt verksamhetsplaneringen, uttryck i *stöd* till samhällsomstörtande grupper (t ex politiska extremistgrupper), *infiltration* av samhällsorgan, organisationer, föreningar etc. i syfte att få genomslag för åtgärder som tjänar angriparen, *ryktesspridning (desinformation)* och sabotage eller annan skadegörelse i syfte att skapa oro och rubba förtroendet för myndigheter och företag samt *subversiv propaganda* - aktiva åtgärder - syftande till långsiktig förändring av befolkningens attityder och värderingar till angriparens förmån (*Grund för verksamhetsplanering* 18/3 1988 i SAK 701391-0158, löpnr 1. SÄPO).

Såvitt jag kan se finns det knappast skäl att registrera andra personer än sådana som genom brottsligt beteende eller på något annat påtagligt sätt visat att de utgör en fara för säkerheten.¹⁰⁵

I andra offentliga utredningar som presenterades strax efter Lidboms betänkande gjordes emellertid andra bedömningar. Såväl justitiekanslern som SÄPO-kommittén ansåg att det fortfarande fanns skäl att registrera personer enbart på grund av deras politiska aktivitet.¹⁰⁶

Efter Berlinmurens fall 1989 och den efterföljande upplösningen av Sovjetunionen omprövades i viss mån arbetet inom kontrasubversionsroteln. Främst berodde detta på att kopplingen mellan vänsterns "subversiva verksamhet" och det utrikespolitiska hotet inte längre kunde betraktas som aktuell. Enligt SÄPO:s verksamhetsplanering för 1990/91 utgjordes det inre hotet av "gärningar som syftar till att med våld eller otillbörligt tvång ändra vårt statskick, förmå beslutande politiska organ eller myndigheter att fatta beslut i en viss riktning eller förhindra medborgarna att utöva sina medborgerliga fri- och rättigheter". Begreppet författningsskydd ansågs därför "bättre ägnat att beskriva SÄPOs uppgift på detta område".¹⁰⁷ Samtidigt förelåg det vid inledningen av 1990-talet viss osäkerhet om vilka brott som författningsskyddsroteln skulle ägna sin uppmärksamhet åt. Vid en konferens med författningsskyddsroteln beskrev generaldirektören Börjesson - enligt protokollet - detta problem på följande sätt:

Författningsskyddets uppgift är att förebygga och uppdaga brott mot rikets inre säkerhet. En fråga som man måste ställa sig då är vilka brott som avses. Kanske hoppades vi på igår att få ett klarare svar på denna fråga av Olof Egerstedt [expeditionschef vid civildepartementet. UE], men här saknas den legaldefinition som talar om vad som förstås med författningsskydd eller subversiv verksamhet eller brott mot rikets

¹⁰⁵ SOU 1989:18, s. 7 och 12.

¹⁰⁶ SOU 1990:51, s. 256-257.

¹⁰⁷ Verksamhetsplanering samt grund för verksamhetsplanering i SAK 701391-0158, löpnr 1, s. 72 och s. 107. SÄPO.

inre säkerhet. Lagstiftaren har helt enkelt lämnat den här frågan obesvarad. Frågan är diffus och oklar. Det går inte att säga med säkerhet var gränsen går...

Viss ledning ges i 1952 års lag men där upptas inte brott mot medborgerlig frihet "som ju obestriddligen kommer in under vad vi betraktar som brott mot rikets säkerhet, eller i vart fall kan göra".¹⁰⁸

I synen på hotet från den revolutionära vänstern var säkerhetspolisens generaldirektör Mats Börjesson i stort sett överens med Lidbom. Vid en chefskonferens 1991 uttalade han följande:

På författningsskyddets område har som sagts högerextremismen ökat kraftigt och rönt stort intresse i massmedia. Av "vänsterorganisationerna" är KPML(r) den enda av intresse i dagsläget. De övriga kan uteslutas ur HT 19.¹⁰⁹

Trots Börjesson påpekande kvarstod även andra vänsterorganisationer än KPML(r) på den s.k. HT 19-listan flera år in på 1990-talet. Kommunistiska Partiet i Sverige (KPS) ströks från listan 1993 och Socialistiska partiet (SP) avfördes först 1998 dvs. samma år som KPML(r).

Roteln ägnade fram till i början av 1990-talet sina resurser främst åt övervakning av HT 19-organisationer dvs. de grupperingar som regeringen räknat upp i hemliga tilläggsföreskrifter till personalkontrollkungörelsen. I andra hand riktades övervakningen mot anarkister/autonoma och invandrarfientliga grupper. Lägst prioritet hade vänskapsföreningarna och fredsorganisationerna.¹¹⁰ Några år senare såg prioriteringen något annorlunda ut. En tablå över författningsskyddets rotelorganisation från mitten av 1990-talet visar att den personalgrupp inom roteln som övervakade högerextre-

---

¹⁰⁸ Protokoll över författningsskyddets konferens den 10-11 december 1990. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

¹⁰⁹ Konferensanteckningar från Chefskonferens 4-5/11 1991. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

¹¹⁰ Protokoll över författningsskyddets konferens den 10-11 december 1990. SAK 701391-0182, löpnr 6. SÄPO.

mismen var något större än den grupp som ägnade sig åt "vänsterextremism" och anarkism.¹¹¹

Under 1990-talet satsade säkerhetspolisen allt större resurser på författningsskyddet. Av säkerhetspolisens anslagsframställning 1993 framgår det att författningsskyddets andel av den totala budgeten hade fördubblats under de närmast föregående åren. Budgetåret 1990/91 satsades 4,8 % av budgeten på denna del av verksamheten. Ett par år senare uppgick denna siffra till 11,1 %.¹¹² 1999 hade författningsskyddets andel av budgeten ökat till 16 %.¹¹³ Under senare delen av 1990-talet tillfördes författningsskyddsroteln betydande resurser och antalet tjänster fördubblades från 22 till 44. Detta har motiverats av den kraftiga ökningen av rasistiska och homofobiska brott med anknytning till högerextremistiska kretsar och Vit maktmiljön.¹¹⁴

Bristen på bearbetning och analys

En huvudpoäng i den kritik som Carl Lidbom framförde mot kontraspionaget var att arbetet till alltför stor del var inriktat på att övervaka företeelser som inte kunde anses utgöra något hot mot Sveriges säkerhet. Lidbom sade sig också ha kunnat konstatera att det på detta område rådde "brist på samhällsvetenskaplig expertis" och påpekade att det var viktigt att det inom SÄPO fanns tillräcklig sakkunskap för att kunna bedöma förändringar i hotbilden.¹¹⁵ Därmed aktualiserade Lidbom ett problem som ledningen för säkerhetspolisen varit medveten om under lång tid. I ett anslagsäskande till regeringen 1955 skrev statspolisintendenten följande:

Jag har i samband med mina statframställningar vid upprepade tillfällen framhållit att statspolisen icke har tillgång till den kvalificerade, akademiskt och politiskt skolade arbetskraft, som erfordras för att i önskvärd omfattning åstadkomma sammanställningar och analyser av det i verksamheten hopbragta infor-

¹¹¹ Rotelorganisation den 12/4 1995. SAK 001305-9373, löpnr 4, s. 492. SÄPO.

¹¹² Anslagsframställning för budgetåret 1994/95. SK nr 12/93. SÄPO.

¹¹³ Ökningen hade skett på bekostnad av terroristbekämpningen och kontraspionaget. Årsredovisning för år 1999. SK nr 8/00. SÄPO.

¹¹⁴ Som exempel på grova rasistiska brott nämndes mordet på John Rhon och Klippanmordet. SIA nr 9, den 27/4 2000. SAK 701391-0182, löpnr 13. SÄPO.

¹¹⁵ SOU 1989:18, s. 38.

mationsmaterialet, som säkerligen skulle vara av icke ringa värde för bl.a. regeringen, försvarsstaben och utrikesdepartementet.¹¹⁶

Trots att säkerhetspolisen försökt att - t.ex. vid förändringar av organisationen (se ovan ang. 1957 års organisationsförändring) - förbättra förhållandena kvarstod problemet.

Under 1970-talet uppmärksammades återigen svårigheterna med bearbetnings- och analysarbetet. Särskilt nämndes då att kontrasubversionsroteln hade behov av hjälp för att genomföra fördjupade studier av de politiska ytterlighetspartiernas verksamhet. I ett yttrande över ett nytt organisationsförslag 1971 rekommenderade chefen för bearbetningsbyrån "att vår krets av egna specialister kompletteras med någon eller några språkkunniga samhällsvetare/historiker, för bearbetningsuppgifter av kvalificerat slag". Han påminde samtidigt om att han vid flera tillfällen hävdade att "bearbetningsverksamheten inom det kontrasubversiva fältet ligger särskilt väl till för akademiskt utbildade krafter".¹¹⁷

Det viktigaste skälet till att just kontrasubversionsarbetet ansågs lämpligt för akademiker torde ha varit att den övervägande delen av detta arbete handlade om att studera aktiviteter som till sin form huvudsakligen överensstämde med verksamheten inom andra politiska partier. Att vissa ytterlighetsorganisationer även i viss mån ägnade sig åt brott som olaglig affischering eller olagliga demonstrationer kan sägas mer ha varit ett problem för ordningspolisen än för säkerhetspolisen.

De förundersökningar som genomfördes mot personer inom dessa organisationer handlade främst om att få tillstånd till hemlig telefonavlyssning av centralt placerade personer för att kartlägga verksamheten och få in personuppgifter om medlemmar och sympatisörer för registrering och eventuell användning i personalkontrollen.¹¹⁸ Vid ett sammanträde 1978 konstaterade byråchefen Olof Fränstedt att endast en liten del av arbetet vid kontrasubversionsroteln handlade om polisiärt förundersökningsarbete. Enligt Fränstedt utgjordes 95 % av arbetet av "icke polisiär bearbetning och

---

¹¹⁶ Skrivelse från statspolisintendenten till regeringen den 28/3 1955. S nr 40/55. SÄPO

¹¹⁷ Yttrande över organisationsförslag 1971. av L den 13/12 1971. SAK 001312-1603, pärm 1. SÄPO

¹¹⁸ Hjort, Magnus: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91) och *Den farliga fredsrörelsen*. (SOU 2002:90).

analys".¹¹⁹ Befattningshavarna vid kontrasubversionsroteln framhöll att de tyckte sig sakna mer fördjupade kunskaper av samhällsvetenskaplig och politisk karaktär. Många förvärvade "genom uppoffrande självstudier och arbetserfarenhet hjälpliga kunskaper" men förflyttades snart till andra befattningar och ersattes av nybörjare. Ofta saknade de dessutom egna erfarenheter från det politiska och fackliga samhällslivet.¹²⁰ De lösningar som skisserades av problemet var att man skulle anställa "välutbildade civilister" eller låta specialutbilda poliser.¹²¹ Vid ett kommissariemöte 1987 uppmärksammades återigen den bristande kvalitén på det material som inhämtades inom kontrasubversionen och att man inte hann med att följa upp den inhämtade informationen. När man vid mötet diskuterade möjligheterna att genom förbättrad uppföljning bemöta den "säkerhetshotande verksamheten" kunde de närvarande kommissarierna konstatera att "vi för närvarande bara hinner med registrering".¹²²

En viktig förändring i detta hänseende blev inrättandet av den civila analysgruppen 1992 som även gavs arbetsuppgifter inom författningsskyddets område.¹²³ Mycket tyder emellertid på att författningsskyddets övervakning av de s.k. HT 19-grupperna även under 1990-talet har varit behäftad med metodiska och analytiska brister. Som exempel på detta kan anföras två omständigheter. För det första hävdade säkerhetspolisen 1994, utan att anföra några bevis, att tre lokala Emmausföreningar utgjorde lokalavdelningar till KPML(r). Några belägg för påståendet har heller inte påträffats. För det andra konstaterade säkerhetspolisen i början av 1990-talet att Socialistiska Partiets politiska aktiviteter inte skilde sig från den verksamhet som bedrevs inom de demokratiska partierna och att partiet inte utgjorde något säkerhetsshot. Trots detta ansåg säkerhetspolisen fram till 1998 att partiet skulle kvarstå på listan över de politiska ytterlighetsorganisationer som skulle "ägnas särskild uppmärksamhet".¹²⁴

---

¹¹⁹ Protokoll från sammanträde med avdelningschefen den 12/1 1978. JWK 5:720/2, löpnr 6, s. 104/77. SÄPO.

¹²⁰ Sammanställning av enkätsvar den 5/12 1977. JWK 5:720/2, löpnr 6, s. 104/33. SÄPO.

¹²¹ Protokoll från sammanträde med avdelningschefen den 12/1 1978. JWK 5:720/2, löpnr 6, s. 104/77. SÄPO.

¹²² *Sammanfattning av sekretariatsdiskussioner med säkerhetsavdelningens kommissarier vid AS under oktober 1987 i ämnet säkerhetshotande verksamhet.* SAK 001306-3722, löpnr 1, s. 79. SÄPO.

¹²³ Se ärende SH 2757/91. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

¹²⁴ Se avsnittet "Säkerhetstjänsterna och Emmausrörelsen" samt "Den svenska trotskismen som hotbild" i Hjort, Magnus: *Hotet från vänster.* (SOU 2002:91).

Krigsfallsförteckningen

Inledning

Som framgår av ovanstående redogörelse förde säkerhetspolisen åtskilliga specialregister vid de olika rotlarna. Av särskild vikt för den politiska övervakningen av svenskar var registren över svenska medborgare som eventuellt skulle bli föremål för åtgärd vid ett beredskapsläge. Dessa återfanns vid flera av säkerhetspolisens rotlar bl.a. personalkontrollroteln och B I (tidigare första byrån och III D). B I hade t.ex. register över nazister och kommunister som, enligt den ovan refererade presentationen från 1965, skulle omhändertagas vid ett beredskapsläge. Mot bakgrund av det kalla krigets hotbild samt att synnerligen små resurser var avdelade för nazistövervakningen torde de krigsfallsförteckningar som upptog nazister ha innehållit mest äldre uppgifter.¹²⁵ Betydligt högre prioritet hade bearbetningen av krigsfallsförteckningen över kommunisterna.

En redogörelse för hur säkerhetspolisen under andra världskriget, enligt ett hemligt direktiv från regeringen, upprättade krigsfallsförteckningar över nazister, kommunister och s.k. Englandssympatisörer offentliggjordes i Sandlerkommissionens *Betänkande angående säkerhetstjänstens verksamhet* (SOU 1948:7). I november 1942 innehöll dessa register namn på 891 nazister, 2011 kommunister samt 60 Englandssympatisörer. Regeringsdirektivet som utfärdats i april 1942 upphävdes den 1 november 1945.¹²⁶

Säkerhetspolisens krigsfallsförteckningar skall inte förväxlas med försvarsstabens beredskapsregister som innehöll namn på värnpliktiga som på grund av "nationell opålitlighet" under kriget blev inkallade för att placeras i arbetskompanier. Ett sådant register fördes under 1950- och 1960-talen av försvarsstabens inrikesavdelning. Där upptogs drygt 1500 kommunistiska värnpliktiga vilka militären sannolikt avsåg att placera i arbetskompanier eftersom de bedömdes som olämpliga för "krigsplacering vid ordinarie förband". Upp-

---

¹²⁵ Samma förhållande torde ha varit rådande vad beträffar registret över polismän som var anslutna till något nazistiskt parti.

¹²⁶ SOU 1948:7 s. 257-260, 263-265 och 422.

gifterna i detta register grundade sig på de personalkontrollpromemorior som försvarsstaben fått från säkerhetspolisen.¹²⁷

Hasselrots möte med landsfogdarna 1950

När den inre beredskapen mot de svenska kommunisterna skärptes under våren 1948 väcktes återigen frågan om omhändertagande av politiskt opålitliga personer vid krig eller krigsfara. I en promemoria till inrikesminister Mossberg den 15 mars 1948 menade statspolisintendenten att "lagliga möjligheter böra tillskapas att i ett ytterst farligt läge omhändertaga farliga medlemmar av 'femte kolonnen'".¹²⁸

Då säkerhetspolisen några år senare, på hösten 1950, kartlagt stora delar av den svenska kommunistiska rörelsen tog planerna fastare form. Vid ett möte med landets landsfogdar i november 1950 diskuterades hur det inhämtade registermaterialet skulle bearbetas och klassificeras för att förbereda en beredskapsförteckning över kommunister. Som diskussionsunderlag användes en PM av polisintendent Åke Hasselrot vid statspolisens tredje rotel i Stockholm. Den ytterst hemliga promemorian delades inte ut till landsfogdarna utan föredrogs muntligt vid mötet och det inskräpades att arbetet med beredskapsregistret inte fick "åberopas eller ens omnämnas".

Sedan 1948 hade kommunisterna i centralregistret indelats i tre huvudgrupper; aktiva medlemmar (A), medlemmar (B) och sympatisörer (C). Denna indelning var, enligt Hasselrots PM, emellertid otillräcklig vad beträffar klarläggandet av de enskilda kommunisternas farlighetsgrad. Därför förespråkades att de viktigare kommunisterna skulle inplaceras på en glidande skala enligt bedömningar av deras nationella opålitlighet. Dessa skulle därefter preliminärt delas in i två eller tre grupper med olika prioritetsgrad. Tanken bakom detta förslag var att omhändertagandet skulle kunna anpassas efter det rådande resursläget. I Stockholm hade den påbörjade bearbetningen inriktats på sex olika kommunistiska per-

¹²⁷ Ang försvarsstabens beredskapsregister under andra världskriget se Molin, Karl: *Hemma-kriget. Om den svenska krigsmaktens åtgärder mot kommunister under andra världskriget.* (Stockholm 1982). Ang 1950- och 1960-talens beredskapsregister se *Beredskapsregistret*, av Georg Berendt den 13/12 1961 (Fst/Säk:s arkiv (H) Ö IV, vol. 2. MUST) samt *PM ang större arbeten* (upprättad i början 1960-talet. UE) (Fst/Säk:s arkiv (H), Ö VIII, vol. 1, s. 356. MUST).

¹²⁸ *PM till Herr Statsrådet E Mossberg angående höjd beredskap 15/3 1948.* SP 3:s arkiv B IV, vol. 1. SÄPO.

sonkategorier ”som bruka utnyttjas för illegal verksamhet och med beaktande av personalens kännedom om vederbörande”.

1. Svenska kommunister i ledar- eller förtroendeställning inom partiet (riksdags- och stadsfullmäktigeledamöter; medlemmar i parti styrelsen, kontrollkommissionen, SKU:s styrelse och den kommunistiska arbetarkommuniststyrelsen samt de mest aktiva i ledningen för klubbar eller ungdomsklubbar).

2. Personer som dömts eller misstänkts för spioneri, olovlig under rättelseverksamhet eller sabotage och som bedömdes kunna fortsätta med illegal verksamhet.

3. Kända kommunister som deltagit som frivilliga i det spanska inbördeskriget och fått särskild utbildning i sabotage och partisankrigföring (”aktivister”).

4. Särskilt aktiva kommunister som inte kunde inplaceras i grupperna 1-3 ”men som genom sin aktivitet inom partiarbetet måste bedömas såsom farliga för ett demokratiskt samhälle”.

5. Utlänningar ”som med skäl kunna misstänkas vara illegalt eller politiskt verksamma”.

6. Make/maka till person som inplacerats i ovan nämnda grupper ”förutsatt att han (eller hon) är på något sätt aktiv inom det kommunistiska partiarbetet” och som kunde misstänkas för att överta makens/makans verksamhet.

För att ytterligare belysa vilka personer som skulle inplaceras i de olika kategorierna presenterades sex olika ”typfall” av de kommunister som åsyftades. Typfallen skulle åskådliggöra de gränsdragningar som kunde bli aktuella vid upprättande av beredskapsregistret. Åtminstone tre av de i typfallen beskrivna personerna var, enligt promemorian, utan tvekan så pass farliga att de omedelbart skulle omhändertagas vid ett hotande läge. Ett av dessa, typfallet ”A”, beskrevs som en aktiv kommunist i Stockholms transportarbetarförbund:

Fallet ”A”: en fackligt arbetande kommunist, som hårt driver partiets linje i fackförenings-

politiken och i artiklar och uttalanden i kommunistiska press klart giver tillkänna en rättrogen inställning. I sin relativt höga förtroendeställning har han gehör i vida kretsar i partiet. - Fall av denna typ synes böra medtagas då det, såsom här, är fråga om en högt kvalificerad post i det fackliga livet och om en man, som har goda både fackliga och politiska kunskaper och dessutom förmåga att muntligen och skriftligen föra partiets talan.

Den andra "typen" av person som enligt Hasselrot skulle upptas i beredskapsregistret kallas här "fallet B".

Fallet "B": en 39-årig instrumentmakare vid en viktig industri, tillhörande tidigare Socialistiska partiet, deltog i spanska inbördeskriget, enl. uppgift 1944 kommunistympatisör; kandiderade 1946 vid kyrkofullmäktigeval, förekommer såsom penning- och prenumerantanskaffare 1948. - Kombinationen spanienkämpe och kommunist får bedömas som farlig; En person som känner "B" kan vitsorda att han är farlig.

Personen i tredje typfallet, "fallet C", betraktades inte som lika farlig som fallen A och B.

Fallet "C": leg. läkare, ... tillhörde styrelsen för Clarté 1943 och 1944; samma år medlem av Norrmalms kommunistiska ungdomsklubb; medlem av styrelsen av Socialistiska läkares förening 1949; undertecknat upprop i tidskriften Clarté av den s k Per Erikssonkommittén; undertecknat upprop i Ny Dag 1949 för svenska kommittén för Världsungdomsfestivalen 1949; upprepade penningbidrag till Ny Dags stödfond och till 1949 och 1950 års valfondsinsamlingar, "C" upptogs ... på kandidatlistan i femte kretsen till stadsfullmäktigevalet i Stockholm, blev dock ej invald. - Fallet har här omnämnts såsom typfall. Någon tvekan om att

"C" bör medtagas har dock icke ansetts föreligga.

Dessa tre typfall representerade kommunister som antogs ha krigserfarenhet från Spanien eller antingen i egenskap av intellektuella eller fackligt aktiva befann sig i på en mellannivå inom partihierarkin.

De tre övriga typfallen som presenterades för landsfogdarna betraktades inte som lika farliga som de ovannämnda. Typfallet "D" beskrev en man i 25-årsåldern som sedan han gått med i SKU 1946 bl.a. verkat som studieledare för kurser i socialismens grundfrågor och SUKP:s historia. Han hade också deltagit i en av SKU anordnad resa till "Festivalen i Budapest 1949". "D" karaktäriserades som en ideellt och ideologiskt arbetande kommunist som uppehöll "partiets politiska renlärlighet och propagandistiska förmåga". I den grupp av kommunister som "D" tillhörde fanns, enligt promemorian, såväl unga idealister som i ett senare skede kunde tänkas överge kommunismen som "de verkliga fanatikerna".

Fallet "D" torde böra medtagas tillsvidare och åter omprövas, då man bättre kan bedöma, hur många kommunister av denna kategori som kommer i fråga.

De två övriga fallen, "E" och "F" (med maka), representerade partiets aktiva fotfolk med förankring i de lokala kommunistiska föreningarna.

"E" är den outtröttlige arbetaren på fältet, penninginsamlaren och prenumerantvärvararen, som grundar sitt förtroendeuppdrag i grundorganisationen kanske mer på sin förmåga att tala med folk av egen ogrumlad övertygelse än på teoretiska kunskaper och intellektuell stringens. Han är emellertid lidelsefullt trogen partiets paroller och i stånd till stora personliga uppoffringar.

"F", som enligt promemorian "tillhör närmast typen 'E'", var ordförande i en lokal kommunistisk förening och hade deltagit i en gruppresa till Tjeckoslovakien. "D", "E" och "F" bedömdes som

ungefärligen lika farliga kommunister som tillsvidare skulle antecknas i beredskapsregistret. Detta gällde också "F:s" maka "som utmanar och utmanas på 10 kr i Ny Dags penninginsamling". Om den grupp som dessa tre typfall representerade blev alltför stor skulle emellertid planerna på deras omhändertagande omprövas.¹²⁹

De personer som var jämförbara med typfallen "A", "B" och "C" samt övriga personer som tveklöst tillhörde grupperna 1 till 6 utgjorde ett mindre urval av de svenska kommunisterna vars omhändertagande låg inom ramen för de resurser som stod till buds vid säkerhetspolisens. I vilken mån som beredskapsregistret även skulle ta upp kommunister som hamnade längre ner i partihierarkin och därmed också på säkerhetspolisens "farlighetsskala" var främst en fråga av praktisk natur.

Planläggningen under 1960-talet

Landsfogdemötet på hösten 1950 var startpunkten för förändret av den s.k. B-förteckningen över kommunister. Förteckningen kom under de följande tjuogoårsperioden att genomgås med jämna mellanrum, enligt de av Hasselrot presenterade riktlinjerna.¹³⁰ Då bearbetningen av registermaterialet enligt säkerhetspolisens egna beskrivningar inte kunde skötas tillfredsställande under denna tid är det dock inte otänkbart att det var svårt att upprätthålla den standard på B-förteckningen som förespråkats 1950.¹³¹

Under 1960-talet fick arbetet med B-förteckningen hög prioritet. Enligt en intern promemoria kunde Hasselrot på hösten 1962 godkänna en lista omfattande 113 personer i Stockholmsområdet som skulle omhändertagas. Denna B-förteckning innehöll uppgifter som skulle möjliggöra en operation där 217 polismän under några timmar verkställde "hämtning en tidig morgonstund innan någon gått till sitt arbete". Till dessa uppgifter hörde välliknande fotografier, information om inneboende och familjemedlemmar, arbetsplatser och sommarstugor samt fotografier och ritningar över bostäder där tänkbara flyktvägar märkts ut. Där fanns också ritningar och fotografier över lokaler tillhörande SKP och de kommunistiska täckorganisationerna. Detta material skulle komma till

¹²⁹ PM angående klassificering m.m. den 31/10 1950. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹³⁰ PM den 19/7 1968. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹³¹ Ang. svårigheterna i bearbetningsarbetet se *Förslag till anslagsäskande för 1957/58* den 14/7 1956. S nr 300/56. SÄPO.

användning vid en razzia mot de kommunistiska organisationerna vilket också ingick i operationsplaneringen.

Det har ansetts önskvärt, att kommunistiska partiet och dess täckorganisationers lokaler i samband med omhändertagandet av de olika personerna samtidigt blir föremål för husrannsakan. Preliminär plan för dylik aktion har utarbetats och personalåtgången beräknats till 147 polismän och 29 bilar.¹³²

I Hasselrots PM från 1950 hade det poängterats att de kommunistiska riksdagsmännen tillhörde den grupp av personer som skulle prioriteras vid ett omhändertagande. I 1962 års lista förekom emellertid inga riksdagsmän. Eftersom säkerhetspolisen bedömde att det fanns legala hinder mot att omhänderta de kommunistiska riksdagsmännen hade dessa istället upptagits i ett "reservregister". I reservregistret återfanns dessutom samtliga Moskvautbildade kommunister som inte varit aktiva efter avslutad partiskola.¹³³

Avsaknaden av direktiv i frågan medförde att det inte upprättades planer för hur de i beredskapsregistret förtecknade personerna skulle förvaras efter omhändertagandet. Den för beredskapsregistret ansvarige befattningshavaren framhöll dock att det var viktigt att dessa inte fick tillfälle att samtala med varandra innan de blivit förhörda.¹³⁴

Några år senare - vid mitten av 1960-talet - var B-förteckningen föremål för den nytillträdde rikspolischefens intresse. Carl Persson besökte personligen den detalj vid den för kommunistövervak-

¹³² PM angående vidtagna åtgärder i samband med upprättande av s.k. B-register den 9/10 1962. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹³³ Ibid. Säkerhetspolisens bedömning att det fanns legala hinder mot att omhänderta riksdagsmän sammanhänge troligen med att den svenska grundlagen föreskriver ett särskilt rättsskydd för riksdagsmännen. I 1809 års RF § 110 (1949 års omarbeting) står följande att läsa: "Ej må någon riksdagsman under tilltal ställas eller sin frihet berövas för sina gärningar eller yttranden i denna egenskap, utan att den kammare, till vilken han hör, sådant tillåtit genom uttryckligt beslut, däruti minst fem sjättedelar av de röstande instämt. Ej heller skall någon riksdagsman kunna förvisas från den ort, där riksdag hålles [UE:s kursivering,]. Skulle någon enskild man eller någon kår, militär eller civil, eller ock någon menighet, av vad namn den vara må, antingen av egen drift eller med anledning av befallning, våldföra riksdagen, dess kamrar eller utskott eller någon enskild riksdagsman, eller störa friheten i deras överläggningar och beslut, vare sådant, där det ej är högförräderi, ansett som uppror; Vad om försök, förberedelse eller stämpling till uppror eller underlåtenhet att avslöja sådant brott är stadgat äge jämväl motsvarande tillämpning. Det ankommer på riksdagen att i laga ordning låta beivra förbrytelser, varom här är fråga." (*Regeringsformen 1809-1959*. (Stockholm 1959), s. 107.). I 1974 års regeringsform regleras riksdagsmännens särskilda rättsskydd i 4 kap 8 §.

¹³⁴ Ibid.

ningen ansvariga roteln som skötte registret för att gå igenom förteckningen och förhöra sig om hur hämningsplanerna var upplagda. Han hade vid detta tillfälle också påpekat vikten av att det upprättades en B-förteckning som omfattade hela landet.¹³⁵

Vid tiden för Perssons inspektion av B-förteckningen följde säkerhetspolisen noggrant den begynnande FNL-rörelsen och den radikaliseringsväg som alltmer började präglade den svenska vänstern som bl.a. resulterade i att KFML bildades 1967. Förändringen av den inre hotbilden resulterade i att förteckningen omarbetades. I juli 1968 bedömde den för kommunistövervakningen ansvariga roteln att "det helt förändrade läget bland vänsterextremisterna här i landet" fordrade en revidering av de riktlinjer som meddelats av Hasselrot arton år tidigare. Roteln ansåg också att arbetet med B-förteckningen inte hunnits med då den varit så upptagen med "FNL-komplexet". Därför var det nödvändigt att avdelningschefen P G Vinge utfärdade nya direktiv för hur förteckningen skulle läggas upp och att arbetet anförtroddes en polisman som hade "den erforderliga personkänedommen både i fråga om det gamla klientelet och det nya kinesinriktade".¹³⁶

Åren 1968-1969 var B-förteckningen föremål för diskussioner på chefsnivå vid flera tillfällen. Då poängterades att omhändertagandet nödvändigtvis inte behövde kopplas till ett eventuellt krigsfall utan också kunde förledas av inre politiska oroligheter i landet.

Kartläggningen bör dock icke fastna för ordet "krig", ty oskadliggörandet av vissa personer eller persongrupper kan lika väl vara det etablerade samhällets skydd vid omstörtning- eller revolutionsverksamhet. Detta var väl underförstått också meningen med de gamla B-listorna.¹³⁷

Vid revideringen av B-förteckningen skulle därför - förutom personer som kunde tänkas gå främmande makters ärenden - även antecknas "personer, som vid inre politiska oroligheter kan befaras komma att leda eller aktivt understödja försök till omstörtning av samhället med eller utan våldsamma medel". En annan grupp som

¹³⁵ PM till Chefen B I den 19/7 1968 av N Hammerby (HSC nr 507/68. SÄPO) samt PM den 11/10 1965 (HSC nr 340/65. SÄPO.).

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ PM den 17/10 1968. HSC nr 507/68. SÄPO. Se även protokoll från byråchefssammanträdet (där även P G Vinge deltog) den 13/8 1968. RPS/Säk:s arkiv, A I, vol. 1. SÄPO.

var aktuell för omhändertagande var de personer som kunde tänkas begå våldshandlingar vid utländska statsbesök i Sverige.¹³⁸ Vid identifieringen av dessa grupper som - med säkerhetspolisens ordval - "likt får skall motas in före ovädret" betraktades omstörtarna vara de mest svårbedömda "enär antalet omstörningsvilliga som bekant är stort - från skribenten till demonstranten. Omkring 250 röstade på Clarté vid studentvalet förra veckan".¹³⁹

Vid ett möte hos avdelningschefen Vinge den 14 januari 1969 fick en befattningshavare i uppdrag att påbörja arbetet med den nya B-förteckningen som nu kom att kallas "IP-listan" (IP var en förkortning för "intagna politiska personer"). Befattningshavaren skulle också förbereda databehandling av uppgifterna.¹⁴⁰ I början av juni samma år kunde denne med hjälp av uppgifter som inhämtats från de lokala sektionerna sammanställa en lista omfattande 430 personer. Efter viss bearbetning, då man bl.a. tagit bort flera av de 22 VPK:are som föreslagits av Falusektionens, bestod IP-listan av 400 personer.¹⁴¹ Vid en konferens med sektionsföreståndarna i Stockholm den 18 november 1969 - dvs. en dryg månad efter personalkontrollkungörelsens ikraftträdande - presenterades listan, som godkännts av Vinge, på följande sätt:

I princip skulle listan omfatta personer med

1. Förmågan att leda (aktivister inom VPK, stalinister, KFML, FNL-grupperna, Clarté, DFFG, VUF, SDS, trozkister, anarkister).
2. Långvarig partiutbildning (sådan som genomgått den långvariga partiskolan i Sovjet).
3. Anställda vid Öststatsambassader.
4. F.d. spanienfrivilliga som fortfarande är aktiva.

Förslag i ärendet har inkommit från sektionerna och enligt centralt upprättad förteckning bör omhändertagas från VPK, 142 personer

¹³⁸ Denna grupp bedömdes emellertid av Vinge vara av mindre vikt i förhållande till de övriga två. *Förteckning av personer, som uppenbarligen kan utgöra säkerhetsrisker vid krigsfara, inre politiska oroligheter och vid utländska statsrepresentanters besök*. Utkast i november 1968. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹³⁹ *Synpunkter. 18/11 1968*. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹⁴⁰ Minnesanteckning den 15/1 1969. HSC nr 507/68. SÄPO. Ang förkortningen "IP" se JWK 5:721 A/28, s. 2/8. SÄPO.

¹⁴¹ *Sammanställning ang sektionernas förslag till IP-lista för år 1969*. PM den 9/6 1969. HSC nr 507/68. SÄPO.

KFML, 109
Clarté, 20
FNL, 45
Sovjetutb, 38
VUF, 22
Ambassadanst, 26
Övriga, 28.

Det blir sammanlagt 430 men det har blivit nedbantat till ca 400, varav 140 i Stockholm. Dessutom är det fråga om viss dubblering. Ifråga om VPK kommer de flesta på BDL [Luleå] (42) och därefter på YS [Sundsvall] (17). De i Sovjet långtidsutbildade är förvånansvärt få.

Omhändertagande måste ske samtidigt. Man måste noggrant kontrollera uppgifter om bostad och arbete. Kontroller måste göras. Listan bör revideras varje år.¹⁴²

I vilken mån som IP-listans sammansättning förändrades under följande åren är obekant. Den 13 april 1972 förstördes 247 sidor tillhörande B-förteckningen. Enligt en anteckning i ärendet gjordes detta "jml personalkontrollkungörelsen".¹⁴³

I samband med datoriseringen av registret på 1970-talet klassificerades de personer som var registrerade som extremister med beteckningarna A, B eller C. A-kategorin utgjordes av "de farligaste" och skulle enligt riktlinjerna "ägnas särskild uppmärksamhet i händelse av krig" vilket var en omskrivning för omhändertagande.¹⁴⁴ Av den inom säkerhetspolisen upprättade registreringsstatistiken framgår att antal A-klassificerade år 1982 uppgick till 86 individer på vänstersidan och 15 på högersidan. 1988 uppgick motsvarande siffror till 52 (KPML(r): 41, SKP: 9 och SP: 2) respektive 20 (Nordiska Rikspartiet: 18, Nysvenska rörelsen: 1 och Sveriges Nationella Förbund: 1). 1993 hade antalet sjunkit till 27 (KPML(r): 23

---

¹⁴² Enligt en PM godkändes IP-listan av Vinge vid en föredragning den 18/6 1969 (HSC nr 507/68). Referat från föreståndarmöte i Stockholm 4 - 7 november 1969. HSC nr 660/69. SÄPO.

¹⁴³ *Förstörringsrapport den 13/4 1972*. HSC nr 507/68. SÄPO.

¹⁴⁴ Enligt en tidigare befattningshavare vid säkerhetspolisen uppgick antalet personer i denna grupp till "mellan 110 och 190" st. Anteckningar från kommissionsförhör den 26 oktober 2000. (nr 102) Säkerhetstjänstkommissionen.

och SKP: 4) respektive 14 (NRP: 13 och Sverigepartiet: 1).¹⁴⁵ Någon särskild förteckning över aktuella personer upprättades inte men en lista med de aktuella personerna kunde snabbt extraheras ur centralregistret. Det förelåg inte heller någon planläggning för hur ett eventuellt tillslag mot dessa personer skulle utföras.¹⁴⁶ Detta betyder emellertid inte att frågan glömdes bort. Enligt avdelningschefens verksamhetsplanering från 1988 hade säkerhetssektionerna till uppgift att i samband med den fortlöpande övervakningen av "HT 19 registrerade" personer samt de i regionen boende partiskolade kommunisterna också "hålla 'krigsfallsförteckningen' aktuell".¹⁴⁷ I en intern promemoria från 1993 påpekades återigen att säkerhetspolisen borde utarbeta en plan för att "omhändertaga medborgare som på grund av sin politiska aktivitet eller på annan grund bedöms utgöra ett hot mot rikets säkerhet". Liksom tidigare var det de personer som tillhörde den s.k. A-kategorin som skulle "ägnas särskild uppmärksamhet i händelse av krig".¹⁴⁸

De politiska och rättsliga förutsättningarna

Av visst intresse är naturligtvis i vilken mån regeringen kände till säkerhetspolisens beredskapsförteckning samt vilka rättsliga grunder som ett omhändertagande av svenska medborgare vid ett skärpt läge kunde baseras på. Även om regeringen inte utformade några formella direktiv i saken betyder detta inte att den var ovetande om säkerhetspolisens planlägningsarbete. Som nämnts ovan hade Thulin aktualiserat frågan i mars 1948. Därefter framställdes vid flera tillfällen önskemål om att regeringen skulle utfärda de, enligt säkerhetspolisen, nödvändiga föreskrifterna.

I en PM "ang. 'säkerhetstjänstens' organisation under skärpt läge" som överlämnades till regeringen i februari 1951 menade Thu-

---

¹⁴⁵ Se registreringsstatistiken för 1980- och 1990-talen (Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet. Regeringskansliet). Med tanke på att SKP bytte namn till Solidaritetspartiet 1986 och avfördes från regeringens särskilda lista 1988 är det är anmärkningsvärt att det även under 1990-talet fanns A-klassificerade SKP:are i registret.

¹⁴⁶ Avdelningschef Hans Holmérs anförande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4 - 6 december 1973 i Stockholm (JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.) samt protokoll från sammanträde den 13/3 1978 (Hjälmsroth närv.) (JWK 5:720/2, löpnr 6. SÄPO.). Ang extraheringen se protokoll från beslutsmöte NCR den 12/6 1981 (närv: bl.a. S Å Hjälmsroth). SAK 001303-0713, löpnr 4, s. 430. SÄPO.

¹⁴⁷ *SÄKERHETSTJÄNST. Grund för verksamhetsplanering 18/3 1988*. Avdelningschefens sekretariat. SAK 701391-0158, löpnr 3. SÄPO.

¹⁴⁸ PM ang krigsfallsförteckning den 17/6 1993. SK nr 7/93. SÄPO.

lin att det var angeläget att regeringen utfärdade direktiv om den planläggning "som erfordras för att i ett skärpt läge vidtaga åtgärder mot den s.k. femte kolonnen".¹⁴⁹ Under hösten 1952 återkom han i ärendet och meddelade då samtidigt att "vissa förberedande åtgärder redan vidtagits" men att arbetet inte kunde "drivas längre utan att Kungl. Maj:t tagit ställning till vissa spörsmål i samband med denna fråga".¹⁵⁰ I februari 1955 påmindes regeringen återigen om önskemålet om en lagstiftning som möjliggjorde "tillfälligt omhändertagande av svenska medborgare, som under krig kunna antagas vara till fara för rikets säkerhet".¹⁵¹ I en PM till inrikesministern i maj 1962 informerade statspolisintendenten om de beredskapsåtgärder som vidtagits av säkerhetspolisen där det framhölls att "vissa förberedelser har även vidtagits, som bygger på ännu ej promulgerade lagar angående processuella tvångsmedel m.m."

Ifråga om svenska medborgare, som kan anses utgöra en säkerhetsrisk i sådan grad att de böra omhändertagas, har statspolisintendenten i avvaktan på legal grund för sådant omhändertagande utarbetat vissa riktlinjer samt uppgjort namnförslag. Dessa riktlinjer och namnförslag skall underställas Kungl. Maj:t för godkännande.¹⁵²

Under 1970-talet utreddes frågan av en arbetsgrupp med representanter från bl.a. inrikesdepartementet, invandrarverket och säkerhetspolisen. Planläggningen handlade då främst om utländska medborgare men de principiella riktlinjerna skulle även ligga till grund för omhändertagande av svenskar.¹⁵³ I åtminstone det senare avseendet kom arbetsgruppens arbete inte att resultera i några föränd-

¹⁴⁹ Redovisning av Kungl Maj:ts uppdrag den 7/7 1950 ang "säkerhetstjänstens" organisation under skärpt läge. PM från statspolisintendenten till regeringen den 1/2 1951. HD nr 33/1950. SÄPO.

¹⁵⁰ Skrivelse från statspolisintendenten till inrikesministern, den 8/10 1952. Nr S 480/52. SÄPO. Att inrikesministern vid detta tillfälle fick en god inblick i säkerhetspolisens förberedelser framgår av följande blyertsanteckning som påförts skrivelsen: "Vid ärendet fanns bifogad en förteckning (29 blad), som skulle återställas. Note överl. till statssekr. F Thunborg med bud den 10/10 1952. Thulin."

¹⁵¹ PM från Spi till inrikesdepartementet den 19/2 1955. HD nr 44/54, Spi:s arkiv F I vol. 5 a. SÄPO.

¹⁵² *Angående krigsspel 2/5 - 24/5 1962.* till inrikesministern från Spi den 9/5 1962. HK nr 65/62. SÄPO.

¹⁵³ Avdelningschef Hans Holmér's anförande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4 - 6 december 1973 i Stockholm. JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.

ringar. Säkerhetspolisen kunde sålunda endast konstatera att grunderna för en beredskapsförteckning inte var klara och att arbetet låg nere "i avvaktan på nya direktiv från regeringen".¹⁵⁴ Att detta inte var en tillfredsställande situation för säkerhetspolisen framgår av ett uttalande av byråchefen Frånstedt 1978:

Beträffande arbetet med krigsfallsförteckningen så ligger det nere f. n. i avvaktan på nya direktiv från regeringen. Då vi väntat på besked sedan 1975 är tiden kanske mogen för en påstötning?¹⁵⁵

Regeringen kom emellertid även fortsättningsvis att förhålla sig passiv till frågan om beredskapsförteckningen. I april 1993 hade säkerhetspolisen kontakt med ett par tjänstemän vid justitiedepartementet. Tjänstemännen menade då att det var viktigt att förbereda viss krigslagstiftning om de omhändertagna avsågs att internas en längre tid.¹⁵⁶ Om detta resulterade i något konkret förslag från departementets sida har inte kunnat fastställas.

Frågan om regeringsdirektiv och lagstiftning som möjliggjorde ett omhändertagande av svenska medborgare vid ett hotande läge har varit ett återkommande tema i kontakterna mellan säkerhetspolisen och regeringen från 1948 in på 1990-talet. Den lagstiftning som i modern tid gått längst i detta avseende var 1940 års tvångsmedelslagstiftning. I kombination med andra världskrigets lagar mot spioneri och sabotage gav denna lagstiftning - som avskaffades den 30 juni 1945 - inte bara stora möjligheter till telefon- och brevkontroll utan också vittgående befogenheter till säkerhetstjänsten beträffande anhållande av brottsmisstänkta personer. Under åren 1940-1944 kunde dessa hållas i polisiärt förvar i 60 dagar utan domstolsprövning.¹⁵⁷ Icke desto mindre fanns det - enligt Sandlerkom-

---

¹⁵⁴ Protokoll från sammanträde den 5/12 1977 (SAK 001303-0713, löpnr 6. SÄPO) samt protokoll från sammanträde den 13/3 1978 (närv. bl.a. Hjälmroth) (JWK 5:720/2, löpnr 6. SÄPO.)

¹⁵⁵ Protokoll från sammanträde den 13/3 1978 (närv. bl.a. Hjälmroth). JWK 5:720/2, löpnr 6. SÄPO.

¹⁵⁶ SK nr 7/93. SÄPO.

¹⁵⁷ Efter 30 dagar krävdes att JK gav sitt medgivande till att personen kvarhölls, på varen 1941 förändrades lagen till att föreskriva att JK-beslut i ärendet skulle tas efter 15 dagar. Under perioden 1/7 1944 - 30/6 1945 var den maximala anhållandetiden reducerad till 30 dagar, JK skulle då ge sitt medgivande efter 5 dagar (SOU 1948:7 s. 29). Vid slutet av kriget konstaterade JO att den då gällande spionerilagstiftningen präglades av "vaga brottsbeskrivningar" och att lagstiftningsarbetet saknade "utförlig och klagörande motivering" (SOU 1948:7 s. 239-240). För en utförlig presentation och diskussion om andra världskrigets lagstiftning rö-

missionen - inom säkerhetstjänsten en viss tvekan om 1940 års tvångsmedelslag skulle kunna återopas för ett allmänt omhändertagande i preventivt syfte. Åtgärden kunde dock enligt säkerhetstjänstens ledning motiveras av de "utomordentliga förhållanden" som skulle inträda vid ett krigsläge samtidigt som det kunde förväntas att det vid ett krigsfall skulle beslutas om lagstiftning som medgav att svenska medborgare kunde anhållas utöver den ovan nämnda 60-dagarsgränsen. Inför Sandlerkommissionen uppgav säkerhetschefen Eric Hallgren att han hade "fått denna uppfattning bestyrkt vid samtal med vederbörande i justitiedepartementet".¹⁵⁸

Efter krigsslutet var säkerhetspolisen hänvisad till 1933 års tvångsmedelslagstiftning som år 1948 ersattes av föreskrifter i den nya rättegångsbalken. Enligt reglerna i 1948 års rättegångsbalk (RB 24:12) kunde en person anhållas i högst fem dagar utan domstolsbeslut.¹⁵⁹ Att statspolisintendenten Thulin ansåg att dessa föreskrifter var alltför snäva framgår av hans ovan nämnda PM till inrikesminister Mossberg i mars 1948 då han samtidigt som han pläderade för införandet av lagstiftning som möjliggjorde ett omhändertagande av den "farliga 'femte kolonnen'" menade att en "särskild tvångsmedelslagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med den under kriget gällande (alltså med visst bortseende från nya RB:s föreskrifter)" borde övervägas av regeringen.¹⁶⁰ När han återkom i ärendet i PM "ang. 'säkerhetstjänstens' organisation under skärpt läge" i februari 1951 - dvs. strax efter Hasselrots ovan nämnda möte med landsfogdarna och mitt under Koreakriget - menade han att ett förslag till tvångsmedelslagstiftning "omedelbart" borde utarbetas. Vid en jämförelse med den hotbild som förelåg vid den tid då riksdagen beslutade om 1940 års tvångsmedelslag framhölls att det "finnes icke anledning att i dag ställa mindre krav på processuella tvångsmedel [då ett lika] farofyllt läge [---] ånyo inträtt".

Man synes i nuvarande utrikespolitiska läge
icke kunna undgå att allvarligt räkna med ett

---

rande spioneri och sabotage se Flyghed, Janne: *Rättsstat i kris. Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*. (Stockholm 1992), s. 218-263.

¹⁵⁸ SOU 1948:7 s. 257-260.

¹⁵⁹ Redovisning av Kungl Maj:ts uppdrag den 7/7 1950 ang "säkerhetstjänstens" organisation under skärpt läge. PM från statspolisintendenten till regeringen den 1/2 1951, s. 17-18. HD nr 33/1950. SÄPO.

¹⁶⁰ PM till Herr Statsrådet E Mossberg angående höjd beredskap 15/3 1948. SP 3:s arkiv B IV, vol. 1. SÄPO.

krig inom kort mellan öst- och västmakterna. I inskränkt bemärkelse torde man kunna påstå att sådant krig redan pågår.¹⁶¹

När Thulin preciserade sina önskemål om en särskild tvångsmedelslagstiftning nöjde han sig dock med en maximal anhållandetid på 30 dagar (under förutsättning att JK gett sitt medgivande senast på den femte dagen), vilket motsvarade de regler som gällt vid slutet av kriget (se not 158). För den planering som var förknippad med beredskapsförteckningen var införandet av dessa regler en viktig åtgärd. Att det, förutom tvångsmedelslagen, krävdes regeringsdirektiv i saken framgår av de ord som Thulin valde att avsluta promemorians formuleringar om tvångsmedelslagen med:

I detta sammanhang må jämväl framhållas angelägenheten av att Kungl. Maj:t utfärdar sådana direktiv att det blir möjligt för polismyndigheterna att verkställa den noggranna planläggning, som erfordras för att i ett skärpt läge vidtaga åtgärder mot den s. k. femte kolonnen.¹⁶²

Det av Thulin förordade förslaget hade klara likheter med de lagar och direktiv som hade kunnat utgöra grunden för ett omhändertagande av svenska medborgare under andra världskriget. Då hade tvångsmedelslagen som reglerade anhållandetiden kompletterats med regeringsdirektiv om planläggningen.¹⁶³ Så tydligt agerade emellertid inte regeringen denna gång. Förvisso kom det i 1952 års

¹⁶¹ *Redovisning av Kungl Maj:ts uppdrag den 7/7 1950 ang "säkerhetstjänstens" organisation under skärpt läge.* PM från statspolisintendenten till regeringen den 1/2 1951, s. 22-23. HD nr 33/1950. SÄPO.

Här kan infogas att inte bara säkerhetspolisen betraktade hotbilden som alarmerande. I statsminister Tage Erlanders minnesanteckningar återfinns följande betraktelser om läget vid nyåret 1950/51:

31/12 1950

"Alla tycks räkna med att kriget är oundvikligt. Om det nu är så, vad väntar då ryssarna på? [...] Hur går det för oss, om det brakar löst? Vi borde ha betydande chanser att hålla oss utanför; men självfallet kommer våra hemmakommunister att göra allt för att vi skall bli anfallna. Däri ligger deras enda chans till makt och inflytande. Lika självfallet är, att amerikanerna gärna ser, att vi dras in. Men kan det vara ett ryskt intresse? Det kan förefalla så, när man läser den ryska propagandan. Men i verkligheten?"

1/1 1951

"Det nya året börjar mörkt. Kloka människor tycks betrakta kriget som oundvikligt." *Tage Erlander. Dagböcker 1950-1951.* Utgivna av Sven Erlander (Hedemora 2001).

¹⁶² *Ibid.*, s. 36.

¹⁶³ SOU 1948:7, s. 259-260.

särskilda tvångsmedelslag att stadgas att personer, efter JK:s medgivande efter 5 respektive 15 dagar, kunde anhållas i 30 dagar utan domstolsbeslut. Då krävdes emellertid att dessa misstänktes för brott mot lagstiftningen rörande spioneri och sabotage.¹⁶⁴ 1952 års tvångsmedelslagstiftning skulle således inte ha medgivit ett omhändertagande av de svenska medborgare som tillhörde någon av de kommunistiska personkategorier som presenterades för landsfogdarna av Hasselrot på hösten 1950. Några särskilda regeringsdirektiv om att säkerhetspolisen skulle förbereda ett omhändertagande genom att upprätta beredskapsförteckningar och hämtningsplaner kom inte att utfärdas. Under 1950- och 1960-talen var åtminstone inrikesministern informerad om att säkerhetspolisen hade vidtagit förberedelser för detta och att den efterlyste direktiv från regeringen. De följande decennierna fram till 1990-talet försökte säkerhetspolisen flera gånger att få regeringen att ge klara direktiv för den fortsatta planläggningen. Dessa försök förblev emellertid resultatlösa.

Sammanfattning

Under hela efterkrigstiden har säkerhetspolisen befunnit sig i ständig tillväxt såväl vad gäller antal anställda som budgetmässigt. Som framgår av detta kapitel kom den formellt svaga ledningsstrukturen som säkerhetspolisen fick strax efter kriget, då huvudansvaret för verksamheten lades på den kommunala polisen, att förändras 1964 då polisen förstatligades. Under perioden 1946-1964 hade statspolisintendenten Georg Thulin, som i praktiken utövade chefskapet för säkerhetspolisen, endast i uppdrag att samordna verksamheten i landet. Rikspolischefen Carl Persson och chefen för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning P G Vinge gavs helt andra möjligheter

---

¹⁶⁴ Lag med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål den 21/3 1952 (SFS 1952:98). Lagen karaktäriserades som provisorisk och skulle därför bara gälla i ett år. Sedan 1952 har den emellertid regelmässigt förlängts av riksdagen. Att döma av en PM som återfunnits i justitiedepartementets arkiv och som troligen upprättats vid inrikesdepartementet stod kopplingen mellan beredskapsförteckningen och den nya tvångsmedelslagstiftningen även klar för departementet. I promemorian konstateras följande: "Utkast har uppgjorts till lag, som avses skola ersätta den upphävda lagen SFS 1940:3 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara. Dylik lagstiftning erforderlig för utövande av trafikmedelskontroll samt omhändertagande vid krigsfall i preventivt syfte av svenska medborgare tillhörande 'femte kolonnen'." (*PM angående åtgärder syftande till att möjliggöra en intensifiering av polisverksamheten vid krig eller krigsfara*. (promemorian är odaterad men troligen upprättad 1951). Departementsakter, Ad Acta 9/7 1981 vol. 1981. Justitiedepartementets hemliga arkiv. Regeringskansliets centralarkiv.

att ge direktiv och order om hur säkerhetspolisens verksamhet skulle bedrivas. Den organisatoriska form som skapades vid mitten av 1960-talet var under 1970- och 1980-talen föremål endast för mindre förändringar. Sedan 1989 har chefen för säkerhetspolisen titeln generaldirektör.

Det råd med medborgarrepresentanter (samrådsnämnden) som hade inflytande över säkerhetspolisens medverkan i personalkontrollen kom från och med 1964 att ingå i RPS:s styrelse som medborgarrepresentanter. 1996 övertog Registernämnden denna kontrollfunktion av personalkontrollen.

Under åren 1946-1957 var säkerhetspolisen i Stockholm organiserad i tre byråer. 1957, då verksamheten bytte namn från statspolisens tredje rotel till den särskilda polisverksamheten, omorganiserades den till en riks- och en lokalavdelning. Vid förstatligandet delades organisationen in i en repressiv och en preventiv del, där byrå A ansvarade för säkerhetsskyddet och byrå B för spaning och utredning. Denna byråindelning bibehölls till 1989 då organisationen delades in i fyra huvudenheter.

Kapitlet har också behandlat hur säkerhetspolisens personalresurser fördelades mellan övervakning av svenska medborgare och övervakning av utländska medborgare. Beräkningar av hur personalen fördelades mellan de olika rotlarna samt beskrivningar av lokalavdelningarnas verksamhet visar att en mycket stor del av spaningspersonalen under 1950- och 1960-talen arbetade med kommunistövervakningen. Vid slutet av 1960-talet minskades övervakningen av SKP/VPK då resurserna riktades om mot de marxist-leninistiska organisationerna. Under 1970- och 1980-talen arbetade roteln främst med de s.k. HT 19-organisationerna. Verksamheten under 1990-talet har dominerats av övervakning av högerextremister samt s.k. autonoma vänstergrupper. Som en kvardröjande rest från 1970-talet har bl.a. KPML(r) och Socialistiska Partiet (SP) övervakats fram till 1998.

Den rotel som ansvarade för den kontinuerliga övervakningen av de svenska kommunisterna gick under benämningen första byrån fram till år 1957, då den bytte namn till III D. Under åren 1964-1972 kallades den B I. Därefter har den genomgått flera namnändringar. Vid roteln - där ungefär 40 poliser arbetade i början av 1960-talet - utfördes såväl spanings- som utredningsuppgifter. Under 1970- och 1980-talen arbetade mellan 10 och 20 man vid roteln, som då gick under det interna namnet kontrasubversionsroteln. Sedan mitten av 1990-talet har roteln, som sedan början av 1990-

talet kallas författningsskyddsroteln, tillförts betydande personalförstärkningar. Även om den var placerad inom den represiva/operativa byrån har verksamheten fram till 1990-talet dominerats av personregistreringar av "säkerhetsrisker" för personalkontrollen. Mindre arbete har lagts ner på övergripande bearbetningar och analyser av registermaterialet. Registreringarna har huvudsakligen baserats på skriftligt material från de övervakade organisationerna och på bearbetad överskottsinformation från telefonavlyssningen. Den sistnämnda metoden har ansetts vara mest effektiv för att samla in namnuppgifter till säkerhetspolisens register. Bearbetningen sker numera med hjälp av en analysdatabas. Från 1962 finns siffror som visar att närmare 5 000 uppgifter om personer som betraktades som kommunist sympatisörer erhållits från telefonkontrollen. Samma år insamlades uppgifter om 1000 personer från den kommunistiska pressen. Registreringsarbetet rörande svenska kommunister utfördes av en särskild detalj inom roteln. Vidare bearbetade den överskottsmaterial från telefonkontrollen och genomförde undersökningar om personer som var föremål för personalkontroll. För detta arbete fördes flera specialregister. Ett av de viktigare specialregistren var krigsfallförteckningen över kommunister som skulle omhändertas vid ett beredskapsläge. Förteckningen började föras i början av 1950-talet och upptog då personer som var verksamma inom SKP. Inom säkerhetspolisen utarbetades också hämtningsplaner för att kunna verkställa omhändertagandena. Vid slutet av 1960-talet omarbetades förteckningen och den upptog då 400 personer. Sedan 1970-talet har de aktuella personerna klassificerats med bokstaven A i den datoriserade delen av registret. Antalet A-klassificerade personer - som främst har återfunnits inom KPML(r) - har sjunkit successivt och uppgick vid mitten av 1990-talet till ett fyrtiotal personer.

3 Registrering i centralregistret

Inledning

Under perioden 1948-1969 styrdes säkerhetspolisens politiska registrering i centralregistret helt av den s.k. behovsprincipen. Säkerhetspolisen kunde - med stöd av de interna registreringsreglerna - utan hinder inhämta och registrera alla uppgifter som den ansåg sig ha behov av. Vad gäller utlämnande av registeruppgifter i personalkontrollen var det emellertid annorlunda. Restriktioner för vilka uppgifter som fick lämnas ut i personalkontrollen gavs i hemliga regeringsbrev. Utlämnandet av registeruppgifter var således omgärdat av större restriktioner än registreringen. Sedan 1969 råder emellertid det omvända förhållandet.

Den offentligt kritiska debatten om säkerhetspolisens politiska åsiktsregistrering under 1960-talet ledde till ändrade förutsättningar för säkerhetspolisens personregistreringar. 1969 utfärdade regeringen personkontrollkungörelsen med föreskrifter som reglerade myndigheternas möjligheter att förhindra att "säkerhetsrisker" fick befattningar inom totalförsvaret som ansågs vara av betydelse för rikets säkerhet. Huvuddelen av innehållet i personkontrollkungörelsen formulerades i enlighet med ett förslag som den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären framställt i sitt betänkande SOU 1968:4.¹⁶⁵ Till skillnad från nämnden ansåg emellertid regeringen att säkerhetspolisens politiska registreringsverksamhet skulle inskränkas. I personkontrollkungörelsens andra paragraf föreskrevs därför att anteckning i säkerhetspolisens register inte fick göras "enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt givit uttryck för politisk uppfattning".¹⁶⁶ Detta s.k. åsiktsregistreringsförbud finns sedan

---

¹⁶⁵ Nämndens förslag baserades i sin tur på förslag från den militära säkerhetsutredningen (MSU) och totalförsvarets säkerhetsutredning (TSU) (Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88)).

¹⁶⁶ Ibid.

den 1 januari 1977 inskrivet i den svenska grundlagen.¹⁶⁷ Sedan den 1 april 1999 regleras säkerhetspolisens registreringar av polis-datalagen (PDL).¹⁶⁸

I personalkontrollkungörelsen öppnar utlämnandeföreskrifterna för betydligt vidare tolkningar än föreskrifterna för registreringen. Enligt personalkontrollkungörelsens 9 § fick uppgifter om personer som "genom sin verksamhet eller eljest" kunde befaras vara beredda att delta "i sådan handling eller försök eller förberedelse därtill som innefattar brott mot rikets säkerhet eller som är ägnad att undergräva det demokratiska statskicketets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat" utlämnas i personalkontrollen.¹⁶⁹ I enlighet med denna paragraf kunde RPS:s styrelse således - om den bedömde att vederbörande kunde betraktas som en säkerhetsrisk enligt ovanstående beskrivning - även lämna ut uppgifter som enbart grundade sig på personens politiska åsikt eller organisations-tillhörighet. Restriktionerna återfinns istället i personalkontrollkungörelsens registreringsföreskrifter. Genom personalkontrollkungörelsens andra paragraf markerades således en gräns även för vilka uppgifter som skulle få återfinnas i registret för ett eventuellt utlämnande. I säkerhetskylldslagen - som 1996 ersatte personalkontrollkungörelsen - föreskrivs att registerkontrolluppgifterna får omfatta "uppgifter i belastningsregistret, misstankeregistret, SÄPO-registret och uppgifter som annars behandlas hos Säkerhetspolisen".¹⁷⁰

Detta kapitel handlar om hur säkerhetspolisen hanterade frågan om de politiska registreringarna efter personalkontrollkungörelsens tillkomst 1969. Särskild vikt läggs vid 1970-talets första år då regeringen och säkerhetstjänsterna i hemliga tjänsteföreskrifter slog fast förutsättningarna för de fortsatta registreringarna av personers tillhörighet till de svenska politiska ytterlighetsorganisationerna. Detta registreringssystem - som benämns HT 19-systemet - bibehölls fram till 1998 och hade särskild relevans för bedömningar av huruvida vissa personer på grund av sitt politiska engagemang kunde betraktas som "säkerhetsrisker" och som därmed var olämpliga för säkerhetskänsliga befattningar.

---

¹⁶⁷ Andra kapitlets tredje paragraf i regeringsformen har följande lydelse: "Anteckning om medborgare i allmänt register får ej utan hans samtycke grundas enbart på hans politiska åskådning."

¹⁶⁸ SFS 1998:622.

¹⁶⁹ SFS 1969:446.

¹⁷⁰ SFS 1996:627 med de ändringar som genomfördes i SFS 1998:625.

Den pågående politiska registreringsverksamheten har i skrivande stund liten relevans för personalkontrollen. I den mån politiska uppgifter lämnas ut har dessa ofta ett konkret samband med pågående eller planerad brottslighet.

Centralregistrets uppbyggnad

Centralregistret är säkerhetspolisens viktigaste register. Till detta skall allt som kan tänkas vara av vikt för säkerhetspolisens verksamhet och som anses falla inom ramen för registreringsföreskrifterna rapporteras för registrering och insortering i arkivets sak- eller personakter. Sökingångarna till registret datoriserades under 1970-talet och idag scannas hela dokument in i centralregistret.

Tidigare genomfördes sökningar efter personer i registret med hjälp av ett s.k. flexoregister som - vid mitten av 1960-talet - bestod av sex rotundor i vilka flexoremsorna samlades. På flexoremsorna fanns noteringar om de registrerade personernas namn, födelsedatum, nationalitet, yrke och adress samt hänvisning till det personärendet eller den sakakt där dokumentationen fanns samlad. Där noterades också information om personen enligt det s.k. JWK-systemet (uppkallat efter upphovsmannen kommissarie J W Karlsson) i form av en nummer- och teckenkod inom parentes.¹⁷¹

Flexoregistret blev föremål för fotografering i beredskapssyfte tre gånger under perioden 1945-1972. Fotograferingarna gjordes med anledning av utrikespolitiska händelser som Koreakriget (1952), Ungernrevolten (1956) samt Berlinkrisen (1961). Fotografierna förstördes den 10 maj 1972 efter beslut av avdelningschefen Hans Holmér.¹⁷² Sedan 1970-talet mikrofilmades innehållet i centralregistret kontinuerligt.

---

¹⁷¹ I JWK-systemet, som infördes år 1944, betecknades nazism med 50 kommunism med 15. JWK-koderna för enskilda kommunister kan se ut på följande sätt:

"(15: 13: 52) = kommunistympatisör år 1952;

(15: 13 + : 50) = stark kommunistympatisör år 1950;

(15: 13 - : 49) = om ej utpräglad kommunistympatisör så har vederbörande dock visat tendenser, vilka tyda på att han i vart fall 1949 gillade och anslöt sig till den kommunistiska ideologin;

(15: 13 ? : 51) = år 1951 förelåg viss anledning misstänka att vederbörande hade sympatier för kommunistiska företeelser och skeenden, ehuru konkreta bevis härför icke kunnat föreläggas." *Ang grundmaterial till vissa arbetsgrupper i enlighet med de riktlinjer som framkom vid informationssammankomst ordnad av AgDataSäk den 20/9 1965.* Bilaga 5 av A S den 27/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.

¹⁷² PM angående förstöring av register den 18/5 1972 undertecknat av fyra polistjänstemän vid RPS/Säk. (till JO 27/7 1972). JWK 5:770, löpnr 6, s. 206. SÄPO.

Från slutet av 1940-talet till slutet av 1960-talet ökade centralregistrets omfattning från ungefär 350 000 till 475 000 i registret sökbara personer.¹⁷³

Sakakterna i centralregistret sorterades in i arkivet i enlighet med de JWK-beteckningar som ansågs relevanta. Under rubriknummer 15 insortades t.ex. information rörande kommunismen, under rubriknummer 50 lades uppgifter om nazister och till rubriknummer 250 - "övrig verksamhet" - fördes uppgifter om politisk verksamhet som betraktades som extremistisk men som inte ansågs passa under kommunism- eller nazismrubrikerna (Republikanska klubben, anarkister, FNL, Demokratisk Allians m.fl.).¹⁷⁴

Användningen av det centrala flexoregistret upphörde 1973 då sökingångarna till registrets lagts över till data.¹⁷⁵

Till följd av registreringsföreskrifternas förändringar efter år 1969 gallrades delar av flexoregistret på våren 1971. Med hjälp av den datorbaserade delen av registret kunde sammanlagt närmare 130 000 poster "där registreringen grundade sig på politisk inställning" identifieras.¹⁷⁶ 113 000 personer var registrerade som kommunister och 16 300 personer var registrerade som nazister. I dessa siffror ingick de personer som betecknats som aktiva medlemmar, medlemmar och sympatisörer. Personer som registrerats enbart som prenumeranter på kommunistiska tidningar, relationer med kommunister eller andra "svaga" uppgifter förblev dock oräknade. Dessa registreringar hade inte konverterats till datan och kom därför heller inte med i den dataextrahering som beräkningarna baserades på.¹⁷⁷ Om det bland de extraherade posterna fanns personer om vilka det fanns "information om viss aktivitet utöver den rent politiska aktiviteten" skulle dessa omregistreras. Men om sådan

¹⁷³ Registreringsblanketter angående kommunister och nazister som upprättats enligt statspolisintendentens cirkulär 1 från 1948 och HA 30 från 1963 sorterades länsvis i tidsföljd och efter aktivitetsklassificering (A, B eller C) i pärmar under beteckningarna JWK 5:740 (kommunister) och 5:741 (nazister). Blanketterna rörande kommunister och nazister i Stockholms län förvarades i bokstavsordning hos "Barregårds grupp" vid B I ("svenskroteln"). Såväl personer som samlats under JWK-beteckning som de i Barregårds register var sökbara i flexoregistret. *Ang grundmaterial till vissa arbetsgrupper i enlighet med de riktlinjer som framkom vid informationssammankomst ordnad av AgDataSäk den 20/9 1965. Bil. 6 PM betr. vissa arbetsuppgifter vid centralregistret. den 21/10 1965. (HSC nr 340/65. SÄPO) samt 1967 års organisationsutredning den 21/2 1968 (flik "KR", HK nr 125/67. SÄPO).*

¹⁷⁴ *Ang grundmaterial till vissa arbetsgrupper i enlighet med de riktlinjer som framkom vid informationssammankomst ordnad av AgDataSäk den 20/9 1965. Bilaga 5 den 27/10 1965. HSC nr 340/65. SÄPO.*

¹⁷⁵ *Några "historiska" data. den 10/4 1986. Säkerhetspolisens arkiv Ö V, vol. 1. SÄPO.*

¹⁷⁶ Gallringen påbörjades strax efter den 1 januari 1971 då HT 16 trädde i kraft då det stod klart att registreringen av VPK:are i centralregistret skulle upphöra. Anteckning i Säkerhetspolisens arkiv, serie Ö V, vol. 1. SÄPO.

¹⁷⁷ Säkerhetspolisens arkiv, serie Ö V, vol. 1. SÄPO.

tilläggsinformation saknades skulle såväl sökingångarna i flexoregistret som datorposterna gallras.

I samband därmed betonades också vikten av att aktiviteten tidsmässigt sattes in i sitt sammanhang. Vad som i dag är föga anmärkningsvärt, kunde sålunda om det hände i slutet av 1940-talet eller i början av 1950-talet vara en värdefull information.¹⁷⁸

De i sakakterna placerade spaningsrapporterna, tk-överskottsprotomemoriorna etc., där anteckningarna som enbart grundade sig på personers politiska inställning återfanns, gallrades emellertid inte och mycket av detta material finns kvar i arkivet än idag.

De aktiviteter som kunde föranleda omregistrering handlade om resor till kommunistiska stater, deltagande i Östersjöveckan, partiutbildning i öststat, medlem i vänskapsförening, anställning i bokhandeln "Oktober" och aktivitet i Svenska Fredskommittén/Världsfredsrådet. Vad gäller resor till kommunistiska stater skulle ingen generell omregistrering ske om det inte fanns "särskilda skäl" eller om den registrerade rest till Kuba. Omregistreringen av Kubaresenärerna motiverades av "den osäkerhet beträffande ändamålet, som fortfarande föreligger beträffande dessa resor". Personer som genomgått en längre utbildning (fyra månader eller mer) i någon kommunistisk öststat skulle också omregistreras. Medlemmar i vänskapsföreningar skulle, med undantag för medlemmar i Svensk-kinesiska föreningen, inte vara föremål för generell omregistrering. Vidare skulle anställda i bokhandeln "Oktober" omregistreras enligt de då gällande tillämpningsföreskrifterna till personalkontrollkungörelsen (HT 16). Detta motiverades med att bokhandeln helt behärskades av KFML och de anställda "med säkerhet också är medlemmar/aktiva i organisationen".¹⁷⁹ Vad beträffar Svenska Fredskommittén och Världsfredsrådet beslöts att omregistrering skulle kunna ske av personer som var eller hade varit aktiva i organisationen. Däremot skulle personer som tidigare registrerats

---

¹⁷⁸ *Anteckningar från sammanträde ang gallringsförfarandet, RPS/Säk 18/2 1971.* Ordf. H Holmér. JWK 5:770, löpnr 6, s. 223/61. SÄPO. Enligt ett uttalande av byråchefen Höglund hade "det ansetts som en ren omöjlighet att gallra bort allt i grundmaterialet utan det är i första hand registerremsan och blanketten som skall bort" (Sektions- och rotelchefs-konferens i Stockholm 16-19/11 1971. JWK 5:720/6, löpnr 3. SÄPO).

¹⁷⁹ *Anteckningar från sammanträde ang gallringsförfarandet, hållet vid RPS/Säk 18/2 1971.* Ordf. H Holmér. JWK 5:770, löpnr 6, s. 223/61. SÄPO.

som "propagandamottagare" eller som deltagare i 1968 års ockupation av kärhuset och universitetskanslersämbetet i Stockholm inte omregistreras.¹⁸⁰ Enligt en PM från registerroteln var detta gallrings- och omregistreringsarbete avslutat i november 1971.¹⁸¹

Antalet politiska registreringar i centralregistret har därefter varit avsevärt färre. 1980 var 4 000 personer sökbara i centralregistret enligt grunderna i de hemliga registreringsföreskrifterna och 1998 - då föreskrifterna i praktiken upphörde att gälla - hade denna siffra sjunkit till 2 160.¹⁸²

I början av 1980-talet omordnades säkerhetspolisens personakt-system till personnummerakter. Personakterna skulle då "tvättas" från information om personer som inte hade något samband med den person som akten handlade om. Som exempel kan nämnas att namnlistor med uppgifter som sammanställts med hjälp överskottsmaterial från telefonkontrollen skulle utgå ur personnummerakterna. Från dessa skulle istället göras utdrag som därefter skulle placeras i andra akter eller i arbetsanteckningarna.¹⁸³ Uppgifter av "arbetsanteckningskaraktär", dvs. uppgifter som inte fick registreras enligt personalkontrollkungörelsens tillämpningsföreskrifter, kunde samlas i egna personnummerakter. Dessa akter skulle inte förvaras tillsammans med akterna i centralregistret.¹⁸⁴

Från hösten 1983 var det möjligt för sektionernas och rotlarnas befattningshavare att föra in ny information i personposter "online" i det datoriserade centralregistret. De kunde dock inte "nyregistrera" personer i centralregistret.¹⁸⁵ Under 1990-talet ändrades

---

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ PM den 3/1 1979. SAK 001303-0713, löpnr 1, s. 52. SÄPO.

¹⁸² Bilaga 16 i *Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996*. Rapport till regeringen av Registernämnden beslutad den 16 december 1998 (Registernämnden (1998)).

¹⁸³ JK benämnde "överskottsinformation" som "sidoinformation". *Kompletterande anvisningar för omläggning av säkerhetsavdelningens arkiv*. PM den 10/7 1979. SAK 001303-0713, löpnr 2, s. 166-167. SÄPO.

¹⁸⁴ Anvisningarna löd på följande sätt: "När alla HT 19 - HT 20-registrerade personerna överförs till personnummerakter skall det i sakärendet endast återfinnas information om organisationen eller arbetsanteckningar om personer som inte uppfyller kraven för registrering. Dessa personers information skall vid senare tillfälle fränkiljas sakakten. Det är därför utomordentligt viktigt att det nu inte tillförs någon ytterligare information av arbetsanteckningskaraktär till sakakter. Detta medför att det skapas personnummerakter även för personer som det förs arbetsanteckningar på. Dessa akter skall förvaras åtskilda från övriga akter helst i annat rum eller i varje fall i särskilt skåp." (*Anvisningar för omläggning av säkerhetsavdelningens arkiv till personnummerakter*. den 12/4 1979, SH 3401/78. SAK 001303-0713, löpnr 2, s. 123. SÄPO).

¹⁸⁵ NCR-info nr 2/83. SAK 001305-4085, löpnr 2, s. 190. SÄPO. Denna ordning gällde åtminstone till 1990 (se JK:s "Yttrande till regeringen beträffande ifrågasatt otillåten äsiktregistrering hos säkerhetspolisen." i *JK-beslut 1990. Beslut och yttranden av justitiekanslern vilka har bedömts vara av allmänt intresse*. (Stockholm 1991), s. 152.

detta då det beslutades att även registreringar av tilläggsuppgifter först skulle passera registerroteln.¹⁸⁶

Enligt ett par avgöranden i regeringsrätten 1988 och 1990 ingick samtliga person- och sakakter som förvarades i arkivet i säkerhetspolisens register.¹⁸⁷ Därmed kom den absoluta och icke tidsbegränsade sekretessen för polisregister även att gälla detta material vilket på ett effektivt sätt förhindrade allmänheten från att få insyn i arkivet. Samtidigt kom emellertid regeringsrättens beslut även att innebära att alla anteckningar - även de anteckningar som grundats enbart på personers politiska åskådning - som kunde återfinnas i arkivets sakakter och i personakter som inte "tvättats" på 1980-talet också skulle betraktas som anteckning i register. Detta har betraktats som gällande rätt fram till den 1 april 1999 då polisdatalagen trädde i kraft.¹⁸⁸ Konsekvensen av detta är således att det i säkerhetspolisens register - 1971 års gallring till trots - i stor utsträckning sparats uppgifter som i formell mening fram till 1999 stod i strid med grundlagens åsiktsregistreringsförbud.

HT 15 och personalkontrollkungörelsen 1969-1970

Efter personalkontrollkungörelsens ikraftträdande ställde sig många säkerhetspoliser frågande till hur den registreringsverksamhet som var inriktad på de politiska ytterlighetspartierna skulle utformas. Det rädde också stor osäkerhet i frågan om vilka uppgifter som skulle få lämnas ut i personalkontrollen.

Den interna tjänsteföreskrift om den politiska registreringen (HT 15) som utfärdades den 1 oktober 1969 - dvs. samma dag som personalkontrollkungörelsen trädde i kraft - hade uppenbara likheter med de tidigare registreringsreglerna från 1948 (Cirkulär nr 1) och 1963 (HA 30). I HT 15 föreskrevs att uppgifter om personer som "medverkar i rörelse som syftar till att undergräva det demokratiska statsskickets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat" skulle registreras i säkerhetspolisens register. Samtidigt återgavs emellertid också personalkontrollkungörelsens formulering i § 2 om att anteckning i register inte fick göras "enbart av det

¹⁸⁶ Anteckningar från kommissionsförhör med Peter Waldenström den 17 januari 2002. Säkerhetstjänstkommissionen.

¹⁸⁷ Regeringsrättens domar den 5/12 1988 (4010-1988) och den 26/6 1990 (nr 5256-1989).

¹⁸⁸ SFS 1998:622, 34 §. Denna paragraf föreskriver att akterna i arkivet inte skall utgöra en del av "SÄPO-registret" ("SÄPO-registret får endast innehålla 1. identifieringsuppgifter, 2. uppgifter om grunden för registrering och 3. hänvisning till de ärenden där uppgifter om den registrerade behandlas").

skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt gett uttryck för politisk uppfattning”.¹⁸⁹

Befattningshavarna uppfattade dessa direktiv som motsägelsefulla och svåra att tillämpa i det praktiska registreringsarbetet. Kommissarie K från säkerhetssektionen i Falun jämförde förvirringen på registreringsfronten från hösten 1969 till våren 1971 - då nya registreringsföreskrifter (HT 16) utfärdades - med den av honom upplevda ”normförsvagningen på skolans område”:

Ungdomen vill ha normer. Det vill vi alla ha. Vi behöver bara erinra om den irritation som rådde bland oss innan vi fick tjänsteföreskriften HT 16 ”vad skall vi registrera, när kommer det?” Det var en väldig irritation. Vi led av denna brist på normer. Vi lider än av brist på normer från ledningens sida. Hur skall vi handla i den och den situationen? Varje fråga vi drar upp så blir det ju ett ”Jasså” till svar. Vi får inga normer och vi lider av det... Det är lättare att leva, när man har normer.¹⁹⁰

Enligt kommissarie K hade således tjänsteföreskriften HT 15 inte klargjort hur det dagliga registreringsarbetet skulle påverkas av personalkontrollkungörelsens ”åsiktsregistreringsförbud”.

Säkerhetspolisens ledning hade heller inte kunnat ge några klara riktlinjer för hur föreskrifterna skulle tolkas. Enligt ett refererande protokoll från ett föreståndarmöte i november 1969 menade avdelningschefen Vinge att tolkningen av åsiktsregistreringsförbudet skulle överlätas till parlamentarikerna i RPS:s styrelse.

Dess 2 § är måhända lite svårtolkad. Praxis får ge besked om hur vi skall förfara. Vi får ej tolka den på egen hand. Plenum med lekmanrepresentanterna i RPS får ge svar på tolkningen.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Jfr Lampers, Lars Olof. *Personalkontrollen och dess tillämpning inom SÄPO 1969 - 1974*. (sekretariatsrapport). Säkerhetstjänstkommissionen 2002.

¹⁹⁰ Protokoll fört vid regionsträff i Umeå 20-21 april 1971. JWK 5:720/6, löpnr 2. SÄPO. Se även avsnittet om säkerhetspolisens registreringsprinciper för FNL-rörelsen i Hjort, Magnus: *Den farliga fredsörelsen*. (SOU 2002:90).

¹⁹¹ Protokoll från föreståndarmöte i Stockholm 4 - 7 november 1969. HSC nr 660/69. SÄPO.

Vid föreståndarmötet berörde chefen för säkerhetspolisens byrå A, Ralph Sterner, avsaknaden av vägledande regeringsinstruktioner för den fortsatta registreringen och för handläggningen av personalkontrollen. Vid en redogörelse för hur frågan behandlats vid RPS:s styrelsesammanträden kunde han meddela att även parlamentarikerna i viss utsträckning väjt för tolkningsfrågan och beslutat att flera personalkontrollärenden skulle hänskjutas till regeringen.

En tolkning av bestämmelserna måste ske vid dessa sammanträden eftersom det inte finns några förarbeten och Kungl. Maj:t uppdragit åt RPS att tolka. Numera underställes flera ärenden Kungl. Maj:ts prövning (6 har hänskjutits hittills), vilket indirekt bidrager till tolkning.¹⁹²

Som framgår av citatet överlämnade RPS:s styrelse sex militära personalkontrollärenden till regeringen för avgörande under hösten 1969. I huvudsak handlade dessa ärenden om de kontrollerade personernas anknytning till VPK. Den 12 december 1969 lämnade så regeringen det besked som kom att betraktas som vägledande för det framtida utlämnandet av uppgifter i personalkontrollen och för registrering av uppgifter i centralregistret.¹⁹³ I följande fall ansåg regeringen att registeruppgifterna inte skulle lämnas ut till försvaret:

* A sökte anställning vid L M Ericsson som utförde "speciellt hemligt" arbete åt försvaret. Enligt säkerhetspolisens registeruppgifter hade A bl.a. kandiderat för kommunistiska partiet vid kommunalvalen under 1950- och 1960-talen och blivit invald i kommunalfullmäktige 1966 i Linköping. Han hade också skänkt pengar till kommunistiska insamlingar. Den senast inkomna uppgiften handlade om att A 1969 deltagit i en studie- och informationsdag som arrangerats av VPK.¹⁹⁴

* C var anställd vid en mekanisk verkstad och skulle eventuellt anlitas för hemligt ubåtsarbete. Enligt säkerhetspolisen var det känt

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Justitieminister Lennart Geijer till rikspolisstyrelsen den 12/12 1969. Beslut om att prövning om utlämnande skulle hänskjutas till regeringen fattades vid rikspolisstyrelsens sammanträde den 22/10 samt den 5/11 1969. HSC nr 706/69 samt 722/69. SÄPO.

¹⁹⁴ PM den 1/10 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

att C sedan 1951 varit aktiv för det svenska kommunistpartiet bl.a. som valseldelutdelare. Han återfanns dessutom i en förteckning över deltagare i Östersjöveckan 1961. 1967 hade han prenumererat på TDR-Revyn och 1969 hade han - enligt Ny Dag - skänkt 50 kronor till stöd för den socialistiska opinionsbildningen.¹⁹⁵

* D sökte fast anställning som kansliskrivare vid försvaret. Tjänsten innebar tillgång till hemliga handlingar. Rörande D hade säkerhetspolisen uppgifter om att hon begärt att få bli medlem i Vänsterns ungdomsförbund 1968.¹⁹⁶

* E sökte anställning som telemontör vid en örlogsbas. Han hade enligt säkerhetspolisen deltagit i ungdomsfestivalen i Moskva 1957 och var då på hemorten "allmänt känd" som kommunist sympatisör. Under 1960-talet (senast 1966) hade han skänkt pengar till kommunistiska insamlingar. Vid en personutredning på hösten 1969 framkom uppgifter från en förtrolig meddelare att E betraktades som en "skötsam person". Troligen höll E - enligt meddelaren - fast vid sin kommunistiska inställning.¹⁹⁷

* F var anställd som byrådirektör inom försvaret med "kvalificerat hemligt arbete". På våren 1969 hade en bekant till F "i samvetsnöd" anmält till försvaret att F:s hustru verkade vara "starkt vänsterorienterad". Detta resulterade i att försvarsstabens säkerhetsavdelning begärde personalkontroll av F. Säkerhetspolisen kunde vid en personundersökning då konstatera att såväl F som hustrun var aktiva i en lokal partipolitiskt obunden utrikespolitisk förening. Enligt en "tillförlitlig källa" hade hustrun öppet tillkännagivit att hon var kommunist. Hon hade klart tagit ställning för Nordvietnam och FNL och personligen varit i kontakt med amerikanska desertörer i Sverige.¹⁹⁸

I ett personalkontrollärende beslutade regeringen att uppgifter skulle lämnas ut till försvaret. Detta gällde en person som var målare och aktuell för entreprenadarbete vid en militäranläggning. Han hade enligt säkerhetspolisen bl.a. varit medlem i en kommunistisk bostadsförening i Stockholm sedan 1961 och skänkt pengar

---

¹⁹⁵ PM den 22/9 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

¹⁹⁶ PM den 17/10 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

¹⁹⁷ PM den 19/9 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

¹⁹⁸ PM den 21/10 1969. HSC nr 722/69. SÄPO.

till Ny Dags fasta försvar 1962 och 1963. År 1963 hade han rest till Moskva tillsammans med medlemmar i Demokratisk Ungdom samt utfört måleri- och reparationsarbeten vid svenska kommunistpartiets lokaler i Bad Doberan i Östtyskland.¹⁹⁹ Enligt regeringens beslut kunde uppgiften om hans resa till Bad Doberan lämnas ut till försvaret. Inga andra uppgifter om personen fick utlämnas.²⁰⁰

Slutsatsen av ovanstående redogörelse är således att uppgifter som endast rörde partiaktiviteter inom VPK - som tidigare rutinmässigt lämnats ut i personalkontrollen - inte längre skulle betraktas som relevanta vid en säkerhetsprövning. Uppgifter om att en person rest till en kommunistisk utbildningsort utomlands kunde emellertid lämnas ut. Vidare ansåg regeringen inte att en uppgift om att hustrun till en kontrollerad person som innehade en tjänst av särskild betydelse för rikets säkerhet var FNL-sympatisör skulle lämnas ut.

För att lekmanaledamöterna i RPS:s styrelse skulle godkänna att uppgifter om en FNL-sympatisör skulle kunna utlämnas i personalkontrollen ställdes krav på att denne skulle ha någon anknytning till KFML.²⁰¹

Regeringens besked till säkerhetspolisen i december 1969 om var gränsen för utlämnande av uppgifter i personalkontrollen gick resulterade i att VPK ytterligare kunde nedprioriteras som säkerhetspolisiärt övervakningsobjekt. Som en illustration kan nämnas hur ledningen för säkerhetspolisen fördröjde en redogörelse över VPK:s partikongress 1969 som var utlovad att ingå i en kvartalsrapport till säkerhetspolisens befattningshavare i januari 1970. I maj 1970 meddelades att förseningen var kopplad till frågan om registreringen av VPK:are och att avdelningschefen "på direktiv från högre ort beslutat att redogörelsen tills vidare inte skulle sändas ut".²⁰² Lokala registreringar av VPK:are kunde emellertid även fortsättningsvis förekomma. Inför 1970 års kommunalval i Norrköping

---

¹⁹⁹ PM den 10/10 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

²⁰⁰ Justitieminister Lennart Geijer till rikspolisstyrelsen den 12/12 1969. HSC nr 706/69. SÄPO.

²⁰¹ Eliasson, Ulf. *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88). Protokoll från sektions- och rotelchefskonferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO.

²⁰² Protokoll från föreståndarmöte i Stockholm 4/11 - 7/11 1969 (HSC 660/69. SÄPO) samt protokoll från sektions- och rotelchefskonferens 12-15 maj 1970 (JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO). Enligt de registreringsprinciper som tillämpades efter hösten 1969 fick "huvuddelen av VPK:s sympatisörer, medlemmar och aktiva" inte vara registrerade i centralregistret.

registrerades t.ex. samtliga VPK:s valkandidater i sektionens arbetsregister.²⁰³

Vid tolkningen av personalkontrollkungörelsen fick rikspolisstyrelsen således - åtminstone vad gäller VPK - klara riktlinjer från regeringen. För registreringen av andra organisationer som enligt säkerhetspolisen borde övervakas tog den hjälp av den parlamentariska nämndens i Wennerströmaffären betänkande *Handläggningen av säkerhetsfrågor* (SOU 1968:4). Detta betänkande kom att vara vägledande för säkerhetspolisens fortsatta politiska registreringsarbete. Nämnden anförde följande angående säkerhetspolisens registreringar och sambandet mellan politiska åsikter och risken för samhällsfientlig verksamhet:

Vad särskilt beträffar uppgifter om medborgares politiska åsikter och sympatier konstaterar nämnden, att det är i och för sig mindre tillfredsställande att sådant registreras. Å andra sidan ligger grunden för registreringen icke i den politiska uppfattningen som sådan utan i risken för samhällsfientlig verksamhet. Denna risk sammanfaller, enligt vad nämnden funnit, så ofta med tillhörighet till politiska ytterlighetsriktningar, att hinder icke bör uppställas för registrering härav. Detta kan icke anses liktydigt med "åsiktsregistrering".²⁰⁴

Enligt nämnden kunde således säkerhetspolisen registrera personers politiska åsikter utan att detta kunde anses vara åsiktsregistrering.²⁰⁵ Med nämndens definition av åsiktsregistrering blev reger-

²⁰³ Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 84, flik 15:2800/b. SÄPO. I Stockholm sparades uppgifter om VPK-sympatisörer i Stockholms stad och Stockholms län i särskilda pärmar. Dessa uppgifter användes åtminstone fram till november 1970 för informell personalkontroll. I november 1970 föreslog Malmösektionen att Malmö kommunistiska arbetarkommun skulle tas upp på den lista över organisationer som skulle ägnas särskild uppmärksamhet. Sektionen i Luleå föreslog i detta sammanhang att Norrbottens "gammelkommunister [---] dessa VPK-an slutna förkämpar för den revolutionära linjen" borde ägnas lika stor uppmärksamhet som KFML. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/10, 2/17 och 2/23. SÄPO.

²⁰⁴ SOU 1968:4, s. 97.

²⁰⁵ Att nämndens resonemang är något otydligt har uppmärksamats av Dennis Töllborg på följande sätt: "När uttrycket av en åsikt föranleder registrering på den grunden att den uttryckta åsikten innefattar 'en abstrakt risk' för att personen *kan komma att handla lagstridigt* är det enligt nämnden inte fråga om åsiktsregistrering. Om begreppet bestäms på detta sätt är jag beredd att ifrågasätta om det över huvud någon gång i något samhälle förekommit

ingens förbud mot att registrera personer *enbart* på grund av deras politiska åsikter eller organisationstillhörighet något diffus.

Att säkerhetspolisen tog fasta på vad nämnden framfört framgår av en redogörelse av den då nyttillträdde chefen för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning Hans Holmér vid en sektions- och rotelchefs-konferens i Stockholm i november 1970. Vid konferensen påminde Holmér om att Wennerströmnämnden "avvisade den tanken på att utesluta registrering p.g.a. politisk uppfattning" samtidigt som den hävdade att "när det gäller extremistpartier så var grunden för en registrering inte vederbörandes politiska uppfattning utan risken för samhällsfientlig verksamhet".

Det var, såsom nämnden utformade det, inte fråga om någon åsiktsregistrering utan det var vederbörandes personliga inställning och moral till de här frågorna.²⁰⁶

Enligt Holmér var den parlamentariska nämndens i Wennerströmförelsen definition av åsiktsregistrering lämplig att tillämpa vid övervakningen av anhängare till de marxist-leninistiska organisationerna.

När man tittar på de extremistrelser som finns för närvarande, så står det ju alldeles klart att vad den här Wennerströmnämnden var inne på och uttalade, det gäller alltså. Om vi tar KFML, så har man ju öppet deklarerat att revolution är den metod som man tänker tillämpa för att komma till makten och för att skapa om samhället. Det alltså är uppenbart att en man som är aktiv i KFML, han kan registreras trots att själva KFML-idén är en politisk uppfattning. Men han, såsom aktiv i den sammanslutningen, måste vi hålla reda på, eftersom han är revolutionär till sin inställning. Sedan kan man föra det resonemanget längre och längre ut. Misstanken för att han skall göra

---

åsiktsregistrering." Töllborg, Dennis: *Personalkontroll. En ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. (Stockholm/Lund 1986), s. 227.

²⁰⁶ Protokoll från sektions- och rotelchefs-konferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8, SÄPO.

sig skyldig till revolutionära upptåg blir naturligtvis svagare och svagare ju klenare hans anslutning till KFML är. Men för att vi skall kunna praktiskt arbeta med detta, måste vi klassa vissa sådana ytterlighetsriktningar. Är vederbörande medlem i eller sympatisör med organisationen eller partiet, skall han in i registret.²⁰⁷

Holmér klargjorde för de närvarande sektionss- och rotelcheferna att om en person sympatiserade med eller var medlem i någon av de ytterlighetsorganisationer som "trots att de till synes har viss politisk förankring" förespråkade revolution skulle denne registreras.

Där är det inte fråga om att vi är inne och traskar på det gröna friområdet. Där får vederbörande, genom att ansluta sig till den här organisationen, anses ha förklarat sig ha en revolutionär inställning.²⁰⁸

HT 16 och personalkontrollkungörelsen 1970-1972

För att försöka få ordning på registreringsituationen presenterade Hans Holmér ett förslag till nya tjänsteföreskrifter vid den nämnda sektionss- och rotelchefskonferensen i Stockholm i november 1970. Vid konferensen anmodades rotelcheferna och sektionsscheferna att inom en viss tid inkomma med yttranden om eventuella kompletteringar och ändringar till förslaget. En viktig skillnad från de tidigare registreringsföreskrifterna var att det i en bilaga till novemberförslaget särskilt angavs vilka organisationer som kunde "bedömas företräda samhällsfientliga meningsyttringar". I förslaget namngavs åtta vänsterorganisationer.²⁰⁹

Efter vissa modifieringar kom förslaget att utmynna i tjänsteföreskriften HT 16, som började gälla från den 1 januari 1971. Efter-

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ 1. KFML - De förenade FNL-grupperna (DFFG) som rekryteringsbas för KFML, 2. Marxist-leninistiska Kampförbundet (stödorganisation till KFML), 3. Svenska Clartéförbundet, 4. Förbundet Kommunist, 5. Fjärde Internationalen, 6. Bolsjevikgruppen i Lund, 7. Förbundet för lika lön, 8. Svenska Anarkistförbundet. Bilaga 1 till *PM ang den polisiära säkerhetstjänstens register m.m.* den 18/11 1970 av Hans Holmér (H.H.). Handlingar från SÄPO:s sektion i Göteborg, JWK 5:770. SÄPO.

som diskussionen vid novemberkonferensen i viss mån kom att bli normerande för den fortsatta registreringsverksamheten finns det anledning att redogöra för delar av denna. Av särskilt intresse är diskussionerna om övervakningen av VPK och FNL-rörelsen.

De "samhällsfientliga" organisationerna

Som nämnts hade regeringen på hösten 1969 beslutat att uppgifter som enbart handlade om personers tillhörighet till VPK inte fick lämnas ut i personalkontrollen. Detta resulterade i att övervakningen av partiet sattes på sparlåga. Inom säkerhetspolisen såg man emellertid en risk med att avskriva VPK som övervakningsobjekt, särskilt som det fortfarande fanns sympatisörer till och medlemmar i partiet som hade en revolutionär inställning.

En befattningshavare vid kontrasubversionsroteln framhöll i en promemoria i november 1970 att även personer som inte tillhörde någon organisation men som gjorde uttalanden som klart angav "vilken politisk inställning vederbörande intar" skulle kunna registreras. Som exempel nämndes ett ärende rörande en person som redan var registrerad som sympatisör:

Två personer, man och hustru, "vill inte ha Ny Dag längre, ty de är stalinister och tycker inte om tidningens antistalinistiska tongångar. Kinesernas linje är den rätta, säger herr L".²¹⁰

Argument mot att dessa personer skulle registreras endast på grund av att de givit uttryck för politisk uppfattning kunde - enligt befattningshavaren - tillbakavisas med motiveringen att åsikterna kunde ligga till grund för misstankar om samhällsfientlig verksamhet.

sympatiserar man med en revolutionär ideologi är det väl inte så helt främmande att anta, att man deltar i de handlingar, som ideologin omfattar.²¹¹

---

²¹⁰ *Synpunkter angående extremistregistrering*. PM den 5/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/10. SÄPO.

²¹¹ *Ibid.*

Enligt befattningshavaren borde säkerhetspolisen även få utrymme för att registrera andra grupper på grund av sympatier för den revolutionära ideologin, som t.ex. "författare, andra skribenter, radio- och TV-producenter, skådespelare och andra artister".

Dessas produktion innehåller ibland något helt annat än vanlig saklig och nyttig samhällskritik. Den tyder snarare på medverkan i subversion och den kan också ge en bild av vederbörandes politiska status.²¹²

Befattningshavaren ansåg således dels att registrering av vissa VPK:are låg inom ramen för regelverket, dels att inte bara partitillhörighet utan också enskilda personers revolutionära inställning skulle kunna föranleda registrering. Samtidigt var säkerhetspolisen emellertid tvungen att ta hänsyn till regeringens inställning i frågan. Vid novemberkonferensen 1970 framhöll chefen för bearbetningsroteln att sektionerna måste avhålla sig från att i skrivelser nämna att VPK hade haft möten, insamlingar etc. Skälet till detta var att han - enligt protokollet - "var rädd att det kan kompromettera oss den dag JO eller JK kommer och inspekterar". Han ville därför "passa på att framföra att ingen vill hindra sektionerna att besöka möten av olika slag och följa med vad som händer men att sektionerna inte redovisar annat än det som får registreras". När en sektionsföreståndare vid samma konferens meddelade att han till Stockholm rapporterat förstanamnen på VPK:s kandidatlistor svarade Hans Holmér att "VPK skall vi inte syssla med". Samtidigt framhöll Holmér dock att "den politiska tillhörigheten får inte vara befriande på något sätt för registrering om man kan på vaga misstankar om revolutionär inställning registrera en person, oavsett politisk tillhörighet". Om en VPK:are "deklarerat en klart revolutionär inställning" genom att exempelvis på ett möte förorda "ett förhållande av verksamheten vid en myndighet genom olovligt inträngande och sittstreck" så skulle vederbörande registreras. Tillhörigheten till VPK var enligt Holmér "ointressant i sammanhanget".

Det fordras ett självständigt registreringsgrundande förhållande för att registrera en person, som enligt personalkontrollkungörelsen enbart

---

²¹² Ibid.

genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt givit uttryck för politisk uppfattning.²¹³

I linje med detta resonemang föreskrev HT 16 att "en person tillhörande annat politiskt parti än de i bilaga 1 angivna självfallet kan ha sådan samhällsfarlig inställning att han bör registreras".²¹⁴

Säkerhetspolisen kom emellertid även fortsättningsvis att ägna uppmärksamhet åt VPK:s vallistor, bl.a. för användning i personalkontrollen. I en personalkontrollpromemoria från 1974 berättas det t.ex. att en person - som 1968 när han var lokal ledare inom Clarté engagerat sig i överklagandeärenden rörande en för uppvigling dömd KFML:are - sedan 1973 var kommunalfullmäktigerepresentant och riksdagskandidat för VPK.²¹⁵

Ett annat känsligt politiskt område som diskuterades vid föreståndarkonferensen var FNL-rörelsen. Tongivande säkerhetspoliser menade att hela FNL-rörelsen borde övervakas eftersom de menade att den kontrollerades av KFML.²¹⁶ Denna åsikt hade framförts till lekmanaledamöterna i RPS:s styrelse men inte vunnit något gehör:

Den allmänna uppfattningen i nämnden är mer liberal och man anser att FNL består av studerande ungdom, ungdom som är fångad av sådana synpunkter som alla är fångade av, Vietnam-engagemang m m [och] att det därför är nödvändigt att få fram en gränsdragning mellan KFML och FNL.²¹⁷

Trots den parlamentariska nämndens skepsis släpptes FNL-rörelsen inte som övervakningsobjekt. FNL-are kunde fortsättningsvis registreras i Stockholmsavdelningens kontrasubversionsrotels och

²¹³ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO.

²¹⁴ *Anvisningar för den polisära säkerhetstjänstens register, personalkontrollen m.m.* den 17/12 1970 (ikraftträdande den 1/1 1971). Tjänstemeddelandepärmen (HT, BHT, AHT). SÄPO.

²¹⁵ Uppgifterna lämnades inte ut i personalkontrollen. JWK 5:220, löpnr 5, s. 24522. SÄPO.

²¹⁶ Se t.ex. *Följande organisationer bör enligt min uppfattning falla under tjänsteföreskrift HT 15 p 2.3.* (O L PM den 29/10 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/9. SÄPO) samt PM den 27/5 1971 från sektionen i Falun (Handlingar från SÄPO:s sektion i Göteborg, JWK 5:770, s. 7. SÄPO).

²¹⁷ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO.

de lokala sektionernas arbetsregister.²¹⁸ I den mån det gick att konstatera någon koppling till KFML - vilket ansågs utgöra ett bevis på vederbörandes revolutionära inställning - skulle FNL-are registreras i centralregistret.²¹⁹

Bland de organisationer som Holmér räknade upp i bilagan till förslaget till nya registreringsföreskrifter återfanns inte de som inom säkerhetspolisen gick under benämningen "försvarsfientliga organisationer". Enligt en befattningshavare vid personalkontrollroteln var detta en brist då han menade att alla som vägrade att göra värnplikt av politiska skäl skulle registreras av säkerhetspolisen. Han rekommenderade att Värnpliktsvägrarnas Centralorganisation (VCO) och Motståndgruppen skulle sättas upp på listan.²²⁰

Dessa vägrare vill ju inte skaffa sig utbildning som syftar till försvar av vår demokrati. Underförstått vill de ha ett annat samhällssystem och då får man väl anta att de kan vara beredda att störta det demokratiska samhället... Därför anser jag en registrering av alla politiska vägrare nödvändig för att få kontroll över rörelsen.²²¹

Det förhållandet att Holmérs lista inte tog upp någon högerextremistisk organisation uppmärksammades bl.a. av kontrasubversionsroteln som föreslog att bl.a. Nysvenska Rörelsen, Sveriges Nationella förbund och Nordiska Rikspartiet skulle finnas med.²²²

²¹⁸ Ibid. Vid konferensen undrade en sektionsföreståndare "om de i brist på direktiv samlade uppgifterna om aktiva FNL:are som nu täcks av registreringsbestämmelserna skall sändas in till AS [Stockholmsavdelningen]".

²¹⁹ Protokoll från sektions- och rotelchefs konferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO. Enligt kommissarie T H vid personalkontrollroteln var ledarna inom FNL-rörelsen registreringsbara. Han var dock tveksam när det gällde "huvudparten av medlemsmassan eftersom den till mycket stor del består av barn och ungdomar som inte har någon egentlig politisk uppfattning". Eftersom det i FNL-rörelsen även fanns ungdomar som samtidigt var medlemmar i SSU, FPU och CPU menade kommissarien att en "registrering av FNL-aktivister måste... ske med stor urskiljning, med kunskap om rörelsen och med omdöme". *PM ang synpunkter på registrering av personer med anknytning till politiska ytterlighetsorganisationer*. Krkom T H den 30/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/12. SÄPO.

²²⁰ Några belägg för att Motståndgruppen hade någon verksamhet efter 1969 har inte påträffats (Hjort, Magnus: *Den farliga fredsrörelsen*. (SOU 2002:90)).

²²¹ *PM ang synpunkter på registrering av personer med anknytning till politiska ytterlighetsorganisationer*. den 30/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/13. SÄPO.

²²² Lampers, Lars Olof: *Säkerhetspolisens övervakning av svensk högerextremism 1980-2001*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen 2002, s. 11. Se även *Kort sammanfattning angående nazistisk verksamhet i Sverige*. PM den 23/11 1970 och *Synpunkter på registreringen* Göteborg den 1/12 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/5 och 2/22. SÄPO.

Efter den interna remissrundan kunde listan över organisationer färdigställas av säkerhetspolisen. I den slutliga versionen som utformades som en bilaga till tjänsteföreskriften HT 16 upptogs ett tjugotal organisationer som - enligt säkerhetspolisen - bedömdes företräda "sammansattliga meningsriktningar".²²³ Enligt HT 16 var det "ett välkänt faktum" att dessa organisationer företrädde "meningar som syftar till att omstörta det demokratiska samhället med våldsamma medel". Vad beträffar övervakningen av de personer som på något sätt kunde kopplas till dessa organisationer föreskrev HT 16 följande:

Risken att medlem i eller sympatisör med sådan organisation är beredd att delta i samhällsfientlig verksamhet är uppenbar. Sådan person måste därför kontrolleras av säkerhetstjänsten. Grunden för registrering ligger dock inte i den politiska uppfattningen som sådan utan är och förblir risken för samhällsfientlig verksamhet.²²⁴

Det följande stycket i HT 16 har särskilt omnämnts och kritiserats av Registernämnden.

Det kan emellertid självfallet förekomma att en person kan vara medlem i eller sympatisör med sådan organisation utan att därför vara beredd

²²³ Förteckning över vissa organisationer. Bedömning den 1/12 1970. Bilaga 1 till tjänsteföreskrift HT 16 den 17/12 1970.

A. REVOLUTIONÄRA ORGANISATIONER: 1. KFML och KFML(r). Häri inbegripes De Förenade FNL-grupperna (DFFG) dock endast i den mån dessa fungerar som rekryteringsbas för KFML, 2. Marxist-leninistiska Kampförbundet (Stödorganisation för KFML), 3. Svenska Clartéförbundet, 4. Studerande för ett demokratiskt samhälle (SDS), 5. PAX-VCO i Lund.

B. ANARKISTISKA ORGANISATIONER: 1. Svenska Anarkistförbundet, 2. Kommittén för lika lön, 3. Anarkistfederationen i Sverige, 4. Anarkisterna i Stockholm

C. TROTSKISTISKA ORGANISATIONER: 1. 4:e Internationalen, 2. Bolsjevikgruppen, 3. Fria Fackföreningfolket (FFF), 4. Förbundet Kommunist, 5. Kommunistiska Arbetsgruppen, 6. Marxistiska Arbetsgruppen i Hägersten, 7. Revolutionära Marxister

D. NAZISTISKA ORGANISATIONER: 1. Nordiska Rikspartiet, 2. Frisinnade Unionspartiet/Nordisk Ungdom, 3. Nysvenska Rörelsen

E. VÄRNPLIKTSVÄGRARORGANISATIONER: 1. Motståndgruppen

För närmare diskussion om rimligheten att ta upp vänsterorganisationerna se bl.a. Hjort, Magnus. *Den farliga freds rörelsen* (SOU 2002:90) och *Hotet från vänster* (SOU 2002:91). Angående högerorganisationerna se Lampers, Lars Olof: *Säkerhetspolisens övervakning av högerextremism 1980-2001*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen 2002.

²²⁴ *Anvisningar för den polistära säkerhetstjänstens register, personalkontrollen m.m.* den 17/12 1970 (ikraftträdande den 1/1 1971). Tjänstemeddelandepärmen (HT, BHT, AHT). SÄPO.

att deltaga i samhällsfientlig verksamhet. Där-
rest detta står klart skall han inte registreras.²²⁵

Enligt Registernämnden innebar denna formulering "en slags omvänd bevisbörda" och överensstämde inte med personalkontrollkungörelsens förbud mot att registrera personer *enbart* på grund av deras politiska åsikter eller organisationstillhörighet.

Ordet "enbart" kan enligt nämndens mening inte tolkas så att det måste stå klart att vederbörande inte är beredd att deltaga i samhällsfarlig verksamhet. I själva verket är det tvärtom. Ordet enbart måste tolkas så att det av någon vid registreringsstillfället förekommande omständighet måste framgå att vederbörande är beredd att delta i sådan verksamhet.²²⁶

Det kan således vara av visst intresse att nämna att denna formulering inte återfinns i det förslag till tjänsteföreskrifter Holmér formulerat i november 1970. I detta förslag poängterades risken för att registreringen blev alltför godtycklig och att man därför i så stor utsträckning som möjligt skulle ta hänsyn till den enskildes eventuella samhällsfarliga inställning. Efter det ovan citerade stycket om att grunden för registreringen inte skulle ligga i den "politiska uppfattningen som sådan utan är och förblir risken för samhällsfientlig verksamhet" föreskrev förslaget följande restriktioner:

Det skall emellertid understrykas att en person kan vara medlem i eller sympatisör med sådan organisation utan att därför vara beredd att deltaga i samhällsfarlig verksamhet. Slentrianmässig registrering av alla medlemmar och sympatisörer skall därför inte äga rum.²²⁷

Att denna formulering stod i motsättning till andra delar av innehållet i förslaget uppmärksammades av chefen för kontrasubver-

---

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Registernämnden (1998), s. 41.

²²⁷ PM ang den polisiära säkerhetstjänstens register m.m. den 18/11 1970 av Hans Holmér (H.H.). Handlingar från SÄPO:s sektion i Göteborg, JWK 5:770. SÄPO.

sionsroteln, kommissarie L i Stockholm. I sitt interna remissyttrande till förslaget framhöll han följande:

Meningarna "Sådan person måste därför registreras och kontrolleras av säkerhetstjänsten" och "Slentrianmässig registrering av alla medlemmar och sympatisörer skall därför inte äga rum" synes inte överensstämma. Under punkt 3 st. 4-6 framhålles helt riktigt att "det många gånger är nödvändigt att registrera även svaga misstankar". Som exempel härpå anges "obekräftade uppgifter från annan vilkens trovärdighet inte kan bedömas", "dåligt underbyggda uppgifter eller uppgifter av ringa vikt"... Med hänsyn till vad sålunda sägs under punkt 3 ifrågasättes om inte sista meningen under punkt 4 st. c. "Slentrianmässig registrering av alla medlemmar och sympatisörer skall därför inte äga rum", skulle kunna helt utgå.²²⁸

I enlighet med kommissarie L:s förslag togs inte påbudet om att man skulle undvika "slentrianmässig registrering" med i HT 16. Där hade detta stycke ersatts av den ovan citerade formuleringen om att medlemmar i och sympatisörer till de uppräknade organisationerna inte skulle registreras om det stod klart att de inte var beredda att delta i samhällsfientlig verksamhet.

Registreringarna enligt HT 16

På grund av säkerhetspolisens gallringar av gamla politiska personregistreringar är det svårt att ge någon samlad bild av de registreringar som gjordes med hänvisning till HT 15. När det gäller tillämpningen av HT 16 är arkivläget bättre. Ett par sammanställningar av säkerhetspolisens registreringar enligt HT 16 har återfunnits. Sammanställningarna ger en god bild av registreringarnas omfattning och innehåll.

I HT 16 var huvudregeln att medlemmar och sympatisörer till de i bilagan uppräknade organisationerna kunde "presumeras vara samhällsfarliga". Detta uttrycktes på följande sätt av Holmér:

---

²²⁸ PM den 26/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/3. SÄPO.

Får vi bara klart för oss, att någon är medlem eller sympatisör i en sådan här organisation, för vi över honom till kretsen för samhällsfarliga.²²⁹

Med ledning av denna huvudregel var - på hösten 1972 - sammanlagt 2283 personer registrerade i säkerhetspolisens centralregister på grund av anknytning till någon vänsterorganisation. Majoriteten av dessa personer hade registrerats på grund av anknytning till KFML eller KFML(r) (1756 st.) och Clarté (222 st.).²³⁰ Av de 2283 personerna hade 882 registrerats enbart på grund av de var sympatisörer eller medlemmar till någon av de uppräknade vänsterorganisationerna. De övriga 1401 registrerade personerna hade ägnat sig åt någon form av politisk aktivitet.

Som exempel på vad som krävdes för att bli registrerad som *sympatisör* nämndes följande:

- * anmälan till eller deltagande i studieverksamhet
- * försäljning eller prenumeration på propagandaskrifter,
- * deltagande i affischering,
- * deltagande i Röd Front-demonstration.

Registreringsgrundande *aktiviteter* exemplifierades enligt följande:

- * anställning i organisation (ex. arbete i bokhandel),
- * kontaktverksamhet (inom resp. organisa-

---

²²⁹ Sektions- och rotelchefskonferens i Rättvik 16/5 - 19/5 1972. JWK 5:720/6, löpnr 3, SÄPO.

²³⁰ För övriga organisationer var fördelningen enligt följande: MLK 22, SDS 76, PAX-VCO 19, Anarkister 36, FFF 13, Förb. Komm. 31, "Vpl. vägr." 5, RMF 57, samt "Rev. Org." 46 (*PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m.* den 17/10 1972 av Hans Holmér (sign "H.H.") den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÄPO). Någon personregistrering av personer inom de i HT 16 uppräknade högerorganisationerna hade inte förekommit.

tion),

- * ledning av studiecirkel beställning resp. mottagande av större mängder "propagandamaterial",
- * ingående i "propagandalag, propaganda- eller infiltrationsarbete" under militärtjänstgöring,
- * tidnings- och bokförsäljning, valedels- och flygbladsutdelning,
- * aktivitet i samband med vilda strejker.

Ingen av dessa aktiviteter - möjligen med undantag för "infiltrationsarbete" inom försvaret - torde kunna betraktas som särskilt avancerade hot mot rikets säkerhet. Det är således inte svårt att hålla med Hans Holmér, då han i oktober 1972 gjorde bedömningen "att den hittills registrerade aktiviteten hos medlemmar och sympatisörer i huvudsak är av tämligen enkel beskaffenhet".²³¹ En stor del av registreringarna handlade om studier av marxist-leninismens grunder. Vid en undersökning av ett slumpmässigt urval av 100 av dem som registrerats i centralregistret enligt HT 16 kunde säkerhetspolisen redovisa en fördelning av registreringsgrunderna enligt följande.

Grunder för anteckning i registret har hänfört sig till följande förhållanden:

Anmälan eller deltagande i studie- verksamhet	61
Deltagande i propagandalag	12
Försäljning eller annat engagemang för propagandaskrifter (Gnistan, Proletären, osv) eller prenu- meration på sådan	11

²³¹ *PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m.* av Hans Holmér (sign "H.H.") den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÄPO.

Affischering	5
Deltagande i Röd Front- demonstration	5
I övriga sex fall har annan grund förelagt såsom klart uttalande av sympatier, beställning av val- sedlar, deltagande i möte och valupprop, m.m. ²³²	<u>6</u>
	[s:a] 100

Säkerhetspolisens redovisning av HT 16-registreringarna ger inte anledning att tro att det pågick allvarlig säkerhetshotande revolutionär verksamhet inom de övervakade vänsterorganisationerna.

Den revolutionära hotbilden ifrågasätts

Säkerhetspolisens arbete med att utforma innehållet i HT 16 präglas av ambitionen att fortsättningsvis hålla en hög beredskap mot den svenska revolutionära vänstern. Självkritiska diskussioner där omfattningen av de politiska registreringarna ifrågasätts har återfunnits i liten utsträckning. Några kritiska röster fanns dock inom organisationen.

Vid en konferens på hösten 1971 ställde sig t.ex. Melker Berntler - med hänsyn till den breda USA-kritiska opinionen - tveksam till alltför vidlyftig registrering av De Förenade FNL-grupperna (DFFG). Enligt konferensprotokollet hade Berntler kritiserat sina kolleger för deras inställning till FNL-rörelsen och hävdat att han "med hänsyn till dagens politiska läge med en bred opinion som är på samma linje som DFFG i stödet till Sydvietnams provisoriska regering, fann inställningen till DFFG anmärkningsvärd". Berntler hade vidare poängterat "att de flesta inom DFFG arbetar aktivt och enligt hans uppfattning således är att betrakta som funktionärer och han ansåg det orimligt att i dagens läge gå på en sådan politisk linje för registrering, där man har så gott som hela svenska folket emot sig".²³³

²³² Bilaga 1 till skrivelse från RPS till regeringen den 7/12 1972. Förvaras i enhetsarkivet vid Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet. Regeringskansliet.

²³³ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Stockholm 16-19/11 1971. JWK 5:720/6, löpnr 3, s. 23. SÄPO.

Säkerhetspolisens hotbild ifrågasattes i april 1971 i en promemoria av chefen för bearbetningsroteln, byrådirektören Lars Petter Lindroth. I promemorian analyserade Lindroth övervakningen av den revolutionära vänstern i ett övergripande hotbildsperspektiv och utifrån polisär synvinkel. Lindroth hade arbetat med kommunistövervakningen inom säkerhetspolisen sedan andra världskriget och kunde således anlägga ett långt perspektiv på det hot som de nya marxist-leninistiska ytterlighetsorganisationerna kunde utgöra mot Sveriges säkerhet. I promemorian konstaterade han att huvuddelen av säkerhetspolisens resurser främst skulle inriktas på att bekämpa den underrättelseverksamhet som utgick från Sovjetunionen, DDR och Polen samt i viss mån Tjeckoslovakien och - "på grund av dess samröre med vissa extremistgrupper" - Kina. Att Sovjetunionen hade ambitioner att expandera sina gränser till att även innefatta Sverige såg han emellertid som osannolikt:

Det finns knappast tecken som tyder på att SSSR i nuläget har territoriella aspirationer beträffande Sverige.²³⁴

Även om Lindroth inte kunde se att Sverige i dagsläget skulle vara hotat av något oprovcerat militärt angrepp från Sovjet innebar detta inte att landet var ointressant för ryssarna. Sverige skulle fortfarande vara ett målområde för Sovjets underrättelsearbete. Det sovjetiska intresset bottnade främst i rädslan för att den svenska neutraliteten inte skulle upprätthållas vid en stormaktskonflikt.

Att den sovjetiska statsledningen fruktar en storkonflikt och ständigt söker höja sin beredskap att möta en sådan kan tagas för visst. Alla ryska strategiska och taktiska dispositioner präglas av att SSSR känner sig hotat. Deklarationerna om svensk neutralitet vågar man självklart inte lita på. Det skulle vara katastrofalt för SSSR om dess fiender i storkonflikten skulle behärska Skandinavien. Därför är Sverige utan tvivel ständigt målområde för ryska

---

²³⁴ *Synpunkter i anslutning till ett den 26 mars 1971 framlagt förslag till ny organisation för säkerhetsavdelningen.* PM av L P Lindroth den 13/4 1971, Bearbetningssektionen. SAK 001312-1603, pärm 3. SÄPO.

eller av ryssarna initierade underrättelseoperationer.²³⁵

För Lindroth stod det således klart säkerhetspolisens bekämpande av sovjetiska underrättelseaktiviteter även fortsättningsvis skulle vara av vikt för det svenska försvaret.

I denna övergripande säkerhetspolitiska hotbildsanalys kunde emellertid övervakningen av de svenska revolutionära organisationerna knappast passas in. Till skillnad från det gamla SKP kunde dessa grupperingar inte sägas utgöra något större hot mot rikets säkerhet.

Den extremistiska verksamheten i vårt land är mindre farlig nu än den var efter första världskriget, under det andra och de första 10 efterkrigsåren. Extremistisk verksamhet här utgör i nuläget mera ett problem för politiker än poliser. Det främsta skälet är, att i dagens läge finns det inget ideologiskt samband mellan våra hemmaextremister och statsbärande partier i de omgivande stormakterna. Att man i en del kretsar hotar med revolution och omstörtning innefattar ej något realistiskt hot mot demokratin. Hemmaextremisterna har ingen utländsk stormaktsbeskickning som man av ideologiska skäl vill förråda vårt land och våra statshemligheter till. Gemensam ideologi utgjorde tidigare den främsta orsaken till att människor blev landsförrädare eller spioner.²³⁶

Enligt Lindroth var den breda politiska övervakningen av SKP som bedrivits under 1940, 1950- och 1960-talen väl motiverad och erfarenheterna från Wennerströmaffären till trots ansåg han att kommunisterna hade utgjort de största säkerhetsriskerna i det dåvarande svenska samhället. Samma resonemang kunde emellertid inte appliceras på de nya marxist-leninistiska organisationerna. Det vänsterengagemang som växt fram hos ungdomen under slutet på 1960-talet kunde förvisso gå till överdrift och urarta till illegal och

---

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

samhällsfarlig verksamhet, men det kunde också ses som en positiv vital kraft i kampen för ett bättre demokratiskt samhälle.

Mycket av den radikalism, som präglar en del av dagens ungdomsgrupper, bottnar i en vilja att skapa en bättre värld att leva i, även om den äldre generationen ofta har anledning att se skeptiskt på såväl mål som metoder. Några av de radikala idéerna kan kanske bidra till en positiv utveckling av samhället, medan de övriga bör försvinna i barmhärtig glömska även hos dem, som nu engagerar sig djupast därför. I utvecklingshänseende utgör engagerade ungdomar en större tillgång för ett land än mängder av oengagerade, häglösa och likgiltiga. Detta sagt generellt! Vissa utslag av extremism utgör fortfarande allvarliga problem som kräver insatser av den särskilda polisverksamheten. Hit hör alla extremister som väljer våld mot person eller egendom som politisk kampmetod. Det gäller för oss att klarlägga vilka som planlägger, leder och styr dylik verksamhet, vilka kontakter med internationella rörelser som existerar, hur våldstendenserna hota att breda ut sig osv. Detta är arbetsuppgifter som väsentligen kan lösas med hjälp av öppna källor, förbindelser och kontakter. Endast där brott befaras - t.ex. tagande av utländskt understöd, samlande av vapen i omstörtande syfte o. dyl. - bör polisiär spaningsverksamhet sättas in mot konkreta objekt i samband med att förundersökning inleds.²³⁷

Lindroths huvudpoäng var att säkerhetspolisen framförallt skulle ägna sig åt att bekämpa brottslig verksamhet som riktade sig mot rikets säkerhet och inriktade sig mot de grupper där det fanns miss tankar om en omedelbar risk för sådan verksamhet. Till dessa farliga grupperingar hörde uppenbarligen inte - enligt Lindroths mening - de svenska politiska ytterlighetsorganisationerna. I den mån

---

²³⁷ Ibid.

som misstankarna var så svaga att förundersökning inte kunde inledas skulle i preventivt syfte inhämtningen av säkerhetsunderrättelser främst riktas mot jugoslaver, greker och araber menade han. Till en av de "fundamentala bristerna" inom säkerhetspolisen hörde därför att alltför stora resurser ägnades åt övervakningen av den revolutionära vänstern vilket yttrade sig i "den bristfälliga inhämtningen av säkerhetsunderrättelser".

Där inhämtning verkligen förekommit - främst ifråga om extremistverksamhet - har den ofta skett slentrianmässigt och omfattat helt betydelselösa uppgifter. (Det må betonas att kritiken inte gäller alla sektioner eller arbetsenheter!)²³⁸

För att få rätsida på problemet att rapporteringen av säkerhetsunderrättelser till stor del handlade om ovidkommande uppgifter ansåg Lindroth att uppföljningen av de svenska revolutionära grupperingarna skulle skäras ned avsevärt. Verksamheten skulle koncentreras till en centralenhet med analytiskt kvalificerad personal. I den mån spaning skulle förekomma skulle en annan enhet hjälpa till i arbetet. Samtidigt skulle de lokala sektionerna i princip kopplas bort från detta arbete.

Uppföljningen av extremistisk verksamhet bör kunna ske inom centralenheten genom dit fast knutna experter med hjälp av öppna källor samt kontakter. I de fall misstankar om brott påfordrar förundersökning bör personal från den särskilda spaningsenheten biträda i de konkreta fallen. Expertgruppen bör bestå av några få polismän med intresse för uppgiften samt lämplig biträdespersonal. Det skulle vara värdefullt med akademiskt utbildad sakkunnig personal vid enheten. Arbetsenheten bör samverka med särskilt uttagna ansvariga befattningshavare inom varje region. Länssektionerna bör i princip frigöras från övervakning av svenska extremister. Endast i de fall de kan el-

---

²³⁸ Ibid.

ler förmår knyta lämpliga kontakter med goda inhämtningsmöjligheter inom området bör de vara verksamma därmed.²³⁹

I en PM från december 1971 upprepade Lars Petter Lindroth sin kritik mot det lokala arbetet inom kontrasubversionen.

Några få sektioner har inhämtningskapacitet av värde för den kontrasubversiva verksamheten, men nästan alla de övriga rapporterar helt meningslösa uppgifter utan betydelse för rikets säkerhet endast för att det lokalt är det lättaste fältet att arbeta på (bössinsamling utanför systembolag, avskrifter av tillstånd om offentliga möten, innehållet å plakat som bäres vid offentliga demonstrationer osv.).²⁴⁰

Sammanfattningsvis kan konstateras att Lindroth inte ansåg att de resurser som avsattes för övervakningen av den revolutionära vänstern kunde motiveras utifrån den rådande hotbilden. För säkerhetspolisen fanns det främst två motiv till att övervaka politiska ytterlighetsorganisationer, dels ideologisk samhörighet med Sovjetunionen, dels förberedelser för att omstörta samhället med våld. Någon grund för att utifrån det första motivet övervaka den revolutionära vänstern fanns inte enligt Lindroth. Avsaknaden av ideologiska band till Sovjet gjorde att det inte gick att karaktärisera de svenska revolutionärerna som potentiella landsförrädare. Detta skulle emellertid inte förhindra att säkerhetspolisen skulle vara uppmärksam på att det kunde förekomma illegala kontakter med främmande legationstjänstemän. Det fanns, enligt Lindroth, heller ingen grund för att övervaka de revolutionära organisationerna på grund av samhällsomstörtande verksamhet. Så länge de inskränkte sig till att ägna sig åt vanlig politisk opinionsbildande verksamhet, så kunde de inte anses utgöra något realistiskt hot mot det demokratiska samhället. Opinionsbildningen skulle skötas av politiker och inte av poliser. Enligt Lindroth fanns det istället anledning att ställa sig positiv till att de svenska ungdomarna blivit mer politiskt medvetna och aktivt försökte förbättra samhället. I den mån som

---

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ *Yttrande över organisationsförslag 1971.* av L P Lindroth den 13/12 1971. SAK 001312-1603, pärm 1. SÄPO.

organisationerna började att samla vapen och ägna sig åt andra konkreta förberedelser för revolution skulle dock övervakningsinsatserna omedelbart skärpas.

Lindroth ansåg således att säkerhetspolisen skulle var vaksam mot de svenska politiska ytterlighetsorganisationerna. Om de ägnade sig åt våld mot person, upprätthöll förbindelser med främmande makt eller i konkret mening började förbereda sig för att omstörta samhället med våld skulle säkerhetspolisen bekämpa detta. Men så länge läget inte förändrades fanns det ingen anledning för säkerhetspolisen att på bred front övervaka och registrera dem.

Lindroths säkerhetspolitiska analys kom inte att påverka kontrapositionsarbetet, utan stannade på idéstadiet. När regeringen på hösten 1972 inför offentligheten skärpte registreringsföreskrifterna förde Hans Holmér resonemang som påminde om det Lindroth fört fram. Holmér poängterade - till skillnad från Lindroth - också att personalkontrollen skulle påverkas av en eventuell minskad övervakning av den revolutionära vänstern. Personalkontrollens avgörande betydelse för det fortsatta arbetet inom kontrapositionsroteln och Holmér's inställning till frågan skall behandlas nedan i avsnittet om personalkontrollen och registreringen.

Konsekvenserna av 1972 års värnpliktsriksdag

På våren 1972 blossade den kritiska debatten om säkerhetstjänsternas politiska övervakningsverksamhet åter upp. I mars 1972 uppmärksammade massmedierna att representanter från säkerhetstjänsten under dramatiska former avslöjats då de övervakade den då pågående värnpliktskonferensen i Örebro.²⁴¹ Detta resulterade i att såväl den militära som den polisiära säkerhetstjänsten kritiserades för att ägna sig åt politisk åsiktsregistrering. Under de följande veckorna publicerades åtskilliga avslöjande artiklar om säkerhetstjänsternas arbetsmetoder och deras intresse för personers politiska tillhörighet. Omedelbart efter Örebroavslöjandet beslutade justitieombudsmannen att utreda händelserna vid värnpliktskonferensen. Snart kom JO:s utredning att breddas till att även omfatta säkerhetspolisens verksamhet.²⁴²

²⁴¹ För en detaljerad redogörelse för händelserna kring värnpliktskonferensen se Lampers, Lars Olof: *Värnpliktskonferensen i Örebro 1972*. Säkerhetstjänstkommissionen 2002.

²⁴² Se ibid samt *Säkerhetspolisen och värnpliktskonferensen i Örebro m.m.* (utlåtande av JO Gunnar Thyresson den 9 augusti 1972) publicerat i 1973 års ämbetsberättelse, s. 85.

I de diskussioner som säkerhetspolisens ledning förde med företrädare för regeringen och justitieombudsmannen behandlades frågan om hur personalkontrollkungörelsens restriktioner rörande registreringen av personers politiska åsikter och organisationstillhörighet skulle tolkas. Av särskilt intresse var då frågan om registreringsföreskrifterna i HT 16 kunde anses stå i överensstämmelse med personalkontrollkungörelsen. JO:s utredning kom därvidlag inte att ställa till problem för säkerhetspolisen. I det yttrande som offentliggjordes i augusti 1972 konstaterade JO att tjänsteföreskriften HT 16 stod ”i god överensstämmelse med föreskrifterna i kungörelsen”.

Med detta är också sagt att någon politisk åsiktsregistrering inte förekommer. Påståenden härom saknar fog.²⁴³

Därmed godkände JO således HT 16:s formulering om att medlemmar i och sympatisörer till de politiska organisationer som ”företräder meningar som syftar till att omstörta det demokratiska samhället med våldsamma medel” skulle registreras av säkerhetspolisen.

Från justitiedepartementet kom emellertid andra signaler. I en riksdagsdebatt den 6 april 1972 erinrade justitieminister Lennart Geijer om att personalkontrollkungörelsen angav att ”i det register som förs vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning anteckning inte får göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till viss organisation eller på annat sätt gett uttryck för politisk uppfattning”. Samtidigt meddelade han hur denna formulering skulle tolkas:

Angående tolkningen av denna bestämmelse när det gäller någons tillhörighet till politisk organisation som i sitt program har angivit att man skall verka för att med våld omvandla samhället vill jag säga att enbart tillhörighet till sådan organisation inte utgör skäl att anteckna någon i registret.²⁴⁴

---

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Riksdagsprotokoll den 6/4 1972 nr 53, s. 16. Geijers uttalande var ett svar på en fråga från VPK-ledaren C H Hermansson den 4 april 1972 om regeringen övervägde åtgärder för att stoppa myndigheternas registrering av politiska åsikter. Geijer hade låtit sig informeras om säkerhetspolisens registreringspraxis dels vid ett möte med Holmér och Carl Persson den 4

Ett liknande budskap gav Geijer i ett TV-inslag på kvällen samma dag.²⁴⁵

Enligt den tolkning som Geijer framförde inför offentligheten förhindrade således personalkontrollkungörelsen registrering av personer som enbart var medlemmar i eller sympatisörer till de organisationer som betraktades som samhällsomstörtande.

Diskrepansen mellan Geijers uttalande och föreskrifterna i HT 16 ledde till starka reaktioner inom RPS:s styrelse. Reaktionerna yttrade sig dels i osäkerhet om i vilken mån justitieministern hade kännedom om regelverk och praxis för säkerhetspolisens registreringar, dels i irritation över att Geijer uttalat sig alltför kategoriskt och att regeringen därmed var låst till att utfärda snävare registreringsinstruktioner.

Att justitieministern Kling genom sin signatur informellt gett sitt godkännande till registreringsföreskriften HT 15 på hösten 1969 är väl omvittnat.²⁴⁶ I vilken mån Geijer, som efterträdde Kling senare under samma höst, blev informerad om innehållet i HT 15 och sedermera HT 16 (med bilaga) är dock mera oklart. Frågan togs upp vid sammanträde i RPS:s styrelse den 13 april 1972 och vid ett möte med säkerhetspolisens företagsnämnd fem dagar senare. Inför företagsnämnden slog Holmér fast att personalkontrollkungörelsen följdes strikt och att HT 16 utfärdats med stöd av denna kungörelse. Därefter kom han in på Geijers uttalanden som -

---

april (då även i närvaro av statsrådet Carl Lidbom, statssekreteraren Ove Rainer samt expeditionschefen Ingvar Gullnäs), dels vid ett möte med parlamentarikerna i rikspolisstyrelsen den 5 april 1972. Ang dessa möten se även *Protokoll från företagsnämnden* den 18/4 1972 (JWK 5:720/9, löpnr 1, s. 10/2. SÄPO), *Protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Rättvik 16 - 19.5.1972*. (SH 892-72. JWK 5:720/6, löpnr 3. SÄPO) samt Lampers, Lars Olof: *Värnpliktskonferensen i Örebro 1972*. Säkerhetstjänstkommissionen.

²⁴⁵ Protokoll från sammanträde med rikspolisstyrelsen i plenum den 13/4 1972 (när: rikspolischefen, överdirektören, avdelnings- och byråchefer vid säkerhetsavdelningen samt riksdagsmännen Essen Lindahl (s), Bengt Gustavsson (s), Ivar Högström (s), Larsson i Luttra (c), Olle Dahlén (fp) och C E Hedén (m)). RPS/Säk:s arkiv F VI (Wermdalens papper), vol. 4. SÄPO. Se även Lampers, Lars Olof: *Värnpliktskonferensen i Örebro 1972*. (i SOU 2002:95).

²⁴⁶ Vinge säger sig i sina memoarer förgäves ha försökt få fram det signerade exemplaret då han skulle skriva sina memoarer men detta var då försvunnet - "ingen visste var den fanns. Var tar alla obekväma handlingar vägen nu för tiden?". Svaret på frågan kom den 8 december 1997 då förre rikspolischefen Carl Persson visade upp den signerade föreskriften i inslag i TV 4. Persson tycks således ha tagit med sig den hemliga tjänsteföreskriften hem då han slutade som rikspolischef 1978. Vinge, P G (i samarbete med Erik Månsson): *Säpochef 1962-1970*. (Stockholm 1988), s. 86, artikeln "Palme godkände vilka som skulle registreras" i Af-tonbladet den 9/12 1997, Lampers, Lars Olof: *Personalkontrollkungörelsen och dess tillämpning inom SÄPO 1969-1974*. (Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen), Registreringsnämnden (1998), s. 41 samt Persson, Carl (i samarbete med Anders Sundelin): *Utan om-svep. Ett liv i maktens centrum*. (Stockholm 1990), s. 273.

enligt Holmér - "kunde tolkas som så att denne icke delade rikspolisstyrelsens uppfattning om tolkningen av personalkontrollkungörelsens bestämmelser". Holmér hävdade då - samtidigt som han framhöll att det inte fanns några formella krav på myndigheter att redovisa föreskrifter som utfärdats efter regeringens bemyndigande - att justitieministern informerats om registreringsfrågorna vid flera tillfällen. När Geijer besökt säkerhetspolisen den 11 maj 1971 hade det lämnats information om "att 'klart revolutionära organisationer' var föremål för avdelningens intresse" och i januari 1972 "berörde rikspolischefen samma problemställning inför justitieministern". Vidare hade rikspolischefen Carl Persson och Holmér den 4 april 1972 kallats till justitiedepartementet för att - inför Geijer, statsrådet Lidbom, statssekreterare Rainer och expeditionschefen Gullnäs - lämna en redogörelse för de fall som debatterats i massmedierna. Av samma anledning hade parlamentarikerna i RPS:s styrelse - som varit med om att besluta om utfärdandet av HT 16 - kallats till möte med justitieministern den 5 april 1972.²⁴⁷ Även om Geijer uppenbarligen vid flera tillfällen informerats om de politiska registreringarna kan det inte fastställas om han sett listan på de övervakade organisationerna som bifogades HT 16 eller att han fått klart för sig att även personer som enbart var medlemmar och sympatisörer registrerades av säkerhetspolisen.

Vid sammanträdet i RPS:s styrelse den 13 april 1972 - dvs. en vecka efter Geijers offentliga uttalanden - upptogs dels frågan om justitieministerns kännedom om HT 16, dels frågan om vilka följder Geijers uttalanden skulle få. Inom styrelsen uttrycktes stor förvåning över den uppkomna situationen. Carl Persson var inte särskilt nöjd med justitieministerns agerande, vilket han uppenbarligen såg som ett försök till ministerstyre som dessutom föregrep den pågående JO-utredningen.

I det här landet är det centrala myndigheter och andra som skall tolka lagar och författningar. Gör de fel skall JO bedöma och avgöra detta.²⁴⁸

²⁴⁷ Protokoll från företagsnämnden den 18/4 1972. JWK 5:720/9, löpnr 1, s. 10/2. SÄPO.

²⁴⁸ Protokoll från sammanträde med rikspolisstyrelsen i plenum den 13/4 1972 (när: rikspolischefen, överdirektören, avdelnings- och byråchefer vid säkerhetsavdelningen samt riksdagsmännen Essen Lindahl (s), Bengt Gustavsson (s), Ivar Högström (s), Gunnar Larsson i Luttra (c), Olle Dahlén (fp) och C E Hedin (m)). RPS/Säk:s arkiv F VI (Wermdalens papper), vol. 4. SÄPO. Se även Lampers, Lars Olof: *Värnpliktskonferensen i Örebro 1972*. (i SOU 2002: 95).

Även från de riksdagsmän som satt som lekmannedamöter i styrelsen kom tydliga reaktioner. Flera av dem trodde att det skulle bli svårt för regeringen att hålla fast vid Geijers tolkning av personalkontrollkungörelsen. Essen Lindahl (s) menade "att han först den sista tiden fått klart för sig att justitieministern haft en annan uppfattning än styrelsen" och hans partikollega Bengt Gustavsson förutspådde att regeringen "måste backa i vissa uttalanden". Larsson i Luttra (c) - som suttit i "samrådsnämnden" sedan 1950 - menade att justitieministern alltför lätt vikt sig för kritikerna.

Han har tydligen ingen större förmåga att stå pall emot lite blåsväder. Han har skapat svårigheter för regeringen.²⁴⁹

Vad gällde det fortsatta registreringsarbetet föreslog rikspolischefen att föreskrifterna i HT 16 och tillämpningen av bestämmelserna tills vidare inte skulle påverkas av Geijers uttalanden.

Om JO kommer till annan uppfattning får vi skriva till regeringen. Kan vi vara överens där-om?²⁵⁰

På denna fråga kom - enligt sammanträdesprotokollet - ett "jåkande svar från styrelsen".²⁵¹

De som trodde att regeringen skulle vara tvungen att backa från Geijers uttalande - om än i hemlighet - kom i viss mån att få rätt. På det offentliga planet höll regeringen fast vid den tolkningslinje som Geijer gett uttryck för i riksdagen och i massmedierna. I början av september 1972 stod det klart för säkerhetspolisen att regeringen - trots att JO sade sig ha konstaterat att de gällande föreskrifterna stod i "god överensstämmelse" med personalkontrollkungörelsen - snart skulle utfärda nya riktlinjer för den politiska registreringsverksamheten. Vid en regionträff i Rättvik den 7 september 1972 sammanfattade Holmér det rådande läget på följande sätt:

---

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid. Lindahl sade sig ha förståelse för om säkerhetspolisens personal reagerade negativt på Geijers uttalanden men samtidigt "så fann han att vi - parlamentariker - och styrelsen borde känna djupare indignation eftersom det är vi som s a s sitter med skägget i brevlådan".

²⁵¹ Ibid.

Han gick igenom händelserna under första halvåret 1972 och den kritik som verksamheten utsatts för. Debatten var enligt hans mening mycket onyanserad men det var ingen förföljelsekampanj. Han hade hyst oro för att JO-utredningen skulle presenteras under semestertid och inte få den publicitet som var eftersträvsansvärd... Inga gravare anmärkningar riktades mot verksamheten. Justitieministern skulle senare ta ställning till ev. ändringar. Efter allmän beredning fattas nu beslut i konseljen den 22 september. Det är svårt att säga vad det går ut på. Tydligt är att säkavdelningen och regeringen haft olika tolkningar av personalkontrollkungörelsen. Man kommer kanske att kräva aktivitet i en eller annan form för att vederbörande skall registreras.²⁵²

I mitten av september kallades rikspolischefen Carl Persson - enligt dennes memoarer - till justitiedepartementet och förelades "ett färdigt beslut, dvs. det som skulle bli det s.k. 22-septemberbrevet om hur personalkontrollkungörelsen skulle tillämpas".²⁵³

För den fortsatta politiska övervakningen av svenska medborgare innehöll det brev som regeringen utfärdade till rikspolisstyrelsen den 22 september 1972 två viktiga element. För det första slog brevet fast att det fortsättningsvis skulle vara regeringen - och inte längre rikspolisstyrelsen - som skulle utfärda tillämpningsföreskrifterna för personalkontrollkungörelsen. Föreskrifterna skulle utfärdas efter förslag från rikspolisstyrelsen. För det andra fastslog regeringen den tolkning av personalkontrollkungörelsen som Geijer givit uttryck för på våren samma år.

I inledningen av brevet konstaterade regeringen att det "i vårt land finns organisationer och grupper som bedriver politisk verksamhet som innebär att våld, hot eller tvång utnyttjas eller kan komma att utnyttjas som medel att uppnå de politiska syftena".²⁵⁴

---

²⁵² Protokoll från regionträff i Rättvik 6-7/9 1972 (SH 1766/72). JWK 5:720/6, löpnr 3, s. 28. SÄPO.

²⁵³ Persson, Carl (i samarbete med Anders Sundelin): *Utan omsvep. Ett liv i maktens centrum*. Stockholm 1990, s 268.

²⁵⁴ Justitiedepartementet till RPS den 22/9 1972. Publicerad som bilaga (nr 3) i *Registernämnden (1998)*.

Dessa organisationer och grupper delades in i två undergrupperingar:

1. de organisationer som ”i antaget program angivit att organisationen skall verka för att omvandla samhället med våld”,
2. de organisationer som kunde ”befaras här i riket eller i andra stater bedriva eller ha bedrivit politisk omstötningsverksamhet varingår utnyttjande av våld, hot eller tvång som medel”.²⁵⁵

Att regeringen med den första gruppen avsåg svenska organisationer och med den andra gruppen menade utländska terroristorganisationer framgick av en presskommuniké som regeringen lät publicera samma dag som brevet utfärdades.²⁵⁶

Vad beträffar registrering av personer som tillhörde de utländska terroristorganisationerna gav regeringen följande instruktioner:

Uppgift om medlem i eller sympatisör med sådan organisation eller grupp skall antecknas i säkerhetsavdelningens polisregister.²⁵⁷

När det gällde de svenska organisationerna meddelade regeringen snävare regler för vad som fick registreras. Instruktionerna löd på följande sätt:

Vissa organisationer har i antaget program angivit att organisationen skall verka för att omvandla samhället med våld. En stor del av sådana organisationers medlemmar kan emellertid antas aldrig komma att medverka till att vad som sålunda uttalats i programmet förverkligas. Enbart tillhörighet till sådan organisation skall därför inte utgöra skäl att anteckna någon i säkerhetsavdelningens polisregister. Anteckning får dock ske, om någon medlem i eller

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Protokoll från sammanträde med rikspolisstyrelsen i plenum den 15/11 1972 (närvarande: rikspolischefen, överdirektören Åke Magnusson, avdelnings- och byråchefer vid säkerhetsavdelningen samt riksdagsmännen Essen Lindahl (s), Bengt Gustavsson (s), Ivar Högström (s), Larsson i Luttra (c) och Olle Dahlén (fp)). RPS/Säk:s arkiv F VI (Wermdalens papper), vol. 4. SÄPO.

²⁵⁷ Justitiedepartementet till RPS den 22/9 1972. Publicerad som bilaga (nr 3) i *Registernämnden (1998)*.

sympatisör med sådan organisation genom sina åtgärder har givit anledning till misstanke att han kan vara beredd att delta i verksamhet som innebär fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statsskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat.²⁵⁸

Vad som särskilt bör noteras i denna instruktion är dels att medlemmar i och sympatisörer med dessa organisationer endast kunde registreras om de på grund av sina "åtgärder" kunde betraktas som en fara för rikets säkerhet, dels att regeringen skrev att dessa *fick* registreras. Den senare noteringen är värd att uppmärksamma då ordvalet skiljer sig från den instruktion som gällde utländska terrororganisationer vars medlemmar och sympatisörer *skulle* registreras. Då dessa instruktioner utfärdats stod det klart att de tidigare av säkerhetspolisen tillämpade registreringsrutinerna skulle förändras. I en PM av Hans Holmér från den 17 oktober 1972 konstaterades följande.

Hittills gällande tillämpningsföreskrifter (HT 16) till personalkontrollkungörelsen har byggt på antagandet att en medlem i eller sympatisör med en revolutionär organisation kan befaras vara beredd [att] delta i samhällsfarlig verksamhet. Ett medlemskap i en sådan organisation har alltså utgjort tillräcklig grund för registrering. Denna presumtion har emellertid förutsatts kunna brytas av andra omständigheter som visar att vederbörande inte kan anses utgöra en säkerhetsrisk.

...

De av Kungl. Maj:t den 22 september 1972 utfärdade direktiven innebär väsentligt förändrade förutsättningar för registrering av medlemmar i eller sympatisörer med revolutionära organisationer. Sådana personer skall inte längre presumeras vara farliga och registreras utan en registrering får utföras först när veder-

---

²⁵⁸ Ibid.

börande utöver medlemskapet eller sympatibevisen ”genom sina åtgärder har givit anledning till misstanke”.²⁵⁹

Eftersom regeringen föreskrivit att det förutom medlemskap eller sympatibevis krävdes att en person gjort sig skyldig till ”åtgärder” för att säkerhetspolisen skulle få registrera vederbörande, menade Holmér att det var viktigt att reda ut hur begreppet åtgärd skulle tolkas i registreringshänseende. Han hävdade därvidlag att ”rent språkligt ligger i åtgärd något påtagligt, något resultatbringande” och att begreppet inte var ”synonymt med aktiv eller verksam som bägge är vidare begrepp”.²⁶⁰ I ett försök att konkretisera frågan listade Holmér de medlemsaktiviteter och opinionsyttringar som kunde förekomma i de aktuella organisationerna. Att han dock var tveksam till att listan skulle ge någon vägledning för tolkningen av regeringsbrevets formuleringar framgår av att han påpekade att det kunde ”diskuteras om ens något av de skisserade aktivitetsstegen normalt är så förknippade med konkreta åtgärder att det ingår i begreppet ’åtgärder’ enligt direktiven”. Holmérs aktivitetsstege såg ut på följande sätt:

- 1) ansvara för besluten
- 2) driva bokhandel
- 3) upplåta lokaler för möten m m
- 4) agitera
- 5) hålla föredrag
- 6) sälja tidningar
- 7) samla in pengar
- 8) delta i möten
- 9) delta i demonstrationer
- 10) köpa litteratur
- 11) läsa och prenumerera på tidningar
- 12) rösta

Som framgått av ovanstående redogörelse kunde samtliga av dessa aktiviteter - utom att läsa tidningar och rösta - vara registreringsgrundande enligt tillämpningen av HT 16. Eftersom Holmér menade att den övervägande delen av de dittills gjorda politiska per-

---

²⁵⁹ *PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m.* den 17/10 1972 av Hans Holmér (sign ”H.H.”) den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÄPO.

²⁶⁰ *Ibid.*

sonregistreringarna i centralregistret baserades på aktiviteter av "tämligen enkel beskaffenhet" drog han slutsatsen att ytterst få av dessa kunde kvarstå i registret.

Situationen kan kortfattat beskrivas sålunda. På något undantag när svarar den aktivitet som hittills lett till registrering inte mot de nya direktiven. Över huvud taget saknar direktiven självständig positiv betydelse om man inte i "åtgärder" intolkar några av de 12 aktivitetsstegen eller motsvarande.²⁶¹

För säkerhetspolisen stod således klart att om Holmérs tolkning av de av regeringen utfärdade öppna föreskrifterna fortsättningsvis skulle styra säkerhetspolisens registreringsverksamhet så skulle stora delar av arbetet vid säkerhetspolisens kontrasubversionsrotel få läggas ned.

Regeringens hemliga registreringsföreskrifter 1973-1998

Den 7 december 1972 hade rikspolisstyrelsen färdigställt ett förslag till regeringen om vilka svenska organisationer som enligt dess mening borde upptas i en förteckning över de organisationer som särskilt skulle övervakas av säkerhetspolisen. Rikspolisstyrelsen överlämnade också en skriftlig redovisning av 1971 års registreringar som gjorts med ledning av HT 16 samt vilka uppgifter som utlämnats i personalkontrollen. Samtidigt hemställde rikspolisstyrelsen att regeringen dels skulle fastställa vilka organisationer som skulle övervakas, dels utfärda ytterligare tilläggsföreskrifter till personalkontrollkungörelsen.²⁶² Efter att ha inhämtat synpunkter från företrädare för rikspolisstyrelsen och försvarsmakten kunde regeringen den 27 april 1973 besluta om vilka nya föreskrifter som skulle gälla för den politiska övervakningsverksamheten. Beslutet var kvalificerat hemligt och omgärdades således av högsta sekretess. Vid en jämförelse med bilaga till HT 16 kan det konstateras att antalet svenska organisationer som skulle övervakas av säkerhetspolisen hade halverats. I regeringsbrevet förtecknades tio organisationer

---

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Skrivelse från RPS till regeringen den 7/12 1972. Förvaras i enhetsarkivet vid Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet. Regeringskansliet.

som - enligt regeringen - "i antaget program angett att organisationen skall verka för att omvandla samhället med våld" och vars verksamhet säkerhetspolisen skulle "ägna särskild uppmärksamhet åt".²⁶³ Vidare föreskrev regeringen att personer som sympatiserade med eller var medlemmar i dessa organisationer fick antecknas i säkerhetspolisens register om de "genom sina åtgärder" hade gett anledning till "misstanke att han kan vara beredd att ta del i verksamhet som kan innebära fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat". Då det inom säkerhetstjänsterna rått viss osäkerhet om vad regeringen menade med begreppet "åtgärder" specificeras detta på följande sätt.

Frågan vilka eller vad slags åtgärder som i enlighet härmed skall kunna föranleda att enskild person antecknas i registret kan ej besvaras generellt och uttömmande utan måste i princip avgöras från fall till fall. Vid bedömningen skall emellertid följande riktlinjer gälla.

Den som är medlem i eller eljest knuten till organisation av nu angett slag får antecknas i registret, om han

a) har lagförts för brottslig handling som innefattat användande av våld, hot eller tvång, om det ej är uppenbart att gärningen saknar samband med den dömdes politiska verksamhet,

b) har medverkat till bildande av hemliga celler på arbetsplatser eller militärförband eller ingår eller har ingått i sådan cell,

---

²⁶³ Sveriges kommunistiska parti /SKP/, Svenska Clartéförbundet, Kommunistiska förbundet Marxist-Leninisterna (revolutionärerna) /KFML(r)/, inbegripet även Sveriges kommunistiska ungdomsförbund Marxist-Leninisterna /SKU(M-L)/ och Sveriges kommunistiska studentförbund Marxist-Leninisterna /SKS(m-l)/, Marxist-Leninistiska kampförbundet /MLK/, Förbundet kommunist /FK/, Revolutionära marxisters förbund /RMF/, Nordiska rikspartiet samt Demokratisk allians. (Registernämnden (1998), s. 49-51).

c) har anstiftat eller eljest spelat en framträdande roll vid ockupation av byggnad eller i samband med annan liknande lagstridig handling,

d) har använt våld, hot eller tvång i samband med avtalsstridig aktion på arbetsplats,

e) har uppträtt vid demonstration med vapen, batong eller annat liknande tillhygge,

f) har undergått utbildning i partiskola eller eljest för verksamhet som syftar till att omvandla samhället med våld,

g) intar eller har intagit en ledande ställning inom organisationen.

Åtgärd som endast innefattar sedvanlig föreningsverksamhet skall ej föranleda anteckning i registret. Till sådan verksamhet hör deltagande i föreningsmöten.²⁶⁴

Ovanstående stycke citerades i säkerhetspolisens interna registreringsföreskrifter (HT 19) som trädde i kraft den 1 juli 1973. Liksom regeringsbrevet den 27 april var HT 19 - till skillnad från föregångaren HT 16 som var "enkelhemlig" - en kvalificerat hemlig handling och den fick därför en mycket begränsad spridning inom säkerhetspolisen. Att skillnaden i sekretessgrad berodde på att regeringen tagit det direkta ansvaret för utformningen av den politiska övervakningen torde inte vara ett alltför djärvt påstående.

De övervakningsinstruktioner som slogs fast i aprilbrevet 1973 och i HT 19 var vägledande i säkerhetspolisens politiska registreringsverksamhet fram till år 1998. De förändringar som regelverket genomgick under perioden gällde dels de organisationer som enligt HT 19-listan skulle ägnas särskild uppmärksamhet, dels vissa kom-

---

²⁶⁴ Tilläggsföreskrifter till 2 § personalkontrollkungörelsen, justitiedepartementet till RPS den 27/4 1973. Bilaga 4 i Registernämnden (1998).

pletteringar rörande vilka "åtgärder" som kunde vara registreringsgrundande.²⁶⁵

De särskilda registreringsgrunderna kompletterades 1981 - enligt önskemål som rikspolisstyrelsen framställt till regeringen 1979 - på två punkter. Enligt 1981 års regeringsföreskrifter fick för det första personer som medverkat till bildandet av "hemliga celler i bostadsområden" eller som hade ingått i sådana celler registreras. För det andra infördes en regel om att en person som "i särskilt hög grad var aktiv" inom en organisation eller gruppering som fanns med på regeringens förteckning fick registreras. Den sistnämnda registreringsgrunden fick endast tillämpas efter beslut av RPS:s styrelse i plenum.²⁶⁶

Vad gäller rikspolisstyrelsens tolkning av regeringens tilläggsföreskrifter skall här särskilt nämnas den interna tjänsteföreskriften "ang utbildning som registreringsgrund för medlem i organisation som syftar till att omvandla samhället med våld" (HT 20) som utfärdades den 23 januari 1974. Denna föreskrift förenklade främst registreringen av medlemmar i KPML(r). Enligt regeringens föreskrifter från april 1973 fick sympatisörer med eller medlemmar i de särskilt uppräknade svenska organisationerna registreras om dessa "undergått utbildning i partiskola eller eljest för verksamhet som syftar till att omvandla samhället med våld". Rikspolisstyrelsen ansåg sig därvidlag kunna konstatera att alla de då kända formerna av utbildning hos dessa organisationer äsyftade till "att ge kunskap om vederbörande organisations våldsprogram och syften".

Nyssnämnda former av utbildning bedöms därför av rikspolisstyrelsen falla under begreppet "partiskola eller eljest" och utgör således grund för registrering.²⁶⁷

²⁶⁵ I Registernämndens rapport från 1998 (s. 49-51) och i Säkerhetstjänstkommissionens betänkande finns tabläer över de organisationer som under olika perioder fanns uppsatta på regeringens förteckning.

²⁶⁶ *Förordning med vissa bestämmelser om verksamheten vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning*, utfärdad av regeringen den 3/12 1981. Bilaga 9 i Registernämnden (1998) (se även s. 54-55). En annan förändring i 1981 års föreskrifter är att det där särskilt anges att *exempelvis* deltagande i föreningsmöten inte fick föranleda någon anteckning i registret. Denna förändring tolkar Registernämnden på följande sätt: "Användningen av ordet 'exempelvis' visade - på ett klarare sätt än motsvarande bestämmelse i 1973 års föreskrifter - att regeringen ansåg att även andra aktiviteter än deltagande i föreningsmöten kunde inrymmas i begreppet sedvanlig föreningsverksamhet." (ibid, s. 55).

²⁶⁷ *Tjänsteföreskrift ang utbildning som registreringsgrund för medlem i organisation som syftar till att omvandla samhället med våld* (HT 20) den 23/1 1974. Bilaga 8 i Registernämnden (1998).

Efter detta konstaterande gav rikspolisstyrelsen följande direktiv för den fortsatta registreringsverksamheten:

att medlemskap i KFML(r) skall leda till registrering, enär utbildning krävs för medlemskap att medlemskap i SKP är registreringsgrundande om detta erhållits före januari 1973 i dåvarande KFML samt att medlem i övrigt i någon av de [av regeringen] nämnda organisationerna, som genomgår av vederbörande organisation anordnad utbildning, skall registreras.²⁶⁸

Säkerhetspolisen kunde således fram till 1998 då KPML(r) ströks från regeringens hemliga lista rutinmässigt registrera personer som var medlemmar i KPML(r).²⁶⁹

Sambandet mellan partiutbildning och medlemskap i KPML(r) blev föremål för granskning av justitiekanslern Hans Stark 1990. Stark gjorde emellertid inga invändningar mot säkerhetspolisens registreringspraxis. När Registernämnden några år senare gick igenom säkerhetspolisens skriftliga material som ansågs belägga detta förhållande drogs emellertid en annan slutsats. Nämnden sade sig inte kunna ”dra en säker slutsats att det sedan år 1974 har varit och fortfarande är så att utbildning i form av partiskola eller eljest för verksamhet som syftar till att omvandla samhället med våld alltid har föregått medlemskap”.²⁷⁰

Personalkontrollen och registreringen

I säkerhetspolisens löpande verksamhet har uppgifterna i centralregistret huvudsakligen använts inom tre arbetsområden: för utred-

²⁶⁸ Ibid. Denna regel infördes i en omarbetning av HT 19 (HT 19:1) 1984 och gällde fram till 1998. HT 20-regeln kom således inte formellt att upphöra 1983 som Registernämnden uppgivit (*Registernämnden (1998)*, s. 24).

²⁶⁹ Under 1990-talet registrerades t.ex. en person med följande motivering: ”I Proletären nr [...] gratuleras [X] på sin 50-årsdag, där framgår att [X] har varit medlem i KPML(r) i tio år. Partimedlem kan endast den bli som har genomgått utbildning motsvarande partiskola.” (Registreringsuppgifter i personakten ”Larsson”, löpnr 1. SÅPO). För andra exempel på registrering på grund av uppgifter i Proletären som lämnats i samband med att personen gratulerats på sin 50-årsdag se personakterna ”Runeson” och ”Toreson”.

²⁷⁰ Registernämnden (1998), s. 50-52.

ningar om brott mot rikets säkerhet m.m., för personalkontrollen samt för uppföljning och bearbetning av säkerhetshotande verksamhet. Centralregistret har därmed fungerat dels som ett spaningsregister, dels som ett belastningsregister i personalkontrollen. Med ledning av säkerhetspolisens beräkningar över antalet slagningar i centralregistret kan det konstateras att - åtminstone under 1960-talet - över hälften av sökningarna i centralregistret gällde personalkontroll. Av de ca 350 000 slagningar som utfördes i centralregistret årligen vid mitten av 1960-talet gällde drygt hälften (185 000) registerkontroll av personer som var föremål för personalkontroll.²⁷¹

Från säkerhetspolisens sida har det setts som angeläget att framhålla registrets spaningsfunktion. I ett anförande om registerfrågor vid en föreståndarkonferens i november 1970 uttalade Holmér följande:

Om man tittar på polisregistersidan, är det ju för det första uppenbart att våra register inte enbart skall tjäna personalkontrollhänsyn. De skall hjälpa oss i hela vårt arbete. Sedan är det ju tyvärr så att infiltration och liknande är kanske ett av motståndarens verksamaste medel idag. Därför blir personalkontrollen en huvuduppgift för oss. Men våra register har det dubbla ändamålet, ge oss underlag för personalkontroll och hjälpa oss i övrigt i verksamheten.²⁷²

I den efterföljande diskussionen påpekade Holmér att det inför offentligheten skulle framhållas att registret framförallt var ett spaningsregister då det låg "mycket PR i att kalla det för ett spaningsregister". Holmér framhöll vidare att "hur demokratiskt än personalkontrollarbetet bedrivs så kommer alltid kritik att kunna riktas mot oss för detta" och att "därför den uppfattningen bör spridas att vårt register i första hand är ett spaningsregister och i andra hand register för personalkontrollen".²⁷³ Det förtjänar möjligen att

²⁷¹ Ibid. I juli 1964 uppskattade chefen för rotel II A att 90 % av rotelns registerundersökningar genomfördes för personalkontrollens räkning (*Redogörelse för verksamheten vid II A*, den 31/7 1964. HSC nr 242/64. SÄPO).

²⁷² Protokoll från sektions- och rotelchefskonferensen 17-20/11 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO.

²⁷³ Ibid.

i detta sammanhang nämnas att det i Carl Lidboms utredning *Säkerhetspolisens arbetsmetoder* (SOU 1989:18) och i SÄPO-kommitténs slutbetänkande *Säkerhetspolisens arbetsmetoder; personalkontroll och meddelarfrihet* (SOU 1990:51) återfinns ett likalydande stycke om säkerhetspolisens registreringar:

I den allmänna debatten förknippas ofta SÄPO:s personregistreringar med personalkontrollen. Det är riktigt att SÄPO-registret är en av de källor från vilka uppgifter hämtas i det sammanhanget. I första hand är dock SÄPO-registret ett spaningsregister för användning inom säkerhetsunderrättelsetjänsten. Uppgifter som kommer fram som ett resultat av arbetet inom kontraspionaget, terrorismbekämpningen eller kontrasubversionen förs in i SÄPO-registret om de bedöms kunna vara av värde för den fortsatta verksamheten.²⁷⁴

I sak torde utredningarnas utsagor vara riktiga. De politiska personregistreringarna som inhämtades för personalkontrollen utgjorde sedan 1970 endast en mindre del av den totala registermassan. Samtidigt bör det påpekas att den del av registreringen som har debatterats vid flera tillfällen sedan slutet på andra världskriget har varit just de politiska personregistreringarna som inhämtats särskilt för personalkontrollen.

Följande avsnitt avser att belysa säkerhetspolisens interna diskussioner om sambandet mellan personalkontrollen och den breda registreringen av de politiska ytterlighetsorganisationernas sympatisörer och medlemmar under 1970-, 1980- och 1990-talen.

Justitieminister Geijers uttalande i april 1972 och regeringsbrevet till rikspolisstyrelsen den 22 september samma år aktualiserade frågan om motiven till att säkerhetspolisen ägnade sig åt att registrera personer med anknytning till politiskt extrema grupper. Varför ansåg sig säkerhetspolisen behöva uppgifter om medlemmar i och sympatisörer med dessa organisationer?

När RPS:s styrelse sammanträdde en vecka efter det att Geijer offentligt deklarerat att medlemmar i och sympatisörer med de svenska revolutionära organisationerna inte skulle registreras av sä-

---

²⁷⁴ SOU 1989:18, s. 103 samt SOU 1990:51, s. 94.

kerhetspolisen oroade sig Carl Persson för konsekvenserna för personalkontrollen. Enligt protokollet yttrade han då följande:

Man måste tänka på konsekvenserna då en rad ansökningsärenden nu riskerar att bli liggande. I synnerhet som vi anser att vår tolkning av bestämmelserna är riktig. 94 % av de uppgifter som utlämnas skulle försvinna om justitieministerns tolkning skulle tillämpas.²⁷⁵

Enligt Perssons uppfattning var således nästan alla av de politiska uppgifter som lämnades ut i personalkontrollen just av sådan karaktär som justitieministern sagt att säkerhetspolisen inte skulle registrera.

När Holmér i oktober 1972 i en PM kommenterade regeringens brev av den 22 september - där Geijers ord fått en formell förankring - kom han till samma slutsats som Persson. Han kunde då konstatera att de 134 159 personalkontroller som genomförts år 1971 resulterat i att det i 34 fall lämnats ut uppgift om medlemskap i någon av de organisationer som fanns upptagna i den till HT 16 bilagda förteckningen och i 50 fall kompletterades uppgiften med information om aktivitet av något slag.²⁷⁶ Eftersom dessa aktiviteter enligt Holmér i huvudsak var "av tämligen enkel beskaffenhet" så skulle nu inte bara de registrerade medlemmarna och sympatisörerna utan även majoriteten av dem som registrerats på grund av någon aktivitet utgå ur registret och uppgifterna således inte kunna användas i personalkontrollen. I promemorian konstaterade Holmér dels "att nuvarande revolutionära organisationer i Sverige i huvudsak agerar utanför det straffbara området", dels "att Kungl. Maj:ts nya direktiv med något undantag innebär att de nu registrerade personerna med olika anknytningar till revolutionära organisationer skall avföras ur registret". Dessa slutsatser ledde enligt

²⁷⁵ Protokoll från sammanträde med rikspolisstyrelsen i plenum den 13/4 1972 (närvarande: rikspolischefen, överdirektören, avdelnings- och byråchefer vid säkerhetsavdelningen samt riksdagsmännen Essen Lindahl (s), Bengt Gustavsson (s), Ivar Högström (s), Larsson i Luttra (c), Olle Dahlén (fp) och C E Hedin (m)). RPS/Säk:s arkiv F VI (Wermdalens papper), vol. 4. SÄPO.

²⁷⁶ Som nämnts ovan kunde denna aktivitet handla om t.ex. anställning i organisation (ex arbete i bokhandel), kontaktverksamhet (inom resp organisation), ledning av studiecirkel, beställning resp mottagande av större mängder "propagandamaterial", ingående i "propagandalag, propaganda- eller infiltrationsarbete" under militärtjänstgöring, tidnings- och bokförsäljning, valsefels- och flygbladsutdelning eller aktivitet i samband med vilda strejker (*PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m.* den 17/10 1972 av Hans Holmér (sign "H.H.") den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÄPO).

Holmér fram till att man var tvungen att överväga de styrande motiven till att säkerhetspolisen skulle rikta uppmärksamhet mot dessa organisationer. Han menade att det ur två synpunkter var angeläget att övervaka dem.

För det första var det viktigt att säkerhetspolisen kunde informera sig om organisationernas allmänna verksamhet och i vilken mån de skulle militariseras eller samverka med främmande makt och därmed i större utsträckning närma sig "det straffbara området". Enligt Holmér skulle en dylik övervakning inte förhindras av regeringens nya direktiv.

En sådan kontroll kan i huvudsak utföras utan kännedom om en organisations exakta medlemsantal och utan närmare personkännedom.²⁷⁷

Som nämnts i tidigare avsnitt var det på denna nivå som övervakningen av den svenska revolutionära vänstern borde ligga, enligt byrådirektören Lindroth vid bearbetningsbyrån.

Den andra synpunkten handlade om att det var viktigt att förhindra infiltration i totalförsvaret med hjälp av personalkontrollen. Även om det rådande systemet hade klara brister då det enligt Holmér var "otympligt ur allmän administrativ synpunkt och resultatet är diskutabelt" och effektiviteten inte kunde mätas i antalet träffar i centralregistret, så menade han att regeringens nya direktiv riskerade att urholka infiltrationsskyddet.

[En] grundförutsättning är ... att registerinnehållet är sådant att det i vart fall är teoretiskt möjligt att avvärja olika former av infiltration. På vilken nivå spärren skall ligga inverkar bl.a. på rättssäkerhets- och integritetsaspekter. Om emellertid spärrnivån ligger för högt riskerar man att förlora den egentliga vinsten med en personalkontroll.²⁷⁸

Sammanfattningsvis kan således konstateras att regeringens brev av den 22 september 1972 - enligt Holmérs och Perssons uppfattning

---

²⁷⁷ *PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m. den 17/10 1972* av Hans Holmér (sign "H.H.") den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÅPO.

²⁷⁸ Ibid.

- skulle innebära att den politiska delen av personalkontrollen i stort sett skulle upphöra. Att denna utveckling betraktades med viss oro inom säkerhetspolisen framgår av en diskussion i företagsnämnden i december 1972. En befattningshavare från Göteborg undrade då hur säkerhetspolisen skulle kunna inhämta underlagsmaterial för personalkontrollen "om man inte medges möjligheten att kontrollera och registrera extremister". Han spekulerade också över eventuella - icke önskvärda - konsekvenser av detta.

[X] ifrågasatte om inte industrier och företag kommer att börja med någon form av egen personalkontroll, en utveckling som vore mycket olycklig.²⁷⁹

Även försvarsmakten som var den viktigaste mottagaren av politiska uppgifter från säkerhetspolisens centralregister för personalkontrollen såg med oro på framtiden. I Registernämndens rapport *Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996* citeras en skrivelse från chefen för försvarsstabens säkerhetsavdelning av den 26 april 1973. Skrivelsen var ett remissvar på ett - av regeringen formulerat - utkast till nya registreringsbestämmelser. Försvarsstabens säkerhetsavdelning hävdade där att de i utkastet formulerade föreskrifterna skulle innebära att endast ett fåtal av de personer som hade kopplingar till svenska revolutionära organisationer kunde registreras av säkerhetspolisen:

Nu föreslagna regler kan bedömas medföra att något hundratal personer (max) är registreringsbara.²⁸⁰

Enligt skrivelsen skulle detta resultera i att personer som av politiska skäl kunde betraktas som säkerhetsrisker skulle kunna få viktiga befattningar inom försvaret. Säkerhetsavdelning räknade upp sex exempel "för att belysa de - enligt ÖB - orimliga konsekvenserna av nu föreliggande utkast".

De nu föreslagna reglerna kan t.ex. komma att medföra följande för krigsmaktens del:

²⁷⁹ Protokoll från företagsnämnden den 19/12 1972. JWK 5:720/9, löpnr 1, s. 12/3. SÄPO.

²⁸⁰ Remissvar från Fst/Säk till regeringen den 26/4 1973. Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet. Regeringskansliet. Citatet återfinns även i Registernämnden (1998), s. 45.

- a) Vid Fst/Und kan komma att anställas en person som är styrelseledamot (dock ej ordf eller v ordförande) i KFML(r).
- b) Vid Fst/Säk kan komma att anställas en person som är ordförande i SKP militärutskott.
- c) Vid FRA kan komma att anställas en person som är sekreterare i Revolutionära Marxisters Förbund.
- d) Vid FST/Info kan som stabsredaktör komma att anställas en person som dessförinnan varit redaktör för GNISTAN eller MULLVADEN.
- e) Som aktiv plutonchef kan komma att in-
språktagas en person som är propagandaledare för Nordiska Rikspartiet.
- f) Som värnpliktig kryptör kan komma att placeras en person som är välkänd agitator eller skribent för Förbundet kommunist.²⁸¹

För att förhindra risken för att en sådan situation skulle kunna uppstå menade försvarsstabens säkerhetsavdelning att det var nödvändigt att gränsen för de politiska registreringarna sänktes.

Antalet registreringsbara faktorer måste utökas om pk-instrumentet skall bli det skydd mot infiltration inom krigsmakten som det är avsett att vara.

Följande tillägg föreslås:

- a) intar ledande ställning inom organisationen, t.ex. som styrelseledamot, sekreterare, studie-cirkelledare eller propagandaledare eller som

---

²⁸¹ Ibid.

ansvarig utgivare, redaktör eller redaktionssekreterare för skrift som utges eller understöds av organisationen.

b) aktivt medverkat till bildandet av eller ingår eller ingått i (hemliga) celler på arbetsplatser eller militärförband.

c) aktivt medverkar i organisationen såsom t.ex. agitator, ledare i samband med av organisationen arrangerade demonstrationer eller andra arrangemang, studiecirkelledare eller dylikt.²⁸²

Uppenbarligen kunde regeringens utkast till nya registreringsföreskrifter svårligen accepteras av försvarsmakten. Den främsta anledningen till detta var att de föreslagna föreskrifterna gav utrymme för att personer med anknytning till svenska politiska ytterlighetsorganisationer i alltför stor utsträckning skulle kunna få känsliga befattningar inom försvaret. Försvarsstabens säkerhetsavdelning föreslog därför att det i de nya registreringsföreskrifterna skulle ges möjlighet att registrera personer som dels i bred bemärkelse visat sig vara aktiva inom organisationen och därmed kunde anses inta en "ledande ställning", dels ingått i "hemliga celler" på arbetsplatser eller militära förband. Framställningen från försvarsstabens säkerhetsavdelning är daterad dagen innan regeringen utfärdade 1973 års hemliga registreringsföreskrifter där dessa två registreringsgrunder ingick. Det är således inte alltför djärvt att - liksom Registernämnden - anta att föreskrifterna på ett sent stadium kompletterades på ett för försvarsmakten acceptabelt sätt. Eftersom "ledande ställning" kom att bli den mest förekommande grunden för registrering i centralregistret av personer med anknytning till de av regeringen uppräknade svenska revolutionära organisationerna kan - för den fortsatta handläggningen av den politiska delen av personalkontrollen - försvarsmaktens initiativ knappast överskattas.²⁸³

Sambandet mellan personalkontrollen och de hemliga registreringsföreskrifterna understryks också av att upptagandet av Ny-svenska rörelsen på den s.k. HT 19-listan direkt föranleddes av ett

---

²⁸² Ibid.

²⁸³ Av de närmare 700 politiska personregistreringar som Registernämnden undersökte bestod 90 % av registreringsgrunden "ledande ställning" (Registernämnden (1998), s. 71).

personalkontrollärende. Nysvenska rörelsen hade tidigare varit uppförd på den organisationslista som bifogats HT 16 men hade - eftersom verksamheten bedömdes vara i avtagande - inte funnits med i regeringens hemliga lista från april 1973. I november 1973 kontrollerades för ÖB:s och ABAB:s räkning en person som sedan mitten av 1960-talet tillhört de ledande inom Nysvenska rörelsen. Rikspolisstyrelsen hemställde då hos regeringen dels att uppgifterna skulle få lämnas ut till myndigheterna, dels att organisationen nu skulle uppföras på regeringens hemliga lista över revolutionära organisationer. Den 20 december 1973 godkände regeringen rikspolisstyrelsens begäran och därmed kunde uppgifter rörande personer med anknytning till Nysvenska rörelsen såväl registreras i centralregistret som utlämnas i personalkontrollen.²⁸⁴

1973 års föreskrifter har inom säkerhetspolisen beskrivits som en skärpning av säkerhetspolisens registreringsverksamhet.²⁸⁵ Att antalet organisationer som förtecknats på den särskilda förteckningen minskade och införandet av kravet på "aktivitet" vid registreringen kan anföras som indikationer på detta. Samtidigt kan det vara värt att notera att antalet i centralregistret registrerade personer med anknytning till de särskilt förtecknade organisationerna ökade under perioden 1972-1974. Som nämnts ovan fanns det - för vänsterorganisationerna - 2 283 personregistreringar på hösten 1972. Två år senare hade denna siffra ökat till 2 536.²⁸⁶

Regeringens initiativ i registreringsfrågan mottogs med klivna känslor inom säkerhetspolisen. Å ena sidan ansågs det tillfredsställande att regeringen tagit ansvar för den ur opinionssynpunkt känsliga verksamheten. Å andra sidan var man missnöjd med att reglerna i alltför hög grad skulle begränsa möjligheterna att registrera "misstänkta säkerhetsrisker" i centralregistret. Holmér beskrev detta i viss mån paradoxala förhållande på följande sätt:

---

²⁸⁴ *Underställande av personalkontrollärende m.m.* RPS till regeringen den 30/11 1973. *Framställning om utlämnande av vissa uppgifter* justitiedepartementet till RPS den 20/12 1973. JWK 5:9/4a, löpnr 1, s. 2/5-2/25. SÄPO.

²⁸⁵ Se PM den 12/5 1978 samt bilaga 10 (*Möjligheter att skapa ett bättre infiltrationsskydd*) till "Översynsgruppens slutrapport". SK 4/79. SÄPO.

²⁸⁶ Antalet "HT 19-registrerade" på högersidan uppgick vid denna tid till drygt 100 st. Se referat av *Sammanställning från Carl Persson till regeringen/justitiedepartementet den 31/10 1974* (Dnr H 2-74. Justitiedepartementet, hemliga departementschefsarkivet, ad acta, vol. 9 (1974). RA) i Lampers, L O: *Personalkontrollen och dess tillämpning inom SÄPO 1969 - 1974*. s. 62. (sekretariatsrapport) Säkerhetstjänstkommissionen 2002. Vid övergången från HT 16 till HT 19 gallrades knappt åttahundra poster. Antalet "nyregistrerade" kom emellertid att överstiga denna siffra och totalt sett ökade således antalet personer som registrerats p.g.a. anknytning till någon av de av regeringen särskilt förtecknade organisationerna (ang gallringen se *Protokoll från arbetsmöte rörande uppföljning av politiska ytterlighetspartiernas verksamhet 10 - 12/12 1974*. JWK 5:720/6 (s.50/2), löpnr 6. SÄPO.

Holmér medgav att det blir svårigheter och att förändringarna innebär en effektminskning för A 4 [personalkontrollroteln] och B I [kontra-subversionsroteln]. Här är det dock fråga om ett politiskt ställningstagande och vi får därigenom en fastare grund för vår verksamhet.²⁸⁷

Från säkerhetspolisens sida ansåg man att registreringarna i centralregistret skulle ha ökat i betydligt större utsträckning om inte registreringsföreskrifterna - som en följd av 1972 års debatt - ändrats på våren 1973. När byråchefen Frånstedt vid ett arbetsmöte "rörande uppföljning av politiska ytterlighetspartiernas verksamhet" i december 1974 blickade tillbaka på åren 1972-1973 poängterade han att förändringarna i registreringsföreskrifterna särskilt drabbat personalkontrollen.

En av våra huvuduppgifter är ju att tillhandahålla registret med information, så personalkontrollen blir effektiv. Efter de motgångar som kom slag i slag och kulminerade med värnpliktsriksdagen, kom också nya direktiv. En bieffekt av detta var, att gallringen ur registret blev en primäruppgift. Det ansågs därför nödvändigt att åter få i gång inhämtningen av uppgifter.²⁸⁸

Strax efter det att Sven-Åke Hjälmroth efterträtt Hans Holmér på posten som chef för säkerhetspolisen 1976 diskuterades personalkontrollen vid ett möte med försvarsstabens säkerhetsavdelning. Rikspolischefen Carl Persson menade då att personalkontrollen var "ett alltför grovmaskigt nät för att vara effektivt" och eftersom chefen för försvarsstabens säkerhetsavdelning instämde i denna uppfattning beslutades att man skulle uppvakta "berörda statsråd

²⁸⁷ Protokoll från företagsnämnden den 19/12 1972. JWK 5:720/9, löpnr 1, s. 12/3. SÄPO. Se även *Protokoll fört vid konferens i Malmö 3- 5/10 1972 angående uppföljning av samhällsomsstörtande verksamhet i Sverige*. (JWK 5:720/6, löpnr 3, s. 27. SÄPO), *Protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Ulriksdal den 22 - 25 maj 1973*. (JWK 5:720/6, löpnr 4. SÄPO), *Avdelningschef Hans Holmérs anförande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4 - 6 december 1973 i Stockholm*. (JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO).

²⁸⁸ Protokoll från arbetsmöte rörande uppföljning av politiska ytterlighetspartiernas verksamhet 10 - 12/12 1974. JWK 5:720/6, löpnr 6, s. 50/2. SÄPO.

med förslag till ändringar av kungörelsen".²⁸⁹ Personalkontrollen uppmärksammades också av avdelningschefen (Ac) Hjälmroth vid en regionsträff i Vilhelmina i oktober 1976.

Ett viktigt problem bedömde Ac vara att en bättre möjlighet till inhämtning kan uppnås. Infiltrationsskyddet behöver förstärkas. Detta kan svårligen göras utan bättre inhämtning. Den nuvarande personkontrollen är praktiskt taget av inget värde så som den nu görs.²⁹⁰

Den enligt säkerhetspolisens uppfattning kanske viktigaste orsaken till att personalkontrollen förlorat sin funktion för att förhindra infiltration inom totalförsvaret var att man inte fick registrera personer i centralregistret i den omfattning som man ansåg vara nödvändig. Att detta bl.a. kunde anses gälla den vänsterinriktade universitetsungdomen framhölls av sektionsföreståndaren i Umeå vid regionsträffen i Vilhelmina 1976:

Alf Burström ansåg även liksom Ac, denna fråga som mycket viktig och ställde frågan: Vart tar den revolutionära människan vägen efter utbildningen? Vart kommer dom in i administrationen, på vilka känsliga poster i totalförsvaret sitter en sådan person för närvarande? Taket för HT 19 - registrering ansåg han vara för högt.²⁹¹

För att mäta personalkontrollens effektivitet räknades antalet träffar i centralregistret vid personalkontrollslagningarna. Att Holmér i oktober 1972 på goda grunder avfärdat denna metod för effektivitetsmätning av infiltrationsskyddet fick inget större genomslag inom säkerhetspolisen. Det noterade sambandet mellan den låga "träffprocenten" i personalkontrollen och 1973 års registreringsföreskrifter gjorde att man vid slutet av 1970-talet planerade att föreslå regeringen att tillåta att den politiska registreringsverksamheten

²⁸⁹ Enligt protokollet redovisades ett "aktuellt exempel" på denna "grovmaskighet". Exemplet har inte återfunnits i arkivet (protokoll från möte mellan rikspolischefen och chefen för Fst/Säk den 16/9 1976. RPS/Säk, F VI, vol. 4. SÄPO).

²⁹⁰ Protokoll från regionsträff i Vilhelmina 26-28/10 1976. JWK 5:720/6, löpnr 10, s. 77/3. SÄPO.

²⁹¹ Ibid.

skulle vidgas. Vid en regionskonferens i september 1978 uttrycktes detta på följande sätt av Sven-Åke Hjälmsroth:

De regler vi fick i den nya personalkontrollkungörelsen 1969 har ju haft en trend, som i stort sett kan beskrivas på så sätt, att inflödet till säkerhetsavdelningens register för varje år har minskat och antalet träffar i personalkontroll har blivit färre och färre. Nu är det kanske inte konstant, men det har varit den uppfattningen att det här i alla fall är för lite. Det är för dåligt, vi har inte förutsättningar att egentligen komma åt och arbeta fram de verkliga säkerhetsriskerna. Det ankommer ju då, tycker jag, på oss själva att komma med förslag, hur vi då ska vara för att det ska bli bättre.²⁹²

I ett förslag som utarbetats inom säkerhetspolisen och som efter godkännande från RPS:s styrelse i januari 1979 överlämnades till regeringen poängterades särskilt hur 1969 års personalkontrollkungörelse och regeringens föreskrifter från 1973 resulterat i att antalet utlämnade uppgifter för personalkontrollen "sjunkit kraftigt under 1970-talet".

Statistik över personalkontrollen började föras först år 1951. Under 1951-1953 gjordes i medeltal 100 000 förfrågningar. Uppgifter lämnades ut i genomsnittligt 2100 fall, dvs. 2,1 %. Motsvarande siffror för åren 1960 - 1969 var 160 000 respektive 1900 vilket innebär 1,4 %. Under 1970-1976 har gjorts i genomsnitt 153000 kontroller. För 1976 var motsvarande siffror 160 000 och 164, dvs. 0,1 %. Antalet utlämningar har således sjunkit kraftigt under 1970-talet. Effektiviteten hos personalkontrollinstitutet kan därför ifrågasättas. På ett eller annat sätt bör en viss ändring komma till stånd. 1970-talets fåtaliga utlämningar beror på ett minskat inflöde av information till registret.

---

²⁹² Protokoll (sammandrag av bandupptagningar) från regionskonferens på Henniehammars herrgård, Filipstad 9-11 september 1978. JWK 5:720/6, löpnr 11, s. 86/12. SÄPO.

En bidragande orsak härtill är personalkontrollkungörelsen och regeringens tillämpningsföreskrifter till denna. De tidigare bestämmelserna tillät en jämförelsevis långtgående registrering och utlämning av uppgifter om medlemmar i och sympatisörer till organisationer till höger och vänster om de demokratiska partierna. Genom en ändrad bedömning av faran för det revolutionära våldet med ökade krav på aktivitet och handlande från medlemmarna i ytterlighetsgrupperingarna innan registrering får ske har den krets ur vilken de egentliga säkerhetsriskerna skall vaskas fram minskat högst betydligt.²⁹³

För att "öka effektiviteten" inom personalkontrollen föreslogs förändringar på två punkter. För det första menade rikspolisstyrelsen att regeringens förteckning över revolutionära organisationer skulle utökas till att även omfatta SKP:s ungdomsförbund "Röd Ungdom", till KPML(r) knutna högskoleföreningar samt kategorin "Anarkistiska grupperingar som enligt bedömning av styrelsen i plenum bedriver våldsinriktad verksamhet". För det andra föreslog rikspolisstyrelsen att de "särskilda registreringsgrunderna" skulle utökas till att omfatta även personer som ingått i hemliga celler i bostadsområden samt personer "som på annat än genom att ha tagit en ledande ställning", hade visat ett sådant "påtagligt engagemang inom organisationens verksamhet så att han kunde befaras vara beredd att delta i handling som avses under 9 § punkt 2 personalkontrollkungörelsen". Den sistnämnda registreringsgrunden skulle bara få användas efter plenumbeslut i RPS:s styrelse.²⁹⁴ Med undantag från förslaget att anarkistiska grupperingar skulle upptas i regeringens särskilda förteckning kom rikspolisstyrelsens förslag att godkännas av regeringen och togs med i 1981 års hemliga tilläggsföreskrifter för personalkontrollkungörelsen.²⁹⁵

²⁹³ Den särskilda polisverksamheten PM den 15/1 1979 (med bilagorna 3 a och 3 b). SK 4/79. SÄPO. Promemorian är även citerad i Registernämnden (1998), s. 53-54.

²⁹⁴ Ibid. Personalkontrollkungörelsens 9 § punkt 2 gällde personer som "dömts eller är misstänkt för sådan handling eller försök eller förberedelse därtill som innefattar brott mot rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statsskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat".

²⁹⁵ Denna återfinns som bilaga 9 i Registernämnden (1998).

Inför dessa förändringar hade Sven-Åke Hjälmsroth i optimistiska ordalag uttalat sin "förhoppning att reglerna för informationsinhämtning blir sådana att personalkontrollen åter kan bli meningsfull".²⁹⁶ Hjälmsroths förväntningar att 1981 års föreskrifter skulle resultera i en ökning av "träffprocenten" i personalkontrollen kom emellertid inte att infrias. Antalet politiska registreringar i centralregistret minskade under hela 1980-talet. År 1980 fanns sammanlagt 4156 personer registrerade med hänvisning till bestämmelserna i regeringens föreskrifter och 1985 hade denna siffra sjunkit till 4 036. Under 1990-talet sjönk antalet från 3 612 (1990) till 2 160 (1998).²⁹⁷

Reaktionerna på Leanderfallet

Det har konstaterats att säkerhetspolisens missnöje med de av regeringen utfärdade registreringsföreskrifterna i januari 1979 resulterat i att rikspolisstyrelsen i en skrivelse till regeringen begärde att få ökade möjligheter att registrera personer som på politiska grunder kunde misstänkas vara potentiella säkerhetsrisker. Att parlamentarikerna i RPS:s styrelse på hösten 1978 inte var av någon annan åsikt framgår av innehållet i ett informationsblad från avdelningschefen som distribuerades inom säkerhetsavdelningen:

Vid sammanträde på RPS har gränserna för den s.k. HT 19-registreringen diskuterats. Lekmannarepresentanterna har därvid visat förståelse för nuvarande svårigheter och ställt sig positiva till att skapa förutsättningar för ett bättre informationsflöde.²⁹⁸

Snart uppstod det emellertid en situation då det bland parlamentarikerna i RPS:s styrelse kom att formuleras åsikter som gick stick i stäv med säkerhetspolisens syn på registreringsfrågan. Som så många gånger förr var det uppgifter i massmedierna som fick politikerna att reagera.

På hösten 1979 kom det svenska personalkontrollsystemet åter att debatteras i massmedierna. Samtidigt som den dåvarande dokto-

²⁹⁶ Protokoll fört vid gemensam konferens mellan säkerhetsavdelningens västra och södra regioner den 24-26 oktober 1978. JWK 5:720/6, löpnr 12, s. 91/12. SÄPO.

²⁹⁷ Se bilaga 16 i Registernämnden (1998).

²⁹⁸ *Information oktober 1978*, den 10/10 1978. JWK 5:720/6, löpnr 11. SÄPO.

randen i juridik Dennis Töllborg publicerade boken *Svartlistning och yrkesförbud i Sverige* uppmärksammades ett personalkontrollfall då snickaren Torsten Leander inte godkändes för arbete som vikarierande museitekniker vid marinmuséet i Karlskrona.²⁹⁹ Uppgifter om Leander hade lämnats ut av säkerhetspolisen till försvarsstaben enligt ett beslut i RPS:s styrelse den 13 september 1979. De av säkerhetspolisen utlämnade registeruppgifterna - som till sin karaktär inte avviker från andra uppgifter som lämnades ut i personalkontrollen - var följande:

1970 i aug. kontaktade Leander KFML:s (nuvarande SKP) förbundsrep. i Stockholm och beställde 8.000 ex. av förbundets valupprop och affischer. Han uppgav sig vara medlem i Clartés Stockholmsavdelning, men vistades tillfälligt i Karlshamn, dit han önskade få materielen sig tillsänd. Han skulle arbeta inom Karlshamnsområdet med propaganda fram till valet.

1970 i okt. framkom att han ansökte om medlemskap i KFML:s Stockholmsavdelning.³⁰⁰

Av plenumprotokollet från RPS:s styrelsesammanträde framgår det att man på grund av dessa uppgifter bedömde att Leander innehade en ledande ställning inom SKP.³⁰¹ Den 1 november 1979 publicerade Töllborg en artikel i Dagens Nyheter där han med utgångspunkt från personalkontrollen av Leander skarpt kritiserade säkerhetspolisens politiska övervakningsverksamhet.³⁰² Med anledning av uppmärksamheten kring Leanderfallet framträdde den socialdemokratiska riksdagsmannen och ledamoten i RPS:s styrelse Bengt Gustavsson i TV-nyheterna där han uttalade sig om säkerhetspoli-

---

²⁹⁹ Ang Leanderfallet se Töllborg, Dennis: "The Leander case in reflection when we know the true story" i Töllborg, Dennis (ed.): *National Security and the Rule of Law*. (Göteborg 1997), s. 179-197.

³⁰⁰ Det kan tilläggas att det i promemorian också anges följande uppgifter: "1978 under tiden den 29-30 april höll FIB/Kulturfront årsstämma i Norrköping. Med stor sannolikhet deltog Leander i stämman, när hans bil stod parkerad på gården till den skola vari stämman hölls och som var avsedd enbart för deltagarna. Föreningen FIB/Kulturfront, som ger ut en tidning med samma namn, är en förening där SKP har stort inflytande." Dessa uppgifter är emellertid överstrukna och torde inte ha utlämnats till de militära myndigheterna. JWK 5:9/4 d, s. 830. SÄPO.

³⁰¹ I protokollet anges registreringsgrunden "g)". Protokoll från RPS plenum den 13/9 1979. SAK nr 701391-9852. SÄPO.

³⁰² "Snickare hot mot rikets säkerhet?" av Dennis Töllborg i Dagens Nyheter den 1/11 1979.

sens registrering, dess medverkan i personalkontrollen och hur parlamentarikerna i RPS:s styrelse kunde utöva sin kontrollfunktion. Någon vecka senare uppstod ett meningsutbyte mellan Leander och Gustavsson på Dagens Nyheters debattsida. Där uppmanade Gustavsson Leander att anmäla sitt fall till JO.³⁰³ I december sammanträdde Gustavsson med Töllborg för ett privat samtal om personalkontrollen.³⁰⁴

Av plenumprotokollen rikspolisstyrelsens styrelsesammanträden att döma tycks Bengt Gustavsson - som tidigare engagerat sig för att styrelsens lekmanaledamöter skulle beredas större möjligheter till insyn i säkerhetspolisens verksamhet - ha påverkats av reaktionerna på Leanderfallet. Töllborgs artikel i Dagens Nyheter den 1 november 1979 resulterade i att fallet diskuterades vid flera av RPS:s styrelsesammanträden. Diskussionen kom emellertid inte bara att kretsa kring personalkontrollen av Leander utan den handlade också om "synen på de s.k. 'vänsterorganisationerna'" och omfattningen av den politiska registreringen. Enligt det kortfattade protokollet från ett sammanträde den 7 november 1979 ställde sig Gustavsson kritisk till rådande registreringspraxis som han menade var alltför vidlyftig. Gustavsson hade pläderat för att registreringarna borde omgärdas av strängare restriktioner och "hemställde om ett förslag från säkerhetsavdelningen om en 'höjning' av registreringsgrunderna". Den uppkomna diskussionens koppling till Leanderfallet - som enligt de utlämnade registeruppgifterna hade haft anknytning till KFML/SKP - understryks av att det beslutades att styrelsen "som ett första steg skulle [...] ges en information om, i första hand, SKP:s utveckling".³⁰⁵ Gustavssons initiativ resulterade i att det vid de två följande sammanträdena lämnades information om de organisationer som stod till vänster om VPK i den svenska politiken. Den 21 november 1979 redogjorde kommissarie F för "'extremvänsterns' utveckling och nuvarande situation i Sverige" och vid ett sammanträde några veckor senare informerade Sven Åke Hjälmroth om "försvarsmaktens syn på SKP". Om säkerhetspolisen hade hoppats på att Gustavsson skulle ändra inställning ef-

---

³⁰³ "Är jag anklagad för spioneri?". Öppet brev från Torsten Leander till Bengt Gustavsson (s) (DN debatt den 9/11 1979) och "JO bör granska fallet Leander!" Bengt Gustavsson svarar på Leanders brev (DN debatt den 11/11 1979).

³⁰⁴ Töllborg, Dennis: *Personalkontroll - en ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. (Stockholm/Lund 1986), s. 324-325.

³⁰⁵ Protokoll från sammanträde i rikspolisstyrelsens plenum den 7/11 1979. SAK 701391-9852. SÄPO.

ter dessa redogörelser så tog den emellertid fel. I protokollet från det sistnämnda sammanträdet står följande att läsa:

Den lämnade informationen föranledde en diskussion kring framför allt frågorna om styrelsens utlämningsrutiner i personalkontrollärenden. B Gustavsson vidhöll sitt tidigare önskemål om förslag till nya principer för utlämningen.³⁰⁶

I någon mån tycks Gustavssons reaktion ha inverkat på utlämnandet av registeruppgifter för personalkontrollen. Från säkerhetspolisens sida noterades det exempelvis på våren 1980 att lekmanne-damöterna i RPS:s styrelse blivit mer restriktiva med att godkänna utlämnande av kärvalskandidatuppgifter i personalkontrollen. Vid ett arbetsmöte i mars 1980 poängterades att det vid registreringen var viktigt att ange på vilken plats på valsedlarna som personen förekom. Enligt byråchefen P G Näss kunde placeringen ha stor betydelse för parlamentarikernas ställningstagande i utlämnandefrågan eftersom organisationerna på kärvalslistorna hade "satt upp en massa namn för att visa den kompakta mängden kandidater".³⁰⁷ Möjligen är parlamentarikernas mer restriktiva hållning under 1980-talet en förklaring till att den ovannämnda regeln om att en person som "i särskilt hög grad var aktiv" inom en revolutionär organisation fick registreras i centralregistret endast efter beslut av RPS:s styrelse i plenum aldrig kom att tillämpas.³⁰⁸ Från ledningens sida gjordes inga nya försök att genomdriva förändringar för ökad politisk registrering under 1980-talet.

---

³⁰⁶ Protokoll från sammanträde i rikspolisstyrelsens plenum den 21/11 1979 och den 5/12 1979 (närvarande: Romander, Printz, Lindahl, Gustavsson, Högström, Mattsson (endast den 21/11), Pettersson, Lidgaard, Hjälmsroth, Näss och Höglund). SAK 701391-9852. SÄPO.

³⁰⁷ Protokoll (sammandrag av minnesanteckningar och bandupptagningar) från arbetsmöte 25/3 - 27/3 1980 rörande uppföljningen av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet. JWK 5:720/6, löpnr 14. SÄPO

³⁰⁸ Av registreringsstatistiken framgår det att en sådan registrering gjordes 1981, något plenumbeslut angående denna registrering har emellertid inte påträffats i plenumprotokollen. I flera fall kan det dessutom konstateras att rikspolisstyrelsen vid beslut om utlämnande av personuppgifter vid personalkontroll angett denna registreringsgrund i protokollet. Vid kontroll av dessa personärenden har det visat sig att dessa personer registrerats i centralregistret p.g.a. "ledande ställning" (se HT 19 statistik för fjärde kvartalet 1982 den 4/1 1982 (SK nr 6/82) (Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet. Regeringskansliet) samt personakterna "Lilja" och "Svärd" (SÄPO)).

Sammanfattning

Kapitlet har behandlat dels de successiva förändringarna av säkerhetspolisens politiska registreringar i centralregistret, dels vilka bärande motiv som fanns för att säkerhetspolisen på bred front skulle registrera personer som var aktiva inom de svenska "ytterlighetsorganisationerna".

Säkerhetspolisens politiska registreringar i centralregistret som varit mycket omfattande fram till 1969 reducerades under 1970-talet. Den viktigaste anledningen till detta var att VPK släpptes som övervakningsobjekt sedan regeringen gett vägledning om hur personalkontrollkungörelsens åsiktsregistreringsförbud skulle tolkas. Den fortsatta övervakningen riktade istället främst in sig på de marxist-leninistiska grupperingarna. Under perioden 1969-1972 registrerades såväl de personer som var aktiva inom dessa rörelser som de som enbart var sympatisörer eller medlemmar.

Efter det att den politiska åsiktsregistreringen uppmärksammats i medierna efter ett avslöjande om att säkerhetstjänsterna övervakade värnpliktskonferensen i Örebro på våren 1972 tog regeringen över ansvaret för att utfärda tillämpningsföreskrifter för personalkontrollkungörelsen. I ett öppet brev i september 1972 föreskrev regeringen att medlemmar och sympatisörer till svenska organisationer som förespråkade våldsam revolution fick registreras av säkerhetspolisen om de på grund av sina "åtgärder" kunde misstänkas för att vara beredda att delta i "sambällsomstörtande verksamhet".

Inom rikspolisstyrelsen menade man att dessa föreskrifter endast skulle tillåta att ett fåtal personer skulle vara registreringsbara och att nästan samtliga politiska personregistreringar som fanns i centralregistret skulle få gallras.

Eftersom dessa organisationer huvudsakligen ägnade sig åt helt legala politiska aktiviteter menade chefen för säkerhetspolisen, Hans Holmér, att detta inte skulle innebära något större avbräck i säkerhetspolisens operativa brottsbeivrande verksamhet. Föreskrifterna skulle inte förhindra säkerhetspolisen från att hålla organisationerna under viss uppsikt. I den mån som dessa organisationer började ägna sig åt konkreta förberedelser för brottslig verksamhet skulle de nya föreskrifterna inte förhindra att de aktuella personerna registrerades. Föreskrifterna skulle dock, enligt Holmér, försvåra säkerhetspolisens preventiva verksamhet eftersom säkerhetspolisen inte längre skulle kunna registrera politiska per-

sonuppgifter som ansågs relevanta för personalkontrollen inom totalförsvaret.

De förutsedda konsekvenserna för personalkontrollen väckte starkt missnöje inom försvarsstaben som befarade att personer som var aktiva inom den yttersta vänstern därmed skulle kunna få säkerhetskänsliga befattningar inom försvaret. Sannolikt lyckades försvarsstaben påverka regeringens slutliga utformning av de i april 1973 utfärdade kvalificerat hemliga tilläggsföreskrifterna till personalkontrollkungörelsen. Dessa föreskrifter kom i praktiken att tillåta registreringar som svårigen kunde anses förenliga med föreskrifterna i det öppna brevet från 1972. I föreskrifterna räknade regeringen upp de svenska "ytterlighetsorganisationer" vars medlemmar och sympatisörer fick registreras av säkerhetspolisen under förutsättning att deras politiska aktivitet nådde upp till en viss aktivitetsnivå. Den breda registreringen av personer som var aktiva inom någon vänsterorganisation kunde med hjälp av de hemliga föreskrifterna bibehållas.

Såväl försvarsstabens säkerhetsavdelning som säkerhetspolisen kom emellertid även fortsättningsvis att ifrågasätta personalkontrollens effektivitet då de ansåg att alltför få personer fick registreras på politiska grunder. Enligt ett förslag från rikspolisstyrelsen utökades registreringsmöjligheterna när regeringen utfärdade nya registreringsbestämmelser 1981. Dessa bestämmelser kom emellertid inte att medföra någon ökning i antalet registreringar. De till personalkontrollen tätt knutna registreringsföreskrifterna kom att bibehållas fram till 1998 då KPML(r) som sista organisation avfördes från regeringens hemliga lista.

4 Registrering i arbetsanteckningar

Inledning

I en undersökning av säkerhetspolisens politiska personregistreringar utgör 1969 års personalkontrollkungörelse en viktigt brytpunkt. Före 1969 var registreringen endast begränsad av de polisiära önskemålen. Allt som säkerhetspolisen ansåg sig behöva för sin verksamhet fick registreras i centralregistret. Denna s.k. behovsprincip inskränktes på en viktig punkt 1969 då säkerhetspolisen förbjöds att i polisregister anteckna uppgifter enbart av det skälet att en person tillhörde en organisation eller på något annat sätt gett uttryck för sin politiska uppfattning. I regeringens hemliga tilläggsföreskrifter till personalkontrollkungörelsen föreskrevs att en person måste ägna sig åt vissa aktiviteter av "samhällsomstörtande" karaktär för att denne skulle kunna registreras. Trots att tilläggsföreskrifterna luckrade upp det s.k. åsiktsregistreringsförbudet ansåg många säkerhetspoliser att regelverket var alltför snävt utformat. Enligt denna uppfattning hämmade regelverket möjligheterna att tillfredsställa säkerhetspolisens behov av att - för att utreda potentiella hot mot rikets säkerhet - i tillräcklig omfattning kartlägga svenska medborgares politiska åsikter. Lösningen på detta problem blev att formellt tillåta enskilda befattningshavare att spara s.k. arbetsanteckningar. Arbetsanteckningarna kom i praktiken att utgöra en frizon för registrering av uppgifter som enligt regeringens föreskrifter inte fick antecknas i polisregister.

I flera offentliga utredningar om säkerhetspolisens registreringsverksamhet omnämns dessa arbetsanteckningar.³⁰⁹ Utredningarna

³⁰⁹ Se t.ex. "Säkerhetspolisen och värnpliktskonferensen i Örebro m.m." (utlåtande av JO Gunnar Thyresson den 9 augusti 1972) publicerat i 1973 års ämbetsberättelse, "Ifrågasatt otillåten åsiktsregistrering hos säkerhetspolisen." (yttrande av JK Hans Stark till regeringen den 18/1 1990) publicerat i *JK-beslut 1990. Beslut och yttranden av justitiekanslern vilka har bedömts vara av allmänt intresse*. (Stockholm 1991), s. 149-161 samt Registernämnden (1998).

har emellertid endast i begränsad utsträckning berört frågor om anteckningarnas innehåll och omfattning, i vilken mån de var tillgängliga för andra än den "enskilde utredningsmannen" samt hur länge de fick sparas. I detta kapitel avser jag att belysa dessa aspekter. Jag kommer också att redogöra för de avvägningar som säkerhetspolisen gjort i denna fråga samt i vilken mån regeringen och kontrollorgan som JK och JO hade insyn i arbetsanteckningssystemet.

Bakgrund

De viktigaste instruktionerna för säkerhetspolisens registreringsverksamhet för åren 1945-2002 är säkerhetschefens cirkulär nr 53 för perioden 1945-1948, statspolisintendentens cirkulär nr 1 och HA 30 för perioden 1948-1969, personalkontrollkungörelsen med efterföljande tillämpningsföreskrifter för perioden 1969-1998 och polisdatalagen för tiden efter 1999.³¹⁰

Under perioden 1948-1969 fanns det inte några restriktioner beträffande omfattningen av den politiska registreringen. I statspolisintendentens cirkulär 1 som utfärdades i september 1948 sammanfattades säkerhetspolisens behov av uppgifter med ett påpekande om att "registrering får sålunda ske av alla fakta och omständigheter, som polisen anser nu eller framdeles kunna få betydelse för spaningsverksamheten".³¹¹ För säkerhetspolisens centrala ledning var det under denna tid av stor vikt att allt av intresse rapporterades till Stockholm, så att uppgiften kunde föras in i centralregistret. I en arbetsinstruktion från 1953 beskrevs denna inställning med följande kärnfulla formulering:

Registret är vårt minne. Låt det veta, vad du inhämtat. Anteckningen i byrålådan har möjligen berikat Ditt men inte rotelns vetande. Låt därför registrera! Först därmed utökar Du rotelns förmåga att besvara de ständigt återkommande frågorna: Vem är det och vad är känt?³¹²

³¹⁰ För perioden 1945-1969 se kapitel 2 och 6 i Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

³¹¹ Cirkulär nr 1. S nr 398/48. SÄPO.

³¹² *Råd och anvisningar vid identifiering och inre spaning i allmänhet*. av T Sjöstedt i oktober 1953 Sp 3:s arkiv B IV, vol. 2. SÄPO.

Registreringsarbetet riktades då främst mot personer som vistades i kommunistiska miljöer. När det uppstod frågor om gränsdragningar påbjöd ledningen att det var bättre att registrera för många än för få. Detta budskap inskräpades t.ex. av polisintendent Hasselrot när han i februari 1960 fick en fråga av den för kommunistövervakningen ansvarige kommissarien Erik Lönn om personer inom det nybildade antikärnvapenpartiet Framstegsunionen skulle registreras.

Hasselrot förklarade, att han fortfarande hade den uppfattningen, att allt vad som kunde tänkas vara av intresse för Sp:s särskilda polisverksamhet skulle registreras och att med anledning därav även uppgifter om personer o sakförhållanden rörande Framstegsunionen borde registreras i II A:s register.³¹³

Att ledningens pådrivande attityd i registreringsfrågan hade stöd av regeringen framgår av statsminister Erlanders uttalande under en debatt om säkerhetspolisens register i Lund på våren 1965 om "att det är bättre om det kommer 10 personer för mycket i detta register än 1 för lite".³¹⁴

När opinionen mot säkerhetspolisens politiska registreringar växte sig allt starkare från mitten av 1960-talet kom emellertid regeringen att ändra sin officiella ståndpunkt. I samband med att den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären föreslog att säkerhetspolisen inte skulle åläggas några särskilda restriktioner för registrering aviserade regeringen en annan åsikt. Enligt en i januari 1968 utfärdad presskommuniké menade regeringen att medlemskap i ett ytterlighetsparti inte skulle registreras "automatiskt" utan endast då särskilda skäl förelåg. I linje med detta budskap föreskrev regeringen i 1969 års personalkontrollkungörelse att säkerhetspoli-

³¹³ Citatet är hämtat ur Hjort, Magnus: *Den farliga fredsörelsen*. (SOU 2002:90), s. 82. Med "II A:s register" menades säkerhetspolisens centralregister (Se Eliasson, Ulf: *PM ang säkerhetspolisens organisation 1945-1972*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen 2002). En säkerhetspolis beskrev 1950 - och 1960-talets registreringsverksamhet som att "vem som helst inom säkerhetstjänsten med en rödpenna kunde förpassa vederbörande in i vårt register (*PM ang synpunkter på registrering av personer med anknytning till politiska ytterlighetsorganisationer*. PM den 30/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/13. SÄPO).

³¹⁴ PM av Krkom B i Malmö till byråchefen Otto Danielsson den 19/3 1965. Akt 3:7003, löpnr 11, s. 597/75. SÄPO.

sen inte fick registrera personer *enbart* på grundval av deras organisationstillhörighet eller politiska sympatier.³¹⁵

Gradvis hade även säkerhetspolisen i Stockholm påverkats till en mer försiktig inställning i registreringsfrågan. Detta kan åskådliggöras med hur den nybildade organisationen Socialistiska Förbundet (SF) behandlades ur registreringssynpunkt 1967. I en PM upprättad inom säkerhetspolisen i september 1967 beskrivs SF som en organisation som förespråkade valsamverkan mellan Vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna inför 1968 års riksdagsmannaval. Enligt promemorian hade organisationen - som bestod av yngre akademiker inom "den nya vänstern" - troligen tillkommit på initiativ av VPK. Initiativet hade emellertid "kategoriskt" avvisats av den socialdemokratiska partiledningen som betraktade SF som "en kommunistisk täckorganisation" och man hade "med skärpa bl.a. framhållit att medlemskap i SF icke är förenligt med ett medlemskap i SAP".³¹⁶

Om säkerhetspolisen hade hållit fast vid den ståndpunkt som Hasselrot formulerade 1960 då han uppmanade till registrering av alla sak- och personförhållanden som kunde tänkas vara av intresse för säkerhetspolisen torde registrering av SF-medlemmarna inte ha tett sig problematisk för säkerhetspolisen. Nu var emellertid de tre promemorieförfattarna - av vilka åtminstone två i andra sammanhang knappast gjorde sig kända för att förespråka att säkerhetspolisen skulle minska sitt intresse för den nya vänstern³¹⁷ - mer på sin vakt. I promemorian om SF föreslogs att man skulle gå försiktigt fram i registreringsverksamheten.

På grund av att medlemmarna i SF i mycket stor utsträckning är politiskt svarbedömbara anser vi att det f.n. inte är tillrådligt med någon systematisk uppföljning och registrering av organisationens medlemmar.³¹⁸

³¹⁵ Ibid. Ang regeringens intresse för registreringen av kommunister i början av 1950-talet samt den kritiska debatten om säkerhetspolisen se Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

³¹⁶ *PM angående Socialistiska förbundet (SF)* av A S, T H och O L den 22/9 1967. HSC 380/67. SÄPO.

³¹⁷ För exempel på T H:s och O L:s engagemang för övervakningen av 1960-talets nya vänsterrörelser se avsnitten "Värnpliktsvägrarrörelsen som hotbild", "Svenska Vietnamkommittén", "Svenska kommittén för Vietnam (SKFV)", "Övervakningen intensifieras" och "SDS och PAX" i Hjort, Magnus: *Den farliga fredsörelsen*. (SOU 2002:90).

³¹⁸ *PM angående Socialistiska förbundet (SF)* av A S, T H och O L den 22/9 1967. HSC 380/67. SÄPO.

För detta ställningstagande talade tre faktorer. För det första hade den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären ännu inte lämnat sitt betänkande och säkerhetspolisen svävade alltså i okunighet om vilka förändringar i registreringsverksamheten som skulle rekommenderas av nämnden. För det andra hade det inkommit uppgifter som indikerade att SF:s koppling till kommunisterna försvagats då "två av de ledande kommunisterna" troligen lämnat organisationen p.g.a. personliga motsättningar inom ledningen. Den tredje faktorn handlade om att en alltför omfattande registrering som eventuellt även kunde inbegripa unga socialdemokrater inom SF kunde öppna för ökad negativ kritik mot säkerhetsavdelningen.

SF-medlemmar som är aktiva i andra kommunistiska sammanhang eller om de på något sätt har förbindelser med öststaterna etc. bör registrering dock ske med ställningstagande från fall till fall. Enbart medlemskap i SF anser vi dock f.n. inte tillrädligt, enär avdelningen därmed lätt kan ådraga sig kritik för s.k. åsiktsföljelse.³¹⁹

Enligt förslaget skulle därför endast SF registreras som organisation samtidigt som enskilda styrelsemedlemmar som tidigare inte förekom i centralregistret skulle registreras.

Vi anser nämligen att styrelsens medlemmar genom sin ledande ställning har stora möjligheter att se den kommunistiska infiltrationen och styrningen av SF, vilket de enskilda medlemmarna däremot inte har.³²⁰

Då promemorian presenterades vid ett rotelchefssammanträde den 4 oktober 1967 beslutade avdelningschefen P G Vinge att den föreslagna tillämpningen skulle gälla tills vidare.³²¹ Ett annat exempel på minskad registreringsverksamhet vid denna tid är att det i januari

---

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ibid.

³²¹ Handskriven anteckning av Hans Wermdalen på *PM angående Socialistiska förbundet (SF)* den 22/9 1967. HSC 380/67. SÄPO. Se även protokoll från rotelchefssammanträdet (där även P G Vinge deltog) den 4/10 1967. RPS/Säk:s arkiv, A I, vol. 1. SÄPO.

1968 beslutades att registreringen av resenärer till Östersjöveckan i DDR skulle upphöra.³²²

Även om ledningen för säkerhetspolisen från 1948 fram till mitten av 1960-talet framhöll att det var bättre med för många än för få uppgifter i centralregistret innebar detta inte att alla uppgifter som fanns antecknade i de register som förvarades vid säkerhetspolisens lokala sektioner och hos Stockholmsavdelningens olika rotlar även kunde återfinnas i centralregistret. Till detta finns det i huvudsak två förklaringar. För det första var det av praktiska skäl en viss tidsmässig eftersläpning från att uppgifter inhämtats lokalt till dess att de rapporterades till centralregistret. För det andra fanns det - lokalt och vid de enskilda rotlarna - åtskilliga uppgifter om personer som inte rapporterats till centralregistret på grund av att de var alltför knapphändiga. Vid den för kommunistövervakningen ansvariga roteln i Stockholm fördes t.ex. ett särskilt register med ofullständiga uppgifter om kommunist sympatisörer som inte rapporterats till centralregistret.

Registerverksamheten ute i landet kan åskådliggöras av en rapport från januari 1955 om "det aktuella registreringsläget beträffande ytterlighetspersoner (kommunister) inom Norrbottens län" av kommissarie Georg Wuopio vid sektionen i Luleå. Enligt Wuopio hade sektionen sedan 1948 insänt registreringsformulär rörande 11 591 personer till Stockholm. Därutöver hade ytterligare 5 885 kommunist sympatisörer identifierats och arbetet med att upprätta formulär över dessa pågick. Luleåsektionen förfogade, enligt Wuopio, också över uppgifter om ytterligare 13 217 "ytterlighetsbelastade personer" som ännu inte identifierats. Av dessa hoppades sektionen kunna identifiera 9 888 personer med hjälp av landsfiskalsdistrikten. Beträffande de övriga 3 329 personerna kände man endast till förnamn och hemort. Dessutom höll sektionen på med att bearbeta ett register som förts av fästningspolisen i Boden 1924-1942 och som överlämnats till Luleåsektionen av polisen i Boden 1953. Detta register innehöll uppgifter om 15 000 kommunister i Norrbotten och uppgifter om 30 000 - 40 000 kommunister i övriga riket. I huvudsak bestod detta register av tidningsurklipp från tidningarna Ny Dag, Folkets Dagblad och Norrskensflamman.³²³

³²² Hjort, Magnus: *Säkerhetstjänsterna och den kommunistiska ungdomen. Från SKU till VUF 1945-70*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen, s. 20.

³²³ Wuopio till Spi den 31/1 1955, nr S 16/55. SÄPO. För andra exempel rörande det lokala registreringsarbetet se kapitel 6 i Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88) samt avsnittet "Övervakningen på lokal nivå" i Hjort, Magnus: *Den farliga fredsrörelsen*. (SOU 2002:90). Det bör noteras att Luleå var ett särfall vad gäller

Från mitten av 1960-talet fylldes arbetsregistren med noteringar om personer med anknytning till FNL-rörelsen och KFML. Uppgifterna var föremål för kontinuerlig utredning och kompletterades fortlöpande för att därefter rapporteras till centralregistret.

Sammanfattningsvis kan det således konstateras att de lokala sektionerna och enskilda rotlar i sina arbets- eller specialregister kunde förfoga över ett stort registermaterial med uppgifter som endast till en viss del kunde återfinnas i säkerhetspolisens centralregister. I arbetsregistren placerades under 1950- och 1960-talen uppgifter om personer som man inte lyckats identifiera eller vars anknytning till kommunismen betraktades som oklar.³²⁴

Arbetsregistren får en ny funktion

När den av regeringen utfärdade personalkontrollkungörelsen trädde i kraft den 1 oktober 1969 var det många inom säkerhetspolisen som ansåg att det s.k. åsiktsregistreringsförbudet inte skulle gälla sektionernas och rotlarnas arbetsregister. Denna fråga utvecklade sig i viss mån till en dragkamp mellan rotel- och sektionscheferna å ena sidan och den polisiära ledningen å den andra sidan. Samtidigt som de förra hade synnerligen svårt att acceptera de nya restriktionerna för den politiska registreringen kunde de högre cheferna inte ge klara besked om hur det framtida arbetet skulle utformas. Detta blev uppenbart vid ett föreståndarmöte i början av november 1969. Flera representanter från de lokala sektionerna och de enskilda rotlarna i Stockholm förespråkade då att sektionernas arbetsregister skulle kunna få föras utan hänsynstagande till innehållet i personalkontrollkungörelsen. En bärande tanke i detta resonemang var att uppgifter för personalkontroll endast fick lämnas ut från centralregistret och att det därför inte var någon skada skedd om uppgifter som inte fick registreras enligt personalkontrollkungörelsen antecknades i lokala register. Resonemanget sammanfattades på följande sätt av chefen för säkerhetspolisens arbetsbyrå:

---

antalet lokala kommunistregistreringar och att arbetsregistren vid andra sektioner kunde vara av betydligt mindre.

³²⁴ Att begreppet arbetsregister användes vid mitten av 1960-talet framgår av handlingar tillhörande Säkerhetspolisen i Norrköping. Se Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret, vol. 154, flik 250:09/12. SÄPO.

Eftersom sektionerna inte får lämna ut några uppgifter från sina register bör de få registrera allt.³²⁵

Trots att byråchefen Ralph Sterner påpekade att åsiktsregistreringsförbudet inte var något "principiellt personalkontrollproblem" och att det inte avsåg "registrering endast för personalkontroll utan registrering över huvud taget" menade flera befattningshavare att arbetsregistren skulle få föras enligt den rutin som inarbetats sedan decennierna tillbaka. Kommissarie K från Falun hävdade t.ex. att "sektionerna bör få ha sina register som tidigare". Den befattningshavare som sedan många år var ansvarig för registrering av kommunister vid Stockholmsavdelningen såg heller ingen anledning till att tidigare arbetsmetoder skulle förändras, oaktat att gränsen för vad som fick föras in i centralregistret hade skärpts. I arbetsregistren skulle man, enligt befattningshavarens förslag, kontinuerligt kunna samla anteckningar om personer som gjorts *enbart* av det skälet att dessa hyste samhällsomstörtande politiska åsikter. Anteckningarna skulle behållas i arbetsregistret och kompletteras fram till dess att de samlade uppgifterna nått upp till den gräns som krävdes för registrering i centralregistret.

I allmänhet får vi först obetydlig politisk information om en person, otillräcklig för registrering enligt kungörelsen. Vi bör dock spara den. Sedan kommer ofta ytterligare information men kanske ändå inte tillräcklig för registrering. Den bör också sparas. Därefter får man måhända mera information tillräcklig för registrering i centralregistret.³²⁶

Att han hade uttryckligt stöd för denna uppfattning hos sina kollegor återkommer jag till nedan. Här kan tilläggas att förslaget - enligt protokollet - inte mötte några motargument från ledningens sida. Avdelningschefen P G Vinge meddelade endast att det pågick tolkning av "uttrycket 'enbart'" och att han inte kunde ge närmare besked i saken. En kommissarie uttryckte emellertid farhågor för att

³²⁵ Diskussionsinlägg av chefen för bearbetningsbyrån L P L. Protokoll från föreståndarmöte i Stockholm 4 - 7 november 1969. HSC nr 660/69. SÄPO.

³²⁶ Förslaget - som väckte uttryckligt gillande hos befattningshavaren L från sektionen i Vänersborg - återfinns i protokoll från föreståndarmöte i Stockholm 4 - 7 november 1969. HSC nr 660/69. SÄPO.

parlamentarikerna i RPS:s styrelse eventuellt skulle ha invändningar mot att arbetsregistren användes på det sätt som föreslagits.³²⁷

En av Hans Holmérs första stora arbetsuppgifter på posten som chef för säkerhetsavdelningen blev att försöka ordna upp registreringsverksamheten. En knäckfråga blev då att utreda vilka möjligheter som fanns för att samla in och spara information om medborgarnas politiska åsikter och organisationstillhörighet på ett sätt som inte kom i konflikt med föreskrifterna i personalkontrollkungörelsen. Vid en konferens för sektions- och rotelchefer i november 1970 tog Holmér upp frågan i sitt inledningsanförande och aviserade samtidigt att det under konferensen skulle delas ut ett förslag till nya tjänsteföreskrifter för registreringen. Konferensen skulle därmed utgöra en "kontrollstation" där innebörden av förslaget skulle diskuteras. I anförandet konstaterade Holmér att säkerhetspolisens registreringsverksamhet reglerades dels av 1965 års polisregisterlag, dels av 1969 års personalkontrollkungörelse. Enligt dessa författningar fick säkerhetspolisen i register anteckna uppgifter som behövdes för verksamheten samtidigt som den politiska registreringen inskränktes av åsiktsregistreringsförbudet. För Holmér som framhöll som sin "övertygelse att vi måste tolka de här föreskrifterna strikt juridiskt" var det emellertid lika viktigt att notera vad som *inte* angavs i författningarna. Han gjorde då en poäng av att det saknades formuleringar om vad ett polisregister "fysiskt" egentligen var för något och vad som i huvudsak karakteriserade ett sådant. Därmed kunde således myndigheten själv - inom vissa ramar - avgöra i vilka fall som registerbegreppet var tillämpligt. I ett försök att klargöra frågan delade Holmér upp det av säkerhetspolisen insamlade informationsmaterialet i två kategorier. Den ena kategorin utgjordes av det material som återfanns i det "som vi menar med polisregister" och som registrerats i enlighet med de gällande författningarna. I den andra kategorin återfanns de minnesanteckningar och spaningsmeddelanden som en utredningsman samlade på för sitt speciella arbete - "det är inte register i den här bemärkelsen". Detta uteslöt emellertid inte att detta arbetsmaterial systematiserades på så sätt att enskilda uppgifter gjordes sökbara och därmed också blev ett register.

³²⁷ Se uttalande av bl.a. Vinge och T-B vid föreståndarmöte i Stockholm 4 - 7 november 1969 (HSC nr 660/69. SÄPO). Se även Lampers, Lars Olof: *Personalkontrollkungörelsen och dess tillämpning inom SÄPO 1969-1974*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen 2002, s. 19-20.

Det skall alltså vara hans arbetshandlingar, sådant som gör det möjligt för honom att arbeta. Många har kanske uppgifter i huvudet, men har man inte det torde det naturligtvis vara tillåtet att samla det i mappar eller enklare kortregister.³²⁸

Vad som, enligt Holmér, avgjorde om ett register inom säkerhetspolisen kunde anses vara reglerat i författningarna var således dess tillgänglighet. Om en enskild befattningshavare förde egna register behövde denne inte följa de regler som gällde för de register som även var tillgängliga för andra befattningshavare. Resonemanget kunde därmed lätt tolkas som ett medgivande till att den politiska registrering som förbjudits i personalkontrollkungörelsen nu i en annan form kunde fortgå som tidigare. Enligt Holmér skulle detta emellertid vara en felaktigt tolkning.

Men då är det viktigt att slå fast det får inte vara någon form av systematiskt samlande av uppgifter beträffande organisationer eller annat, som man av något skäl inte för in i det stora registret. Det är inte det det är frågan om. Det får inte vara någon systematisk bearbetning som ett slags biregister till ett centralregister. Och vad det definitivt inte får vara, det får inte vara ett register som innehåller uppgifter som vi av någon anledning inte får registrera i det centrala registret. På den punkten råder ingen oklarhet.³²⁹

Så långt i Holmérs anförande gavs således klara besked om att det hos enskilda befattningshavare inte fick förekomma registreringar av uppgifter som inte fick registreras i centralregistret. Av det ovan sagda torde det framgå att personalkontrollkungörelsens förbud att registrera personer enbart på grund av organisationstillhörighet eller att de på annat sätt gett uttryck för politisk uppfattning - som Holmér kallade "det politiska grönområdet" - även skulle gälla dessa minnes-, spanings- eller arbetsregister. När Holmér i slutet av

---

³²⁸ Utskrift av Hans Holmérs inledningsanförande vid sektions- och rotelchefs-konferensen den 17-20 november 1970. JWK 5:720/6, löpnr 8. SÄPO.

³²⁹ Ibid.

anförandet kom in på konkreta frågor rörande gränserna för registrering av personer inom FNL-rörelsen blir emellertid budskapet ett annat.

Vi vet alla att inom FNL så dväljs det mycket folk, många som har extrem, politisk uppfattning, och många som har tämligen normal politisk uppfattning, om uttrycket tillåtes. Det finns alltså både vita, gröna, blåa och röda inom FNL-kretsarna. Det är alltså uppenbart, enligt min uppfattning, att medlemskap eller sympatibevis mot FNL inte är tillräckligt för att registrera vederbörande. Det vore att göra våld mot den andra paragrafen. Däremot är det naturligtvis en inkörsport för en kontroll, är vederbörande dessutom revolutionär i någon utsträckning eller inte? Det är alltså ett klientel som vi måste följa upp. Det vet ni erfarenhetsmässigt att där finns det en del att hämta, och det är sådana som man naturligtvis i vissa lägen måste föra spaningsanteckningar över för att kunna hålla reda på. Svenssons grabb är FNL-are. Låt oss se då, om han är revolutionär, men han skall inte in i registret förrän han har dokumenterat sin revolutionära inställning på något sätt.³³⁰

Med FNL-exemplet öppnade Holmér möjligheten för att föra arbetsregister på det sätt som förespråkats av den för kommunistregistreringen i Stockholm ansvarige befattningshavaren ett år tidigare. Avdelningschefen hade därmed sanktionerat att iakttagelser som enligt säkerhetspolisens tolkning av personalkontrollkungörelsen inte fick föras in i polisregister som t.ex. "Svenssons grabb är FNL-are" kunde registreras som arbetsanteckningar av befattningshavarna.

Holmérs anvisningar i november 1970 gick helt i linje med reglerna i den tjänsteföreskrift för registreringen (HT 16) som trädde i kraft den 1 januari 1971. I HT 16 infördes särskilda bestämmelser

---

³³⁰ Ibid.

beträffande säkerhetspolisens arbetsanteckningar. Under rubriken "Minnesanteckningar" (HT 16, punkt 6) stod följande att läsa:

I spaningsarbetet är det ofta nödvändigt att systematiskt bearbeta vissa företeelser, tips, iakttagelser och andra uppgifter. Arbetet underlättas och effektiviseras ofta, särskilt i större utredningar, genom att utredningsmannen kronologiskt gör vissa minnesanteckningar eller för enklare kortregister. Sådana anteckningar eller register är inte att jämföras med polisregister enligt polisregisterlagen och är inte heller underkastade bestämmelserna i personalkontrollkungörelsen. De är i stället att betrakta som arbetsmaterial. Sådant material skall enligt AF/SÄK p 9 förstöras så snart det inte längre behövs.³³¹

Denna formulering i HT 16 utgör ett viktigt formellt steg i säkerhetspolisens försök att komma runt personalkontrollkungörelsens förbud mot att registrera personer enbart på grund av deras politiska åsikter eller organisationstillhörighet.

Sektionernas osäkerhet om hur registreringsverksamheten skulle utformas försvann emellertid inte i och med utfärdandet av HT 16. Det torde därför ha varit med viss tacksamhet som de mottog några handfasta råd från kommissarie K vid säkerhetssektionen i Falun dels muntligt vid en sektions- och rotelchefs-konferens i Billinge hus i Skövde i maj 1971, dels skriftligt i promemorieform några veckor senare. Kommissarie K presenterade då fyra principer som - enligt hans tolkning av HT 16 - skulle utgöra grund för säkerhetspolisens personregistreringar. Av dessa registreringsprinciper vilka benämndes *uppföljningsprincipen*, *kontaktprincipen*, *samhällsomstötningsprincipen* och *skyddsklassprincipen* är den första och viss mån den tredje av särskilt intresse här.

Samhällsomstötningsprincipen var vägledande för den registrering som utfördes enligt bilaga 1 till HT 16.³³² Enligt denna princip fick registrering i centralregistret ske av medlemmar i eller sympa-

³³¹ *Anvisningar för de polisiära säkerhetstjänstens register, personalkontrollkungörelsen m.m.* 17/12 1970 (HT 16) p. 5.1. SH nr 1/70, Tjänstemeddelandepärmen. SÄPO.

³³² *Registreringsprinciper personregistrering* (tablå) av kommissarie K i Falun den 3/3 1971. WF SH 540/70. Säkerhetssektionen i Göteborg arkiv, JWK 5:770. SÄPO.

tisörer med de i bilagan drygt tjugo uppräknade organisationerna som enligt säkerhetspolisen kunde betraktas som samhällsfientliga.

Uppföljningsprincipen skulle tillämpas vid registrering av personer om vilka det fanns uppgifter eller indikationer "av viss betydelse men så diffusa, att man inte kan avgöra, i vilken riktning indikationerna kan komma att utveckla sig". I vissa fall kunde personer föras in i centralregistret på grundval av uppföljningsprincipen. Detta kunde t.ex. gälla personer som innehade säkerhetskänsliga befattningar och missbrukade alkohol eller narkotika, hade dålig ekonomi eller vistats utomlands. I andra fall kunde dessa indikationer emellertid inte registreras centralt. Detta gällde de fall då säkerhetspolisen hade politiska uppgifter om en person som antydde sympatier med organisationerna som omnämndes i HT 16-bilagan. Med stöd av HT 16:s instruktioner om minnesanteckningar kunde således, enligt kommissarie K, "ett stort antal personer" enligt uppföljningsprincipen bli föremål för politisk registrering i lokala arbetsregister.³³³

Att dessa arbetsregister kunde bli betydligt mer omfattande än det som i tjänsteföreskriften omnämns som kronologiskt ordnade minnesanteckningar eller enklare kortregister framgår av att kommissarie K också tipsade om hur arbetsregistret skulle göras sökbart genom ett system med kodade flexoremsor. Koderna skulle exempelvis kunna ange om personen tillhörde FNL och var "på glid in i KFML" samtidigt som de skulle utgöra en effektiv sökväg in i registermaterialet.³³⁴

Även om de av kommissarie K föreslagna registreringsprinciperna vann anslutning bland de befattningshavare som var direkt inblandade i den politiska övervakningen av svenska medborgare var det dock inte självklart att säkerhetspolisens ledning skulle acceptera denna något långtgående tolkning av tjänsteföreskrifterna. För sektions- och rotelpersonalen var det därför viktigt att få klart för sig vad ledningen ansåg om saken. I detta syfte formulerade K på hösten 1971 ytterligare en promemoria i ämnet. I promemorian - som tillställdes polisintendenten Sture Höglund - tog K upp de praktiska registreringsproblem som skulle kunna få sin lösning om hans tolkning av HT 16 godkändes av ledningen. Samtidigt klargjordes att han var medveten om att den av honom rekommende-

³³³ *Kommentarer till tablan "Registreringsprinciper" för personregistrering* av kommissarie K i Falun den 3/3 1971 den 26/5 1971. WF SH 540/70. Säkerhetssektions i Göteborg arkiv, JWK 5:770. SÄPO.

³³⁴ Ibid.

rade ordningen kunde anses strida mot personalkontrollkungörelsen.

Svårigheter uppstår vid den lokala registreringen, då ett fall med svag indikation befinner sig på uppföljningsstadiet och pilen pekar på samhällsomstörtningens-principen. Inkommer ytterligare någon eller några liknande indikationer, kan vederbörande vara mogen för registrering på HT 16-blankett enligt samhällsomstörtningensprincipen. Innan fallet är moget för sådan registrering, kan anteckningarna kanske vid en sträng juridisk bedömning anses strida mot personalkontrollkungörelsen. HT 16 punkt 6 visar på möjligheten att föra minnesanteckningar m.m. på bl.a. enklare kortregister. Jag vill i detta sammanhang rekommendera flexoregister, som icke nämnts under denna punkt, med hänvisning till grundhandlingen. Detta skulle innebära, att man vid sektionerna och rotlarna finge föra ett särskilt register för sådana fall, vilket ganska lätt kan åstadkommas. En idealisk lösning på detta problem vore, om man kunde betrakta registren vid sektionerna och rotlarna som arbetsmaterial enligt punkt 6, varigenom dessa bleve undantagna bestämmelserna i personalkontrollkungörelsen. Dessa register fungerar ju strängt taget som arbetsmaterial, eftersom ingen uppgiftsutlämning från dem får ske.³³⁵

När Höglund vid en sektions- och rotelchefs-konferens i november 1971 uttalade sig i frågan gjorde han inga invändningar mot kommissarie K:s förslag om förändret av arbetsregister. Han tycks emellertid i viss mån ha varit oroad för att arbetsregistren skulle utvecklas till att bli alltför omfattande. Enligt Höglund fick det t.ex.

---

³³⁵ *Synpunkter på registergallring i syfte att bringa specialregister vid AS och lokala register vid sektionerna i överensstämmelse med personalkontrollkungörelsen.* PM 7/10 1971 av kommissarie K i Falun samt skrivelse från sektionen i Falun till S Höglund den 8/10 1971. Att kommissarie K:s idéer hade stöd från kollegerna framgår av ett protokoll från en konferens angående uppföljning av de samhällsomstörtande organisationernas verksamhet m.m. den 25-27 oktober 1971. JWK 5:720/6, löpnr 2, s. 21. SÄPO.

inte bli så att samtliga tidigare registrerade kommunister som inte längre fick vara kvar i centralregistret överfördes till arbetsregistren. Då en befattningshavare vid kontrasubversionsroteln påpekat att om "de gamla VPK-arna" återigen skulle bli aktuella så skulle ett "sammandrag i form av en resumé" skickas in till Stockholmsavdelningen för registrering i centralregistret fick Höglund anledning att förtydliga sig på denna punkt.

...i och med att uppgifter om en person tas bort från registret skulle det vara önskvärt att man även kunde ta bort vederbörande från vårt minne, enär uppgifterna inte får komma till användning.³³⁶

Även om säkerhetspolisens ledning i stort sett var överens med sektions- och rotelpersonalen om vad som fick föras in i arbetsanteckningarna så fanns det fortfarande vissa oklara punkter. Detta gällde dels omfattning av detta "arbetsmaterial", dels arbetsregistrens "fysiska form". Dessa frågor var ännu på hösten 1972 föremål för återkommande diskussioner. Ledningen drev då en försiktig linje som gick ut på att enskilda befattningshavare kunde få systematisera detta material i "enklare kortregister". Detta budskap presenterades såväl vid konferenser som i tjänsteföreskriften HT 16. Samtidigt menade sektions- och rotelpersonalen, med kommissarie K i Falun i spetsen, att registreringsarbetet i så liten utsträckning som möjligt skulle påverkas av personalkontrollkungörelsens restriktioner och i stort fortgå i samma omfattning som tidigare om än i något förändrade former. Enligt denna uppfattning skulle systematiseringen och registreringen av arbetsanteckningar bli mer effektiv om man kunde använda flexoregister. Därmed skulle arbetsanteckningarna också bli tillgängliga för flera befattningshavare inom säkerhetspolisen.

Under år 1973 fick i huvudsak den arbetspraxis rörande arbetsregistren som förespråkats av kommissarie K ledningens godkännande. Vad JO och regeringen ansåg om saken skall jag återkomma till nedan. Den 1 juli 1973 ersattes HT 16 av en ny tjänsteföreskrift för säkerhetspolisens registrering (HT 19). I jämförelse med stycket om minnesanteckningar i HT 16 gav punkten 3.4 i HT 19 om arbetsanteckningar mer explicit stöd till den av kommissarie K fö-

³³⁶ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Stockholm den 16-19/11 1971. JWK 5:720/6., löpnr 3, s. 23. SÄPO.

respråkade ”uppföljningsprincipen” vid övervakningen av politiska ytterlighetsgrupperingar:

Arbetsanteckningar

För utredning huruvida förutsättningarna för anteckning av en person i säkerhetsavdelningens register föreligger må arbetsanteckningar göras angående person beträffande vilken skälig anledning finns att anta att någon förutsättning för registrering är uppfylld. Sedan utredning slutförts skall, därest förutsättning för registrering inte föreligger, arbetsanteckningarna omedelbart förstöras.³³⁷

Kommissarie K:s förslag om att allt registermaterial som förvarades vid sektionerna kunde betraktas som arbetsmaterial fick emellertid inget stöd i tjänsteföreskriften. I HT 19 föreskrevs att ”de lokala registren” inte fick innehålla uppgifter som inte återfanns i centralregistret i Stockholm. Arbetsregistren å ena sidan och central- och sektionsregistret å andra sidan skulle således såväl begreppsmässigt som fysiskt hållas åtskilda. Detta inskräpades för personalen av Holmér vid flera tillfällen. Vid en intern konferens om övervakningen av de politiska ytterlighetsgrupperna - i december 1973 - motiverade han denna regel med att risken för kritik mot alltför vidlyftig registrering skulle minimeras:

Vi måste hålla registret och arbetsanteckningarna fysiskt åtskilda på sådant sätt att vi inte blir misstrodda vid en inspektion, besök eller liknande. Vi får inte mistros för att blanda ihop de olika uppgifterna. Alltså ännu en gång: man måste hålla registret och arbetsanteckningarna åtskilda.³³⁸

---

³³⁷ Avskrift av tjänsteföreskrift HT 19 ang anvisningar för den särskilda polisverksamhetens register, personalkontroll m.m., den 10/9 1973. W Ö:s pärm. SÄPO.

³³⁸ Avdelningschef Hans Holmérs anförande rörande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4-6 december 1973 i Stockholm. JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO. De instruktioner om förandet av arbetsanteckningarna som Holmér lämnade vid detta tillfälle kom att återopas vid flera tillfällen under 1970-talet (se t.ex. *Synpunkter på systemförändringar i centralregistret*. PM den 11/11 1976 (Avdelningschefens arbetspapper 1976-1984, RPS/Säk:s arkiv Ö IX, vol. 4. SÄPO.).

Vid konferensen kom Holmér även in på frågan om arbetsanteckningarna kunde göras sökbara med hjälp av flexoremsor. På denna punkt gavs sektionerna full frihet att systematisera sina arbetsanteckningar på det sätt som de ansåg vara mest praktiskt. Huvudsaken var att arbetsregistren separerades från sektionsregistren.

Vill man ha flexoregister är man tvungen att ha två olika flexosystem. På en del håll använder man sig inte av flexosystem utan använder A 4-pärmar så har man kanske en klarare fysisk åtskillnad mellan register och arbetsanteckningar, men det är givetvis inget som hindrar att man har separata flexosystem, fast då är man också tvungen att se till att systemen verkligen är avgränsade, så att det aldrig kan påstås att vi lättvindigt även sneglar på arbetsanteckningarna och använder oss av dem i personkontrollsammanhang.³³⁹

Istället för att tala om vad arbetsanteckningarna inte *fick* vara framhöll han vad dessa inte *behövde* vara.

Arbetsanteckningarna behöver inte vara särskilt systematiskt samlade, en del finns kanske i huvudet, en del i ett anteckningsblock eller ett kortregister, eller eventuellt någon annan form av register på sektionen. Det finns inget krav på att arbetsanteckningarna ska föras i form av register, men denna form kan visa sig mest praktisk. Om man t.ex. får in uppgifter om att en person hyser sympatier för en aktuell organisation, får man göra en liten notering om vad personen heter och andra data och sedan stoppa in honom i sina arbetsanteckningar, för att se om personen så småningom blir kvalificerad för att komma in i registret.³⁴⁰

---

³³⁹ Avdelningschef Hans Holmérs anförande rörande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4-6 december 1973 i Stockholm. JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.

³⁴⁰ Ibid.

Den enda restriktionen rörande formerna för förändret av arbetsanteckningar var således att dessa inte fick förvaras tillsammans med sektionsregistret. I övrigt kunde systematiserandet av arbetsanteckningar i register styras av rotlarnas och sektionernas behov av information om personers eventuella tillhörighet till de övervakade politiska organisationerna. Det var således inget som hindrade att uppgifter som enligt regeringens öppna brev i september 1972 och hemliga brev i april 1973 inte längre fick registreras i centralregistret istället fördes in i arbetsanteckningarna. Enligt protokollet från en sektions- och rotelchefskonferens i maj 1973 sammanfattade Holmér detta förhållande på följande sätt:

Holmér fastslog dessutom att vi får i princip registrera vad vi vill som behövs för verksamheten, det är bara skäl att skilja registret och arbetsanteckningarna åt, när det gäller det politiska grönområdet.³⁴¹

Vid ett annat tillfälle instruerade Holmér sina underlydande om att personer, som enligt HT 16 hade varit registreringsbara i centralregistret, fortsättningsvis kunde registreras i arbetsanteckningarna. Holmér poängterade då att sympatisörer till de revolutionära organisationerna som enbart ägnade sig åt "sedvanlig föreningsverksamhet" bl.a. genom "att delta i opinionsmöten och liknande" inte fick registreras i centralregistret enligt regeringens föreskrifter. Det fanns dock inga hinder mot att sympatisören registrerades i arbetsregistret - "vi får inte registrera honom, men däremot föra in honom i våra arbetsanteckningar".³⁴²

---

³⁴¹ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Ulriksdal den 22 - 25 maj 1973. JWK 5:720/6, löpnr 4. SÄPO.

³⁴² Avdelningschef Hans Holmérs anförande ang tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4 - 6 december 1973 i Stockholm. JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.

Arbetsregistrens form och innehåll

Redogörelsen ovan behandlar de diskussioner om arbetsanteckningarna som fördes under åren 1969-1973 där sektions- och rotelchefer drev på för att registreringsarbetet i så liten utsträckning som möjligt skulle påverkas av personalkontrollkungörelsens åsiktsregistreringsförbud. Ledningen för säkerhetspolisen försökte i viss mån hålla emot men visade samtidigt stor förståelse för kraven från befattningshavarna. I diskussionerna som utmynnade i att den senare gruppens önskemål i stor utsträckning blev beaktade går det att urskilja fyra teman som frågan om arbetsanteckningarna kretsade kring:

1. *Innehållet* i arbetsanteckningarna,
2. Arbetsanteckningarnas *tillgänglighet/sökbarhet*,
3. *Tidsgränsen* för hur länge arbetsanteckningarna fick sparas,
4. *Legalitet och/eller sanktion* från regeringen och kontrollorganen.

Med utgångspunkt från dessa teman skall jag i detta avsnitt redogöra för säkerhetspolisens arbetsanteckningar under 1970- och 1980-talen.

Innehållet

I frågan om *innehållet* i arbetsregistren och i vilken mån som säkerhetspolisen skulle få spara på uppgifter som man ansåg sig behöva men som inte fick registreras i centralregistret tycks ledningen ha varit överens med de lägre befattningshavarna. Holmér's uttalande i november 1970 om att arbetsanteckningarna skulle utgöra en viktig mellanstation för att exempelvis utreda i vilken mån personer som konstaterats vara FNL-are också hade revolutionär inställning och därmed även kunde föras in i centralregistret mottogs med gillande av personalen.³⁴³ Innehållsmässigt skulle begreppet arbetsanteckningar användas uteslutande för registrering av politiska uppgifter

---

³⁴³ Enligt ett yttrande av "registreringsexperten" B vid den rotel som ansvarade för kommunistövervakningen var det av Holmér givna exemplet "Svensson grabb är FNL-are, låt oss då se om han är revolutionär" en bra illustration på avgränsningen mellan centralregistret och arbetsanteckningarna. Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Stockholm den 16 - 19 november 1971. JWK 5:720/6, löpnr 3, s. 23. SÄPO.

enligt kommissarie K:s ovannämnda "uppföljningsprincip". Holmér framhöll därvidlag att det var viktigt att hålla isär begreppen "arbetsanteckningar" och "spaningsanteckningar" och klargjorde att de spaningsanteckningar som gjordes då det fanns konkreta brottsmisstankar utan hinder kunde registreras i sektionens- och centralregistret.

Spaningsanteckningar kan t.ex. vara anteckningar från spaningar i vanligt spionmål. Arbetsanteckningar är de glödande kol ni samlar på någons huvud för ev. senare registrering för politisk omstörtande verksamhet.³⁴⁴

Vad var det då för uppgifter som noterades i arbetsanteckningarna och med Holmérs ord utgjorde det "glödande kol" som samlats "på någons huvud"? Empiriska exempel på arbetsanteckningar återfinns i handlingar som upprättats vid säkerhetssektionen i Norrköping och som senare har lämnats in till SÄPO:s arkiv i Stockholm. En stor del av de arbetsanteckningar som gjordes i början av 1970-talet består av uppgifter om FNL-sympatisörer. I Magnus Hjorts *Den farliga fredsrörelsen* återfinns åtskilliga exempel på personer som infördes i arbetsregistret enbart på grund av att de förekommit i FNL-sammanhang under åren 1968-1973.³⁴⁵

Med tanke på att JO i augusti 1972 sade sig kunna tillbakavisa "påståenden i pressen och eljest" genom att konstatera att "medlemskap i FNL-grupp eller deltagande i FNL-aktivitet inte i och för sig föranleder registrering", finns det anledning att här nämna några axplock av de uppgifter som fördes in i Norrköpingssektionens arbetsregister från 1972 och framåt i tiden.³⁴⁶ I handlingarna från Norrköping är det särskilt noterat att vissa namn skulle få en "remsa" och därmed bli en sökbar uppgift i arbetsregistret.

* I en artikel i Veckorevyn 1972 kunde säkerhetspolisen läsa ett reportage om tre personer som flyttat ut på landet för att odla biodynamiska grönsaker där det framgick att reportern sett "en stor

³⁴⁴ Avdelningschef Hans Holmérs anförande rörande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4-6 december 1973 i Stockholm. JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.

³⁴⁵ Se avsnittet om övervakningen av FNL-rörelsen i Hjort, Magnus. *Den farliga fredsrörelsen*. (SOU 2002:90).

³⁴⁶ Uttalandet återfinns i JO:s ämbetsberättelse för år 1973, s. 86.

FNL-affisch” i förstugan. Samtliga tre registrerades som FNL-are i arbetsregistret.³⁴⁷

* När Norrköpings FNL-sånggrupp skivdebuterade 1974 och uppmärksammades i lokalpressen infördes uppgifter om samtliga gruppmedlemmar i arbetsregistret. Några var kända sedan tidigare medan andra nyregistrerades.³⁴⁸

* Med hjälp av en skriftlig inbjudan till ett av Norrköpings FNL-grupp anordnat informationsmöte om det SIDA-finansierade Bai Bang-projektet i Vietnam 1976 nyregistrerades tre personer i arbetsregistret på grund av anknytning till FNL.³⁴⁹

Exempel på innehåll i arbetsregistren återfinns också i det material som skickades in till Stockholm vid en inventering av arbetsanteckningarna rörande KPML(r) under åren 1981-1982. Det totala antalet personer som vid sektionerna och vid kontrasubversionsroteln i Stockholm var registrerade i arbetsregister på grund av tillhörighet till KPML(r) uppgick då till 1 402 stycken. Vid inventeringen kunde sektionen i Östersund redovisa arbetsanteckningar som innehöll uppgifter om personernas namn, personnummer och adress samt bl.a. följande omständigheter:

* Enligt uppgift från annan säkerhetssektion var A prenumerant på Proletären.

* B hade samlat medicinsk litteratur som 1977 sänts till Hanoi.

* H som var anställd vid SAAB hade KPML(r)-affischer uppsatta i lägenheten

---

³⁴⁷ En av dessa registreringar kompletterades med fullständiga personuppgifter på blanketten. Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 154, flik 250:09/12 s. 109. SÄPO.

³⁴⁸ Se anteckningar på tidningsurklipp från 1974. Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 154, flik 250:09/12 s. 126. SÄPO.

³⁴⁹ Anteckningar på FNL-gruppens inbjudan. (Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 154, flik 250:09/12 s. 141. SÄPO). Intresset för FNL höll således i sig ända fram till 1977 då TT rapporterade att radion i Hanoi meddelat att organisationen inför livats i ”massorganisationen Fosterländska fronten” (Tidningsklipp klistrat på FNL-aktens sista sida. Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 154, flik 250:09/12 s. 144. SÄPO). Enligt en anteckning från 1978 skulle ”Alla Ap med enbart FNL” makuleras (Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret. vol. 154, flik 250:09/12 s. 95a. SÄPO.). Eftersom materialet inte har gallrats torde anteckningen betyda att flexoremsorna dvs. sökingångarna till arbetsregistret skulle förstöras.

* L som "enligt tillförlitliga uppgifter" sympatiserade med KPML(r) och ofta setts i bokhandeln Röda Stjärnan 1973 hade 1979 i en artikel i en lokaltidning kritiserat den kommunala handläggningen av barnomsorgsfrågan.

* R hade i en tidningsartikel 1981 sagt "nej till större syskongrupper" och "byråkratin det enda som inte utarmas" och rest till Kampuchea.

* S hade 1978 genom KPML(r):s partiexp. beställt 5 ex. av parti-programmet.³⁵⁰

Av arkivmaterialet framgår också att sektionerna kunde rekvirera passfotografier av de personer som registrerats i arbetsanteckningarna. I maj 1974 begärde t.ex. Karlskronasektionen fotografier i två exemplar på fyrtio namngivna personer som var "föremål för undersökning enligt HT 19".³⁵¹ Med hjälp av andra listor med beställningar av passfotografier från sektionerna och arbetsanteckningar som återfunnits i personakter i SÄPO:s arkiv går det att redovisa fler exempel.

* I maj 1979 beställdes passfoto av en person som var registrerad i arbetsregister på grund av att han 1978 varit aktiv i en musikförening vars styrelse sades ha ett stort inslag av KPML(r)-sympatisörer. Personens bil hade 1979 setts parkerad i anslutning till en lokal där KPML(r) hade distriktsmöte. I arbetsregistret antecknades därefter att han 1981 varit en av vinnarna i Röda Stjärnans mållosteri.³⁵²

* I januari 1974 beställdes ett passfoto av en person som enligt en sektions arbetsregister i december 1973 varit initiativtagare till en demonstration mot anhållandena i IB-affären. Därefter registrerades följande uppgifter i arbetsregistret:
1974 ingick NN i FiB/kulturfronts styrelse. Samma år var NN kontaktman vid Fria Proteaterns framträdande i en stad i södra Sverige. NN hade också "varit synlig" i bokhandeln Oktober.

---

³⁵⁰ Se handlingar i KPML(r):s huvudakt (ärende SH 1790/81) SAK 701301-4274, löpnr 1. SÄPO.

³⁵¹ Se skrivelse i JWK 5:721b/11, löpnr 1, s. 4. SÄPO.

³⁵² Personen registrerades som medlem i KPML(r) 1982. (Personakt "Karlsson", s. 4 samt Beställning av passfoto den 16/8 1979 i JWK 5:721 b/7, löpnr 1, s. 21. SÄPO).

1975 hade han varit lokal kontaktman för tidningen FiB/Kulturfront.

1977 hade NN som ordförande i en filmstudio träffat representanter för Sovjetexportfilm. Han hade också varit ansvarig för en temadag om DDR:s samhällsliv vid en skola då representanter från DDR varit närvarande.

1978 var han initiativtagare till bildandet av föreningen Arbetarkultur samtidigt som han medverkade i VPK:s lokala kultur- och programutskott.

1981 hade NN deltagit vid det partibildande mötet i Örebro då Miljöpartiet blev till.³⁵³

* I augusti 1979 beställdes ett passfoto av en person som ett år tidigare - vid sjutton års ålder - registrerats i ett arbetsregister på grund av att han skrivit en insändare i en lokaltidning där han uppmanat sina gymnasiekamrater att bojkotta centralproven. Samma år hade han startat en partipolitiskt obunden kvartalstidning som karaktäriserades som "rådssocialistisk". Registreringen kompletterades några år senare bl.a. med en uppgift om att personen gått i ett demonstrationståg som arrangerats av bokkaféet Arbetarmakt.³⁵⁴

* I augusti 1979 beställdes ett passfoto av en person som varit registrerad i arbetsregistret sedan ett par år tillbaka. I arbetsregistret hade noterats att han varit med i Röda Stjärnans fotbollslag mot Gräshagen och dessutom haft posten som revisorssuppleant i Röda Stjärnans IF. Vidare fanns uppgifter om att han vid en fotbollsmatch mellan Röda Stjärnan och Ekhagen skrivit under en resolution mot VM i Argentina, att han varit kontaktman för en sång- och revygrupp inom KPML(r) samt att han uttalat sig om en rapport om sjukfrånvaron vid ett företag.³⁵⁵

---

³⁵³ NN registrerades i centralregistret 1982 då han hade deltagit i ett litteraturseminarium i DDR. Registreringsbegäran i personakt "Rikardsson". Beställning av passfoto den 16/8 1979 i JWK 5:721 b/11, löpnr 1, s. 3. SÄPO.

³⁵⁴ Personen registrerades i centralregistret 1985 på grund av att han varit upptagen som femte namn på SP:s valsedel vid ett kårval. Se uppgifter i personakt "Åkerblad" samt beställning av passfoto den 16/8 1979 i JWK 5:721 b/7, löpnr 1, s. 21. SÄPO.

³⁵⁵ Personen registrerades 1979 då det konstaterats att han fungerade som KPML(r):s kontaktman på sin arbetsplats. Se registreringsbegäran i personakten "Sjöholm" samt beställning av passfoto den 16/8 1979 i JWK 5:721 b/7, löpnr 1, s. 21. SÄPO. Ett annat exempel på registrering i arbetsregister som grundades på offentligt deklarerade protester mot Sveriges deltagande i fotbolls-VM i Argentina se registreringsbegäran i personakten "Cederman".

Som andra exempel på registreringar i arbetsregister kan nämnas parkering av bil utanför en ytterlighetsorganisations möteslokal, tidningsprenumeration, prenumerantvärvare, deltagande i offentligt möte, tidningsförsäljning av Internationalen utanför systembolag, besök vid möte som behandlade "Barn i Luleå", besök vid Portugalmöte i Folkets Hus, ansvarig för bildvisning och kåseri om Kuba vid ett lokalt FN-föreningsmöte, mottagare av anmälan till fest med Proletärens IF, tränare inom Proletärens IF och anknnytning till KPML(r):s Visbyavdelnings boxningsklubb IK Dynamik.³⁵⁶

I sammanhanget kan också nämnas att medlemmarna i Fib-juristerna i Lund år 1975 fanns registrerade i Malmösektionens arbetsanteckningar. Personuppgifter ur denna medlemsförteckning delgavs säkerhetspolisen i Stockholm 1982.³⁵⁷

När säkerhetspolisen 1991 beslutade att endast de tio första kandidaterna på de s.k. HT 19-organisationernas valsedlar skulle registreras i centralregistret på grund av "ledande ställning" (begränsningsregeln omfattade dock inte KPML(r)) gavs särskilda instruktioner om hur de lägre placerade kandidaterna skulle behandlas.

Övriga på aktuella valsedlar förekommande personer kan endast noteras på arbetsanteckningar.³⁵⁸

³⁵⁶ Registreringarna gjordes under 1970- och 1980-talen. Se registerblanketterna i personakt "Svensson", "Bengtsson". SÄPO. Registreringen av festanmälan gjordes 1980 (personakt "Robertsson", SÄPO), bilparkerings- och prenumerantvärvareregistreringen gjordes 1978 (personakt "Andersson", SÄPO). Boxningsklubsregistreringarna finns omnämnda i telex från Visby till Stockholm den 1/10 1981 (SAK 701301-4274, löpnr 1, s. 21. SÄPO). I Luleåsektionens arbetsanteckningar rörande KPML(r):are återfanns i början av 1980-talet 58 personer som "på ett eller annat sätt visat intresse eller sympati för KPML(r)" och deltagit i offentliga möten (Skrivelse Luleå till Stockholm den 25/9 1981. SAK 701301-4274, löpnr 1, s. 19. SÄPO).

³⁵⁷ Personakt "Finnman". Pärm A, löpnr 1, s. 12. SÄPO. Av intresse i detta sammanhang är en intern diskussion vid en regionkonferens 1976: "[---] tog upp frågan om det icke kunde vara lämpligt att registrera de ledande inom Fib-Kulturfront enligt HT 19. Efter diskussion enades man om att man fick försöka få fram deras tillhörighet till SKP och på den vägen försöka få fram så mycket material om vederbörande att han kunde registreras som SKP-are. I samband med Fib-Kulturfront tog krinsp. [---] upp faran med Fib-juristerna vilka åtminstone i universitetsstäderna är mycket verksamma och består nästan uteslutande av personer som studerar juridik. Vi kan räkna med att en hel del av dessa kommer att återfinnas inom domstols-, åklagar- och polisväsendet". *Protokoll fört vid gemensam konferens mellan säkerhetsavdelningens västra och södra regioner den 14-15 oktober 1976.* (närv: bl.a. Hjälmroth). JWK 5:720/6, löpnr 11, s. 82/7. SÄPO.

³⁵⁸ Eftersom säkerhetspolisen antog att samtliga kandidater på KPML(r):s valsedlar också var medlemmar skulle dessa även fortsättningsvis registreras i centralregistret. *Riktlinjer angående nyregistrering av personer vilka finns upptagna på valsedlar för något av partierna i tjänsteföreskrift HT 19.* PM den 18/6 1991. SAK 001308-2235, löpnr 3, s. 299. SÄPO. Jfr även Registrernämnden (1998), s. 73.

Detta betyder således att samtliga kandidater även fortsättningsvis kunde registreras, dock ej i centralregistret utan i arbetsregistren.

Vid en inventering av arbetsregistren vid slutet av 1970-talet framkom att säkerhetspolisen förfogade över ungefär 11 000 arbetsanteckningar. Av dessa fanns 4 500 hos kontrasubversionsroteln i Stockholm.³⁵⁹ Detta betyder dock inte att det var 11 000 personer som var upptagna i arbetsanteckningarna. Av Göteborgsavdelningens redovisning av arbetsanteckningarna framgår att det var just antalet *anteckningar* som räknades och inte antalet personposter. I Göteborg förekom 138 personer i arbetsanteckningarna medan antalet anteckningar uppgick till 261 st.³⁶⁰

Arbetsanteckningarna kunde också komma till användning vid politisk övervakning som inte var uttryckligen sanktionerad av regeringen. I samband med en diskussion om övervakningen av fredsrörelsen i början av 1980-talet poängterades att även om regeringen höjt ett "varnande finger" beträffande detta område fanns det anledning för säkerhetspolisen att "följa upp fredsrörelserna med arbetsanteckningar". Enligt diskussionsprotokollet instruerade då byråchefen P G Näss medarbetarna på följande sätt:

Näss poängterade, att det är inget fel att informera sig om fredsrörelserna. Man skall dock se upp med registret ... Näss framhöll vikten av, att man ej "tappar" fredsrörelserna. Detta trots att man ej får registrera dem. Dock skall varje region "samla upp själva i pärm". I förekommande fall kan handlingarna därefter makuleras. Detta förfaringssätt behöver ej nämnas i månadsrapporteringarna.³⁶¹

³⁵⁹ *Kommentarer till ställda frågor* av Krkom W den 28/7 1978. JWK 5:770, löpnr 7, s. 239. SÄPO. I sammanhanget kan nämnas att uppgifterna i de lokala arbetsregistren kunde överlappa såväl centralregistret som kontrasubversionsroteln i Stockholms arbetsregister. I det sistnämnda registret kunde arbetsanteckningsuppgifter från hela riket samlas (se t.ex. uppgifter i skrivelse från Malmösektionen till Stockholm den 25/1 1979 i JWK 5:721b/13, löpnr 2, s. 116. SÄPO).

³⁶⁰ Redovisning av antalet arbetsanteckningar i Göteborg den 10/7 1978. Sektionens i Göteborg arkiv JWK 5:5/0 - 5:720/3, vol. 4, mapp 5:720/1, s. 7. SÄPO.

³⁶¹ Protokoll fört vid B-byråns del i regionchefskonferensen i Stockholm 18/10 1983. SAK 701391-0182, löpnr 1. SÄPO. Den 2 december 1983 beslutade avdelningschefen Hjälmsroth att personer med "enbart anknytning till fredsorganisation" inte skulle registreras i centralregistret (PM ang registreringsrutiner den 7/5 1990. SAK 001305-4085, löpnr 2, s. 280. SÄPO (se även 701391-0133-01, s. 58. SÄPO)). Till en regionskonferens i september 1983 hade avdelningsdirektören Sven Åke Hjälmsroth inför sitt slutanförande för hand nedtecknat följande: "Kritiken för överdriven vänsterrädsla. Följa regeringens direktiv. Låg aktivitet. Viktigt att vi inte kommer in i en situation som under FNL-tiden. Vi måste veta regeringens

Även uppgifter om andra politiskt känsliga områden kunde föras in i arbetsanteckningarna. Av en PM som upprättades inom kontra-subversionsroteln 1985 framgår det att personers tillhörighet till miljöorganisationer eller Amnesty International kunde föranleda registrering i arbetsregister.³⁶² Som exempel på detta kan nämnas uppgifter som återfunnits i en arbetsregisterblankett från Malmösektionen och som enbart handlar om en persons arbete inom Amnesty International under åren 1968-1976. Enligt de registrerade uppgifterna hade hon verkat för frigivning av en fackföreningsman som i 13 år suttit fängslad i Singapore samt vid flera tillfällen ansökt om demonstrations-, affischerings- och bössinsamlingstillstånd.³⁶³

Tillgängligheten

Den andra frågan som diskuterades var hur arbetsanteckningar skulle sparas och i vilken mån de skulle vara *tillgängliga* och *sökbara* för säkerhetspolisens personal. På hösten 1970 framhöll Holmér att arbetsanteckningarna inte fick utvecklas till ett register för systematisk bearbetning av uppgifter som säkerhetspolisen var förbjuden att registrera enligt personalkontrollkungörelsen. Sätillvida fick det "definitivt inte" utgöra "ett slags biregister" till centralregistret, dock kunde materialet göras sökbar genom "enklare kortregister". Trots dessa förbudsord kunde ledningen bl.a. vid besök hos säkerhetssektioner under åren 1970-1971 konstatera att arbetsanteckningarna ofta systematiserats i A4-pärmar där sökingångarna

---

bedömning och intentioner och det får vi naturligtvis eller självfallet rätta oss efter. Vad jag särskilt vill framhålla, för att det inte skall råda något som helst missförstånd är att fredsrorelserna inte är något självständigt objekt som vi från säkerhetsavdelningen skall ägna intresse. Vad som kan vara av intresse är infiltration av andra krafter från organisationer som vi skall följa. Då blir det emellertid en aktivitet som motiveras av andra skäl än den verksamhet som fredsrorelserna bedriver." (*Regionkonferens Skö. Slutsynpunkter 15/9 1983. RPS/Säk:s arkiv Ö IX (Avdelningschefens arbetspapper 1976-1984), vol. 1. SÄPO*). Formuleringen om regeringens "varnande finger" torde syfta på att justitieminister Rainer i ett pressmeddelande den 3 februari 1983 anfört att det i regel inte var säkerhetspolisens sak att följa och kartlägga främmande maktens informations- och propagandaverksamhet, såvida det inte fanns misstankar om flyktingspionage eller annat brott (pressmeddelandet finns återgivet i SOU 1988:16, s. 64).

³⁶² PM den 3/5 1985 (s. 4 och 6) som uppvisades av Peter Waldenström vid besök hos Säkerhetstjänstkommissionen den 7/1 2002.

³⁶³ JWK 250:0191, löpnr 9, s. 311/33. SÄPO.

ordnats i ett flexosystem.³⁶⁴ Upptäckten att arbetsanteckningarna i praktiken därmed utgjorde "biregister" till centralregistret resulterade endast i att Holmér vid flera tillfällen poängterade att arbetsregistren skulle vara fysiskt åtskilda från sektionregistren. Detta hindrade emellertid inte att uppgifterna i arbetsanteckningarna kunde vara tillgängliga såväl för flera befattningshavare vid sektionen eller kontrasubversionsroteln som för kollegerna i övriga landet. När arbetsanteckningarna inventerades 1978 klargjordes att arbetsanteckningarna inte inskränkte sig till att vara en enskild befattningshavares minnesanteckningar. Chefen för kontrasubversionsroteln beskrev användningen av "utredningsmannens minnesanteckningar" på följande sätt:

... "utredningen" i detta sammanhang utförs icke av en utredningsman utan av flera, inte på ett ställe eller en ort utan på flera (samtliga saksakt. och AS). Behov kan därför emellanåt uppstå att få veta om upplysningar i visst hänseende finns på annat håll.³⁶⁵

Om en person som var registrerad i arbetsanteckningarna flyttade till något annat län översändes i regel dennes akt till den säkerhetssektion som ansvarade för den nya hemorten. Denna rutin som pågått under 1970-talet godkändes uttryckligen av avdelningschefen Hjälmsroth 1980.³⁶⁶

³⁶⁴ Ang ledningens kunskap om hur sektionerna såg på och praktiskt löste frågan om arbetsanteckningar se Sture Höglunds anförande vid sektions- och rotelchefs-konferensen i Skövde 10/5 - 13/5 1971 (JWK 5:720/6, löpnr 2) samt Hans Holmérs anförande rörande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4-6 december 1973 i Stockholm (JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO). Vid interna utredningar om arbetsanteckningarna vid slutet av 1970-talet kunde man konstatera att de flesta sektionerna tillämpade ett likformigt system där anteckningarna fördes på A4-blad som förvarades i särskilda pärmar. Ingångar till pärmarna gick att få via remsor i en flexoram, helt skild från det reguljära flexosystemet. Detta system hade växt fram efter diskussioner bl.a. vid avdelningschefens besök vid sektionerna (*Kommentarer till ställda frågor* den 28/7 1978. JWK 5:770, löpnr 7, s. 239. SÄPO) samt *Redovisning av arbetsuppgift förekommande i NCR-nytt 13/12 1978*. PM den 25/1 1979. SAK 001303-0713, löpnr 1, s. 71. SÄPO). I förhör med Säkerhetstjänstkommissionen har Sune Sandström uppgivit att han tillsammans med Holmér besökte några sektioner i mitten av 1970-talet. De kunde då konstatera att dessa upprättat flexoregister över arbetsanteckningarna. I flexot fanns namn och hänvisning till akterna i sektionsarkivet (Anteckningar från kommissionsförhör med Sune Sandström den 31 januari 2002).

³⁶⁵ *Kommentarer till ställda frågor* den 28/7 1978 av Krkom W. JWK 5:770, löpnr 7, s. 239. SÄPO.

³⁶⁶ *Förslag till ärendehantering när ett objekt flyttar till annat län*. den 11/3 1980. SAK 001303-0713, löpnr 3, s. 287. SÄPO, samt Beslutsprotokoll den 9/6 1980. (signerat av Hjälmsroth, Höglund, Ekberg och Robertsson). SAK 001303-0713, löpnr 4, s. 346. SÄPO.

Under 1970-talet uppkom också frågan om det fanns behov av att samla arbetsanteckningarna i ett centralt register. På Holmér's uppmaning diskuterades frågan vid en sektions- och rotelchefs-konferens redan i maj 1973. Inom säkerhetspolisen rådde då delade meningar i frågan. Förespråkarna menade att en centralisering skulle öka effektiviteten i utredningsarbetet samtidigt som ledningen i Stockholm skulle få en mer överskådlig bild av registreringsläget. Då skulle befattningshavarna också slippa att ringa runt till sektioner och rotlar för att inhämta information om huruvida personer som aktualiserats i övervakningen förekom i något lokalt arbetsregister. De som motsatte sig en centralisering hävdade emellertid att en centralisering i alltför stor utsträckning skulle öka den arbetsbelastning som det innebär att rapportera uppgifter till Stockholmsavdelningen. I en sammanfattning av diskussionen konstaterade Holmér att motståndarna var fler än förespråkarna. Förändring av arbetsanteckningarna skulle därför inte vara föremål för någon förändring.³⁶⁷ Varken Holmér eller den då närvarande rikspolischefen tog emellertid - enligt protokollet - upp frågan om det hinder personalkontrollkungörelsens föreskrifter kunde utgöra mot införandet av ett centralt arbetsregister.

Idéerna om att arbetsanteckningarna skulle samlas till ett centralt register övergavs emellertid inte. När en arbetsgrupp inom säkerhetspolisen under år 1977 påbörjade planeringen för ett nytt datoriserat centralregister (NCR) framfördes önskemål om att även arbetsanteckningarna skulle datoriseras och samlas för central bearbetning.³⁶⁸ Uttryckliga krav om detta ställdes av säkerhetssektionerna i Östersund, Vänersborg, Gävle och Sundsvall.³⁶⁹ Tanken bakom detta var att centrala bedömningar av samtliga arbetsanteckningar skulle kunna öka antalet registreringar i centralregistret.³⁷⁰ Kraven resulterade i flera interna utredningar i ämnet.

När kriminalinspektör F vid säkerhetspolisen i Stockholm presenterade en promemoria om en eventuell datorisering av arbetsanteckningarna gav han inget stöd till sektionernas krav. Han påpekade att det inte fanns någon omedelbar koppling mellan å ena sidan ökad och effektivare registrering i centralregistret och å andra

---

³⁶⁷ Se diskussion i protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Ulriksdal den 22-25 maj 1973. JWK 5:720/6, löpnr 4. SÄPO.

³⁶⁸ Sammanträdesanteckning från första mötet inom arbetsgruppen för översyn av centralregistret (AgCR) den 5/4 1977, RPS/Säk K 12. SAK 001303-0713, löpnr 6, s. 624. SÄPO.

³⁶⁹ Sammanträdesanteckning AgCR den 16/11 1977. SAK 001303-0713, löpnr 6. SÄPO.

³⁷⁰ Protokoll från regionskonferens på Henniekehammars herrgård, Filipstad 9-11 september 1978. JWK 5:720/6, löpnr 11. SÄPO.

sidan inrättandet av ett centralt datorbaserat arbetsregister. De kriterier som enligt regeringens föreskrifter gällde för registrering i centralregistret var så pass preciserade att en enskild uppgift om en persons politiska verksamhet kunde räcka för registrering. En samlad bedömning av arbetsanteckningarna kunde inte ändra på detta förhållande.

Antingen finns någon av dessa faktiska betingelser noterade i en arbetsanteckning eller så finns den inte. Finns den kan registrering ske och finns den inte kan följaktligen inte heller en central bedömning ändra på det faktiska förhållandet.³⁷¹

Ett annat viktigt motargument var risken för att säkerhetspolisen skulle anklagas för en alltför vidlyftig tolkning av regelverket. Ett centralt datoriserat arbetsregister skulle kunna ses som ett "försök från säkerhetsavdelningens sida att kringgå förbudet mot 'äsiaktsregistrering'". Vidare fanns det, enligt kriminalinspektör F, arbetsekonomiska skäl att anföra mot förslaget då skrivandet av s.k. stansunderlag för datoriseringen skulle resultera i ökad arbetsbelastning för sektion- och rotelpersonalen. Detta betyder emellertid inte att kriminalinspektör F hade en annan uppfattning än sektionerna i frågan om att alltför få personer registrerades i centralregistret. Han var helt övertygad om att betydligt fler kommunister borde registreras centralt. Detta gällde särskilt marxist-leninister som kunde misstänkas för att ha medverkat i bildandet av "hemliga celler". Lösningen på detta problem var emellertid inte att arbetsanteckningarna centraliserades. Istället förordade han en förändring av regeringens föreskrifter så att registreringsspärren kunde sättas på en lägre nivå.³⁷²

I januari 1978 diskuterades F:s promemoria i säkerhetspolisens arbetsgrupp för registerdatoriseringen. Då argumenterade flera befattningshavare för att arbetsanteckningarna skulle datoriseras och centraliseras och motiverade detta med säkerhetspolisens behov av säkerhetsunderrättelser. I det centrala arbetsregistret skulle t.ex. en sektion eller rotel snabbt kunna ta reda på om en person, som man

---

³⁷¹ *PM angående central ADB - bearbetning av arbetsanteckningar* av Kriminalinspektör F den 29/11 1977. SAK 001303-0713, löpnr 6, s. 669. SÄPO.

³⁷² Ibid.

intresserat sig för, tidigare var känd av någon annan rotel eller sektion inom säkerhetspolisen.³⁷³

Inom kontrasubversionsroteln blev frågan föremål för två utredningar under år 1978. Den första utredningen initierades av polisintendent Sune Sandström som gav chefen för kontrasubversionsroteln i uppdrag att besvara vissa frågor rörande arbetsanteckningarna. Sandström ville dels veta vad kontrasubversionsroteln hade för åsikter i centraliserings- och datoriseringsfrågan, dels ha information om hur sektionerna ordnat sina arbetsanteckningar. Rotelchefen fick också i uppgift att ta reda på hur många arbetsanteckningar som fanns hos säkerhetspolisens sektioner och rotlar. Frågorna besvarades i en PM i juli 1978. I promemorian kunde rotelchefen konstatera att många befattningshavare önskade en centralisering medan andra var tveksamma på grund av bestämmelserna i HT 19. Enligt de sistnämnda skulle då ett nytt register uppstå "som med hänsyn till sitt innehåll" stod i strid med föreskrifterna i HT 19. De försäkringar som dataexperter lämnat om möjligheter att separera centralregistret och arbetsanteckningsregistret kunde enligt rotelchefen inte ändra på detta förhållande.

Detta är nog i och för sig viktigt men, som jag ser det, ligger inte kärnpunkten i att förhindra "obehöriga" bland egen personal att göra slagningar, utan i - för att använda Holmérs ord - att inte bli "misstrodda" och "ett renlighetskrav för oss själva". M.a.o. i efterlevnaden av gällande bestämmelser.³⁷⁴

Ur effektivitetssynpunkt skulle det vara rationellt med en datorisering då det rådande systemet krävde förfrågningar i de fall då man misstänkte att övervakade personer som man inte hittat i centralregistret bott eller verkat inom en annan sektions geografiska ansvarsområde. Ett centralt datoriserat arbetsregister skulle också underlätta bearbetningen av uppgifter som inhämtats om de, enligt rotelchefen, alltmer hemlighetsfulla revolutionära organisationerna.

Det har på senare tid kunnat konstateras att vissa av extremistorganisationerna börjat uppträda alltmer konspirativt. Detta för att inte

---

³⁷³ Sammanträdesanteckning AgCR den 18/1 1978. SAK 001303-0713, löpnr 6, s. 671. SÄPO.

³⁷⁴ Kommentarer till ställda frågor den 28/7 1978. JWK 5:770, löpnr 7, s. 239. SÄPO.

”ge polisen några gratischanser” och som förberedelse och inträning för en framtida revolutionär situation. Man är inom vissa organisationer inte främmande för att i en viss situation tvingas arbeta illegalt. Detta försvårar uppföljningsarbetet. Databehandling av materialet kan förmodas ge större möjligheter till framgång.³⁷⁵

För att systemet skulle kunna genomföras krävdes emellertid förändringar så att det skulle kunna ske ”på formellt oantastlig grund” genom att justitiedepartementet gav sitt ”medgivande”. Rotelchefen menade också att registreringsgränsen i HT 19 borde sänkas för att möjliggöra fler registreringar i centralregistret.³⁷⁶

I december 1978 utreddes frågan återigen av kontrasubversionsroteln. Denna utredning framhöll att ett effektivt utnyttjande av ett centralt datoriserat arbetsregister förutsatte att tekniken förbättrades och att tillgången till datorer ökade. På dessa punkter var de rådande förhållandena inte tillfredsställande.

Kan man däremot tänka sig att utredningsmannen får en on-line-förbindelse med registret i sin omedelbara närhet, ställs problemet i en annan och bättre dager.³⁷⁷

Frågan om arbetsanteckningarnas eventuella centralisering och datorisering kom inte att lösas denna gång men hölls ständigt aktuell inom säkerhetspolisen. Vid ett sammanträde angående registerfrågor i april 1983 framfördes önskemål från kontrasubversionsroteln om att personer som var registrerade i lokala arbetsanteckningar samtidigt skulle göras sökbara i centralregistret. Vid mötet bestämdes att det skulle föras en diskussion om det var möjligt ”att vid sidan av NCR använda datorn som ’anteckningsbok’ för minnesanteckningar”.³⁷⁸ År 1985 aktualiserades frågan återigen av kontrasubversionsroteln och ett nytt förslag om datorisering formulerades av en av rotelns tjänstemän.³⁷⁹ Enligt uppgifter som läm-

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ Ibid.

³⁷⁷ *Redovisning av arbetsuppgift förekommande i NCR-nytt 13/12 1978*. PM den 25/1 1979. SAK 001303-0713, löpnr 1, s. 69. SÄPO.

³⁷⁸ *Minnesanteckning från sammanträde angående vissa registerfrågor* av B T den 13/4 1983. SAK 001305-4085, löpnr 1, s. 114. SÄPO.

³⁷⁹ Se PM den 3/5 1985 (s. 4 och 6) som uppvisades av Peter Waldenström vid besök hos Säkerhetstjänstkommissionen den 7/1 2002.

nats till Säkerhetstjänstkommissionen föll förslaget då det avvisats av chefen för RPS/Säk Sven-Åke Hjälmoth av laglighets- och lämplighetsskäl.³⁸⁰ Saken skall också ha diskuterats med justitiedepartementet.³⁸¹

Frågan om ett centralt datoriserat arbetsregister kom att definitivt avgöras först under 1990-talet. Detta skall jag återkomma till nedan.

Gallring av arbetsanteckningar

Den tredje temat som berördes i diskussionerna om arbetsanteckningarna handlade om hur lång tid arbetsanteckningarna fick sparas. Även på denna punkt lämnades instruktioner som gav stort tolkningsutrymme till övervakningspersonalen. I tjänsteföreskriften HT 19 angavs att arbetsanteckningar kunde behållas tills "utredningen slutförts" och, enligt ett uttalande av Holmér 1973, fick denna fråga avgöras lokalt från fall till fall. Han menade dock att uppgifterna inte fick vara kvar längre än nödvändigt.

Hur länge man ska samla glödande kol på någons huvud kan man inte generellt säga något om, det finns i och för sig inga begränsningar i tiden, men det gäller att vara något så när praktisk. Vi får inte låta arbetsanteckningarna bli för vidlyftiga för då är de inte längre användbara på ett vettigt sätt.³⁸²

HT 19 föreskrev vidare att arbetsanteckningarna skulle "omedelbart förstöras" om utredningen visat att en person ej kunde registreras i centralregistret. Hur länge denna utredning fick pågå fanns det emellertid inga föreskrifter om. Som citatet ovan visar gav heller inte Holmér några klara direktiv om detta. Han konstaterade bara att utredningstiden var obegränsad men att det av praktiska skäl fanns anledning att inte låta arbetsanteckningsmaterialet bli alltför omfattande.

³⁸⁰ Anteckningar från fortsatt samtal med Peter Waldenström den 7 januari 2002. Säkerhetstjänstkommissionen.

³⁸¹ Anteckningar från kommissionsförhör med Olav Robertsson den 17 januari 2002. och Anteckningar från samtal den 25 september 2000 (nr 101). Säkerhetstjänstkommissionen.

³⁸² *Avdelningschef Hans Holmérs anförande rörande tjänsteföreskrift HT 19 vid konferens angående uppföljning av de politiska ytterlighetsgruppernas verksamhet m.m. den 4-6 december 1973 i Stockholm.* JWK 5:720/6, löpnr 5. SÄPO.

Vid några sektioner tillämpades generellt en regel om att fem år gamla arbetsanteckningar om personer om vilka det inte inkommit några nya uppgifter kunde gallras. Några instruktioner om att en femårsgräns skulle tillämpas fanns emellertid inte. När frågan kom upp vid slutet av 1980-talet poängterade en ansvarig polisintendent att reglerna i HT 19 fortfarande gällde.

Enligt min bedömning skall HT 19 p 2.3 följas "...sedan utredning slutförts skall därest förutsättning för registrering inte föreligger arbetsanteckningarna omedelbart förstöras..." M.a.o. någon speciell "årsfrist" existerar inte.³⁸³

Rättsliga och politiska förutsättningar

Vad beträffar det fjärde temat - angående legalitet och politisk sanktion - ställdes för det första frågan om förändret av arbetsanteckningar kunde anses falla inom ramen för de gällande författningarna och för det andra om detta kunde godkännas av de politiska och juridiska kontrollinstanserna.

Frågan om legaliteten handlade om huruvida arbetsanteckningarna kunde anses strida mot personalkontrollkungörelsens andra paragraf som föreskrev att anteckningar i RPS/Säk:s polisregister inte fick "göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt givit uttryck för politisk uppfattning". Holmér's inställning till legalitetsfrågan berördes i det nämnda anförandet i november 1970 där han meddelade sin övertygelse om att föreskrifterna skulle tolkas "strikt juridiskt" samtidigt som han poängterade att det inte fanns någon formell definition av vad som karaktäriserade ett register. Därmed skapades ett tolkningsutrymme för säkerhetspolisen som kunde utnyttjas till att ge enskilda polismän möjlighet att - såsom arbetsmaterial - samla på uppgifter som inte fick föras in i centralregistret. Enligt Holmér kunde detta material också sorteras in i "enklare kortregister". Dessa fick dock inte utveckla sig till "biregister" till centralregistret. I sammanhanget kan det vara värt att notera att tjänsteföreskriften HT 16 i januari 1971 gav utrymme för att *kronologiskt* ordna minnesanteckningar och att föra enklare kortregister. Detta explicita

³⁸³ *Subversion. Rapport gällande tiden 1/4 - 31/9 1989*, den 8/12 1989. SAK 001301-1846, löpnr 5, s. 52. SÄPO.

godkännande av att tidsmässigt ordna minnesanteckningar torde ha sin förklaring i att det i förarbetena till 1965 års polisregisterlag anges att "en samling i kronologisk ordning förvarade akter är självfallet inte något register".³⁸⁴

Då arbetsanteckningarna i realiteten kom att utvecklas till polisiära register i enlighet med den politiskt betingade "uppföljningsprincipen" i sådan omfattning att sökingångarna systematiserades med hjälp av flexoremsor hade den gräns för systemet med arbetsanteckningar som Holmér ställt upp 1970 överskridits. När kommissarie K i mars 1971 reflekterade över lagligheten i förandet av arbetsanteckningar konstaterade han att "anteckningarna kanske vid en sträng juridisk bedömning" kunde anses strida mot personalkontrollkungörelsen.³⁸⁵

I den rättsliga prövningen av arbetsanteckningarna fick säkerhetspolisen viss hjälp av justitieombudsmannen, justitiekanslern och regeringen. Trots att regeringen, JO och JK fått insyn i säkerhetspolisens arbetsanteckningar kom systemet inte att ifrågasättas.

Den första granskningen gjordes av justitieombudsmannen Gunnar Thyresson på våren 1972. JO genomförde då flera förhör och inspektioner där bl.a. sparandet av arbetsanteckningar berördes. När Holmér förhördes av JO den 6 april 1972 lämnade han uppgifter om att polistjänstemännen i kortregister kunde samla "flera omständigheter som väl var för sig kan vara oskyldiga men som sammantagna kan leda till misstanke om säkerhetsrisk".³⁸⁶ Vid en inspektion av säkerhetssektionen i Luleå upplystes JO om att det fanns ett lokalt "register över spaningsresultaten" men att "detta register var icke att anse som officiellt polisregister utan som rent arbetsmaterial". När JO besökte säkerhetssektionen i Göteborg berättade sektionschefen att man hade ett lokalt arbetsregister men att detta betraktades "enkom som arbetsinstrument". Sparandet av arbetsanteckningar berördes också vid inspektionen av Malmösektionen.³⁸⁷ I maj 1972 informerade Holmér sin personal

³⁸⁴ Citatet är hämtat ur SOU 1990:51 (s. 100) som i sin tur citerat ur proposition 1965:18 (s. 49).

³⁸⁵ *Synpunkter på registergallring i syfte att bringa specialregister vid AS och lokala register vid sektionerna i överensstämmelse med personalkontrollkungörelsen.* PM 7/10 1971 av kommissarie K i Falun samt skrivelse från sektionen i Falun till S Höglund den 8/10 1971. JWK 5:720/6, löpnr 2. SÄPO.

³⁸⁶ *Förhör med chefen för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning Hans Holmér den 6 april 1972,* s. 3. JO dnr 957/72. JO:s arkiv.

³⁸⁷ *Anteckningar från inspektion av säkerhetssektionen i Umeå den 27 april 1972, Anteckningar från inspektion av säkerhetssektionen i Göteborg den 23 maj 1972 och Anteckningar från inspektion av säkerhetssektionen i Malmö den 19 maj 1972* JO dnr 957/72. JO:s arkiv.

om att han för JO redovisat att det vid sidan av centralregistret sparades minnesanteckningar och "enklare register" och att detta material var föremål för kontinuerlig gallring.

Den delen av bilden medtogs för att ge JO den rätta belysningen av vårt dagliga problem att ha tillgång till vissa minnesanteckningar, innan ett ställningstagande är klart för registrering eller inte.³⁸⁸

Den till JO lämnade informationen om de lokala arbetsregistren ledde emellertid inte till något ifrågasättande om arbetsanteckningarna kunde anses ligga inom ramen för vad som var tillåtet enligt personalkontrollkungörelsen. När JO offentliggjorde sin utredning om säkerhetspolisen på hösten 1972 återgavs det ovan refererade stycket i HT 16 om förändret av "minnesanteckningar". Av JO beskrevs dessa som spaningspersonalens "egna anteckningar" som fördes i ett inledande skede fram tills uppgifterna nått den styrka som krävdes för registrering.³⁸⁹

Inte heller justitiedepartementet tycks ha haft några invändningar mot arbetsregistren. Varken i de förändringar som gjordes av personalkontrollkungörelsens lydelse i september 1972 eller i de hemliga s.k. tilläggsföreskrifterna för säkerhetspolisens registreringsverksamhet som utfärdades av regeringen i april 1973 gavs några särskilda instruktioner om sparande av arbetsanteckningar.³⁹⁰ I ett inledningsanförande vid en sektions- och rotelchefskonferens i maj 1973 meddelade rikspolischefen Carl Persson sina underlydande att "förändret av arbetsregister fått positiv respons i departementsledningen".³⁹¹ I början av juni 1973 informerades RPS:s styrelse av Persson om att statssekreteraren i justitiedepartementet hade tagit del av en PM om arbetsanteckningarna. Statssekreteraren hade enligt Persson "sedermera framfört att departementschefen, justitieminister L. Geijer, godkänt att arbetsanteckningar får föras

---

³⁸⁸ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Rättvik 16/5 - 19/5 1972. JWK 5:720/6, löpnr 3, s. 26/2. SÄPO.

³⁸⁹ *Säkerhetspolisen och värnpliktskonferensen i Örebro m.m.* Utredning av JO Gunnar Thyresson den 9/8 1972, s. 19. JO:s arkiv Dnr 2711/71, 914/72 och 957/72. JO:s arkiv. Se även JO:s ämbetsberättelse 1973, s. 54.

³⁹⁰ SFS 1972:505, den 22/9 1972 samt *Tilläggsföreskrifter till 2 § personalkontrollkungörelsen* (H) utfärdade av regeringen den 27/4 1973. Bilagorna 3 och 4 till Registernämnden (1998).

³⁹¹ Protokoll från sektions- och rotelchefskonferens i Ulriksdal den 22-25 maj 1973. JWK 5:720/6, löpnr 4. SÄPO.

och således delat de synpunkter som framförts”.³⁹² Att man inom säkerhetspolisen var uppmärksam på regeringens och kontrollinstansernas syn på arbetsanteckningarna framgår av ett uttalande som gjordes av en av säkerhetspolisens polisintendenter då en eventuell centralisering av arbetsanteckningarna diskuterades vid ett föreståndarmöte för sektions- och rotelchefer 1979.

Jag vet av erfarenhet att HT 19-området är känsligt, alltid varit en s.k. het potatis. Jag har personligen under de här senaste åren redovisat registreringsrutinerna vid AS inför justitieministern, rpc, parlamentarikerna, juristkommissionen står säkert vid dörren, och jag har fått den uppfattningen att man följer det här området med mycket stor vaksamhet. Jag förutsätter att de här nu anvisade effektiviseringarna är väl förankrade och inte behöver medföra framtida reaktioner från våra kontrollorgan.³⁹³

Då regeringen och andra viktiga kontrollorgan godkänt förfarandet kunde arbetsregistren institutionaliseras som en frizon för registreringar av uppgifter som säkerhetspolisen ansåg sig behöva men som - enligt personalkontrollkungörelsen - inte fick föras in i polisregister.

Samtidigt uppkom ett nytt språkbruk när denna del av verksamheten diskuterades. Begreppet registrering kom fortsättningsvis endast att användas då uppgifter registrerades i centralregistret. Rutinen att föra in uppgifter i arbetsregistren - som i praktiken också var en registrering - benämndes emellertid, inför offentligheten men också ofta internt, istället som sparande av arbetsanteckningar. Vid föreståndarmötet 1979 gjorde den ovan citerade polisintendents följande distinktion mellan arbetsregistren och ”det reella registret” (dvs. centralregistret):

Alla har väl uppfattat det på det sätt som jag har uppfattat det att det var så. Alltså på den ena sidan har vi då demonstranterna, propagan-

³⁹² Protokoll från sammanträde med rikspolisstyrelsen i plenum den 5/6 1973. Närvarande riksdagsledamöter: Ivar Högström, Essen Lindahl, Bengt Gustafsson, Olof Dahlén och Eric Hedin. SAK 701391-9852, box 2. SÄPO. Den aktuella promemorian har inte återfunnits.

³⁹³ Protokoll (utskriften bandupptagning) från föreståndarmöte för sektions- och rotelchefer i Stockholm på Ulriksdal 29/5 1979 - 31/5 1979. JWK 5:720/6, löpnr 13, s. 61. SÄPO.

disterna, vi har bösskramlarna, vi har mötesdeltagarna, på andra sidan har vi det reella registret, dom som är kvalificerade för registrering.³⁹⁴

I augusti 1988 fick justitiekanslern (JK) Hans Stark regeringens uppdrag att utreda grunden för påståenden från "en tidigare tjänsteman" vid säkerhetspolisen om att otillåten åsiktsregistrering bedrivits inom säkerhetspolisen efter personalkontrollkungörelsens ikraftträdande. JK skulle också ta ställning till sanningshalten i uppgifter om att säkerhetspolisen försökt få upplysningar om prenumeranter från en posttjänsteman. Då allmänheten inte hade någon insyn i säkerhetspolisens verksamhet var det enligt regeringens uppfattning "särskilt angeläget att uppgifter som framkommit och som antyder att allt inte står rätt till i görligaste mån kontrolleras". Uppdraget till Stark blev således att "utreda om otillåten åsiktsregistrering förekommit hos säkerhetspolisen efter år 1969".³⁹⁵

I januari 1990 överlämnade Stark sin utredning till regeringen. Utredningen var skriven i två versioner, en öppen och en hemlig.

I den öppna versionen kunde JK meddela att han dels granskat åtskilliga personer för att undersöka "anledningen till den första registreringen", dels granskat en tiondel av akterna över personer som registrerats med stöd av personalkontrollkungörelsens hemliga tilläggsföreskrifter.³⁹⁶ Stark hade dessutom gått igenom "ett antal" av säkerhetspolisens arbetsanteckningar. Under arbetets gång hade han haft samtal och förhör med befattningshavare vid säkerhetspolisen och dessutom besökt säkerhetspolisens regionsektion i Malmö. I utredningen redovisade JK översiktligt den öppna delen av det regelverk som gällde för registreringen under 1970-talet och instruktionerna om arbetsanteckningarna i HT 19.³⁹⁷ I värderingen av säkerhetspolisens registreringsverksamhet tillbakavisade Hans Stark kategoriskt de påståenden som framförts om att säkerhetspolisen ägnat sig åt "otillåten åsiktsregistrering". Lika säkert avvisade han uppgifter om att personer med anknytning till miljö- och fredsorganisationer blivit föremål för registrering.

³⁹⁴ Ibid.

³⁹⁵ *Uppdrag till justitiekanslern*. Regeringsbeslut den 16/8 1988 (kopia). SAK 701391-0976, löpnr 1, s. 74. SÄPO.

³⁹⁶ *Ifrågasatt otillåten åsiktsregistrering hos säkerhetspolisen*. Yttrande av JK Hans Stark till regeringen den 18/1 1990 (öppna versionen). SAK 701391-0976, löpnr 1. SÄPO. Publicerat i *JK-beslut 1990. Beslut och yttranden av justitiekanslern vilka har bedömts vara av allmänt intresse*. (Stockholm 1991), s. 149-161.

³⁹⁷ Ibid, s. 33 och 47. SÄPO.

Jag anser mig efter min mycket omfattande undersökning till en början kunna slå fast att säkerhetspolisen - utanför det område som regleras i de särskilda regeringsföreskrifterna och rikspolisstyrelsens anvisningar - inte i något avseende har ägnat sig åt registrering av personer enbart på grund av deras politiska åskådning. När det gäller registreringarna inom det s.k. subversionsområdet har de onekligen samband med de registrerades medlemskap i eller sympati för politiska organisationer. Sådana registreringar får dock förekomma endast om den registrerade kan antas vara beredd att medverka till våldsdåd mot samhället, och de strider då inte mot grundlagsförbudet när det gäller åsiktsregistrering. Till ledning för säkerhetspolisens registrering i detta avseende har regeringen och rikspolisstyrelsen utfärdat föreskrifter och anvisningar. Min granskning har inte gett stöd för att registrering har skett i strid med dessa anvisningar. Någon systematisk registrering av personer och organisationer med politiska program utan våldsinslag förekommer inte. Framkastade påståenden om fortlöpande registrering av medlemmar i eller sympatisörer till miljö- eller fredsorganisationer saknar enligt min mening fog.³⁹⁸

Vad beträffar säkerhetspolisens samarbete med posten kunde JK berätta att det i Västsverige vid ett tillfälle förekommit att säkerhetspolisen försökt få ut prenumerationslistor. Något utlämnande hade emellertid inte skett. I övrigt pågick inget sådant samarbete. Han sade sig heller inte ha kunnat konstatera att någon förts in i säkerhetspolisens register endast på grundval av att han prenumererade på någon tidning. De beskyllningar om otillåten åsiktsregistrering som framställdes av en tidigare tjänsteman vid säkerhetspolisen saknade enligt JK fog. Inte heller utredningen av enskilda anmäl-

---

³⁹⁸ Ibid, s. 29. SÄPO.

ningar om otillåten åsiktsregistrering hade gett några belägg för att något sådant förekommit.³⁹⁹

I den hemliga versionen av JK:s yttrande redogjorde han för innehållet i flera av säkerhetspolisens personakter som innehöll uppgifter om sparade arbetsanteckningar. Rörande E som registrerats i centralregistret 1980 fanns det t.ex. en arbetsanteckning om att han "deltagit i KPML(r):s upptaktsmöte inför 1 maj 1979". Om F som fördes in i centralregistret 1981 fanns det en arbetsanteckning som upplyste om att hennes foto fanns med i flygbladet *Till försvar för humanismen* som delades ut vid ett "protestmöte" som anordnats av KPML(r). Enligt arbetsanteckningen hade hon dessutom gjort "vissa uttalanden" i flygbladet. Särskilt intressant är JK:s resonemang kring ett fall som rörde en tidningsprenumerant som registrerats i arbetsregister 1974.

H registrerades år 1982. Anledningen till registreringen var att H delat ut flygblad utanför vakten hos chefen för marinen. Flygbladen uppmanade till kritik mot försvarsmakten och till stöd för socialismen. I en i akten intagen arbetsanteckning från 1974 hade antecknats att H var prenumerant på *Proletären*. Sistnämnda uppgift hade jämte andra uppgifter använts vid personalkontroll år 1982.⁴⁰⁰

JK kunde i detta fall konstatera att en person blev upptagen i arbetsanteckningarna på grundval av en tidningsprenumeration på *Proletären*. Arbetsanteckningen sparades därefter i åtta år för att aktualiseras 1982 då personen infördes i centralregistret för att ha delat ut flygblad med ett socialistiskt och försvarskritiskt budskap. Därmed står det klart att arbetsanteckningarna för det första kunde innehålla fem till tio år gamla uppgifter som enbart grundade sig på personers politiska åsikter och för det andra förvarades på ett sådant sätt att de var sökbara i ett register. En näraliggande slutsats av detta är att H på grund av en tidningsprenumeration registrerats i ett arbetsregister 1974. Något sådant resonemang återfinns dock inte i JK:s utredning. JK synes utan invändningar ha anslutit sig till säkerhetspolisens begreppsanvändning och resonemang:

³⁹⁹ Ibid, s. 27. SÄPO.

⁴⁰⁰ *Ifrågasatt otillåten åsiktsregistrering hos säkerhetspolisen*. Yttrande av JK Hans Stark till regeringen den 18/1 1990 (hemliga versionen). SAK 701391-0976, löpnr 1. SÄPO.

Från säkerhetspolisen har påpekats att uppgiften från 1974 var en arbetsanteckning. När man fått fram tillräckligt mycket om en person för att registrera honom tar man för att få fram en bild av vad han har haft för sig med arbetsanteckningar från det första datumet. Registrering sker i allt fall inte numera endast för att någon har varit prenumerant.⁴⁰¹

Den hemliga versionen av JK:s yttrande öppnar således för frågor rörande "prenumerantregistreringar" som inte besvaras. I den öppna versionen kan man endast läsa JK:s påstående om att det var "uteslutet" att någon fördes in i säkerhetspolisens register enbart på grund av att han eller hon prenumererat på någon tidning. Om man bara har tillgång till den öppna versionen kan man därmed inte göra en självständig bedömning av JK:s yttrande och det är då omöjligt att ifrågasätta om inte detta påstående stod i direkt motsättning till vad som konstaterats i fallet "H". Det är därför något förvånande att JK meddelade att ingenting som framkommit under utredningen tydde på att prenumeranter registrerades och att han därmed "inte funnit skäl att föra utredningen längre i denna del".⁴⁰² JK:s påstående om att han inte funnit belägg för otillåten åsiktsregistrering efter 1969 bör således på grundval av de uppgifter som han redovisat i utredningen ifrågasättas.

Liksom JO:s utredning från 1972 kom JK:s utredning att legitimera rådande arbetspraxis. Om JK hade fört utredningen längre i den del som behandlade arbetsanteckningarna kanske han också blivit uppmärksam på att det fanns fog för misstankarna om att även medlemmar i eller sympatisörer till miljö- och fredsorganisationer kunde vara föremål för registrering i säkerhetspolisens arbetsregister.

Även Registernämnden har i viss mån behandlat frågan om säkerhetspolisens arbetsanteckningar. I rapporten *Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996* konstaterar nämnden att det är svårt att fastställa tidpunkten då en person registrerades första gången i säkerhetspolisens centralregister. Nämnden förklarar detta med att säkerhetspolisen "tidigare arbetade på det sättet att man gjorde arbetsanteckningar om personer innan dessa registrerades".

⁴⁰¹ Ibid, s. 84.

⁴⁰² Ibid.

Enligt nämnden var emellertid noteringar i arbetsanteckningarna ej liktydigt med registrering och därmed kunde "förstagångsregistreringen" ske flera år efter det att de första arbetsanteckningarna noterats om vederbörande.⁴⁰³ Enligt den begreppsanvändning som utvecklats inom säkerhetspolisen och som också används av Registernämnden blev en person registrerad först då denne infördes i centralregistret. I ett språkbruk som bättre överensstämmer med den verkliga handläggningen bör emellertid "förstagångsregistreringen" dateras till tidpunkten för den första noteringen i arbetsanteckningarna. Därmed ökar också antalet "otillättna åsiktsregistreringar" avsevärt.

Förändringarna under 1990-talet

Interna diskussioner om vilka riktlinjer som skulle gälla för arbetsanteckningarna fördes även under 1990-talet. Vid en tvådagarskonferens med säkerhetspolisens författningsskyddsrotel i december 1990 medverkade expeditionschefen vid civildepartementet Olof Egerstedt i en diskussion om arbetsanteckningarna och i vilken mån dessa kunde anses utgöra ett register. Egerstedt menade då att det inte fanns någon "legal definition av begreppet register" och att man därför "måste bedöma vad ett register är utifrån allmänspråkliga grunder".

I begreppet register ligger att det ska vara en systematiskt ordnad förteckning över personer eller fakta. Kännetecknande för ett register är också att det medger sökmöjligheter ifråga om de uppgifter som finns registrerade.⁴⁰⁴

Vidare refererade han vad det stod om registerbegreppet i förarbetena till polisregisterlagen och datalagen. I polisregisterlagens förarbeten angavs att sammanställningar om enskilda personers alla belastningar på kort eller blad, hjälp- eller sökregister med hänvisningar till allt material beträffande viss person eller akter som förvarades i bokstavsordning eller i namnordning skulle betraktas som register. Därmed var också det i säkerhetspolisens arkiv förvarade

⁴⁰³ Registernämnden (1998), s. 36.

⁴⁰⁴ *Protokoll från författningsskyddets konferens den 10-11 december 1990*. SH 548/91. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

aktmaterialet att betrakta som ett register, vilket också fastslagits av regeringsrätten i ett par domar. Emellertid var en samling akter som ordnats kronologiskt "självfallet inget register". I förarbetena till datalagen kunde läsas att ett register hade karaktären av förteckningar som omfattar ett "flertal faktiska uppgifter av likartat slag" som från "informationssynpunkt" indirekt eller direkt var föremål för behandling. Egerstedts bedömning var att det skulle vara "någon form av bearbetning som det är fråga om för att man skall kunna betrakta det som ett register". Han sade sig också vara medveten om att åsiktsregistreringsförbudet innebar problem för säkerhetspolisen när det gällde insamlandet av information. I vilken mån säkerhetspolisens arbetsanteckningar kunde definieras som register ville Egerstedt dock inte uttala sig om "eftersom han inte sett dem och därför vet hur de är upplagda". Då inflikade polisintendenten Kent Robèrt vid generaldirektörens stab att justitiekanslern inspekterat författningsskyddsrotelns arbetsanteckningar och inte haft några invändningar mot den rådande ordningen.⁴⁰⁵

Den andra konferensdagen - då Egerstedt inte längre var närvarande - summerade generaldirektören Mats Börjesson det rådande läget beträffande säkerhetspolisens förande av arbetsanteckningar. Han meddelade då sin egen uppfattning i frågan om anteckningarna om personers organisationstillhörighet var "att betrakta såsom register i grundlagens mening och alltså förbjudna" och i vilken mån säkerhetspolisens arbete därmed stod i strid med grundlagen.

Jag är personligen ganska övertygad om att de är att anse som register och att det inte är till?lätet att göra detta.⁴⁰⁶

Trots att Börjesson menade att förekomsten av arbetsanteckningarna stred mot grundlagens åsiktsregistreringsförbud ansåg han emellertid inte att de skulle avskaffas. Istället hade han som utgångspunkt att säkerhetspolisen även fortsättningsvis skulle få föra arbetsanteckningar, "så i avvaktan på att den här viktiga frågan klaras ut, fortsätter vi som hittills".⁴⁰⁷

Här hade således uppstått en situation då generaldirektören ansåg att förändret av arbetsanteckningar skulle fortsätta, samtidigt som han sade sig vara "ganska övertygad" om att detta stod i strid

---

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Ibid.

med grundlagen. Detta krävde således att det skapades förutsättningar för att arbetsanteckningarna inte skulle stå i strid med grundlagen. Enligt Börjesson skulle han därför - tillsammans med polisöverintendenten Jörgen Almblad och Kent Robèrt - försöka finna en ur rättslig synvinkel hållbar lösning på problemet. Eftersom justitiekanslern inte funnit något anmärkningsvärt med förändringen av arbetsanteckningarna - vilket förvånade Börjesson - skulle även denne kontaktas så att man därifrån kunde få uppslag till en hållbar tolkning av rättsläget.

Vi har varit inne på det här redan, Kent, Jörgen och Jag, att här får vi slå våra kloka huvuden ihop och försöka göra en ordentlig analys av rättsläget, men även vända oss till JK och fråga hur han kom fram till sin, för mig något överraskande, ståndpunkt. Kan det hänga samman med att man sett det som arbetsmaterial, alltså en ännu icke allmän handling i tryckfrihetsförordningens mening. Det är möjligt att han hängt upp sitt resonemang på det.⁴⁰⁸

När Kent Robèrt ett par månader senare genomfört en rättslig analys av säkerhetspolisens politiska registreringsverksamhet kunde han inte hitta någon hållbar tolkning av rättsläget som tillät förändringen av arbetsanteckningar enligt den praxis som pågått sedan 1969. I promemorian *Rättsliga aspekter på HT 19 arbetsanteckningar* tog han inledningsvis upp det ovannämnda fallet av "prenumerantregistrering" som JK beskrev i sitt hemliga yttrande från 1990. Robèrt noterade då att en person som registrerats i centralregistret 1982 också förekom i en arbetsanteckning från 1974.

Det förefaller som dessa anteckningar ofta sparas en längre tid. Dessa anteckningar placeras under respektive persons namn och bildar en akt med det material som är känt om personen. Akten står i bokstavsordning och kan därför lätt hittas.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Ibid. Vid samtal med Säkerhetstjänstkommissionen har Börjesson sagt att han inte kontaktade JK i saken (Anteckningar från samtal med f.d. generaldirektör Mats Börjesson den 15 januari 2002. Säkerhetstjänstkommissionen).

⁴⁰⁹ *Rättsliga aspekter på HT 19 arbetsanteckningar*. PM av Kent Robèrt den 28/2 1991. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 72. SÄPO.

Robèrt ställde därefter frågan om förändret av dessa arbetsanteckningar var förenligt med gällande lagar och föreskrifter och formulerade samtidigt svaret genom en analys av det gällande rättsläget. Vid analysen tog han fasta på registerbegreppet och gick omsorgsfullt igenom de definitioner som han återfunnit i lagtexter och förarbeten. Där tillhandahålls klara definitioner av registerbegreppet dels i propositionen till polisregisterlagen från 1965, dels i ett förslag till lag om brottsregister från 1985. I 1965 års proposition anges, enligt Robèrts referat, att "en anordnad aktsamling med polisens primärmaterial, t.ex. meddelande, protokoll och andra i polisverksamheten upprättade eller inkomna handlingar anses som register i polisregisterlagens mening". Förslaget till lag om brottsregister från 1985 anger att ett register skall "vara ägnat att underlätta sökandet efter information av visst slag".

Informationen är härvid i allmänhet relaterad till ett sökbegrepp som användare måste begagna, såsom exempelvis personnamn, födelse-tid, registreringsnummer eller plats.⁴¹⁰

Efter att Robèrt gått igenom definitionerna av registerbegreppet anförde han följande:

Av detta framgår att de arbetsanteckningar som är anordnade efter personnamn och därför är sökbara också måste anses vara ett register.⁴¹¹

För att driva frågan till vägs ände prövade Robèrt även hypotesen att arbetsanteckningarna inte var att betrakta som allmänna handlingar och därmed inte omfattades av regeringsformens regler rörande förändret av *allmänt* register. Den första frågan han ställde var då om arbetsanteckningarna kunde betraktas som minnesanteckningar i tryckfrihetsförordningens mening. Robèrt refererade då TF 2 kap. 9 § 1 st. 2 p. där det stadgas att en promemoria eller annan uppteckning eller upptagning är en minnesanteckning om den-

⁴¹⁰ Ibid, s. 71. Robèrt hänvisade till proposition 1965:18, s. 47ff och s. 86 samt Ds Ju 1985:8, s. 7.

⁴¹¹ *Rättsliga aspekter på HT 19 arbetsanteckningar*. PM av Kent Robèrt den 28/2 1991. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 71. SÄPO.

na tillkommit endast för ett ärendes föredragning eller beredning. Detta gällde emellertid endast om ärendet inte tillförts någon ny sakuppgift. Därmed kunde Robèrt dra slutsatsen att arbetsanteckningarna *inte* kunde betraktas som minnesanteckningar i lagens mening. Den andra frågan var om arbetsanteckningarna kunde betraktas som allmänna handlingar? På denna punkt ansåg han sig inte kunna ge klart besked. Enligt TF 2 kap. 7 § 1 st. 3 p. blir myndighetsprotokoll och därmed jämförliga anteckningar allmänna handlingar när handlingen justerats av myndigheten eller på annat sätt färdigställt. Detta gäller även en handling som inte hänför sig till ett visst ärende. Enligt Robèrt skulle man därmed kunna tolka det så att SÄPO:s HT 19-arbetsmaterial - så länge de förvarades som arbetsanteckningar - ännu inte skulle anses vara upprättat. Samtidigt framgår det emellertid av TF 2 kap. 7 § 1 st. 1 p. att register eller annan förteckning som föres fortlöpande är att betrakta som allmän handling när handlingen har färdigställts för anteckning eller införing. Den sistnämnda regeln tycks ha avgjort saken för Robèrts vidkommande.

Här framstår alltså två ståndpunkter. Den ena att arbetsanteckningarna är anordnade i bokstavsordning och då genast blir ett register och den andra ståndpunkten att arbetsanteckningarna bara är ett arbetsmaterial till dess de arkiveras eller förs in i något register. Det måste dock vid en tolkning av detta problem anses som att arbetsanteckningarna bildar ett register och de skulle därigenom också vara allmänna handlingar.⁴¹²

Då var frågan om det - med hänvisning till regeringsformens åsiktsregistreringsförbud - var relevant huruvida arbetsanteckningarna betraktades som allmänna handlingar eller inte. Enligt Robèrt var så icke fallet.

I regeringsformens 2 kap. 3 § talas inte något om att registret måste vara en allmän handling. Det skyddsvärda med reglerna är ju att det allmänna inte skall ägna sig åt enbart politisk re-

---

⁴¹² Ibid, s. 70.

gistrering. Det bör därför inte ha någon betydelse huruvida arbetsanteckningarna betraktas som allmänna eller ännu icke allmänna handlingar.⁴¹³

Eftersom arbetsanteckningarna, enligt Robèrt, var att betrakta som registreringar stod heller inte förändret av arbetsregister i överensstämmelse med regeringens hemliga tilläggsföreskrifter för personalkontrollkungörelsen. Han kunde därvidlag konstatera att de HT 19-arbetsanteckningar som fördes hos SÄPO inte nådde upp till de, enligt Robèrt, noggranna registreringsföreskrifter som meddelats av regeringen i 1981 års hemliga förordning rörande tillämpningen av personalkontrollkungörelsen. Efter denna grundliga analys av rättsläget gav han följande slutomdöme:

De arbetsanteckningar som förs av SÄPO och som är anordnade i bokstavsordning innehåller uppgifter som ännu inte är av den grad att de är registreringsbara enligt 1981 års förordning. Anteckningarna bevaras också många gånger i flera år. Anteckningarna måste anses strida mot grundlagens regel om politisk registrering och även mot den specialreglering som gäller för SÄPOs register.⁴¹⁴

Avslutningsvis gjorde emellertid Robèrt ett tillägg som kom att bli styrande för att säkerhetspolisen - trots att detta stod i strid med grundlagen - även fortsättningsvis kom att föra arbetsanteckningar.

Det kan dock påpekas att JO 1973 sid. 54 och JK SK 8-90 [JK:s yttrande 1990. UE] inte haft invändningar mot att SÄPO fört arbetsanteckningar såsom skett.⁴¹⁵

I ett samtal med Säkerhetstjänstkommissionens sekretariat har Mats Börjesson sagt att han inledningsvis tyckte att hela systemet med arbetsanteckningar var ett sätt att komma runt registreringsbestämmelserna. Börjesson menade dock samtidigt att det hade va-

---

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid.

⁴¹⁵ Ibid.

rit något "förmätet" att hävda att arbetsanteckningarna var uppenbart grundlagsstridiga eftersom varken JO eller JK Hans Stark haft några synpunkter på det sätt arbetsanteckningarna fördes. Därför kunde säkerhetspolisen även fortsättningsvis fortsätta med detta.⁴¹⁶

UBAS och analysdatabaserna

Vid det nämnda mötet med författningsskyddsroteln i december 1990 berörde Börjesson också frågan om en eventuell datorisering av arbetsanteckningarna, vilket många förespråkade. Även om han sade sig vara medveten om att det skulle vara till betydande hjälp för såväl sektionerna som författningsskyddsroteln om detta material kunde läggas in i datorer meddelade han ett uttryckligt förbud mot detta.

Det får inte ske idag. Det tror jag alla är medvetna om att ni inte får göra. Vi får lov att föra det s.k. Säporegistret, men det medgivande som finns att föra detta innebär inget medgivande från statsmakterna och ännu mindre från Datainspektionen att föra register av det här slaget på pc. Detta är något som jag och Kent måste titta på för att få klarhet i. Det är nog så i vårt samhälle att det finns information som till sin karaktär är sådan att vi inte får använda datorer för att behandla dem.⁴¹⁷

Härmed har två omständigheter klargjorts. För det första hade ledningen för säkerhetspolisen genomfört en grundlig utredning om arbetsanteckningarnas legalitet och därvid kommit till slutsatsen att den arbetspraxis som tillämpades stred mot grundlagen. Samtidigt konstaterades att varken justitieombudsmannen 1973 eller justiekanslern 1990 haft några invändningar mot den rådande ordningen. För det andra hade generaldirektören Mats Börjesson vid mötet i december 1990 uttryckligen förbjudit datorisering av arbetsanteck-

⁴¹⁶ Anteckningar från samtal med f.d. generaldirektör Mats Börjesson den 15 januari 2002. Säkerhetstjänstkommissionen.

⁴¹⁷ *Protokoll över författningsskyddets konferens den 10-11 december 1990.* SH 548/91. SAK 701391-0182, löpnr 7. SÄPO.

ningarna. Trots generaldirektörens förbud skrinlades inte planerna på datoriseringen.

Från författningsskyddsroteln sida var man övertygad såväl om behovet av arbetsanteckningarna som att dessa borde datoriseras. Lika övertygad var roteln emellertid om att det - efter Robèrts rättsliga analys - krävdes att ledningen tog ett klart beslut i frågan. På våren 1992 skrev chefen för författningsskyddsroteln en PM där han argumenterade för att man för bearbetning av sina s.k. utredningsanteckningar skulle få utnyttja en undersökningsdatabas (UBAS).

Enligt rotelchefen fanns det två typer av "anteckningar" vid författningsskyddsroteln. Under det sammanfattande begreppet utredningsanteckningar fördes dels arbetsanteckningar, dels spaningsanteckningar. I arbetsanteckningarna sparades information om personer som eventuellt skulle kvalificera sig för registrering i centralregistret på grund av anknytning till någon av de s.k. HT 19-organisationerna. Enligt den rådande ordningen på roteln samlades dessa arbetsanteckningar centralt i namnordning, vilket enligt rotelchefen var nödvändigt bl.a. för att underlätta bearbetningen av uppgifterna och för att undvika "merarbete i form av dubbelförda anteckningar". Spaningsanteckningarna hade emellertid ett vidare och mer förutsättningslöst syfte. Dessa fördes för att följa upp tidigare okända personer och organisationer som eventuellt kunde bedömas som potentiella säkerhetshot.

Låt oss säga att det uppmärksammas uppgifter om icke tidigare kända organisationer/sammanslutningar eller personer som uppträder i utkanterna av kända politiska extrema eller våldsinriktade organisationer. Naturligtvis ser vi då som vår uppgift att försöka klarlägga vad som döljer sig bakom en sådan uppgift. Arbetet med detta sker genom att uppgifter inhämtas om organisationen eller vilka som är aktiva i den. Uppgifter av detta slag kan inhämtas från t.ex. en tidning, NN från föreningen OKÄND har tillsammans med MM (känd rasist) invalts i en kommitté för att stoppa byggandet av en flyktingförläggning i ... Eller NN från föreningen OKÄND har tillsammans med MM (känd anarkist) invalts i en

kommitté för att planlägga aktiviteter mot Sveriges inträde i EG.⁴¹⁸

Såväl spanings- som arbetsanteckningarna användes som referensunderlag vid personalkontroll av personer som eventuellt skulle anställas inom säkerhetspolisen. Poängen med att lägga in såväl arbets- som spaningsanteckningar i UBAS var att det därmed skulle skapas möjligheter till en mer effektiv bearbetning av materialet.

Genom att samla arbetsanteckningar och spaningsanteckningar tillsammans ges möjlighet att också upptäcka eventuella dubbla medlemskap eller engagemang. En person i en relativt okänd sammanslutning kan t.ex. samtidigt visa sig vara föremål för utredning enligt HT 19. En sådan koppling är avgjort av intresse för den fortsatta kartläggningen.⁴¹⁹

Förutsättningen för att detta skulle kunna genomföras var emellertid att ledningen bestämde sig för om arbetsanteckningarna skulle få föras eller inte. Rotelchefen kunde då konstatera att Robèrt å ena sidan kommit fram till att dessa stred såväl mot grundlagens regel om politisk registrering som den specialreglering som gäller för SÄPO:s register men å andra sidan också framhållit att varken JO eller JK haft några invändningar i saken. Slutsatsen av detta resonemang var enligt rotelchefen dels att SÄPO-ledningen i ett beslutdokument borde meddela vad som skulle gälla vid förandet av arbetsanteckningar, dels klarlade på vilket sätt UBAS fick utnyttjas och i vilken mån och på vilket sätt övriga anteckningar fick föras.⁴²⁰

Argumenteringen för att författningsskyddet skulle få använda sig av UBAS tycks inte ha mött något avgörande motstånd inom säkerhetspolisen. I linje med rotelchefens förslag beslutade polisöverintendent Jörgen Almlblad i januari 1993 om att tre s.k. domäner rörande politiska rörelser skulle läggas upp i UBAS. Syftet med "domän vänster" var att följa upp "vänsterextrem" verksamhet (främst HT 19-organisationer), "domän anarkism" skulle användas för att följa upp autonoma anarkister och de brott som förekom

⁴¹⁸ *Utredningsanteckningar och nyttjande av UBAS inom författningsskyddet - begäran om beslut.* PM den 21/4 1992. SAK 001305-9373, löpnr 1. SÄPO.

⁴¹⁹ Ibid.

⁴²⁰ Ibid.

bland dessa och "domän höger" syftade till att följa upp högerextremistisk verksamhet och brottslighet.⁴²¹ I november 1993 kunde slutligen generaldirektören Mats Börjesson besluta att författningsskyddet skulle få använda sig av UBAS för att föra och bearbeta elektroniska arbetsanteckningar. Noteringar i de manuella arbetsanteckningarna skulle antingen föras över till UBAS som elektroniska arbetsanteckningar eller, i den mån de låg inom ramen för vad som fick registreras, tillföras centralregistret. De manuella arbetsanteckningarna skulle därefter förstöras.⁴²² I arbetsordningen som gällde från den 1 januari 1994 reglerades införande av uppgifter i UBAS (som liksom centralregistret (CR) då utgjorde en del av SÄPO-registret) på följande sätt:

Om utredning erfordras för att klarlägga, huruvida förutsättningar för registrering i CR är uppfyllda, får anteckningar om personerna registreras i domän i författningsskyddets UBAS. Sådana registreringar i domänen (elektroniska arbetsanteckningar) ersätter systemet med manuella arbetsanteckningar.

Elektroniska arbetsanteckningar skall gallras så snart de inte längre behövs och senast efter 18 månader om nya uppgifter inte tillförts beträffande personen under tiden.⁴²³

Att införandet av UBAS vid författningsskyddsroteln innebar att de önskemål som många befattningshavare framställt sedan 1970-talet om ett gemensamt riksomfattande datoriserat centralregister för arbetsanteckningarna därmed tillgodosågs framgår av följande s.k. domänhandledning:

Behörig för anteckning och sökning i domänerna vänster resp. höger är samtliga handläggare av författningsskyddsfrågor vid [Stock-

⁴²¹ *Beslutsdokument för domän i UBAS för författningsskyddet den 13/1 1993*. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 27-29. SÄPO.

⁴²² Beslut den 4/11 1993 av gd Mats Börjesson, föredragande: Pöint Jörgen Almblad. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 31. SÄPO.

⁴²³ *Arbetsordning 1/12 1993 bilaga 1.10. Särskilt om UBAS*. SAK 701391-0117. Box vol. 3. SÄPO. Gränsen på 18 månader motiverades av författningsskyddets önskemål om att kunna följa upp årsvisa aktiviteter som t.ex. 30 novemberfirandet, årsmöten etc. (*Anteckning i CR eller UBAS av personer som är medlemmar i eller sympatiserar med vissa organisationer eller grupper*. PM den 18/6 1993. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 78. SÄPO.).

holmsavdelningen] och länssektioner/arbgrp
inom SÄPO.⁴²⁴

Arbetsanteckningar skulle även fortsättningsvis föras enligt den av kommissarie K på 1970-talet formulerade uppföljningsprincipen. När chefen för författningsskyddsroteln argumenterade för användningen av UBAS framhöll han att även om det var svårt att ställa upp några särskilda kriterier för vad som fick föras in i UBAS skulle det emellertid inte röra sig om åsiktsregistrering i grundlagens mening. Hans argument för detta var att insamlandet av uppgifterna kunde motiveras av utredningens syfte. Grunden för registreringen i UBAS skulle därmed vara att föra utredningen framåt och inte enskilda personers politiska åsikter.

Behovet att föra in en person i UBAS **enbart**
på en viss politisk åskådning är därigenom utesluten.⁴²⁵

Resonemanget tycks ha utgått från att om säkerhetspolisen hade behov av att i sitt utredningsarbete om politiska ytterlighetsorganisationer registrera medlemmar och sympatisörer så skulle detta inte innebära åsiktsregistrering, oaktat att registreringen enbart innehöll uppgifter om en persons politiska åsikt eller organisationstillhörighet. Att detta i praktiken - oavsett ambitionen att föra utredningen framåt - kunde resultera i en "otillåten åsiktsregistrering" förbisågs.

I januari 1994 beslutades att anarkisterna inte längre skulle ha en egen domän utan ingå i domän vänster.⁴²⁶ Enligt instruktionerna fick domän vänster innehålla uppgifter "som kan hänföras till vänsterextremism, miljö-, freds- eller djurbefrielseextremism samt andra former av politiskt extrema yttringar som kan kopplas till det vänsterpolitiska området".⁴²⁷ Högerextremism, rasism, främlingsfientlighet, revisionism och andra yttringar som kunde kopplas till det högerextrema området fick antecknas i domän höger.⁴²⁸ Vid anteckningar om en persons tillhörighet till VAM, KPML(r) och Direktdemokratiska sällskapet (DS) skulle personens organisatoriska

⁴²⁴ Domänhandledning 25/11 1994. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 49. SÄPO.

⁴²⁵ Begäran om uppläggning av UBAS-domäner. PM den 23/11 1992. SAK 001305-9373, löpnr 1, s. 24. SÄPO.

⁴²⁶ Beslut om uppläggning av domän VÄNSTER i UBAS M 14. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 35. SÄPO.

⁴²⁷ Domänhandledning 25/11 1994. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 49. SÄPO.

⁴²⁸ Ibid.

status anges, t.ex. ledare, styrelsemedlem, aktivist, medlem eller sympatisör. Löst sammanhållna grupper skulle delas in i huvudområden med namn som Fred, Miljö, Antifa och Djur.⁴²⁹

I domän sakobjekt skulle antecknas uppgifter som det enligt författningsskyddsroteln fanns anledning att bevaka men som det inte fanns skäl att registrera i centralregistret.⁴³⁰ Vid bearbetningen av de datoriserade uppgifterna erbjöd UBAS åtskilliga genvägar för att göra materialet överblickbart.

Det finns många "sorteringsmöjligheter" som Du själv kan göra. T. ex. ta fram alla "inlagda" Sverigedemokrater, alla personer i verksamhetsgrupper såsom miljö, djur, fred, antifa, alla som finns i en speciell stad o.s.v.⁴³¹

Det totala antalet registreringar i respektive domän uppgick i december 1996 till 1 410 i domän höger, 369 för domän vänster och 194 för sakdomänen. Enligt författningsskyddsroteln i Stockholm fanns det emellertid anledning att anta att kollegerna förfogade över betydligt fler arbetsanteckningar än de som förts in i UBAS. I en kommentar till de nämnda sifferuppgifterna står följande att läsa:

Lite lite tycker jag. Också synd då ingen annan än Du själv har glädje av Dina egna noteringar i Ditt skåp eller i egna kataloger i pc-n. Utan att komma med för mycket pekpinne är det ju så att enligt domänhandledningen (AO bil 1:10) **skall** anteckningarna i UBAS ersätta systemet med manuella arbetsanteckningar...⁴³²

År 1997 hade registreringarna i UBAS minskat till 895 för domän höger, 335 för domän vänster samt 199 för sakdomänen.⁴³³

---

⁴²⁹ Ibid.

⁴³⁰ *Grundläggande bestämmelser och handledning för domänen SAK i Författningsskyddets UBAS*. Domänhandledning 19/9 1994. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 42. SÄPO.

⁴³¹ *SubNytt*. Januari 1997. 28/1 1997. SAK 001305-9373-02, löpnr 2. SÄPO.

⁴³² *SubNytt. En rapport från Författningsskyddet. December 1996*. SAK 001305-9373-02, löpnr 1, s. 20. SÄPO.

⁴³³ *Handläggning av information från Författningsskyddets avslutade UBAS-domäner*. PM den 10/12 1997. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 56. SÄPO.

I personakterna har endast ett fåtal hänvisningar till UBAS återfunnits. Det är således svårt att ge några exempel på uppgifter som registrerades där. Ärendets fortsatta handläggning visar emellertid att det finns anledning att anta att innehållet i författningsskyddsroteln UBAS kunde anses strida mot grundlagens åsiktsregistreringsförbud. I januari 1997 kunde författningsskyddsroteln konstatera att den då nyinrättade Registernämnden "börjat intressera sig för UBAS". Därför uppmanades kollegerna att vara uppmärksamma på att inläggningarna i UBAS var "korrekta". Samtidigt aviserades det att det eventuellt skulle komma att utfärdas restriktioner för användningen av UBAS.⁴³⁴ En månad senare fann generaldirektören Anders Eriksson anledning att fatta beslut om att det åsiktsregistreringsförbud som gällde för centralregistret även skulle gälla UBAS samt att det var förbjudet att föra såväl elektroniska som manuella register över personer där förutsättningar för registrering i centralregistret inte var uppfyllda.⁴³⁵ Därmed tycks poängen med att använda UBAS inom författningsskyddet ha upphört. I december 1997 meddelades att författningsskyddets användande av UBAS omedelbart skulle upphöra och undersökningsdatabasen därmed var "ett avslutat kapitel". Det i UBAS inlagda arbetsmaterialet hade skrivits ut på papper och överlämnats till respektive sektion för vidare bearbetning.⁴³⁶

Återigen fick säkerhetspolisen försöka finna en ny ordning för att spara och ordna arbetsanteckningarna. Vid nedläggningen av UBAS beslutades att följande regler skulle gälla för framtida förvaring av arbetsanteckningar:

- individbaserad information på kvarvarande dokument från UBAS-en samt nytillkommande sådan information skall förvaras av ansvarig handläggare för berört ämnesområde.
- Informationen/uppgifterna om en person får förvaras samlat i mapp el. dyl.
- Nämnda mappar el. dyl. får hållas sorterade i alfabetisk ordning eller på annat liknande sätt.

---

⁴³⁴ *SubNytt*. Januari 1997. 28/1 1997. SAK 001305-9373-02, löpnr 2. SÄPO.

⁴³⁵ *Beslutsprotokoll den 5/2 1997*. SAK 701391-0117, löpnr 2. SÄPO.

⁴³⁶ *SubNytt*. December 1997. 16/12 1997. SAK 001305-9373-02, löpnr 2. SÄPO.

OBS! Någon form av kortregister eller löpande sammanställning av uppgifter om en individ på en särskild handling får ej förekomma.⁴³⁷

Arbetsanteckningarna förs sedan 1999 i säkerhetspolisens s.k. analysdatabaser vilka betraktas som fristående register.⁴³⁸ I maj 2000 gavs justitieminister Laila Freivalds utförlig information om säkerhetspolisens handläggning av överskottsinformation som inkommit genom telefonavlyssning i databasen PLUTO och användningen av analysdatabaser. En representant från säkerhetspolisen kunde då - enligt en samtalsuppteckning från sammanträdet - berätta att det vid hemlig telefonavlyssning i en s.k. analysdatabas noterades "innehåll i samtal som kan handla om att individer ger uttryck för olika politiska eller religiösa uppfattningar". Enligt samtalsuppteckningen ansåg "de församlade, utom justitieministern ... att detta var ett problem i förhållande till grundlagen".⁴³⁹ Vid samma tillfälle informerades justitieminister Freivalds om innehållet i analysdatabaserna.

...innehållet i sådana baser i sin helhet är att betrakta som känsliga personuppgifter genom att det är fråga om obearbetade underrättelser om individer som har olika slags kopplingar till politisk eller religiös verksamhet.⁴⁴⁰

Freivalds menade då att frågan om analysdatabaserna borde utredas. Eventuellt kunde den pågående polisdatautredningen ges tilläggsdirektiv för att "se över möjligheterna att koppla bort 5 § i polisdatalagen (PDL) vad avser behandling av känsliga personuppgifter i PLUTO och analysdatabaserna".⁴⁴¹ Enligt säkerhetspolisens

⁴³⁷ *Handläggning av information från Författningsskyddets avslutade UBAS-domäner*. PM den 10/12 1997. Se även *Nedläggning av Författningsskyddets UBAS-domäner Höger, Vänster och SAK*. PM den 4/12 1997. SAK 001307-5478, löpnr 1, s. 54-56. SÄPO.

⁴³⁸ *Arbetsordning den 23/12 1998* (Bilaga 1.10.1). SAK 701391-0117-01, SP 1. SÄPO.

⁴³⁹ Vid mötet medverkade - förutom justitieministern - representanter från säkerhetspolisen och Registernämnden samt ett antal tjänstemän vid justitiedepartementet. Se PM den 11/5 2000. SAK 001308-2235, löpnr 4. SÄPO.

⁴⁴⁰ PM den 11/5 2000. SAK 001308-2235, löpnr 4. SÄPO.

⁴⁴¹ Ibid. Polisdatalagens (SFS 1998:622) 5 § (rörande behandling av känsliga personuppgifter) har följande lydelse: "Uppgifter om en person får inte behandlas enbart på grund av vad som är känt om personens ras eller etniska ursprung, politiska åsikter, religiösa eller filosofiska övertygelse, medlemskap i fackförening, hälsa eller sexuella läggning. Om uppgifter om en person behandlas på annan grund får uppgifterna kompletteras med sådana uppgifter som avses i första stycket, om det är oundgängligen nödvändigt för syftet med behandlingen."

föreskrifter kan registrering av känsliga personuppgifter i centralregistret endast ske efter särskilt beslut i det enskilda fallet. Detta krävs emellertid inte när uppgifter förs in i analysdatabaserna. I PLUTO-systemet påbörjas behandlingen av personuppgifterna på maskinell väg innan det finns möjlighet att granska dem i förhållande till 5 § PDL. Den rättsliga problematiken beträffande analysdatabaserna har belysts av Registernämnden i en skrivelse till justitieministern den 4 oktober 2000 samt i ett yttrande till justitiedepartementet av den 22 september 2002 beträffande polisdatautredningens förslag till ny polisdatalag. I den förstnämnda skrivelsen gjorde Registernämnden följande bedömning:

Enligt Registernämndens uppfattning uppfyller de rutiner som är förknippade med användningen av fristående analysdatabaser inom Säkerhetspolisen de krav som personuppgiftslagen uppställer men de tillämpade arbetsrutinerna är sådana att det finns anledning utgå från att bestämmelserna i polisdatalagen kan åsidosättas. Detta är delvis en följd av den tekniska utvecklingen...

Det kan också sättas i fråga om det sätt PLUTO-systemet och de fristående analysdatabaserna används inom Säkerhetspolisen strider mot förbudet i 2 kap. 3 § första stycket regeringsformen mot åsiktsregistrering.⁴⁴²

I sak stod Registernämnden fast vid denna ståndpunkt i september 2002.⁴⁴³ Det finns således anledning att anta att det i dessa databaser - liksom i de tidigare arbetsanteckningarna och i UBAS - återfinns registreringar som strider mot grundlagens förbud mot åsiktsregistrering.

---

⁴⁴² Ang *Registernämndens granskning av Säkerhetspolisens behandling av uppgifter enligt polisdatalagen*. Skrivelse från Registernämnden till Statsrådet och chefen för Justitiedepartementet den 4/10 2000. SAK 001308-2235, löpnr 12. SÄPO. Skrivelsen återfinns i sin helhet som bilaga till SOU 2001:92 och är omnämnd på s. 235-236 i utredningen.

⁴⁴³ *Remissyttrande beträffande Polisdatautredningens betänkande (SOU 2001:92) "Behandling av personuppgifter i polisens verksamhet"*. Beslut av Registernämnden den 22/9 2002. Säkerhetstjänstkommissionen (Dnr 5/02).

Sammanfattning

Säkerhetspolisens arbetsanteckningar har sedan 1969 utgjort en frizon för sparande av uppgifter som enligt personalkontrollkungörelsen från 1969 och regeringsformen 1977 inte fick utgöra grund för registrering. I praktiken kom dessa arbetsanteckningar att inordnas i flera olika biregister till centralregistret och den rätta benämningen på arbetsanteckningarna är således arbetsregister. Vid slutet av 1970-talet fanns 11 000 arbetsanteckningar registrerade i arbetsregistren. De kontrollorgan som undersökt om säkerhetspolisen ägnat sig åt "otillåten åsiktsregistrering" har uppmärksammat ordningen med arbetsanteckningar men har inte funnit anledning att ifrågasätta rådande arbetspraxis. Detta har medfört att verksamheten har kunnat fortsätta in på 1990-talet trots att en ledande befattningshavare inom säkerhetspolisen ansett att detta stod i strid med grundlagens åsiktsregistreringsförbud. Justitiedepartementet har åtminstone under 1990-talet - då arbetsanteckningarna datoriserades - haft tillgång till information som belyst de rättsliga problemen med arbetsanteckningarna. I oktober 2000 och i september 2002 har Registernämnden informerat departementet om att det finns anledning att anta att säkerhetspolisens analysdatabaser innehåller registreringar som strider mot grundlagens åsiktsregistreringsförbud.

5 Utlämnandet av uppgifter i personalkontrollen

Inledning

Tidigare kapitel har redogjort för säkerhetspolisens ansträngningar för att utöka registreringen i centralregistret så att den trots personalkontrollkungörelsens åsiktsregistreringsförbud i större utsträckning skulle kunna lämna ut politiska uppgifter i personalkontrollen. I formell mening lyckades man i dessa ansträngningar då regeringen 1981 utfärdade nya tilläggsföreskrifter till personalkontrollkungörelsens åsiktsregisteringsförbud.

Detta kapitel behandlar säkerhetspolisens hantering av andra delar av personalkontrollkungörelsen som var avsedda att begränsa omfattningen av personalkontrollen, förbättra säkerhetsskyddet samt öka rättssäkerheten för de kontrollerade personerna. Antalet "säkerhetskänsliga" tjänster skulle begränsas och i ökad utsträckning skulle det genomföras samtal med de personer som var föremål för personalkontroll. Kapitlet behandlar frågan om hur dessa regler kom att tillämpas i praktiken i avsnitten om *skyddsklassindelningen* och *kommuniceringen*. Vidare redogör kapitlet för omfattningen av den politiska delen av personalkontrollen genom en redovisning av hur många ärenden som lämnades ut i personalkontrollen dels som s.k. spontanutlämnande, dels efter förfrågan från myndigheter och företag inom totalförsvaret. Här återfinns också en presentation av ett urval av de personalkontrollärenden som föredrogs för RPS:s styrelse vid två sammanträden 1977 respektive 1987.

Såväl personalkontrollens regelverk som dess praktik är till stora delar kända sedan tidigare. En viktig studie av personalkontrollen genomfördes av Dennis Töllborg i doktorsavhandlingen *Personalkontroll - en ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen* som publicerades 1986.

Personalkontrollen har dessutom behandlats av flera offentliga utredningar.⁴⁴⁴ Bland dessa skall särskilt nämnas Registernämndens tre utredningar *Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996* (1998), *Personalkontroll del II* (2000) och *Personalkontroll del III* (2002) som mycket ingående har granskat stora delar av det svenska personalkontrollsystemet. De två sistnämnda utredningarna följer - så långt det är möjligt - upp handläggningen av ett antal personalkontrollfall.

Registernämndens utredningar är ett resultat av den under 1997 återupptagna debatten om myndigheternas handläggning av personalkontrollen av Torsten Leander i slutet av 1970-talet. I november 1997 gav regeringen Registernämnden i uppdrag att utreda vissa frågor rörande personalkontrollen under perioden 1969-1996. I regeringens direktiv angavs följande riktlinjer för utredningen:

Undersökningen skall ta sikte på i vad mån personers anställningsförhållanden har påverkats till följd av att personuppgifter i Säkerhetspolisens register har hanterats på ett sätt som, oavsett att det ryms inom det regelverk som gällde vid tiden för handläggningen, inte framstår som rimligt med hänsyn till omständigheterna.⁴⁴⁵

Registernämnden undersökte dels frågan om personalkontrollen och registreringen stått i överensstämmelse med gällande regelverk, dels frågan om rimligheten i de kontrollerande myndigheternas och företagens hantering av personalkontrollärendet. I utredningsarbetet formulerade Registernämnden fem förutsättningar för de ärenden den skulle granska. För det första skulle personalkontrollen vara utförd någon gång under tiden den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996, dvs. under den tid då personalkontrollkungörelsen gällde. För det andra skulle personalkontrollen ha skett för ett ändamål som kunde karaktäriseras som ett anställningsförhållande. Personalkontroll för frivilliguppdrag inom hemvärnet och FN blev föremål för utredning, dock ej värnpliktsärenden. För det tredje skulle uppgifter ur SÄPO:s register ha lämnats ut till den myndighet eller det företag som hade begärt att personalkontrollen skulle utföras.

⁴⁴⁴ Se bl.a. SOU 1989:18, SOU 1990:51, JO:s ämbetsberättelser 1972, JK:s yttrande till regeringen 1990 samt Registernämndens tre utredningar från 1998, 2000 och 2002.

⁴⁴⁵ Registernämnden (1998), s. 7.

ras. För det fjärde skulle anställande myndighet/företag ha beslutat att inte anställa den kontrollerade eller fattat ett beslut som fått negativa följder på en redan anställds anställningsförhållande. För det femte skulle myndighetens eller företagets negativa beslut ha varit en följd av de uppgifter som hade lämnats ut ur SÄPO:s register.⁴⁴⁶

Eftersom nämnden undersökte samtliga typer av personuppgifter i säkerhetspolisens register så berör delar av dess utredning frågor som ligger utanför Säkerhetstjänstkommissionens uppdrag. Registernämnden identifierade sammanlagt 1001 granskningsfall enligt ovannämnda kriterier. Fallen granskades i tre avseenden. För det första undersökte nämnden om det kunde bedömas ha varit korrekt av SÄPO att registrera den kontrollerade. För det andra prövade den om det kunde anses vara rätt av rikspolisstyrelsen att lämna ut uppgifterna för personalkontroll. För det tredje försökte nämnden att - i den mån detta var möjligt - utreda om anställande företag eller myndighet hade agerat "på ett rimligt sätt".⁴⁴⁷ Av de 1001 fallen tillhörde 680 den politiska delen av personalkontrollen.⁴⁴⁸ Registernämndens utredningar ger en god inblick i frågan om vilka politiska uppgifter som ansågs relevanta vid personalkontrollen.

Skyddsklassindelningen

Sedan 1948 hade det gjorts en uppdelning mellan befattningar av betydelse för rikets säkerhet och befattningar av *särskild* betydelse för rikets säkerhet där skillnaden i personalkontrollen handlat om i vilken omfattning uppgifter om "politisk belastning" eller andra uppgifter om personliga förhållanden fick lämnas ut. De av den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären föreslagna förändringarna av personalkontrollen syftade särskilt till att skapa en mer effektiviserad och noggrannare genomförd handläggning vid kontroll av de befattningar som bedömdes vara av särskild betydelse

---

⁴⁴⁶ Ibid, s. 30.

⁴⁴⁷ Eftersom ca 80 % av de av säkerhetspolisen upprättade personalkontrollpromemoriorna gällrats för perioden 1969-1974 så är det emellertid inte möjligt att redovisa en heltäckande empirisk undersökning av personalkontrollen under den aktuella perioden. Registernämnden (1998), s. 35. Gallringen av äldre personalkontrollpromemior påbörjades 1973 och var avslutad 1975. Av de 39 000 st PM som sparats från 1940-talet fram till 1974 gällrades 35 800 st (PM den 17/5 1976. Säkerhetspolisens arkiv, Ö V, vol. 1. SÄPO). Att Fst/Säk hade sparats åtskilliga av dessa PM på mikrofilm torde ha varit okänt för RPS/Säk (Ang Fst/Säk:s filmer se Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁴⁴⁸ Registernämnden (1998), s. 77.

för rikets säkerhet. Vid personalkontroll för den högre "riskklassen", vars omfattning skulle regleras av regeringen och inte som tidigare av respektive myndighet, skulle ett omsorgsfullt referensförfarande tillämpas och säkerhetssamtal skulle hållas. Med tanke på att dessa förändringar skulle försvåra hemlighållandet av personalkontrollen föreslogs mer öppenhet kring principerna för personalkontrollen. Nämnden argumenterade också för en viss inskränkning av personalkontrollen för den lägre riskklassen så att "onödiga personalkontroller" undveks. Detta motiverades av såväl arbetsekonomiska som medborgarrättsliga skäl. I övrigt skulle handläggningen av denna personalkontroll ej förändras utan den skulle - som tidigare - huvudsakligen baseras på registerkontroller.⁴⁴⁹

Huvudpoängen med nämndens förslag var att antalet personalkontroller skulle minska kvantitativt samtidigt som kvalitén på kontrollerna skulle förbättras. Minskningen av antalet personalkontroller skulle ske genom att regeringen skulle ta ansvar för besluten om vilka tjänster som skulle omfattas av personalkontroll. Den kvalitativa förbättringen skulle ske genom noggrannare personundersökningar och genom samtal med den person som var föremål för kontrollen.

I 1969 års personalkontrollkungörelse föreskrevs att de tjänster som skulle omfattas av personalkontroll skulle hänföras till två skyddsklasser. Skyddsklass 1 omfattade tjänster som var av "synnerlig betydelse för rikets säkerhet" medan skyddsklass 2 omfattade tjänster som var av "betydelse för rikets säkerhet". Vilka tjänster som hörde till respektive skyddsklass bestämdes av regeringen. I vissa fall skulle myndigheterna själva - efter bemyndigande av regeringen - kunna fatta beslut om vilka tjänster som skulle hänföras till skyddsklass 2.⁴⁵⁰

År 1983 ändrades bestämmelserna i personalkontrollkungörelsen då det infördes tre skyddsklasser:

skyddsklass 1 A, om befattningshavaren i stor omfattning får del av sådana sekretessbelagda uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet som berör en större eller särskilt vä-

⁴⁴⁹ Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁴⁵⁰ Personalkontrollkungörelsen SFS 1969:446, 4 §. Skyddsklassplacering (även skyddsklass 1) hos försvarets leverantörer skulle enligt 1983 års regler bestämmas av ÖB (SFS 1983:764, 4 §, se även SFS 1992:837, 4 §).

sentlig del av totalförsvaret, skyddsklass 1 B, om befattningshavaren annars i en omfattning som inte är obetydlig får del av sekretessbelagda uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet, skyddsklass 2, om befattningshavaren antingen i obetydlig omfattning får del av sekretessbelagda uppgifter av synnerlig betydelse för rikets säkerhet eller i en omfattning som inte är ringa får del av andra sekretessbelagda uppgifter av betydelse för rikets säkerhet.⁴⁵¹

År 1990 uppskattade SÄPO-kommittén antalet skyddsklassade tjänster till 411 000 st. Av dessa tillhörde 1000 tjänster skyddsklass 1 A och 10 000 tjänster skyddsklass 1 B. Övriga 400 000 tjänster hänfördes till skyddsklass 2.⁴⁵²

Även i 1996 års säkerhetsskyddslag föreskrivs att regeringen beslutar om vilka anställningar som skall placeras i säkerhetsklass. Med undantag för den registerkontroll som utförs för riksdagsförvaltningen bestämmer regeringen om säkerhetsklassplacering av tjänster.⁴⁵³ I säkerhetsskyddsförordningen har regeringen delegerat denna beslutanderätt till ett stort antal myndigheter (se bilaga 2).

Beskrivningen av de tjänster som ska placeras i säkerhetsklass 1 överensstämmer i stort sett med beskrivningen i personalkontrollkungörelsens skyddsklass 1 A. Den enda skillnaden är att formuleringen om totalförsvaret ej återfinns i 1996 års regler. Säkerhetsklass 2 beskrivs på samma sätt som den tidigare gällande skyddsklass 1 B. Den största förändringen genomfördes för personalkontrollkungörelsens skyddsklass 2 som bytte namn till säkerhetsklass 3. I denna ska anställda som "i övrigt får del av uppgifter som omfattas av sekretess och som är av betydelse för rikets säkerhet, om ett röjande av uppgifterna kan antas medföra men för rikets säkerhet som inte endast är ringa" placeras.⁴⁵⁴ Därmed bestämdes att det skulle göras en bedömning om att en eventuellt uppkommen skada skulle vara av en viss omfattning för att en anställd skulle placeras i säkerhetsklass 3. Den omständigheten att en anställd hanterar sek-

⁴⁵¹ Förordning om ändring i personalkontrollkungörelsen (1969:446), SFS 1983:764, 4 §.

⁴⁵² SOU 1990:51, s. 236. Bland skyddsklass 2-befattningarna dominerade de militära krigsplaceringarna. Antalet skyddsklass 2-befattningar minskade under 1990-talet p.g.a. neddragningar inom krigsorganisationen (SOU 1994:149, s. 86).

⁴⁵³ SFS 1996:627, 20 §.

⁴⁵⁴ Ibid, 17 §.

retessbelagda uppgifter kan därmed inte betraktas som tillräcklig för registerkontroll hos säkerhetspolisen.⁴⁵⁵

Sedan 1960-talet har det även inom säkerhetspolisen funnits intresse av att begränsa antalet skyddsklassade tjänster. Detta skulle minska arbetsbelastningen och öka kvalitén på kontrollerna. Dessutom skulle man därmed minska risken för nya kritiska debatter kring frågan om hur säkerhetspolisens politiska registreringar användes i personalkontrollen. Det sistnämnda motivet framhölls av chefen för säkerhetspolisens personalkontrollrotel kommissarie D T vid en intern konferens 1969:

Om personalkontroll företages i onödan kan den föranleda ett löjets skimmer hos allmänheten och därigenom motverka sitt syfte.⁴⁵⁶

Vid ett annat tillfälle citerade han med gillande en formulering av den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären där det - angående antalet skyddsklassade tjänster - framhölls att "sannolikt kan en icke obetydlig gallring ske vid en kritisk granskning, som tar sikte på att endast i verklig mening säkerhetskänsliga anställningar bör bli föremål för personalkontroll".⁴⁵⁷

De problem som kommissarie D T trodde skulle lösas efter utfärdandet av personalkontrollkungörelsen kom emellertid att kvarstå. I en skrivelse ställd till justitiedepartementet från rikspolisstyrelsen i maj 1976 påpekades följande:

Antalet framställningar om personalkontroll synes rikspolisstyrelsen anmärkningsvärt högt. De begränsningar av begäran om personalkontroll som åsyftades med skyddsklassindelningen har icke uppnåtts. Med hänsyn till det begränsade antalet utlämnade uppgifter kan det vidare ifrågasättas om den nuvarande formen för personalkontroll är meningsfull och om

---

⁴⁵⁵ Proposition 1995/96:129, s. 42.

⁴⁵⁶ Uttalande av D T enligt protokoll från föreståndarmöte i Stockholm 4/11 - 7/11 1969. HSC nr 660/69. SÄPO.

⁴⁵⁷ Se redogörelser av Ralph Sterner och D T enligt protokoll från sektions- och rotelchefs-konferens i Skövde 10/5 - 13/5 1971. JWK 5:720/6, löpnr 2. SÄPO. Formuleringen återfinns i SOU 1968:4, s. 72.

den kan anses vara av avsedd betydelse för att förhindra infiltration inom totalförsvaret.⁴⁵⁸

År 1988 uppmärksammades att det statliga dataföretaget DAFA placerat alla sina tjänster i skyddsklass och att en person avskedats trots att han i tjänsten inte hade tillgång till känsligt material. Detta fall debatterades bland annat i riksdagen.⁴⁵⁹ Skyddsklassproblematiken har också behandlats av offentliga utredningar som undersökt personalkontrollsystemet. I utredningen *Säkerhetspolisens arbetsmetoder* hävdade regeringens särskilde utredare Carl Lidbom 1989 att många myndigheter använt personalkontrollen som "ett urvalsinstrument vid tjänstetillsättning" och att detta medfört att dessa "personalkontrollerar betydligt fler personer än vad reglerna egentligen medger".

Vid en del myndigheter förefaller man också enligt SÄPO att alltför flitigt ha utnyttjat sina bemyndiganden från regeringen att själva besluta om skyddsklassning i klass 2. Antalet tjänster i skyddsklass 2 borde därför kunna minskas, en uppfattning som har framförts till mig även från annat håll än SÄPO.⁴⁶⁰

SÄPO-kommittén gick på samma linje som Lidbom och föreslog att myndigheterna - under regeringens överinseende - kritiskt granskade sina i skyddsklass 2 placerade befattningar för att om möjligt minska antalet.⁴⁶¹

Vilka uppgifter fick lämnas ut?

Som nämnts ovan motiveras säkerhetsklassindelningen av att utlämnandet av uppgifter ur säkerhetspolisens register skall begrän-

⁴⁵⁸ *Personalkontrollsystemet*. Skrivelse ställd till justitiedepartementet från rikspolisstyrelsen den 5/5 1976. SAK 701391-9852. vol. 2. SÄPO. Den f d säkerhetshandläggaren vid televerket Allan Hansson har offentligt deklarerat samma ståndpunkt ("Inte bara IB och Säpo..." insändare i Dagens Nyheter den 10/12 1997).

⁴⁵⁹ Riksdagsprotokoll 1988/89:36, s. 42-44. Fallet har varit föremål för utredning av Registernämnden och enligt nämndens bedömning fanns det inte skäl till att ha den aktuella tjänsten placerad i skyddsklass (se *Personalkontroll. Del II*. Fortsatt uppdrag av regeringen den 31 mars 1999 om utlämnanden av uppgifter ur SÄPO-registret den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden den 3 oktober 2000, s. 120-128)

⁴⁶⁰ SOU 1989:18, s. 95.

⁴⁶¹ SOU 1990:51, s. 239.

sas.⁴⁶² Uppgiftsutlämnandet skall vara kopplat till regeringens och de berörda myndigheternas bedömningar av olika befattningars känslighet ur säkerhetssynpunkt.

För de befattningar som har högsta skydds- eller säkerhetsprioritering föreskrivs inga restriktioner om vilka registeruppgifter som skall få lämnas ut för kontroll. Enligt personalkontrollkungörelsen fick rikspolisstyrelsen lämna ut "varje uppgift som är tillgänglig i polisregister" för skyddsklass 1 under perioden 1969-1983 och för skyddsklasserna 1 A och 1 B under perioden 1983-1996. Sedan 1996 gäller denna bestämmelse för säkerhetsklasserna 1 och 2. 1996 års säkerhetsskyddslag föreskriver dessutom att - "om det är oundgängligen nödvändigt" - samtliga uppgifter om make/maka eller sambo kan lämnas ut.⁴⁶³

Vad beträffar utlämnande av uppgifter för de tjänster som - i enlighet med personalkontrollkungörelsen - placerats i skyddsklass 2 sammanfattades reglerna i tre punkter i § 9. Formuleringarna i punkterna 1 och 2 förändrades vid några tillfällen under perioden 1969-1996. Under perioden 1969-1972 hade denna paragraf följande lydelse:

9 §

Beträffande den som innehar eller avses skola tillträda tjänst i skyddsklass 2 får rikspolisstyrelsen lämna ut uppgift ur säkerhetsavdelningens register om att han

1. dömts eller är misstänkt för brott som avses i 1 § lagen den 21 mars 1952 (nr 98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål eller för brott som avses i 13 kap. 7 eller 8 § brottbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott.

---

⁴⁶² Sedan 1969 gäller att "kontrollen skall avse endast den som kan antas bli utsedd till innehavare av tjänsten" (SFS 1969:446, 6 §). I säkerhetsskyddsförordningen stadgas att "registerkontroll får endast göras om den som säkerhetsprövningen avser kan antas komma att anställas eller på annat sätt delta i den aktuella verksamheten. Om det finns synnerliga skäl får kontroll göras utan ett sådant antagande". För nuvarande regler se säkerhetsskyddsförordningen, SFS 1996:633, 23 §.

⁴⁶³ SFS 1969:446, 8 §, 1983:764, 8 § samt 1996:627, 21 §. De som kontrollerades för tjänst i skyddsklass 1 A skulle enligt 1983 års bestämmelser vara föremål för "särskild personutredning" och registreras av säkerhetspolisen (SFS 1983:764, 2 §).

2. eljest dömts eller är misstänkt för sådan handling eller försök eller förberedelse därtill som innefattar brott mot rikets säkerhet eller som är ägnad att undergräva det demokratiska statskicketets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat, eller

3. genom sin verksamhet eller eljest kan befaras vara beredd att delta i sådana handlingar som avses under 1 eller 2.⁴⁶⁴

Den 22 september 1972 beslutade regeringen att formuleringen ”*undergräva* det demokratiska statskicketets bestånd eller rikets ställning som oberoende stat” i punkt 2 skulle ändras till lydelsen ”*att med våld förändra* det demokratiska statskicketets bestånd eller *påverka* rikets ställning som oberoende stat” [UE:s kurs.].⁴⁶⁵ Den andra förändringen i denna paragraf genomfördes 1993 då regeringen - i punkt 1 - utökade möjligheterna att lämna ut uppgifter om personer som misstänktes eller dömts för brott.⁴⁶⁶ Om personalkontrollen rörde en tjänst som var placerad i skyddsklass 2 och som var förenad med bevakningsuppgift, förrådsansvar eller ansvar för pengar fick rikspolisstyrelsen även lämna ut uppgifter om person som under de senaste tio åren dömts för vissa brott.⁴⁶⁷

I den nuvarande lydelsen av 1996 års säkerhetskylldslag föreskrivs att registerkontrolluppgifterna för säkerhetsklass 3 får omfatta ”uppgifter i belastningsregistret, misstankeregistret, SÄPO-

---

⁴⁶⁴ SFS 1969:446. De brott som nämns i 1952 års tvångsmedelslag är bl.a. mordbrand, sabotage och allmänfarlig ödeläggelse riktad mot egendom med betydelse för rikets säkerhet (BrB 13 kap 1-5 §§); uppror, väpnat hot mot laglig ordning och olovlig kärverksamhet (BrB 18 kap 1,3 och 4 §§); högförräderi, spioneri, olovlig underrättelseverksamhet (BrB 19 kap 1, 2, 5-8, och 10 §§); mord, misshandel, frihetsberövande om det innebär förgripelse på kungen eller annan medlem av kungahuset (SFS 1952:98 med ändringar enligt SFS 1974:332, 1977:1026 samt 1990:418). BrB 13 kap 7 och 8 §§ avser förgöring och spridande av gift och smitta.

⁴⁶⁵ SFS 1972:505, 9 §, 22/9 1972 (ikraftträdande den 10/10 1972).

⁴⁶⁶ SFS 1993:984, 9 §. Enligt denna förordning skulle uppgifter om personer som misstänktes eller dömts för brott mot 3, 4 eller 6 kap., 8 kap. 5 eller 6 §, 12 kap. 1 eller 3 §, 13 kap. eller 16 kap. 1-6 §§ brottsbalken eller 1 eller 3 § narkotikastrafflagen lämnas ut vid personalkontroll för skyddsklass 2. Dessa kapitel i brottsbalken handlar om brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid, sexualbrott, rån, skadegörelse, allmänfarliga brott (grov mordbrand, sabotage etc.) samt brott mot allmän ordning (våldsamt upplopp, uppvigling etc.).

⁴⁶⁷ 8-11 eller 14 kap., 16 kap. 1-6 §§, 17, 18 eller 20-22 kap. brottsbalken (bl.a. ekonomisk brottslighet såsom stöld, bedrägeri etc. och brott mot allmän verksamhet, t ex våld eller hot mot tjänsteman), 3 § i SFS 1960:418 om straff för varusmuggling, 4 § 1 mom. i SFS 1951:649 om straff för vissa trafikbrott eller 1 eller 3 § narkotikastrafflagen (1968:64). SFS 1969:446. Se även förändringarna i SFS 1988:900, 1990:155, 1993:984 och 1995:421.

registret och uppgifter som annars behandlas hos Säkerhetspolisen".⁴⁶⁸ Regeringen kan också utfärda föreskrifter om registerkontroll i andra fall "om det behövs för skyddet mot terrorism och det finns särskilda skäl".⁴⁶⁹ Regelverket föreskriver således inga klara begränsningar vad gäller karaktären på de uppgifter som får lämnas ut i personalkontrollen.

Utlämnande av uppgifter i personalkontrollen skall enligt regelverket inte automatiskt innebära att en person diskvalificeras för den tilltänkta tjänsten. Myndigheten eller företaget som begärt registerkontroll beslutar själv om vederbörande ska anställas eller inte. När ett ärende är avgjort är myndigheten ålagd att till rikspolisstyrelsen återlämna de personalkontrollhandlingar som tillsänts myndigheten.⁴⁷⁰

Utlämnande av s.k. spontanuppgifter

Under åren 1951-1969 hade regeringen utfärdat regler om att säkerhetspolisen på eget initiativ skulle lämna ut nytillkomna registeruppgifter om personer som tidigare varit föremål för personalkontroll och värnpliktiga.⁴⁷¹ I personalkontrollkungörelsens ursprungliga lydelse från 1969 saknades instruktioner om dylikt "spontan" uppgiftsutlämnande. Detta förhållande förändrades 1976 då regeln om spontanutlämnande av registeruppgifter i personalkontrollen återinfördes.⁴⁷² För närvarande regleras utlämnandet av spon-

⁴⁶⁸ SFS 1996:627 med de ändringar som genomfördes i SFS 1998:625.

⁴⁶⁹ I dessa fall får utlämnandet omfatta alla uppgifter om den kontrollerade som "finns i SÄPO-registret eller annars behandlas hos Säkerhetspolisen" samt de uppgifter om den kontrollerade som finns i belastningsregistret och i misstankeregistret om dom eller misstanke om brott som avses i brottsbalkens 3 kap. 1, 2, 5 och 6 §§ (om brott mot liv och hälsa), 4 kap. 1-6 och 8-9 a §§ (om brott mot frihet och frid), 6 kap. 1 och 2 §§ (våldtäkt och sexuellt tvång), 8 kap. 4-6 §§ (om grov stöld och rån), 9 kap. 3 och 4 §§ (grovt bedrägeri och utpressning), 12 kap. 3 § (grov skadegörelse), 13 kap. 1-5 b och 7 §§ (om allmänfarliga brott), 16 kap. 1-3, 5, 6 och 8 §§ (om brott mot allmän ordning), 17 kap. 1 § (våld eller hot mot tjänsteman), 18 kap. 1 och 3-5 §§ (om högmålsbrott), 19 kap. (om brott mot rikets säkerhet) samt 1 och 3 §§ narkotikastrafflagen (SFS 1968:64), och 9 kap. 1 § vapenlagen (SFS 1996:67). Även uppgift om försök och förberedelse till dessa gärningar får lämnas ut. SFS 1998:625.

⁴⁷⁰ SFS 1969:446, 20 och 23 §§ (se även SFS 1976:110 § 21-23) och säkerhetsskyddslag, SFS 1996:627, 27 och 28 §§. I personalkontrollkungörelsen ålades myndigheterna att till rikspolisstyrelsen anmäla vad den beslutat i ärenden som föranlett utlämnande av uppgifter från polisens register. Sedan 1996 finns endast föreskrifter om att myndigheten skall dokumentera resultat av säkerhetsprövning när det gäller en person som bedömts vara pålitlig ur säkerhetssynpunkt. SFS 1969:446, 22 § och SFS 1996:633, 38 §.

⁴⁷¹ Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁴⁷² *Förordning om ändring i personalkontrollkungörelsen (1969:446)*, SFS 1976:110, 7 §. Se även SFS 1983:764, 7 §. Paragrafen - som gällde båda skyddsklasserna - föreskrev att ny prövning skulle ske då nya registeruppgifter.

tanuppgifter i 1996 års säkerhetsskyddsförordning.⁴⁷³ I detta sammanhang skall också nämnas föreskriften om att anställda i skyddsklass 1 (motsvarande skyddsklasserna 1 A och 1 B under perioden 1983-1996 och sedan 1996 säkerhetsklass 1 och 2) skall vara föremål för ny registerkontroll minst vart femte år. Ny kontroll skall annars genomföras "när det finns särskild anledning till det".⁴⁷⁴

Spontanutlämnande av registeruppgifter angående "män i värnpliktig ålder" pågick i stor omfattning fram till och med december 1971 - då skyddsklassindelningen inom försvaret var genomförd.⁴⁷⁵ År 1971 utlämnades det i 284 fall "spontant" uppgifter om personer som var registrerade på grund av anknytning till någon "sammansatt" organisation. Samtliga fall utom ett handlade om tjänstgöring inom försvaret. Åren 1969 och 1970 uppgick antalet spontanutlämnade uppgifter till försvaret till 208 respektive 177.⁴⁷⁶ Under åren 1972 till 1976 utlämnades inga spontanuppgifter från rikspolisstyrelsen. Efter 1976 års regelförändring återupptogs förfarandet i mindre omfattning. Under åren 1976-1993 var - enligt säkerhetspolisens statistik - uppgifter om sammanlagt knappt tjugo personer föremål för spontanutlämning. I denna totalsiffra ingår ärenden som innehöll uppgifter såväl i säkerhetspolisens centralregister (inklusive "ickepolitiska" uppgifter) som i polis- och belastningsregistret (PBR). Därefter har antalet spontanutlämningar ökat men består endast till liten del av politiska uppgifter.⁴⁷⁷

⁴⁷³ SFS 1996:633, 29 §.

⁴⁷⁴ SFS 1969:446, 6 § och SFS 1996:633, 25 §.

⁴⁷⁵ Jfr Rikspolisstyrelsens plenumprotokoll 1971-1972. SAK 701391-9852. SÄPO. Se även *Remisskrivelse med anledning av förslag till skrivelse angående lämnande av spontanuppgifter beträffande militär personal*. Ö Frånstedt den 15/12 1971 (JWK 5:9/4a, löpnr 2a, s. 14/79. SÄPO). Skyddsklass 2-befattningar för värnpliktiga fastställdes den 10/9 1971 (för förändringarna under 1970-talet se JWK 5:9/4a, löpnr 2a, s. 14/206. SÄPO).

⁴⁷⁶ Personalkontrollstatistik i SAK 001306-4837, löpnr 1 och 2. SÄPO. Enligt en sammanställning av Holmér ang 1971 års personalkontrollhandläggning handlade 110 spontanuppgifter (av det totala antalet 284) om "medlemskap" och 174 uppgifter om "medlemskap + aktivitet i någon form" (*PM ang tillämpningen av personalkontrollkungörelsen m.m.* den 17/10 1972 av Hans Holmér (sign "H.H.") den 17/10 1972. Säkerhetspolisens arkiv, F I vol. 1. SÄPO).

⁴⁷⁷ Plenumstatistik 1970-1996. SAK 701391-9852, vol. 5. SÄPO. Till följd av ändring i 7 § personalkontrollkungörelsen (1976:110) om utlämnande av spontanuppgifter för personal som placerats i skyddsklass 2-tjänster sammanställdes mikrofiche över dessa personer. Uppdatering skulle ske två gånger om året. Sökningar skulle vara möjliga för personalkontroller som skett de senaste fem åren (*Nya frågemöjligheter för skyddsklass 2-registrerade*. PM den 6/12 1976. SH 1593/76. JWK 5:770, löpnr 7, s. 229. SÄPO). Enligt beräkningar omfattade - under 1970-talet - "fichen" 375 000 personer (PM den 9/3 1977. JWK 5:770, löpnr 7, s. 230. SÄPO).

Den parlamentariska kontrollen i rikspolisstyrelsen

Innan registeruppgifter från säkerhetspolisen fick lämnas ut för personalkontroll skulle - under åren 1948-1996 - ärendet prövas av särskilt utsedda parlamentariker. Fram till förstatligandet av polisväsendet gick denna grupp av riksdagsledamöter under benämningen samrådsnämnden. I juli 1964 tog dessa plats som lekmanrepresentanter i RPS:s styrelse. Under åren 1948-1969 krävdes att minst två av dessa var närvarande och att båda dessa lämnat sitt samtycke för att uppgifter skulle få lämnas ut för personalkontroll. I 1969 års personalkontrollkungörelse föreskrevs att minst tre lekmanaledamöter måste vara närvarande för att RPS:s styrelse skulle kunna besluta om frågor om utlämnande av registeruppgifter för personalkontroll. För beslut om utlämnande av uppgift krävdes att samtliga närvarande lekmanaledamöter var överens. I annat fall kunde rikspolischefen underställa regeringen ärendet. Detta kunde också ske om en enskild lekmanarepresentant begärde detta.⁴⁷⁸ Sedan 1996 prövas utlämnandefrågor av den då inrättade myndigheten Registernämnden. För att Registernämnden, som skall bestå av högst åtta av regeringen utsedda ledamöter, skall kunna besluta i registerkontrollärenden krävs att minst fyra ledamöter (inklusive ordföranden) är närvarande och eniga om beslutet. Om det råder oenighet i ett ärende kan ordföranden - om han anser att den aktuella uppgiften bör lämnas ut - hänskjuta ärendet till regeringen för avgörande.⁴⁷⁹

Att någon av lekmanaledamöterna i RPS:s styrelse avgav en annan mening än sina kolleger i en fråga rörande utlämnande av politiska registeruppgifter för personalkontrollen torde ha varit mycket ovanligt. När en sådan situation uppstod i december 1979 omnämndes det aktuella sammanträdet - vid ett ledningsmöte - av byråchefen Sture Höglund som "ett på sitt sätt historiskt plenum i rikspolisstyrelsen" då han kunde konstatera att "för första gången kunde parlamentarikerna inte ena sig i ett personalkontrollärende".⁴⁸⁰ Det aktuella ärendet handlade om en person som sökt tjänst som polissekreterare och som enligt säkerhetspolisens registeranteckningar varit värd för Nordiska Rikspartiets "kamratmöte" i början av 1970-talet och som vid denna tid även innehaft en ledande ställning inom partiet. Efter det att ärendet hänskjutits till

⁴⁷⁸ Personalkontrollkungörelsen, SFS 1969:446, 11 §.

⁴⁷⁹ Förordning med instruktion för Registernämnden, SFS 1996:730, 2, 8 och 9 §§.

⁴⁸⁰ Protokoll från ledningsmöte den 6/12 1979. RPS/Säk:s arkiv, A I, vol. 1. SÄPO.

regeringen beslutades att de aktuella uppgifterna skulle få lämnas ut, vilket resulterade i att personen inte antogs för den aktuella tjänsten.⁴⁸¹

I tidigare kapitel återfinns beskrivningar för hur parlamentarikerna kunde verka återhållande på säkerhetspolisens registreringsverksamhet. Att dessa i vissa fall kunde besluta om att de av säkerhetspolisen föredragna registeruppgifterna inte skulle lämnas ut i personalkontrollen visas nedan.

I viss mån hade parlamentarikerna även insyn i säkerhetspolisens inhämtande verksamhet. I de personalkontrollpromemorior som föredrogs för parlamentarikerna i RPS:s styrelse angavs ibland hur informationen rörande de kontrollerade inhämtats. Under 1950- och 1960-talen kunde källnamnen - såväl för telefonkontrollöverskottet som förtroliga meddelare - återfinnas i den löpande texten.⁴⁸² Från senare delen av 1960-talet och framåt förekommer i regel inte några källnamn i föredragningspromemoriorna. När informationen kommit från öppna källor (t.ex. tidningar) har det emellertid ofta angivits.

Även därefter har överskottsuppgifter från telefonkontrollen utlämnats i personalkontrollen (bl.a. i Leanderfallet).⁴⁸³ Att telefonkontrollöverskott utlämnades i personalkontrollen uppmärksammades av 1970-talets "whistleblower" kommissarien vid säkerhetspolisen Melker Berntler i en anmälan till justitiekanslern (JK) i december 1977. Berntler anmärkte då att det vid säkerhetspolisen tillämpades "ett system med utnyttjande av uppgifter, som erhållits genom telefonavlyssning" och att detta uppenbart stred mot bestämmelserna i rättegångsbalken som - beträffande sparande av uppteckningar från telefonkontroll - stadgade följande:

I den mån uppteckningen innehåller något, som ej är av betydelse för utredningen, skall den efter granskningen omedelbart förstöras.⁴⁸⁴

Berntlers anmälan resulterade i ett yttrande av justitiekanslern i december 1978. I yttrandet sade sig JK inte funnit någon grund för

⁴⁸¹ Se Rikspolisstyrelsens plenumprotokoll den 5/12 1979 (SAK 701391-9852. SÄPO) samt personalkontrollpromemorian i JWK 5:9/4d, vol. 2, s. 315. SÄPO.

⁴⁸² För exempel se Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁴⁸³ Lampers, Lars Olof: *Säkerhetspolisens användning av s.k. överskottsinformation från telefonkontrollen*. Sekretariatsrapport till Säkerhetstjänstkommissionen.

⁴⁸⁴ RB 27:16, tredje stycket.

att kritisera säkerhetspolisens sätt att hantera de uppgifter som inhämtats genom telefonkontroll. Det faktum att säkerhetspolisen lämnade ut dessa uppgifter i personalkontrollen möttes av en förstående attityd av JK.

Vid telefonavlyssning erhållna uppgifter som inte förstörts är - från säkerhetsavdelningens synpunkt - inte överskottsinformation utan uppgifter som är av betydelse för utredningen i det ärende som föranlett telefonavlyssningen. Som jag redan har framhållit möter det inga hinder att sådana uppgifter utlämnas om förutsättningar för ett utlämnande i övrigt föreligger.⁴⁸⁵

Dock ifrågasatte han om inte ledamöterna i RPS:s styrelse regelmässigt borde informeras om de fall då uppgifter inhämtats genom telefonavlyssning.⁴⁸⁶

JK:s yttrande resulterade i att det i flera personalkontrollpromemorior i slutet av år 1978 särskilt angavs vilka uppgifter som inhämtats genom telefonkontroll. Här skall nämnas ett par exempel. Vid ett sammanträde i november 1978 föredrog byråchefen Sture Höglund ett personalkontrollärende som innehöll uppgifter om att personen X varit kandidat för kärpartiet Clarté vid Stockholms universitet 1968 och 1969. Efter detta konstaterande angav promemorian särskilt att övriga uppgifter som var kända om X var inhämtade genom telefonavlyssning.

Därutöver har i telefonkontrollsammanhang följande uppgifter framkommit, 1969 i okt. framkom att X sökt inträde i KFML och att han skulle kallas till ett styrelsemöte för intern information. Han bedömdes som lämplig ledare för en av KFML planerad lokalgrupp i [---].

1970 i okt. framkom att X tillhörde styrelsen för KFML:s stockholmsavdelning.

---

⁴⁸⁵ Ang utnyttjande av material från telefonavlyssning, m.m. Yttrande av JK Ingvar Gullnäs den 24/11 1978 (JK:s Dnr 2962-77-21). SAK 001305-4085, löpnr 2, s. 213. SÄPO.

⁴⁸⁶ Ibid, s. 210.

1972 i febr framkom att en grupp från KFMLr i Stockholm skulle besöka kinesiska ambassaden, där de skulle berätta om den bokhandel som KFMLr öppnat i Stockholm och redogöra för sin politiska linje. Genom spaning kunde fastställas att X ingick i den grupp från KFMLr som besökte ambassaden.

Något ytterligare har därefter icke blivit känt om X.⁴⁸⁷

Dessa uppgifter lämnades ut till postens försvarssektion och enligt en därefter gjord notering antogs X inte för postens värnpliktiga driftvärn.⁴⁸⁸ I december 1978 föredrog Höglund en annan promemoria där det särskilt angavs att uppgifterna i 1:a och 3:e stycket var "Tk-uppgifter":

- 1972 fick Y i uppgift av KFMLr att göra en broschyr om KFMLr. Y berättade, något senare samma år, att han skrivit en kritisk broschyr om KFMLr.
- Y var uppsatt som nionde namn på Clartés valsedel till kärfullmäktigevalen vid [---] universitet år 1976. Clarté fick 7 mandat.
- Y ingick i styrelsen för bokhandeln Oktober AB i [---] under verksamhetsåret 1972. Han innehade posten som styrelseordförande.⁴⁸⁹

Av promemorian framgår det att Y inte blev godkänd för ett skyddsklassat forskningsarbete.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ JWK 5:9/4d, löpnr 3, s. 639. SÄPO. Uppgifterna från 1969-1970 har tillförts personakten från tk-överskottskällan "Åsa". Av andra uppgifter i akten framgår det att X varit registrerad hos säkerhetspolisen sedan 1958, då han som 11-åring vunnit pris i en juniortävling för sin flitiga försäljning av en till Svenska fredskommittén knuten tidskrift. Se p-akt "X". SÄPO.

⁴⁸⁸ Ibid.

⁴⁸⁹ Ibid, s. 651. SÄPO.

⁴⁹⁰ Ibid. Enligt uppgifter som lämnats av Sture Höglund till Säkerhetstjänstkommissionen informerades rikspolisstyrelsen om att personalkontrollpromemorierna innehöll uppgifter från telefonkontrollen. Detta skedde såväl under Carl Perssons som under Holger Romaners tid som rikspolischef. Samtalsanteckning från förhör av Sture Höglund den 14/2 2002. Band F 42/02. Säkerhetstjänstkommissionen. Höglund tillträdde 1976 som chef för RPS/Säk byrå A (säkerhetsskydd). Jfr Justitiekanslerns yttrande 1978 om rikspolisstyrelsens kännedom om förekomsten av tk-uppgifter i personalkontrollpromemorierna: "...upplysningar av denna innebörd ges ibland men ibland inte". *Ang utnyttjande av material från telefonavlyssning, m.m.* Yttrande av JK den 24/11 1978 (JK:s Dnr 2962-77-21). SAK 001305-4085, löpnr 2, s. 210. SÄPO.

Att ovanstående uppgifter var överskottsinformation från telefonkontrollen råder det inget tvivel om. Om säkerhetspolisen föfogade över annan information om att de kontrollerade personerna hade varit föremål för brottsutredning eller hade kontakter med personer som var misstänkta för brott skulle dessa uppgifter varit omnämnda i promemorian. De presenterade uppgifterna hade således inget samband med någon tidigare eller pågående förundersökning. Antingen har parlamentarikerna varit medvetna om att denna hantering av telefonkontrolluppgifter varit tvivelaktig men trots detta valt att godkänna den. Eller också har de varit osäkra om lagstiftningen rörande telefonkontroll och på grund av detta inte uppmärksammat att uppgifter - som egentligen borde ha förstörts - regelmässigt lämnades ut i personalkontrollen.

Sedan Registernämnden övertog kontrollfunktion från RPS:s styrelse har uppmärksamheten på detta område skärpts. Registernämnden tog upp problemen med säkerhetspolisens hantering av överskottsinformation vid ett sammanträde med bl.a. justitieministern Laila Freivalds på våren 2000. Vid ett informellt samtal mellan en tjänsteman vid justitiedepartementet och en företrädare för Säkerhetspolisen diskuterades frågan om eventuella möjligheter till lagstiftning som medgav hemlig telefonavlyssning som underrettelsemetod "i preventivt syfte". Tjänstemannen skall då ha sagt "att ett sådant förslag troligen inte är politiskt genomförbart".⁴⁹¹

Enligt 1961 års personalkontrollbestämmelser skulle representanter från LO, TCO och SAF kunna medverka i samrådsnämndens sammanträden då det uppkom frågor om omplacering eller avskedande av befattningshavare som betraktades som opålitliga.⁴⁹² Bakgrunden till denna regel återfinns i 1957 års industriskyddskommittés *PM ang. personalkontroll m.m.* Där framhölls vikten av att utlämnandebeslut som kunde förväntas resultera i omplacering eller avsked först skulle förankras hos de stora arbetsmarknadsorganisationerna för att undvika att den berörda arbetstagaren skulle få fackligt stöd i en eventuell process i arbetsdomstolen.⁴⁹³

I personalkontrollkungörelsens 12 § föreskrevs att dylika ärenden skulle vara föremål för överläggningar mellan av regeringen förordnade arbetsmarknadsrepresentanter som var direkt berörda av frågan och rikspolischefen eller chefen för säkerhetsavdel-

⁴⁹¹ Information till justitieministern - registreringsfrågor. PM den 5/11 2000. SAK 001308-2235, löpnr 4. SÄPO.

⁴⁹² Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁴⁹³ Ibid.

ningen.⁴⁹⁴ Denna regel kom att tillämpas ytterst sparsamt. Enligt uppgifter i Dennis Tölliborgs avhandling hölls ett sammanträde med arbetsmarknadsrepresentanterna den 27 mars 1980. Vid detta tillfälle föredrogs två ärenden som vid utlämnande antogs kunna föranleda att de berörda personerna avskedades. De då närvarande representanterna (SAF-representanten var ej närvarande) framförde inga invändningar mot att uppgifterna lämnades ut.⁴⁹⁵ Detta var det enda tillfälle då representanterna kallades till möte under perioden 1969-1983.⁴⁹⁶

Bestämmelsen omformulerades 1983 då det slogs fast att dessa frågor skulle avgöras i förhandlingar mellan den personalkontrollerande myndigheten och företrädare för den berörda organisationen.⁴⁹⁷ I 1996 års säkerhetsskyddslag och säkerhetsskyddsförordning återfinns inga formuleringar om arbetsmarknadsorganisationernas inflytande över omplacerings- eller avskedandefrågor som kan aktualiseras vid säkerhetsprövning av anställda. Om det vid en statlig myndighet framkommer att en redan anställd "måste anses olämplig från säkerhetssynpunkt för sin befattning" åligger det, enligt säkerhetsskyddsförordningen, myndigheten att anmäla detta till regeringen.⁴⁹⁸

Antal utlämnade uppgifter

Trots de ambitioner som låg till grund för personalkontrollkungörelsens regler om att begränsa antalet skyddsklassade tjänster kom antalet personalkontrollförfrågningar till säkerhetspolisen inte att minska i omfattning. Sedan 1960-talet och in på 1990-talet har antalet förfrågningar som framställts till säkerhetspolisen uppgått till mellan 100 000 och 200 000 per år. Huvuddelen av dessa har gällt skyddsklass 2-befattningar och inkommit till säkerhetspolisen från de militära myndigheterna.⁴⁹⁹ Endast en liten del av förfrågningarna resulterade i att politiska uppgifter lämnades ut till de kontrollerande myndigheterna.

⁴⁹⁴ SFS 1969:446, 12 §.

⁴⁹⁵ Tölliborg, Dennis: *Personalkontroll - en ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. (Stockholm/Lund 1986), s. 337-338.

⁴⁹⁶ Ibid. Se även JO-beslut den 20/2 1984 (Dnr 684/83) i "Eriksson", löpnr 1 (S1). SÄPO.

⁴⁹⁷ SFS 1983:764, 21 §.

⁴⁹⁸ SFS 1996:633, 49 §.

⁴⁹⁹ Som exempel kan nämnas att av de närmare 130 000 personalkontroller som genomfördes 1985 gällde drygt 123 000 skyddsklass 2.

Personalkontrollkungörelsen kom - enligt säkerhetspolisens statistik - att resultera i en minskning av antalet utlämnade politiska personuppgifter från säkerhetspolisens register. År 1968 hade 1500 personalkontrollärenden resulterat i att uppgifter om anknytning till kommunismen lämnades ut till den kontrollerande myndigheten. I 57 personalkontrollfall utlämnades uppgifter om kopplingar till organisationer på högerkanten. Motsvarande siffror för år 1970 uppgick till 262 (v) respektive 5 (h) och för 1971 till 376 (v) och 3 (h). Under åren 1975-1978 resulterade årligen mellan 110 och 160 personalkontrollfall i att uppgifter om anknytning till vänsterrevolutionära organisationer utlämnades. Motsvarande siffror för åren 1979-1989 varierade från 32 (1989) till 190 (1986) och under 1990-talets första hälft mellan 9 (1993/1994) och 17 (1992). Medan siffrorna rörande vänstersidan under perioden 1969-1996 kännetecknas av en sjunkande trend (ang. 1986 års toppnotering se not nedan) ligger antalet utlämnade fall beträffande högersidan på en konstant låg nivå. De årliga siffrorna beträffande utlämning av uppgifter rörande högerextremism låg mellan 1 (1991) och 14 (1975).⁵⁰⁰ Då det för åren 1972-1974 saknas statistiska uppgifter går det inte ange någon exakt siffra på hur många vänster- respektive högerärenden som blev föremål för utlämnande under åren 1970-1996. I runda tal torde det emellertid röra sig om ungefär 2 500 "vänsterärenden" och ungefär 150 "högerärenden". Av dessa ärenden har 680 st. varit föremål för granskning i Registernämndens utredningar.

Resultat av sammanträden 1977 och 1987

Som nämnts ovan har viktiga frågor rörande handläggningen av personalkontrollen redan varit föremål för två grundliga och till stora delar öppet redovisande undersökningar genomförda av Registernämnden.

Registernämndens undersökningar behandlar främst de uppgifter som blev föremål för utlämnande och som resulterade i att den kontrollerades "anställningssituation" påverkades på ett "negativt" sätt. Den har endast i viss mån behandlat frågan om i vilken mån ärenden som föredrogs i RPS:s styrelse inte lämnades ut för personalkontroll eller om personer - om vilka registeruppgifter lämnades ut - godkänts för uppdrag eller anställning som tillhörde någon

---

⁵⁰⁰ Se bilaga 3.

skyddsklass. Registernämnden har heller inte behandlat värnpliktsärenden. För att komplettera Registernämndens utredningar i dessa frågor skall det i följande avsnitt redovisas samtliga återfunna på politiska registreringar grundade föredragningspromemorior från två sammanträden i RPS:s styrelse. Det ena sammanträdet ägde rum i november 1977 och det andra i oktober 1987.

Resultat av sammanträde i november 1977⁵⁰¹

Vid sammanträdet föredrogs närmare 50 politiska personalkontrollärenden för beslut om eventuellt utlämnande.

Icke godkända för krigsplacering i skyddsklass 2

Flertalet av personalkontrollförfrågningarna vid detta sammanträde handlade om krigsplacering av värnpliktiga i skyddsklass 2-tjänster. I ungefär fyrtio fall resulterade utlämnandet av uppgifter i att den kontrollerade personen inte godkändes av försvaret för den avsedda krigsplaceringen. Åtskilliga av dessa bedömdes som potentiella säkerhetsrisker på grund av att de under 1970-talet varit uppsatta som kandidater (i ett fall som femtonde namn) för någon HT 19-gruppering vid val till olika politiska församlingar (kärfullmäktige, riksdagen, landstinget eller kommunalfullmäktige). Dessa uppgifter som var inhämtade med hjälp av öppna källor som tidningar och valsedlar kunde exempelvis resultera i att personer inte godkändes för krigsplacering som radiostationsgruppchef, bilförare eller skyttegruppchef. I några fall utlämnades - förutom valkandidatsuppgifter - även annan information om de kontrollerade. En person hade t.ex. deltagit i flera KFML(r)-demonstrationer och förmodades ha ingått i KFML(r):s militärutskott. En annan hade varit KFML(r):s kontaktman för en soldatklubb och i ett fall utlämnades uppgifter om att en person varit en av ledarna för den s.k. rebellrörelsen och misstänkts för kontakter med terroristmisstänkta palestinier. Det utlämnades också uppgifter om att personer t.ex. varit medlemmar i eller kontaktmän för KFML(r), medverkat i någon av KFML(r):s driftceller inom privata företag, ingått i redaktionen för Revolutionära Marxisters Förbunds (RMF) tidning Mullvaden. I ett fall utlämnades närmare femton år gamla uppgifter rörande en

---

⁵⁰¹ Samtliga sakuppgifter i detta avsnitt är hämtade ur de PM som föredrogs vid rikspolisstyrelsens sammanträde i plenum den 16/11 1977 och som förvaras i JWK 5:9/4 d, vol. 2, s. 356-406. SÄPO.

person som 1962 och 1963 varit kontaktman och kretsstämombud för Nysvenska Rörelsen. Även i följande fall var uppgifterna präglade av viss inaktualitet:

* M som tidigare varit aktiv i VPK hade blivit medlem i KFML i Luleå. Uppgifterna uppges ha styrkts i maj 1971. "Då några ytterligare uppgifter om M därefter icke inkommit har sektion BDL [Luleå] vid förfrågan i dag uppgivit, att trots att M under åren med jämna mellanrum hållits under uppsikt har han inte vid något tillfälle utåt visat sin politiska tillhörighet."

I ett par fall utlämnades mer detaljerade uppgifter om personers politiska aktiviteter. En person hade deltagit i och gjort debattlägg vid Nysvenska Rörelsens riksstämmor i början av 1970-talet men sedan - enligt en tidningsuppgift - utträtt ur rörelsen då han "ogillade riksorganisationens flirt med socialdemokratins vänster och andra marxistiska grupper". En annan person som i början av 1970-talet kandiderat vid kärfullmäktigeval för RMF hade, enligt säkerhetspolisens noteringar, samtidigt som han sympatiserade med RMF innehaft ett kommunalt uppdrag för socialdemokraterna. En tredje person (X) medverkade i soldattidningarna "Soldatmullvaden" och "Röd Soldat" 1973 och 1974 i Umeå. Tidningarna ansågs vara uppviglande och beslagtogs enligt justitieministerns beslut. X var dessutom - enligt promemorian - namngiven under rubriken Militärarbete "i material, som fanns i en bostad med anknytning till RMF i Stockholm".

Icke godkända för hemvärdet (skyddsklass 2)

Två utlämnandefall resulterade i att personer inte antogs till hemvärdet. Den ena av dessa hade enligt säkerhetspolisens registeranteckningar sedan 1970 varit aktiv inom KFML/SKP som arrangör av valmöten (1970 och 1976), bokhandelsansvarig (1974), "banderollbärare" vid demonstration (1976) och mötesdeltagare (1976). Den andra hade observerats bl.a. som valsedelutdelare och demonstrant för KFML kring 1970. Några år därefter hade han valts in i styrelsen för en av KFML:s lokalavdelningar. 1974 hade han deltagit i en SKP-demonstration mot tre sovjetiska örlogsfartyg i Göteborgs hamn.

Godkända för skyddsklass 2-befattningar

I tre fall har det noterats att personer godkänts av den kontrollerande myndigheten för skyddsklass 2-befattningar, trots att politiska uppgifter om dem utlämnades från säkerhetspolisen i november 1977:

* A som enligt säkerhetspolisen haft ledande funktioner inom KFML och Clarté (bl.a. som kassör) i början av 1970-talet och som 1972 "med största sannolikhet" haft kontakt med en representant från Irländska Republikanska Armén (IRA) godkändes av försvarsstaben som styrelseledamot i ett SUA-företag.

* B som under 1960-talet varit aktiv i Clarté och KFML och "enligt uppgifter" bedömts tillhöra den s.k. rebellrörelsen 1968/69 godkändes av försvarsstaben för krigsplacering.

* C som representerat Clarté i ett kärfullmäktige 1976 antogs för en skyddsklass 2-tjänst vid rikspolisstyrelsen.

Icke utlämnade uppgifter

I två fall beslutade RPS:s styrelse vid detta sammanträde att inte lämna ut uppgifterna till den kontrollerande myndigheten. Det ena fallet gällde en person som "uppgivits" vara medlem i KFML(r) 1973 och därefter noterats som medverkande i KFML(r):s transporter och som anställd vid partiets tryckeri. Denna person var avsedd att krigsplaceras som förplägnadstroppchef. Det andra fallet gällde en person som sökt FN-tjänst och som åren 1970-1971 var upptagen i Clartés medlemsmatrikel i Lund.

Resultat av sammanträde i oktober 1987

Vid en genomgång av resultatet av ett styrelsesammanträde vid rikspolisstyrelsen i oktober 1987 har tolv av de sjutton då avgjorda politiska utlämnandefallen återfunnits i Säkerhetspolisens arkiv. Den övervägande delen av dessa gäller noteringar om att kontrollerade personer varit upptagna som valkandidater (ned till sjuttonde plats) för partierna SKP eller KPML(r).

De flesta personalkontrollerna vid detta sammanträde gällde krigsplaceringar vid skyddsklass 2-tjänster och resulterade i att vederbörande inte antogs för den avsedda befattningen. Förutom

uppgifter om valkandidaturer nämndes att de kontrollerade personerna varit studiedagsansvariga, kontaktmän, medverkat i bostads- eller driftsceller eller vid sommarläger.

I två fall godkändes de kontrollerade för krigsplacering i skyddsklass 2 trots att politiska uppgifter lämnats ut om dem. Dessa fall handlade dels om en person som var upptagen som KFML(r)-kandidat (16:e namn) vid ett landstingsval i början av 1970-talet och som spelat i KPML(r):s fotbollslag Röda Stjärnan kring 1980, dels om en person som varit aktiv för RMF under 1970-talet (medlem i bostadscell, kommunalfullmäktigekandidat samt därefter som kontaktman för SP:s bokhandel Röda Rummet).

Förutom krigsplaceringsärendena avgjordes tre fall där uppgifter utlämnades om personer som var avsedda för skyddsklassade arbeten. Två av dessa kom inte att godkännas. Ett fall gällde en person som 1979 varit upptagen som första kandidat för SKP vid ett landstingsval och som inte blev godkänd för SUA-arbete vid Volvo Flygmotor för försvarets materielverks räkning. Den andra personen hade - enligt säkerhetspolisens uppgifter - under åren 1982-1985 ingått i styrelsen för en av SKP:s lokalavdelningar samt varit uppsatt som kandidat vid val till riksdag och landsting.⁵⁰² En person som var registrerad som kontaktman, talare och ledande vid en avdelning inom KPML(r) 1979-1983 godkändes som lokaledare, då tjänsten enligt besked från SJ inte behövde vara skyddsklassad.

En jämförelse med Registernämndens resultat

Ovanstående redovisning av handläggningen av utlämnandeärenden ligger i linje med de resultat som Registernämnden presenterat i sina utredningar. I en sammanfattning av de 680 utredningsfall som rört den politiska delen av personalkontrollen redovisas flera olika typer av anteckningar som återfunnits i SÄPO-registret. Nämnden påpekar att det ofta varit fråga om kombinationer av olika anteckningar i ett och samma utredningsfall:

Uppdrag:

* ordförande (såväl central som lokal)

* ledamot av sektionsstyrelsen

---

⁵⁰² Samtliga sakuppgifter i detta avsnitt är hämtade ur de PM som föredrogs vid rikspolisstyrelsens sammanträde i plenum den 7/10 1987 och som förvaras i JWK 5:9/4 d, s. 2499-2521. SÄPO.

- * distriktsledamot
- * kongressledamot
- * ledamot av lokalstyrelse
- * kassör
- * ledamot av valberedning
- * uppdrag att lämna namn på kongressdeltagare
- * studieansvarig
- * ansvarig för partiskola
- * studiecirkelledare
- * studieledare
- * ledare för sommarläger
- * sympatiansvarig
- * kontaktman
- * kontaktman för region
- * propagandaansvarig
- * tidningsansvarig
- * bokhandelsföreståndare
- * bildare av lokalavdelning⁵⁰³

Enligt Registernämndens bedömning har ovanstående typer av anteckningar legat inom ramen för registreringsföreskrifterna. Nämnden uppmärksammar emellertid också flera typer av anteckningar där den anser det vara "mer tveksamt" om det förelåg tillräckliga skäl för registrering. Dessa sammanfattas av nämnden i följande punkter:

- * gruppleddare
- * medlem i arbetsgrupp
- * kallats till konferens
- * valarbete
- * ordningsman vid demonstration
- * mottagare av anmälningar till sommarläger
- * mottagare av anmälningar till studiecirkel
- * suppleant i (ett revolutionärt partis) idrottsförening
- * tränare för badmintonsektionen
- * lokalkorrespondent⁵⁰⁴

---

⁵⁰³ Registernämnden (1998), s. 75.

⁵⁰⁴ Ibid.

Vidare kritiserar Registernämnden rikspolisstyrelsen för att den i fyra fall utlämnat uppgifter om personers aktiviteter i SKP efter det att regeringen i december 1988 - på säkerhetspolisens begäran - avfört SKP från den hemliga förteckningen över revolutionära organisationer som säkerhetspolisen hade uppdrag att övervaka. Särskilt uppmärksammar Registernämnden ett fall då säkerhetspolisen i oktober 1989 lämnat ut uppgifter om en persons aktiviteter i SKP under åren 1973-1981 vilket resulterade i att han fick lämna ett styrelseuppdrag vid ett SUA-företag. Utlämnandet av uppgifter ägde således rum nästan ett år efter det att regeringen - på säkerhetspolisens begäran - avfört SKP från den hemliga förteckningen. Registernämnden riktar därför kritik mot handläggningen av detta personalkontrollärende.⁵⁰⁵ En genomgång av personalkontrollärenden som inte granskats av Registernämnden visar att det i åtminstone ytterligare fyra fall efter 1988 har utlämnats uppgifter om att personer under 1980-talet varit uppsatta som valkandidater för SKP. I ett av fallen utlämnades uppgifterna så sent som den 30 november 1989. Trots att uppgifter lämnats godkändes denna person som suppleant i styrelsen för ett företag som utförde hemliga arbeten åt försvaret. Vid sammanträden i december 1989 och september 1990 föredrogs ytterligare två personalkontrollärenden som handlade om SKP-kandidaturer. Vid dessa tillfällen utlämnades emellertid inte uppgifterna. Det kan vara värt att notera att det i ett par av ovan nämnda föredragningspromemorior särskilt anges att SKP lade ner sin verksamhet 1986.⁵⁰⁶

Vad gäller de utlämnade uppgifternas ålder har Registernämnden accepterat att det lämnades ut uppgifter om personer då den senast registrerade uppgifter inte var äldre än tio år.⁵⁰⁷ Ovanstående redovisningar visar att rikspolisstyrelsen kunde överträda denna tioårsgräns. I en promemoria av byråchefen Sture Höglund från 1981 framhölls att om uppgifterna handlade om samröre med politiska ytterlighetsorganisationer och den senaste registrerade uppgiften var äldre än åtta år intog rikspolisstyrelsen ofta en mer restriktiv hållning. Enligt Höglund tog också styrelsen hänsyn till hur gammal den kontrollerade personen var då uppgifterna registrerades.

⁵⁰⁵ Ibid, s. 78 samt *Personalkontroll del II*. Fortsatt uppdrag av regeringen den 31 mars 1999 om utlämnanden av uppgifter ur SÄPO-registret den 1 oktober - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden den 3 oktober 2000. s. 68-73.

⁵⁰⁶ I den personalkontrollpromemoria som föredrogs i september 1990 nämndes att den kontrollerade fortsatt sin politiska verksamhet i den kommunalpolitiska föreningen "Kommunal vänster" och att han sagt att föreningen skulle fortsätta SKP:s verksamhet. JWK 5:9/4d, s. 2687, 2695, 2729, 2735, 2781 samt 2828. SÄPO.

⁵⁰⁷ Registernämnden (1998), s. 77.

Enstaka aktiviteter i tonåren anses inte böra belasta en person i "mogen" ålder därest indikationer saknas för att personen i fråga fortfarande är aktiv inom den grupp av organisationer som omfattas av regeringens hemliga brev från 1973.⁵⁰⁸

En fråga som aktualiserats i debatten om personalkontrollen och Leanderfallet är i vilken mån de personer som haft anknytning till någon ytterlighetsorganisation kunde förutse att de kunde bli registrerade av säkerhetspolisen och att registeruppgifter om dem kunde komma att lämnas ut vid personalkontroll. Detta torde särskilt gälla de personer som aktualiserades i de ovannämnda granskningsfallen som av Registernämnden betraktas som "tveksamma". I personalkontrollärendena återfinns åtskilliga fall där det är tveksamt om den kontrollerade personen på grundval av 1969 års personalkontrollkungörelse och 1972 års öppna registreringsföreskrifter kunde förutse att deras politiska engagemang skulle resultera i att de kunde betraktas som säkerhetsrisker och påverkas av detta. För att belysa detta redovisas här ett urval av de exempel som återfinns bland säkerhetspolisens personalkontrollpromemorior:

* 1974 lämnade säkerhetspolisen ut uppgifter om att en person som 1970 ansvarat för försäljning av KFML:s skrifter utanför en valmöteslokal, gripits för förseelse mot den lokala ordningsstadgan för att ha klistrat upp KFML-affischer på kopplingskåp och fastigheter samt var medlem i "Folkkommunen Kahanistan" som enligt säkerhetspolisens uppgifter var en under SKP sorterande sammanslutning av 18 ungdomar som köpt en ödegård i Norrland i ett område där det fanns en stor mängd militära förråd. Personen godkändes inte som värnplikligt expeditjonsbiträde då han bedömdes ha genomgått KFML:s "partiskola".⁵⁰⁹

* Vid kontroll av en person [A] som var aktuell för anställning som maskinarbetare vid Volvo Flygmotor vid mitten av 1970-talet utlämnades följande uppgifter: A hade - i studiesyfte - 1970 begärt uppgifter från kinesiska ambassaden ang. "Mekongprojektet".

⁵⁰⁸ *Tidsaspekter vid utlämnande av uppgifter i personalkontroll.* PM den 19/3 1981 av Sture Höglund. RPS/Säk:s arkiv F I, vol. 1. SÄPO.

⁵⁰⁹ JWK 5:220, löpnr 5, s. 24494 samt RPS plenumprotokoll den 24/4 1974. SÄPO.

Samma år inkom uppgifter om att A ”tillhörde en grupp aktivister inom SKP [sic] på Södermalm i Stockholm”, att han var medlem i ”SKP” samt att han erhållit 500 ex. av broschyren ”Paris-kommunen” från Kinas ambassad. 1973 hade A begärt polistillstånd för uppsättande av SKP-affischer. Då dylika affischer hade påträffats på andra platser än de anvisade förhöordes A av polisen för olaga affischering. 1974 var A fortfarande känd som SKP:are och var dessutom kontaktman för FIB-kulturfront. A antogs inte för tjänsten.⁵¹⁰

* En person kontrollerades 1976 och blev då inte antagen för snickeriarbete inom kustartilleriförsvaret. Om personen utlämnades uppgifter om att han 1970 genomgått KFML:s grundcirkel och i juni samma år hos en ledande KFML-medlem förekommit ”i en förteckning med rubriken ‘tips inför undersökning av kamrater, som genomgått grundcirkel och ev vill bli kandidater’”. På grundval av dessa uppgifter ansågs denne ha intagit en ”ledande ställning” inom KFML.⁵¹¹

* Vid kontroll av en person [C] som 1976 var aktuell för tjänstgöring som expeditivsvakt vid civilförsvarsstyrelsen utlämnades följande uppgifter: C genomgick KFML:s grundcirkel 1969/70. 1970 förekom C i en förteckning hos en ledande KFML-medlem med rubriken ”tips inför undersökning av kamrater, som genomgått grundcirkel och ev. vill bli kandidater”. 1971 hade C beställt 52 exemplar av KFML:s studiebreve i marxistisk ekonomi då hon ”som vuxenstuderande vid [---] gymnasiet fått igenom, att man i ämnet samhällskunskap skulle använda detta studiematerial”. C blev inte antagen som expeditivsvakt.⁵¹²

I exempel två och tre omnämns att personerna genomgått KFML:s grundcirkel. Dessa grundcirklar - där det studerades ”marxist-leninismen Mao Tse Tungs tänkande” - utgjorde kring 1970 ett första steg på vägen mot medlemskap i KFML. De som genomgått

⁵¹⁰ A ansågs av RPS inneha ”ledande ställning” inom SKP. JWK 5:220, löpnr 5, s. 24556. SÄPO. Det kan noteras att något parti med namnet SKP inte existerade 1970. Det torde ha varit KFML som avsågs.

⁵¹¹ JWK 5:9/4 d, s. 54 samt RPS plenumprotokoll den 7/4 1976. Grundmaterialet till registreringen - som inkommit till säkerhetspolisen på okänt sätt - återfinns i JWK 15:4/5 f, löpnr 1. SÄPO.

⁵¹² I RPS plenumprotokoll anges registreringsgrunden ”f” vilket betydde genomgången partiskola JWK 5:9/4 d, s. 17.

grundcirkel och var intresserade av att bli partimedlemmar skulle dessutom genomgå kandidatcirkel.⁵¹³

Ett annat exempel kan hämtas från 1980-talet då en person inte godkändes för arbete som utfördes vid Volvo Flygmotor på uppdrag från FMV. Om denne - som bedömdes inneha "ledande ställning" inom SKP - utlämnades följande uppgifter:

1968 deltagar [X] i en kurs som arrangeras av KFML.

1970 inlämnades vid valet 2 handskrivna valsedlar för KFML med bl.a. [X:s] namn samtidigt som [X] ordnade med tillstånd i [---] för KFMLs valtavlor.

1980 [X] agiterar för sina politiska SKP-idéer vid Union Carbide [---] och enligt uppgift ligger han bakom de vid företaget förekomna kortare sittstrejker.⁵¹⁴

Uppgiftsutlämning utanför regelverket

Registernämnden redovisar också uppgifter om att säkerhetspolisen kunde lämna ut uppgifter vid sidan om den reglerade personalkontrollen. Information om anställda som inte "egentligen hade bort lämnas ut under ett personalkontrollförfarande" hade t.ex. lämnats till SUA-företag. Enligt Registernämnden hade denna typ av uppgiftsutlämnande upphört vid mitten av 1980-talet då Hjälmroth fått kännedom om saken.⁵¹⁵ I ett fall som redovisas av Registernämnden delgavs år 1975 säkerhetschefen för socialstyrelsen - vid sidan av reglerna för personalkontroll - registeruppgifter om att en anställd var medlem i KFML(r). Enligt nämnden hade detta påverkat hennes anställningsförhållande "på ett sätt som inte kan anses rimligt med tanke på omständigheterna".⁵¹⁶

Här kan det tilläggas att säkerhetspolisens arbetsanteckningar - dvs. politiska registreringar som inte nådde upp till gränsen för registrering i centralregistret - användes vid denna informella typ av

⁵¹³ JWK 15:4/5 f, löpnr 1 och RPS plenumprotokoll den 18/2 1976. SÄPO.

⁵¹⁴ JWK 5:9/4 d, s. 2240 samt RPS plenumprotokoll den 8/10 1986. SÄPO.

⁵¹⁵ Registernämnden (1998), s. 86

⁵¹⁶ *Personalkontroll del III*. Fortsatt uppdrag av regeringen den 28 juni 2001 om utlämnanden av uppgifter ur SÄPO-registret den 1 oktober - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden den 3 april 2002. s. 22-23.

personalkontroll. När det stod klart att personer som hade anknytning till VPK inte fick registreras i centralregistret kring 1970 menade t.ex. en befattningshavare vid kontrasubversionsroteln att rotelns arbetsregister - där 25 000 - 30 000 VPK:are och "andra extremister" registrerats - kunde användas "för att skydda oss mot infiltration och [för] att förhindra misstag vid kontakttagande o.s.v."⁵¹⁷

I en diskussion vid ett möte vid slutet av 1970-talet då det framfördes önskemål om att sektionernas och rotlarnas register med arbetsanteckningar skulle samlas i ett centralt arbetsregister påpekade en tjänsteman vid säkerhetspolisen att kontrasubversionsrotelns arbetsanteckningar "olagligt" användes vid personalkontroll. Han menade vidare att en centralisering av arbetsanteckningarna "skulle ge en bättre kontroll av att arbetsanteckningar inte utnyttjas olagligt i personalkontrollsammanhang".⁵¹⁸ Ett exempel på utlämnande av arbetsanteckningar till annan myndighet återfinns i ett svar på en förfrågan från Stockholm om "vänster-aktivitet" vid Volvo-Flygmotor i Trollhättan som sänts från säkerhetssektionen i Vänersborg till Stockholm i januari 1976. Där meddelas bl.a. följande om en person som inte var registrerad i centralregistret men som återfanns i Vänersborgs arbetsregister:

Hon har inte - såvitt undertecknad hunnit utröna - öppet visat sin politiska inställning, men enligt källa, som bevisligen lämnat riktiga uppgifter om andra vänsterextremister, är hon aktiv inom MLK.⁵¹⁹

Om en annan person som var noterad i arbetsanteckningarna meddelades följande från Vänersborg:

Pålitlig sagesman vid företaget ansåg, att N tillhörde KFMLr.⁵²⁰

⁵¹⁷ *Synpunkter angående extremistregistrering*. RPS/Säk B I, PM den 5/11 1970. JWK 5:720/7, löpnr 1, s. 2/10. SÄPO.

⁵¹⁸ Sammanträde AgCR 14/11 1977. D SAK 001303-0713, löpnr 6, s. 645. SÄPO.

⁵¹⁹ Utdrag av Magnus Hjort ur *Ang i telexmeddelande AS-PV 1975-11-10 begärda uppgifter om vänsteraktivitet vid Volvo-Flygmotor i Trollhättan*. PV-SH 6-76, 13/1 1976. Akt 15:4/5a löpnr 28. SÄPO.

⁵²⁰ Ibid.

I detta ärende återfinns en tjänsteanteckning om att uppgifterna delgivits försvarsstabens säkerhetsavdelning.⁵²¹

Att förekomsten av otillåten informell personalkontroll besvärade ledningen för säkerhetspolisen framgår av en diskussion vid en intern konferens i oktober 1981, då avdelningschefen Hjälmsroth var närvarande. Chefen för byrå A Sture Höglund skall då - enligt protokollet - uttryckt "en förhoppning om att det vid det här laget mer eller mindre skulle vara slut på den form av begränsad personalkontroll som förekommit ganska rikligt tidigare mellan myndigheter och sektioner ute i landet".⁵²²

Enligt Höglund skulle tydligen denna informella personalkontroll varit vanlig under 1970-talet. Denna fråga är emellertid svår att utreda. I det skriftliga källmaterialet återfinns sällan noteringar om att uppgifter lämnats ut vid sidan av personalkontrollen. Dessutom är de lokala sektionernas material där dylika anteckningar möjligen kan ha gjorts i stor utsträckning gallrade. I någon mån kan emellertid skrivelser från säkerhetssektionerna till Stockholm visa att säkerhetspolisen kunde engagera sig i ärenden där politiska uppgifter som inte nådde upp till gränsen för personregistrering i centralregistret kunde påverka enskilda personers anställningsförhållanden.

I en skrivelse från en lokal sektion till Stockholmsavdelningen relateras ett fall från 1974 där det inte kan uteslutas att politiska uppgifter om en anställd lämnats ut till ett företag. Fallet handlar om en person (X) som var anställd vid en försvarsindustri och som på grund av arbetsbrist var aktuell för omplacering till en mer känslig befattning. Eftersom företagets säkerhetschef hade hört talas om att X troligen hade revolutionära åsikter fann han anledning att informera en lokal säkerhetssektion om saken samtidigt som han överlämnade en kopia av X:s personalkort. Sektionen tog då kontakt med två förtroliga meddelare inom företaget. Den ena meddelaren hävdade då att X sedan flera år hade "en politisk uppfattning av vänsterextrem natur som inte kan anses lämplig för en befattningshavare i den för [X] nu planerade tjänsten".

Under flera år har [X] talat om och framfört idéer, som meddelaren anser närmast hör hemma i KFML(r)-ideologien. Meddelaren har

---

⁵²¹ Ibid.

⁵²² Protokoll från regionskonferens, Esso motorhotell i Sundsvall 8/10 - 9/10 1981. JWK 5:720/6, löpnr 16, s. 116. SÄPO.

tidigare bott granne med [X] och därvid - förutom i arbetet - lagt märke till detta. [X]:s arbetskamrater har också reagerat för dennes sätt att agitera för sina politiska idéer - vilket han inför arbetskamraterna gör helt öppet - och försökt förmå honom att sluta med sådant på arbetsplatsen. Detta dock utan resultat.⁵²³

Den andra meddelaren rapporterade att han sett att X i sitt tjänsterum förvarade tidningsklipp som han ibland satte upp på väggen vilka tydde på en samhällskritisk och vänsterinriktad inställning. Som exempel nämndes ett tjugotal artiklar; bl.a. en kritisk artikel om Sveriges eventuella anslutning till EEC, flera artiklar av Jan Myrdal, en DN-intervju med Ove Rainer, diverse DN-artiklar om Kina och Vietnam samt artiklar i Aftonbladet som var kritiska mot kapitalismen. I en artikel som klippts ur Västmanlands Nyheter hade X med rödpenna strukit under en mening som handlade om Kinas öppenhet mot besökare. Vidare kunde källan berätta att X läste Proletären och Puss.

Av nyssnämnda källa framkom vidare, att [X] i sitt tjänsterum har ett nr av tidningen Proletären. Av adresstryck på denna framgår att [X] 1973 prenumererade på tidningen. Om han gör det fortfarande är inte känt. Även ett nr av tidningen Puss (satirisk tidning på vänsterkanten utan direkt anknytning till någon politisk grupp) har setts i hans rum.⁵²⁴

Sektionen hade också tagit reda på var X:s hustru arbetade och att hans döttrar var aktiva i "någon vänstergrupp". I skrivelsen meddelades slutligen att sektionen skulle fortsätta undersökningen av X. Även om det inte framgår av skrivelsen huruvida de insamlade uppgifterna överlämnades till företagets säkerhetschef kan detta inte uteslutas. Det är också högst sannolikt att X på grund av vad som framkommit registrerades i det lokala arbetsregistret.

---

⁵²³ *Ang person som har säkerhetskänslig befattning.* Skrivelse från UV till AS den 22/2 1974. JWK 5:721 b/22, löpnr 1, s. 31. SÄPO.

⁵²⁴ Ibid.

Kommuniceringen

Inledning

I avsnittet ovan berörs personalkontrollsystemets brist på förutsebarhet och öppenhet. Ett annat problem med personalkontrollen som åskådliggörs i redovisningen av de två sammanträdena från 1977 och 1987 var att det rutinmässigt utlämnades politiska uppgifter som överensstämde med vissa fastställda kriterier. Att detta kunde resultera i att personer på felaktiga grunder betraktades som säkerhetsrisker är ett problem ur rättssäkerhetssynpunkt. Det ligger därför nära till hands att ifrågasätta varför säkerhetspolisen inte kallade de kontrollerade personerna för samtal dels för att reda ut eventuella felaktigheter som kunde finnas i registret, dels för en allmän bedömning om personens eventuella opålitlighet.

I *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969* redovisas flera fall från mitten av 1960-talet då personer som var föremål för personalkontroll fick tillfälle att yttra sig och klargöra var de stod politiskt. Resultatet i samtliga dessa fall blev att misstankarna om att personerna kunde utgöra säkerhetsrisker avskrevs. Såväl säkerhetspolisen som de utredningar som berörde personalkontrollfrågan under 1960-talet framhöll vikten av att samtal hölls med de personer om vilka det fanns uppgifter i säkerhetspolisens register.⁵²⁵ I betänkandet *Handläggningen av säkerhetsfrågor* (SOU 1968:4) framhöll den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären att det var av särskild vikt att en s.k. kommunikationsregel infördes i personalkontrollbestämmelserna. Åtskilliga av de remissinstanser som avgav yttrande över betänkandet - bl.a. justitiekanslern och justitieombudsmannen - lovordade förslaget. JO anförde t.ex. att han ville "särskilt stryka under vikten av att kommunikationsprincipen upprätthålls" och menade samtidigt att "kommunikation utgör ett av de mest effektiva medlen för kontroll av ett beslutsunderlags sakliga riktighet".⁵²⁶ Från säkerhetspolisens personalkontrollrotels sida såg man också positivt på förslaget. Med hänvisning till de säkerhetssamtal som hållits med personer vars anställningsförhållanden - i vissa fall - påverkats av att uppgifter om att de var

⁵²⁵ Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁵²⁶ Töllborg, Dennis: *Personalkontroll - en ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. (Stockholm/Lund 1986), s. 319-321. Remissyttrandena finns i justitiedepartementets arkiv, konsejakt den 13/6 1969. RA.

kommunister lämnats ut vid personalkontroll meddelade 1968 chefen för personalkontrollroteln sin syn på saken:

Huvudsakligen i anslutning till överklagelser i personalkontrollärenden återupptogs i början av år 1965 förfaringsättet med säkerhetssamtal i viss utsträckning och hittills har nio samtal hållits. Erfarenheterna har därvid, liksom på 1940-talet, varit goda och det hela har visat sig vara av värde för såväl de hörda som vederbörande ärendens fortsatta bedömning. Strandkommissionen förordar också dylika säkerhetssamtal.⁵²⁷

Den enda invändningen mot att fler säkerhetssamtal skulle hållas med de kontrollerade var att personalkontrollrotelns arbetsbörda skulle öka. Resursfrågan skulle enligt rotelchefen emellertid inte stå i vägen för denna förändring av handläggningen av personalkontrollen.⁵²⁸ Inom roteln hade man åtminstone en bit in på 1970-talet goda förhoppningar om att säkerhetssamtal skulle hållas med dessa personer som på politiska grunder misstänktes vara säkerhetsrisker. I en PM i december 1971 diskuterade rotelchefen återigen säkerhetssamtalen och menade att han "hade mycket goda erfarenheter av de möjligheter, dessa erbjuder, för klarläggande av faktiska omständigheter och personliga motiv". Han framhöll vidare att samtalen - även om det inte var fråga om polisförhör "i vanlig mening" - ställde höga krav på "samtalsledaren" vad gällde yrkeskunskaper, koncentration och noggranna förberedelser för att samtalet inte skulle "spåra ut i vanligt prat".

Denne måste vara väl politiskt orienterad även lokalt vid samtal med exempelvis en Lundaakademiker eller en Baude-anhängare. Han måste självfallet vara beredd på att vederbörande går till attack och åtminstone söker kon-

⁵²⁷ *Intern handledning för verksamheten vid RPS/Säk A IV* av kommissarie D T den 1/7 1968. Statspolisintendentens arkiv, samrådsnämnden serie F I vol. 1. SÄPO. Med "Strandkommissionen" avses den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären (SOU 1968:4, ordf: Axel Strand). Ang erfarenheterna från 1940-talet se Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969*. (SOU 2002:88).

⁵²⁸ Se *Anteckningar vid sammanträffande med rotel- och gruppchefer från rotel A IV, tisdagen den 16 januari 1968*. HK nr 125/67. SÄPO.

statera att polismannen är en "politisk idiot". Eftersom det ur psykologisk synpunkt ibland kan var störande med alltför mycket papper måste samtalsledaren hålla det mesta i huvudet och om möjligt giva sken av att behärska allt.⁵²⁹

Även om det enligt rotelchefen var ett "oeftergivligt krav" att säkerhetspolisens meddelare och källor inte röjdes vid samtalen ansåg han att detta problem skulle kunna lösas "från fall till fall, där individens rätt att få taga del av våra uppgifter måste vägas mot våra meddelares lika självklara rätt till vårt skydd".

Ett bra genomfört säkerhetssamtal har ej bara lyckats utreda sakfrågan utan även hos den berörde skapat förståelse för vår inställning och i bästa fall fått honom att inse, att vi velat skydda honom själv och att han i fortsättningen med förtroende kan vända sig till oss.⁵³⁰

Det är således uppenbart att ledande befattningshavare inom personalkontrollroteln inte såg några större problem med att i ökad utsträckning tillämpa säkerhetssamtal i personalkontrollen. Trots föreskrifterna i personalkontrollkungörelsen om att den kontrollerade kunde få möjlighet att yttra sig i sitt eget personalkontrollärende kom säkerhetssamtal emellertid inte att tillämpas vid beslut om utlämnande av politiska registeruppgifter. Inom denna del av personalkontrollen förbättrades inte möjligheterna för de kontrollerade personerna att kommentera och eventuellt rätta till säkerhetspolisens registeruppgifter.

Regelverket

I den ursprungliga personalkontrollkungörelsen från 1969 föreskrivs att de personalkontrollerande myndigheterna skulle - i den

⁵²⁹ *Synpunkter på 1971 års organisationsöversyn*. PM från rotel A 4 den 13/12 1971. SAK 001312-1603, pärm 1. SÄPO.

⁵³⁰ I ett sammanfattande omdöme beskrev rotelchefen personalkontrollkungörelsen och dess föreskrifter för bl.a. skyddsklassindelning och säkerhetssamtal på följande sätt: "1969 års personalkontrollkungörelse gav den yttre ramen för en helt ny personalkontroll. Från att tidigare ha tyngts av hemligstämpel och kvantitet blev den nu nästan helt öppen och byggd på kvalitet." *Synpunkter på 1971 års organisationsöversyn*. PM från rotel A 4 den 13/12 1971. SAK OO1312-1603, pärm 1. SÄPO.

mån som inte regeringen medgivit undantag - underrätta den person som kontrollen avsåg.⁵³¹ Myndigheterna skulle också - vad beträffar skyddsklass 1 - från den kontrollerade inhämta skriftliga upplysningar om personliga förhållanden.⁵³² I denna "underrättelseplikt" ingick emellertid inte att den kontrollerade skulle få möjlighet att själv kommentera uppgifter som lämnades från säkerhetspolisen till myndigheterna. I vissa fall kunde vederbörande - skriftligen eller muntligen - få yttra sig i ärendet innan registeruppgifter lämnades ut. För skyddsklass 1 föreskrevs att den kontrollerade personen - om inte särskilda skäl talade mot detta - borde få yttra sig innan uppgifter lämnades ut. Vad avsåg skyddsklass 2 skulle han/hon få yttra sig endast om särskilda omständigheter gav anledning till detta.⁵³³

1983 förändrades reglerna för den enskildes möjligheter att kommentera registeruppgifter innan de lämnades ut för personalkontroll. Då avskaffades skillnaderna i behandling av de olika skyddsklasserna och det föreskrevs att den som var föremål för personalkontroll skulle - skriftligen eller muntligen - ges tillfälle att yttra sig. Undantag från denna regel medgavs dels om personen därigenom skulle få kännedom om uppgift för vilken sekretess gällde enligt någon annan bestämmelse än lagen om sekretess för polisregister eller om myndigheten - med regeringens tillåtelse - underlätit att underrätta denne om att han/hon var föremål för personalkontroll.⁵³⁴ När dessa regler återigen reviderades 1993 försvagades begränsningarna något då det bestämdes att även om sekretess förelåg skulle "den som uppgiften avser ges tillfälle att yttra sig över uppgiften innan denna lämnas, om dennes intresse av att få yttra sig skäligen bör ha företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda".⁵³⁵

Sedan 1996 föreskrivs det att varken registerkontroll eller särskild personutredning får genomföras utan att den som är föremål för säkerhetsprövning har gett sitt samtycke till detta. Rikspolisstyrelsen är dessutom ålagd att hålla ett personligt samtal med

⁵³¹ Enligt ÖB:s bestämmelser för personalkontrollen den 15/8 1983 behövde underrättelse inte lämnas i personalkontrollärenden som gällde uttagning av personal för utbildning, placering vid såväl grund- som repetitionsutbildning, krigsplacering och FN-tjänstgöring (SAK 701391-0414, löpnr 1, s. 18. SÄPO). Underrättelse lämnades inte heller då det handlade om "omkontroll" av redan anställda (SOU 1990:51, s. 189 och 191).

⁵³² SFS 1969:446, 19 §.

⁵³³ SFS 1969:446, 13 §.

⁵³⁴ SFS 1983:764, 13 §. Se även sekretesslagen (1980:100) 7 kap. 17 § om sekretess för allmänt kriminalregister, polisregister och register hos tullmyndighet.

⁵³⁵ SFS 1993:984.

samtliga personer som är avsedda för en anställning som har placerats i säkerhetsklass 1; ”om det behövs” gäller detta även för anställningar som är placerade i säkerhetsklass 2.⁵³⁶

Hanteringen av kommuniceringsfrågan

Säkerhetspolisens restriktiva användning av de av personalkontrollkungörelsen angivna reglerna om kommunikering vid personalkontroll har varit föremål för offentlig diskussion åtskilliga gånger. I Dennis Töllborgs avhandling från 1986 uppmärksammas särskilt att - trots regelverkets föreskrifter - kommunikering tillämpades i ytterst få personalkontrollfall. Detta konstaterande föranleder Töllborg att framhålla 1983 års förändring av personalkontrollkungörelsens kommunikationsregel som ”belysande för personalkontrollutredningens ideologiska karaktär”.

Ändringen ger sken av att stärka rätten till kommunikation och så har också regeln marknadsförts, men den analys som företagits ... visar att det reellt sett inte är fråga om någon ändring - i vart fall inte en ändring som stärker rätten till kommunikation.⁵³⁷

Den före SÄPO-chefen Mats Börjesson konstaterade 1994 att reglerna om kommunikering ”har varit ett av de mest kritiserade inslagen i personalkontrollkungörelsen”. Detta berodde, enligt Börjesson, på att regeln - och här instämmer han uppenbarligen med Töllborgs uppfattning - ger ”intryck av en öppenhet i handläggningen, vilket inte svarat mot det riktiga förhållandet”. Han framhöll vidare att den kontrollerade som regel inte fått ta del av registeruppgifter om kontakter med politiska ytterlighetsorganisationer.

På grund av sekretessen har det heller inte funnits möjlighet att försvara sig mot uppgif-

⁵³⁶ I säkerhetsskyddslagen föreskrivs också att ”ett samtycke skall anses gälla också förnyade kontroller och utredningar så länge som den kontrollerade skall inneha samma anställning”. SFS 1996:627, 19 §, utfärdad den 6/6 1996. Ang samtal se säkerhetsskyddsförordningen, SFS 1996:633, 36 §.

⁵³⁷ Töllborg, Dennis: *Personalkontroll - en ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. (Stockholm/Lund 1986), s. 411.

terna och reda ut eventuella personförväxlingar eller andra felaktigheter i materialet.⁵³⁸

Även Registernämnden anger att kommunikering inte ägde rum med kontrollerade personer som var registrerade på grund av anknytning till de politiska grupper som under perioden 1969-1996 övervakades av säkerhetspolisen. Som skäl för detta anför Register-nämnden risken att regeringens kvalificerat hemliga registreringsföreskrifter därmed skulle ha avslöjats ”och därmed SÄPO:s framtida verksamhet kunnat skadas”.⁵³⁹ Sedan slutet av 1990-talet tillämpas kommuniceringsregeln i betydligt större utsträckning. Under 2001 fick samtliga kontrollerade personer utom en tillfälle att yttra sig angående uppgifter som framkommit vid registerkontroll.⁵⁴⁰

Det kan således konstateras att de säkerhetssamtal med misstänkta kommunister som genomfördes vid mitten av 1960-talet inte kom att bli startskottet för förändrade handläggningsrutiner av personalkontrollärendena. Som regel hölls - fram till slutet av 1990-talet - inte samtal med personer som var föremål för kontroll på grund av att de var politiskt registrerade av säkerhetspolisen.

För 1970- och 1980-talen har - i denna undersökning - endast ett exempel på kommunikering återfunnits. Detta gäller en person som här benämns C och som var föremål för personalkontroll fyra gånger under åren 1976-1977.⁵⁴¹ Av två skäl finns det anledning att närmare redogöra för detta fall. För det första ger det en inblick i hur en enskild person kunde reagera då han blev föremål för personalkontroll. För det andra visar fallet hur säkerhetspolisen kunde resonera då det upprättades en personlig kontakt med en person som var registrerad och därefter personalkontrollerad.

C stoppades då han sökte FN-tjänst, väktarjobb vid ABAB samt en tjänst som vaktmästare vid försvarets materielverk (FMV). Anledningen till detta var att rikspolisstyrelsen vid samtliga dessa till-

⁵³⁸ *Säkerhetsskydd. Betänkande av Säkerhetsskyddsutredningen.* (SOU 1994:149), s. 207-208.

⁵³⁹ Registernämnden (1998), s. 39.

⁵⁴⁰ *Verksamhetsberättelse för Registernämnden för år 2001; m.m.*, s. 3.

⁵⁴¹ I sammanhanget kan också nämnas att rikspolisstyrelsen den 18 maj 1978 fattades beslut om att ett annat personalkontrollärenden skulle bordläggas ”för samtal”. Innehållet i denna personalkontrollpromemoria löd på följande sätt:

”25/2 1975 inkom uppgift om att [X] inte längre är ordförande i Sveriges Kommunistiska Ungdom marxist-leninisterna (SKUml).

Till föredraganden: Innan ovanstående uppgift inkom var M helt okänd vid säk/GB. Ovanstående uppgift är hämtad från TK.” Rikspolisstyrelsens plenumprotokoll den 18/5 1978 samt JWK 5:9/4d, s. 471. SÄPO. Något ytterligare material om detta ärende har inte återfunnits.

fällen helt i linje med praxis lämnade ut en uppgift om att C i april 1975 varit uppsatt som kärpartiet Clartés femtonde kandidat till ett kärfullmäktigeval vid ett universitet.⁵⁴² När försvarets materielverk med anledning av dessa uppgifter beslutade att inte anställa C, skrev denne till ÖB och begärde att få information om vilka uppgifter som låg till grund för beslutet. I skrivelsen påpekade C att han aldrig medverkat i någon brottslig verksamhet, att han var mentalt frisk samt att han inte hade någon extrem politisk inställning:

Jag är inte lierad med några dunkla politiska grupper - jag röstade borgerligt i riksdags- och kommunalvalet vilket kanske kan uppröra sympatisörer med den gamla regeringen men som väl knappast är så allvarligt att det skall frånta mig rätten till vissa jobb.⁵⁴³

Med anledningen av skrivelsen från C hade försvaret genom inhämtande av referenser försökt att klarlägga C:s politiska aktivitet men inte lyckats. När C några månader senare sökte anställning som reservofficersaspirant lämnades ovanstående uppgifter återigen ut till de militära myndigheterna. Innan beslut om denna anställning skulle fattas ansåg försvarsstabens säkerhetsavdelning att det var angeläget att försöka "klarlägga bakgrunden till att C varit upptagen på valsedel för Clarté".⁵⁴⁴ Det militära önskemålet resulterade i att säkerhetspolisen höll ett samtal med C i april 1977. Vid samtalet berättade C att han misstänkte att han blivit stoppad i personalkontrollen åtminstone två gånger. Dels då han sökte tjänst som väktare vid ABAB 1976, dels vid sin ansökan till vaktmästararbetet vid FMV. Eftersom han gjort värnplikten som jägare och dessutom hade goda betyg fann han det obegripligt att han blivit nekad anställning. Han ville nu få saken grundligt utredd då han var orolig för att inte godkännas till den sökta reservofficersutbild-

⁵⁴² C Fst/Säk Björn Amelin till C RPS/Säk den 4/4 1977 samt skrivelse från "C" till FMV den 18/2 1977. JWK 5:9/4a, löpnr 2a, s. 14/215-216. SÄPO. Uppgifterna var hämtade ur en lokaltidning, där ett namn som uppvisade klara likheter med C:s namn förekom på Clartés lista. Förnamnet stämde och efternamnet liknade C:s efternamn. I studentkårens medlemskatalog förekom ingen med det namn som nämndes i tidningen, dock återfanns C:s namn. Eftersom C:s namn var snarlikt namnet i tidningen drog säkerhetspolisen slutsatsen att det var C som avsågs, varvid han registrerades.

⁵⁴³ Skrivelse från "C" till FMV den 18/2 1977. JWK 5:9/4a, löpnr 2a, s. 14/216. SÄPO.

⁵⁴⁴ C Fst/Säk Björn Amelin till C RPS/Säk den 4/4 1977. JWK 5:9/4a, löpnr 2a, s. 14/215. SÄPO.

ningen. Han redogjorde samtidigt för sin familjebakgrund, sina betyg och fritidsintressen. När han fick frågan om han varit politiskt aktiv svarade han att han inte var politiskt intresserad. Han hade varit medlem i Svensk-indianska förbundet men begärt utträde då han vid en demonstration på våren 1975 upptäckt att förbundet medverkade i politiska kampanjer. I övrigt hade han inte varit medlem i någon politisk organisation. För C:s fortsatta militära karriär kom detta säkerhetssamtal att få en avgörande betydelse. I en avslutande kommentar skrev den kommissarie som samtalat med C följande:

[C] gjorde ett städat och propert intryck. Han uppträdde under samtalet öppet och trevligt och gav ett fördelaktigt intryck. Huruvida han berättade hela sanningen om sin politiska aktivitet är dock omöjligt att avgöra.⁵⁴⁵

Anledningen till att det inte ställdes någon direkt fråga om C:s eventuella kandidatur för Clarté på våren 1975 förklarades med att detta skulle riskera att avslöja regeringens kvalificerat hemliga tilläggsföreskrifter till personalkontrollkungörelsen. Säkerhetssamtalet resulterade i att C avfördes ur registret samtidigt som han "klarredovisades" till försvarsstaben.⁵⁴⁶ Därefter godkändes han för reservofficersutbildningen.⁵⁴⁷ C svävade emellertid fortfarande i okunnighet om varför han stoppats vid tidigare tillfällen. För att få klarhet i saken skrev han till regeringen och bad om att få ta del av de registeruppgifter som fanns om honom hos polisen. Då han fick avslag av regeringen nöjde han sig inte med detta besked utan återkom i ärendet.⁵⁴⁸ Detta resulterade i att säkerhetspolisen skulle ta kontakt med C för att förklara att de uppgifter som fanns om honom hade tagits bort ur registret och att man var förhindrad att tala om vad som hade varit noterat där. Inför kontakttagandet med C framhöll byråchefen Höglund vikten av att ärendet inte gavs publicitet:

---

⁵⁴⁵ Ang säkerhetssamtal med "C" den 14/4 1977. JWK 5:9/4a, löpnr 1, s. 2/59. SÄPO.

⁵⁴⁶ C RPS Carl Persson till regeringen den 28/4 1977. JWK 5:9/4a, löpnr 1, s. 2/58. SÄPO.

⁵⁴⁷ PM den 10/7 1978 JWK 5:9/4a, löpnr 4, s. 57. SÄPO.

⁵⁴⁸ Se regeringsbeslut den 8/6 1978 undertecknat av justitieminister Sven Romanus. JWK 5:9/4a, löpnr 1, s. 2/62. SÄPO.

Ärendet är känsligt så tillvida att vi om möjligt bör förhindra att han går vidare och gör sak av detta.⁵⁴⁹

Fallet C uppvisar klara likheter med de personalkontrollärenden som avgjordes med hjälp av säkerhetssamtal vid mitten av 1960-talet. Utan att ge avkall på sekretessen kunde säkerhetssamtalen ge säkerhetspolisen en uppfattning om huruvida det fanns anledning att misstänka att den kontrollerade kunde utgöra en säkerhetsrisk. Som huvudskäl till att det inte hölls några säkerhetssamtal med de kontrollerade personerna har angivits att registreringsföreskrifterna var kvalificerat hemliga och därmed av ”synnerlig betydelse för rikets säkerhet”.⁵⁵⁰ Andra skäl till att säkerhetspolisen ogärna kallade kontrollerade personer till säkerhetssamtal var att de aktuella uppgifterna kunde beröra ett pågående eller inte avslutat ärende eller att uppgiften var kunde röja en känslig källa.⁵⁵¹ Med tanke på att en stor del av de politiska uppgifter som registrerats inhämtats genom öppna källor torde de två sistnämnda argumenten ha varit av mindre vikt än det förstnämnda.

En invändning mot denna motivering är att regeringen i 1972 års öppna brev till säkerhetspolisen fastslagit att säkerhetspolisen fick registrera medlemmar och sympatisörer till revolutionära organisationer som ”genom sina åtgärder” kunde misstänkas vara beredda ”att delta i verksamhet som innebär fara för rikets säkerhet eller som syftar till och är ägnad att med våld förändra det demokratiska statskicket eller påverka rikets ställning som oberoende stat”. Eftersom regeringsbrevet inte var hemligt skulle det således ha varit möjligt för säkerhetspolisen att - utan att röja vilka organisationer som regeringen pekade ut i de hemliga föreskrifterna - samtala med de kontrollerade personerna om deras politiska aktiviteter i förflutna tid.

⁵⁴⁹ Handskriven instruktion ang samtal med C. JWK 5:9/4a, löpnr 4, s. 57/1. SÄPO. Det kan tilläggas att de registeruppgifter ang. Clarté som citeras ovan är hämtad ur en försvarsstabs-skrivelse. De särskilda registerblad som upprättades beträffande C gallrades på våren 1977. Som framgår här sparades emellertid uppgifter om C på annan plats i arkivet.

⁵⁵⁰ I en skrivelse från rikspolischefen Holger Romander till regeringen i januari 1980 framhölls att anledning till att personalkontrollkungörelsens föreskrifter om att den kontrollerade skulle få möjlighet att yttra sig om uppgifter i registret inte tillämpades i praktiken bl.a. kunde förklaras av att ”uppgiften hade förts in i registret på grundval av regeringens kvalificerat hemliga föreskrifter från 1973”. Romander till regeringen den 7/1 1980 samt bilaga från RPS/Säk av Sture Höglund. JWK 5:9/4a, löpnr 4, s. 61. SÄPO.

⁵⁵¹ Ibid.

Med tanke på resultatet av samtalet med C och erfarenheterna från 1960-talets säkerhetssamtal finns det anledning att anta att åtskilliga personer som stoppats i personalkontrollen skulle ha fri-skrivits från misstankarna om politisk opålitlighet om de fått tillfälle att yttra sig. I sammanhanget kan t.ex. nämnas att en annan person som 1975 varit uppsatt som 12:e kandidat för Clarté vid samma kärfullmäktigeval som aktualiserats i fallet C inte godkändes för ett skyddsklass 2-arbete vid försvarets materielverk på våren 1976. Denna person tog, liksom C, kontakt med försvaret för att få reda på vad som låg bakom beslutet. Något beslut om kommunikering togs emellertid inte i detta fall.⁵⁵²

Sammanfattning

Detta kapitel behandlar säkerhetspolisens hantering av de delar av personalkontrollkungörelsen som rörde utlämnandet av uppgifter ur säkerhetspolisens register och som var avsedda att begränsa omfattningen av personalkontrollen samt öka rättssäkerheten för de kontrollerade personerna.

Förhoppningarna om att begränsa antalet skyddsklassade tjänster visade sig svåra att realisera och på 1980-talet uppgick antalet skyddsklassade tjänster till över 400 000. Såväl säkerhetspolisen som flera offentliga utredningar har in på 1990-talet påpekat att alltför många tjänster placerats i skyddsklass. Antalet förfrågningar från totalförsvarets myndigheter och företag kom således att in på 1990-talet - liksom under 1960-talet - uppgå till mellan 100 000 och 200 000 årligen.

Dock begränsades utlämnandet av uppgifter inom den politiska delen av personalkontrollen av personalkontrollkungörelsens åsiktsregistreringsförbud och regeringens hemliga tilläggsföreskrifter från 1973. Sedan 1973 har utlämnandet av enbart politiska uppgifter i personalkontrollen sjunkit successivt. Säkerhetspolisen har emellertid även lämnat ut registeruppgifter vid sidan av reglerna i personalkontrollkungörelsen. Då har även i arbetsregister förekommande "arbetsanteckningar" som inte nått upp till den nivå som krävdes för registrering i centralregistret lämnats ut. Det senare förfarandet kunde således innebära att registreringar som stod i strid med personalkontrollkungörelsen och grundlagen också utlämnades i strid med personalkontrollkungörelsen.

---

⁵⁵² JWK 5:9/4d, s. 27. SÄPO.

I den praktiska tillämpningen av personalkontrollkungörelsen har först de senaste åren förhoppningarna om att öka de kontrollerade personernas rättssäkerhet infriats. I kapitlet behandlas särskilt två brister. För det första innehåller många utlämnandeärenden politiska uppgifter där det är tveksamt om de kontrollerade personerna kunnat förutse att deras politiska aktiviteter skulle resultera i att de betraktades som säkerhetsrisker. För det andra har de kontrollerade personerna inte fått någon möjlighet att i samtal tillräta lägga eventuella felaktigheter i de registrerade uppgifterna. Inom säkerhetspolisen såg man i början av 1970-talet inga hinder mot att hålla säkerhetssamtal inom den politiska delen av personalkontrollen. Då registreringen reglerades av kvalificerat hemliga regeringsbrev under perioden 1973 - 1998 blev det viktigare att tillgodose behovet av att hemlighålla föreskrifterna än att tillgodose de kontrollerades rättssäkerhet.

Bilaga 1

Enligt personalkontrollkungörelsen⁵⁵³ fick personalkontroll företas av

Affärsverket svenska kraftnät,
Allmänna Bevaknings AB,
Arbetskyddsstyrelsen,
Arbetsgivarverket,
Arbetsmarknadsstyrelsen,
Banverket,
civilbefälhavarna,
DAFA Data AB,
Datainspektionen,
departement,
Domstolsverket,
Exportkreditnämnden,
Finansinspektionen,
Flygtekniska försöksanstalten,
Fortifikationsverket,
Försvarets forskningsanstalt,
Försvarets materielverk,
Försvarets radioanstalt,
Försvarets underrättelsenämnd,
Förvarshögskolan,
Förvarsmakten,
Generaltullstyrelsen,
Granskningsnämnden för försvarsuppfinningar,
Inspektionen för strategiska produkter,
Justitiekanslern,
Kommerskollegium,
Kriminalvårdsstyrelsen,
Kustbevakningen,
Lantmäteriverket,

---

⁵⁵³ Denna lista gällde efter den sista förändringen av personalkontrollkungörelsen år 1996. För ändringar över tid se § 3 i SFS 1969:446, 1971:108, 1974:52, 1976:110, 1981:982, 1983:350, 1983:764, 1986:614, 1988:900, 1992:69, 1992:1112, 1993:984, 1993:1022, 1993:1715, 1994:532, 1994:1346, 1995:421, 1995:1191, 1995:1421 och 1996:57.

Luftfartsverket,
Läkemedelsverket,
länsstyrelserna,
Militärhögskolan,
myndigheter under riksdagen,
Närings- och teknikutvecklingsverket,
Post- och telestyrelsen,
regeringskansliets förvaltningskontor,
Riksarkivet,
riksdagens förvaltningskontor,
Riksförsäkringsverket,
Riksgäldskontoret,
Riksrevisionsverket,
Riksskatteverket,
Riksåklagaren,
Sjöfartsverket,
Smittskyddsinstitutet,
Socialstyrelsen,
Sprängämnesinspektionen,
Statens fastighetsverk,
Statens invandrarverk,
Statens jordbruksverk,
Statens järnvägar,
Statens kärnkraftinspektion,
Statens livsmedelsverk,
Statens lokalförsörjningsverk,
Statens löne- och pensionsverk,
Statens oljelager,
Statens räddningsverk,
Statens strålskyddsinstitut,
Statistiska centralbyrån,
Statskontoret,
Statsrådsberedningen,
Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (SIDA),
Styrelsen för psykologiskt försvar,
Svenska kyrkans centralstyrelse,
Sveriges geologiska undersökning,
Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut,
Sveriges Radio AB,
Totalförsvarets pliktverk,
Utlänningsnämnden,

Vägverket,
Överklagandenämnden för totalförsvaret,
Överstyrelsen för civil beredskap.

Bilaga 2

Följande statliga myndigheter beslutar om placering i säkerhetsklasser och om registerkontroll i enlighet med vad som anges i 19 §.⁵⁵⁴

Affärsverket svenska kraftnät,
Arbetsgivarverket,
Arbetsmarknadsstyrelsen,
Arbetsmiljöverket,
Banverket,
Datainspektionen,
departement,
Domstolsverket,
Ekonomistyrningsverket,
Exportkreditnämnden,
Finansinspektionen,
Fortifikationsverket,
Försvarets materielverk,
Försvarets radioanstalt,
Försvarets underrättelsenämnd,
Försvvarshögskolan,
Försvvarsmakten,
Granskningsnämnden för försvarsuppfinningar,
Inspektionen för strategiska produkter,
Justitiekanslern,
Kommerskollegium,

---

⁵⁵⁴ SFS 1996:633, 19 §: "Kommuner, landsting och de myndigheter som anges i bilaga till denna förordning beslutar om

1. placering i säkerhetsklass 2 och 3 samt registerkontroll i fråga om den egna verksamheten,
2. registerkontroll när det gäller anställning eller uppdrag hos en anbudsgivare eller leverantör med vilken de har ingått säkerhetsskyddsavtal enligt 8 § säkerhetsskyddslagen (1996:627), och

3. placering i säkerhetsklass 2 och 3 samt registerkontroll när det gäller bolag, föreningar och stiftelser som de utövar ett rättsligt bestämmande inflytande över.

När en statlig myndighet som inte finns angiven i bilagan utövar ett rättsligt bestämmande inflytande över ett bolag, en förening eller en stiftelse, beslutar den myndighet som är funktionsansvarig för verksamheten om placering i säkerhetsklass 2 och 3 och om registerkontroll för bolaget, föreningen eller stiftelsen. Sveriges Radio Aktiebolag, Sveriges Television Aktiebolag och Teracom Aktiebolag beslutar om placering i säkerhetsklass 2 och 3 och om registerkontroll när det gäller den egna personalen. Förordning (1998:71)".

Kriminalvårdsstyrelsen,
Kustbevakningen,
Lantmäteriverket,
Luftfartsverket,
Läkemedelsverket,
länsstyrelserna,
Migrationsverket,
Närings- och teknikutvecklingsverket,
polismyndigheterna,
Post- och telestyrelsen,
Regeringskansliet,
Riksarkivet,
Riksförsäkringsverket,
Riksgäldskontoret,
Rikspolisstyrelsen,
Riksrevisionsverket,
Riksskatteverket,
Riksåklagaren,
Sjöfartsverket,
Smittskyddsinstitutet,
Socialstyrelsen,
Sprängämnesinspektionen,
Statens energimyndighet
Statens fastighetsverk,
Statens haverikommission,
Statens jordbruksverk,
Statens järnvägar,
Statens kärnkraftsinspektion,
Statens livsmedelsverk,
Statens löne- och pensionsverk,
Statens räddningsverk,
Statens strålskyddsinstitut,
Statistiska centralbyrån,
Statskontoret,
Statsrådsberedningen,
Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete,
Styrelsen för psykologiskt försvar,
Sveriges geologiska undersökning,
Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut,
Totalförsvarets forskningsinstitut,
Totalförsvarets pliktverk,

Tullverket,
Utlänningsnämnden,
Vägverket,
Överklagandenämnden för totalförsvaret,
Överstyrelsen för civil beredskap.⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁵ SFS 2000:888.

Bilaga 3

Antal utlämnade personalkontrollpromemorior med politiska uppgifter under åren 1970-1971 och 1975-1995:

1970	XV ("vänsterextremism"):	262,	XH ("högerextremism"):	5
1971	XV:	376	XH:	3
1975	XV:	116	XH:	14.
1976	XV:	122	XH:	13
1977	XV:	127	XH:	10
1978	XV:	157	XH:	8
1979	XV:	78	XH:	8
1980	XV:	69	XH:	2
1981	XV:	106	XH:	5
1982	XV:	95	XH:	4
1983	XV:	52	XH:	5
1984	XV:	33	XH:	3
1985	XV:	38	XH:	3
1986 ⁵⁵⁶	XV:	190	XH:	5
1987	XV:	81	XH:	2
1988	XV:	47	XH:	7
1989	XV:	32	XH:	4
1990	XV:	13	XH:	5
1991	XV:	9	XH:	1
1992	XV:	17	XH:	6
1993/94	XV:	9	XH:	9
1994/95	XV:	19	XH:	7
1995 (1/7-31/12)	XV:	0	XH:	9 ⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Detta år hade antalet personalkontrollförfrågningar ökat med 85 000 p.g.a. ovanligt många vpl krigsplaceringsärenden.

⁵⁵⁷ Statistik för åren 1972-1974 saknas. Säkerhetspolisens personalkontrollstatistik. SAK 001306-4837, löpnr 1-3. SÄPO.

Antal utlämnade uppgifter 1997-2001 (totala siffror).

Enligt Registernämndens verksamhetsberättelse år 2001 hade utlämnandet av uppgifter (inkl. politiska uppgifter) ur Säkerhetspolisens register följande omfattning under åren 1997-2001.

1997: 39 st.

1998: 46 st.

1999: 27 st.

2000: 19 st.

2001: 9 st.⁵⁵⁸

---

⁵⁵⁸ I viss utsträckning har dessa registeruppgifter varit av politisk karaktär. Enligt Registernämnden har det "i ett antal fall lämnats ut uppgift om att en kontrollerad tillhör någon högerextremistisk grupp och visat sig vara intresserad av att delta i verksamheter där vapen brukas" (Registernämndens verksamhetsberättelser).

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksarkivet (RA)

Justitiedepartementets hemliga arkiv
Socialdepartementets hemliga arkiv
Justitieombudsmannens hemliga arkiv

Krigsarkivet (KrA)

Nils Swedlunds arkiv

Säkerhetspolisen (SÄPO)

Statspolisintendenten

E I Kungliga brev.
F I HD- och HA-skrivelser.

Statspolisintendenten, samrådsnämnden

F I Historik över personalkontrollen.
F II Handlingar angående samrådsnämnden.

Statspolisens tredje rotel

B IV Diverse PM.
B V Verksamhetsberättelser.
F I HSC-skrivelser 1957-1964.

- F II S-skrivelser.
- F III B HK-skrivelser 1957-1964.
- F VI Handlingar ang SP 3s organisation.
- Ö I Thunborgs arbetspapper.

Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning

- A I Protokoll.
- A III Protokoll förda hos Ac.
- F II HSC-skrivelser 1965-1969.
- F IV HK-skrivelser 1964-1969.
- F VI Handlingar tillhörande Bc A.
- Ö IX Avdelningschefens arbetspapper 1976-1984

Säkerhetspolisen

- Ö V Arbetspapper.

Säkerhetspolisen, industriskyddsgruppen

- F II

Handlingar från sektionerna

Säkerhetspolisen Norrköping. Handlingar tillhörande registret.
Handlingar från SÄPO:s sektion i Göteborg

JWK

- 5:9/4a Diverse säkerhetsavd ang personalkontroll i allmänhet.
- 5:9/4d Plenum PM.
- 5:220 Registerundersökningar försvarsstaben.
- 5:720/2 Säkerhetsavd ang organisation m.m.
- 5:720/6 Interna frågor, intern information.
- 5:720/7 Interna frågor, tjänsteföreskrifter.
- 5:720/9 Interna frågor, företagsnämnd.
- 5:721 a Säkerhetssektionerna, i allmänhet.

5:721 b Skrivelser, sektionerna.
 5:770 Spaningsbyråns centralregister, i allmänhet.
 15:4/5 f KFML/SKP utbildning.
 250:0191 Övrig verksamhet.

Personakter

P 888.

HT 19-akter (fingerade namn enligt notförteckningen (se not 2)).

Sakakter (SAK)

001301-1846	Halvårsrapport för subversion.
001303-0713	Projekt NCR.
001304-6826	Sammanträdesprotokoll.
001305-4085	RPS/Säk registrering föreskrifter.
001305-9373	Författningsskydd SUB-nytt.
001306-3722	Ang säkerhetsshotande verksamhet samt arbetsmetoder.
001306-4837	Personalkontroll statistik.
001307-5478	UBAS. Författningsskydd.
001308-2235	Registernämnden, Polisregister.
001312-1603	SK 8/71.
701301-4274	KPML(r), huvudakt.
701391-0117	Arbetsordning och tjänsteföreskrifter.
701391-0133	Arbetsanvisningar arbetsmetoder, ej tjänsteföreskrifter.
701391-0141	Organisation och personalfrågor.
701391-0158	Verksamhetsplanering.
701391-0182	Intern info, konferenser, studiebesök och dyl.
701391-0414	Personalkontroll i allmänhet.
701391-0976	JK-utredningar ang. avdelningens verksamhet.
701391-9852	Plenum

Övrigt

HA-pärmen.
Tjänstemeddelandepärmen (HT, BHT, AHT).
Pärm med telefonlistor.
W Ö:s pärm.
SK-ärenden

Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST)

Försvarsstabens säkerhetsavdelnings arkiv (hemliga delen)

Serie Ö IV
Serie Ö VIII

Regeringskansliets centralarkiv

Justitiedepartementets hemliga arkiv

Justitiedepartementets polis- och åklagarenhet

Handlingar rörande säkerhetspolisen

Justitieombudsmannen (JO)

Handlingar rörande utredningen av värnpliktskonferensen i Örebro 1972.

Registernämnden

Verksamhetsberättelser

Säkerhetstjänstkommissionen

Förhör och samtal

Anteckningar från kommissionsförhör den 26 oktober 2000 (nr 102).

Anteckningar från samtal den 25 september 2000 (nr 101).

Anteckningar från kommissionsförhör med Peter Waldenström den 17 januari 2002.

Anteckningar från fortsatt samtal med Peter Waldenström den 7 januari 2002.

Anteckningar från kommissionsförhör med Olav Robertsson den 17 januari 2002.

Anteckningar från kommissionsförhör med Sune Sandström den 31 januari 2002.

Anteckningar från samtal med f.d. generaldirektör Mats Börjesson den 15 januari 2002.

Inspelning av förhör med Sture Höglund den 14/2 2002. Band F 42/02.

Sekretariatsrapporter

Eliasson, Ulf: *PM ang. säkerhetspolisens organisation 1945-1972.*

Eliasson, Ulf: *Excerpter ang. politisk övervakning och personalkontroll.*

Hjort, Magnus: *Säkerhetstjänsterna och den kommunistiska Ungdomen. Från SKU till VUF 1945-1970.*

Lampers, Lars Olof: *Överskottsinformation från telefonkontroll.*

Lampers, Lars Olof: *Personalkontrollen och dess tillämpning inom SÄPO 1969-1974.*

Lampers, Lars Olof: *Säkerhetspolisens övervakning av svensk högerextremism 1980-2001.*

Övrigt

Dnr 5/02. Registernämnden till justitiedepartementet. *Remissyttrande beträffande Polisdatautredningens betänkande (SOU 2001:92) "Behandling av personuppgifter i polisens verksamhet"*. Registernämnden den 20/9 2002.

Tryckta källor

Statens offentliga utredningar (SOU)

- 1935:8 *Betänkande med förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet.*
- 1944:53 *Betänkande med förslag till förstatligande av polisväsendet i riket och åklagarväsendet i rikets städer.*
- 1943:5 *Utredning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlig hetsriktningar.*
- 1948:7 *Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst III: Betänkande angående säkerhetstjänsten.*
- 1951:8 *Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation.*
- 1968:4 *Handläggningen av säkerhetsfrågor. Utlåtande av parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären.*
- 1988:16 *SÄPO. Säkerhetspolisens inriktning och organisation.*
- 1989:18 *SÄPO. Säkerhetspolisens arbetsmetoder.*
- 1990:51 *SÄPO. Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet.*
- 1994:149 *Säkerhetsskydd. Betänkande av Säkerhetsskyddsutredningen.*
- 2001:92 *Behandling av personuppgifter i polisens verksamhet.*

Riksdagstryck

Riksdagsprotokoll

Propositioner

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1973

Övrigt officiellt tryck

Svensk författningssamling (SFS).

JK-beslut 1990. Beslut och yttranden av justitiekanslern vilka har bedömts vara av allmänt intresse. Stockholm 1991.

Personalkontroll den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden beslutad den 16 december 1998.

Personalkontroll. Del II. Fortsatt uppdrag av regeringen den 31 mars 1999 om utlämnanden av uppgifter ur SÄPO-registret den 1 oktober 1969 - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden den 3 oktober 2000.

Personalkontroll del III. Fortsatt uppdrag av regeringen den 28 juni 2001 om utlämnanden av uppgifter ur SÄPO-registret den 1 oktober - den 30 juni 1996. Rapport till regeringen av Registernämnden den 3 april 2002.

Tidningar

Aftonbladet

Dagens Nyheter

Litteratur

- Ekman Stig: *Den militära underrättelsetjänsten. Fem kriser under det kalla kriget*. Stockholm 2000.
- Eliasson, Ulf: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945-1969. Säkerhetspolisens medverkan i den politiska personalkontrollen*. Forskarrapport till Säkerhetstjänstkommissionen SOU 2002:88.
- Eliasson, Ulf & Hjort, Magnus: "Det kalla kriget i personarkivens spegel." i *Arkiv, samhälle och forskning*. 1999:1.
- Erlander, Tage: *Tage Erlander. Dagböcker 1950-1951*. Utgivna av Sven Erlander. Hedemora 2001.
- Flyghed, Janne: *Rättsstat i kris. Spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*. Stockholm 1992.
- Hjort, Magnus: *Den farliga fredsrörelsen. De militära och polisiära säkerhetstjänsternas övervakning av fredsorganisationer, värnpliktsvägrare och FNL-grupper*. Forskarrapport till Säkerhetstjänstkommissionen SOU 2002:90.
- Hjort, Magnus: *Hotet från vänster. Säkerhetstjänsternas övervakning av kommunister, anarkister m.m. 1965-2002*. SOU 2002:91.
- Lampers, Lars Olof: *Det grå brödrskapet. En berättelse om IB*. Forskarrapport till Säkerhetstjänstkommissionen. SOU 2002:92.
- Lampers, Lars Olof: "Värnpliktskonferensen i Örebro 1972." i *Forskarrapporter till Säkerhetstjänstkommissionen*. SOU 2002:95.
- Molin, Karl: *Hemmakriget. Om den svenska krigsmaktens åtgärder mot kommunister under andra världskriget*. Stockholm 1982.
- Persson, Carl (i samarbete med Anders Sundelin): *Utan omsvep. Ett liv i maktens centrum*. Stockholm 1990. *Regeringsformen 1809-1959*. Stockholm 1959.
- Töllborg, Dennis: *Personalkontroll. En ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen*. Lund 1986.
- Töllborg, Dennis: "The Leander case in reflection when we know the true story" i Töllborg, Dennis (ed.): *National Security and the Rule of Law*. Göteborg 1997.
- Töllborg, Dennis: *Svartlistning och yrkesförbud*. Stockholm 1979.
- Vinge, P G (i samarbete med Erik Månsson): *Säpochef 1962-1970*. Stockholm 1988.

Förkortningar

Ac	Avdelningschefen
Bc	Byråchefen
C Fst/Säk	Chefen för försvarsstabens säkerhetsavdelning
C RPS/Säk	Chefen för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning
FMV	Försvarets materielverk
Fst/Säk	Försvarsstabens säkerhetsavdelning
Hec	Huvudenhetschefen
KFML	Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninsterna
KPML(r)	Kommunistiska Partiet Marxist-Leninsterna (revolutionärerna)
KrA	Krigsarkivet
Krkom	Kriminalkommissarie
MUST	Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten
NRP	Nordiska Rikspartiet
Pint	Polisintendent
RA	Riksarkivet
RPC	Rikspolischefen
RPS	Rikspolisstyrelsen
RPS/Säk	Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning
SF	Socialistiska Förbundet
SFS	Svensk författningssamling
SKP	Sveriges Kommunistiska Parti
SKU	Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund
SOU	Statens offentliga utredningar
SP	Socialistiska Partiet
Sp 3	Statspolisens tredje rotel
Spi	Statspolisintendenten
SUA	Säkerhetsskydd, upphandling och arbete
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiska Parti
VAM	Vitt Ariskt Motstånd